

Špačková, Stanislava

Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika : vlastní jména v překladu

Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika : vlastní jména v překladu Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017

ISBN 978-80-210-8687-6; ISBN 978-80-210-8688-3 (online : pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8688-2017>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137130>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

#467

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika

Vlastní jména v překladu

Stanislava Špačková

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#467

BRNO 2017

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Špačková, Stanislava

Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika : vlastní jména v překladu / Stanislava Špačková. – Brno : Masarykova univerzita, 2017. – 205 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 467)

Anglické resumé

ISBN 978-80-210-8687-6

811.161.1 * 811.162.3 * 81'373.2 * 81'25 * 003.035 * 003.034 * (048.8)

- ruština

- čeština

- vlastní jména

- překlady

- transkripce

- transliterace

- monografie

811.16 - Slovanské jazyky [11]

Recenzovali: PhDr. Jindřich Kesner, CSc. (Univerzita Hradec Králové)

PhDr. Ljuba Mrovčová, Ph.D. (Ostravská univerzita)

© 2017 Stanislava Špačková

© 2017 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8687-6

ISBN 978-80-210-8688-3 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8688-2017>

Obsah

PŘEDMLUVA	11
1 ÚVOD	15
2 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ A PROBLEMATICKÝCH ASPEKTŮ	17
3 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PŘEVOD VLASTNÍHO JMÉNA (VJ): TYP A FUNKCE VJ, ŽÁNŘ TEXTU, PŮVOD VJ	20
3.1 Typy vlastních jmen	21
3.1.1 Chrématonyma	21
3.1.1.1 VJ společenských jevů	21
3.1.1.2 VJ společenských institucí (ergonyma, někdy též institucionyma)	21
3.1.1.3 VJ výsledků společenské činnosti	22
3.1.2 Bionyma	22
3.1.2.1 Antroponyma	22
3.1.2.2 Jména bohů, zvířat a rostlin	23
3.1.3 Geonyma	23
3.1.3.1 Toponyma	23
3.1.3.2 Kosmonyma (astronyma)	24
3.1.3.3 Anemonyma	24
3.2 Původ vlastního jména	24
3.3 Funkce vlastních jmen	25
3.4 Textové žánry	26
4 MEZITEXTOVÉ OPERACE A PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE	28
5 ONYMICKÉ TRANSFORMACE	31
5.1 Onymické transformace zaměřené na formu	35
5.1.1 Princip zvukové podobnosti – metoda praktické transkripce	35
5.1.1.1 Pravidla praktické transkripce z ruštiny do češtiny	39
5.1.1.2 Pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny	39
5.1.1.2.1 Problematická místa dosavadních transkripčních pravidel přepisu z češtiny do ruštiny	40
5.1.1.2.2 Nová pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny	44
5.1.1.2.3 Poznámky k česko-ruským a rusko-českým transkripčním pravidlům	48
5.1.2 Princip převodu na základě grafické podobnosti – transliterace	53
5.1.2.1 Mezinárodní systém transliterace cyrilského písma ČSN ISO 9	56
5.1.2.2 Doporučení pro přepis nelatinkových písem do latinky (Katalogizační norma Národní knihovny ČR)	58

5.1.2.3 Ruská státní norma GOST 7.79-2000	59
5.1.2.4 Další transliterační systémy	60
5.1.2.5 Nekodifikovaná transliterace (tzv. translit)	61
5.1.3 Princip zachování grafické podoby originálu – metoda přímého grafického přenosu (grafická transplantace)	62
5.1.3.1 Grafická transplantace v historii	63
5.2 Onymické transformace zaměřené na význam	67
5.2.1 Princip zohledňující vnitřní formu a význam VJ – metoda kalkování a částečného kalkování	67
5.2.2 Princip zohledňující pouze význam – metoda onymické substituce (funkční analogie), deonymizace (explikace, opisný překlad)	69
5.2.2.1 Onymická substituce (funkční analogie)	69
5.2.2.2 Deonymizace (explikace, opisný překlad, vynechání VJ)	69
5.2.3 Princip zachování formální podoby propria a jeho významu – metoda rozšíření informačního základu (doplnění), uvedení poznámky pod čarou, zdvojený převod	70
5.2.3.1 Rozšíření informačního základu, uvedení poznámky pod čarou	70
5.2.3.2 Metoda zdvojeného převodu	71
5.3 Domestikační (substituční) onymické transformace	72
5.3.1 Princip libozvučnosti – metoda eufonického přizpůsobení cílovému jazyku	73
5.3.2 Princip zachování totožnosti – metoda omezení variantnosti VJ	74
5.3.3 Princip využití onymických zdrojů přijímajícího jazyka – metoda onymické a etymologické záměny, vytvoření neologismu	74
5.3.3.1 Metoda onymické záměny	74
5.3.3.2 Metoda etymologické záměny	75
5.3.3.3 Vytvoření neologismu	76
5.3.4 Princip zachování historické tradice – metoda konsenzuálního a uzuálního převodu, precedens původního překladu	77
5.3.5 Princip přizpůsobení VJ gramatickému a morfologickému systému přijímajícího jazyka – hybridní metoda, metoda adaptace, metoda morfologizace, větněčlenská záměna	79
5.3.5.1 Hybridní metoda	79
5.3.5.2 Metoda adaptace	79
5.3.5.3 Metoda větněčlenské záměny	80
5.4 Exotizační onymické transformace	81
5.4.1 Princip využití vzdělávacího potenciálu překladové literatury – exotizace textu	81
5.4.2 Princip zachování výchozí podoby VJ – metoda vyhledání původní podoby VJ	81
5.5 Volba správné metody převodu	82
5.5.1 Volba mezi zachováním významu a vnější formy	82
5.5.2 Volba mezi zachováním vnitřní formy a významu	83

6 CHRÉMATONYMA	85
6.1 Vlastní jména společenských jevů	87
6.1.1 Chrononyma	87
6.1.2 Akcionyma	88
6.1.3 Faleronyma	89
6.1.3.1 Akademické tituly a hodnosti	89
6.1.3.2 Ceny a diplomy	90
6.2 Vlastní jména společenských institucí	91
6.2.1 VJ vojenských a politických institucí, zájmových hnutí	91
6.2.2 VJ správních, zákonodárných, administrativních institucí	92
6.2.3 VJ školských, kulturních, vědeckých, zdravotnických institucí	92
6.2.4 VJ uměleckých skupin	93
6.2.5 Logonyma	93
6.2.5.1 Obecná pravidla převodu	94
6.2.5.2 Převod organizačně právního statusu firmy (s. r. o., a. s.)	94
6.2.5.3 Překlad klasifikátorů (apelativ označujících druh objektu) v názvech společností	96
6.2.5.4 Anglická slova v českých/ruských názvech	96
6.2.5.5 Zkratky v názvech firem	97
6.2.5.6 Netypické ortografické prvky v názvech (apostrofy, malá písmena apod.)	98
6.3 Vlastní jména výsledků společenské činnosti	98
6.3.1 Dokumentonyma (aktonyma)	98
6.3.2 Ideonyma	99
6.3.3 Vlastní jména periodik	100
6.3.4 Pragmatonyma	101
6.3.4.1 Pragmatonyma jedinečné produkce	101
6.3.4.2 Pragmatonyma sériové výroby	102
7 BIONYMA	107
7.1 Převod křestních jmen	110
7.1.1 Adaptace křestních jmen	112
7.1.1.1 Náhrada české koncovky <i>-e/-ie</i> ruskou koncovkou <i>-a/-я</i> u ženských křestních jmen	112
7.1.1.2 Náhrada ruské koncovky <i>-ия, -ья</i> českou koncovkou <i>-ie</i> u ženských křestních jmen	113
7.1.2 Skloňování ruských transkribovaných křestních jmen v češtině	115
7.1.3 Převod hypokoristik (derivátů křestních jmen) – omezení variantnosti	116
7.1.3.1 Omezení variantnosti u derivátů křestních jmen	117
7.1.3.2 Problémy s převodem expresivních derivačních sufixů u křestních jmen	118
7.2 Převod přezdivek, nomen omen (mluvících jmen) a jmen domácích zvířat	119
7.2.1 Mluvící jména a přezdívky	119
7.2.2 Jména domácích zvířat	121

7.3	Převod ruských patronym a českého slova pan/paní	122
7.3.1	Vyjádření úcty a překlad českého slova „pan“	122
7.3.2	Vyjádření familiárnosti	123
7.4	Převod příjmení (bez relevantní sémantické hodnoty)	123
7.4.1	Zapojení českých příjmení do ruského tvaroslovného systému	124
7.4.1.1	Některé zvláštnosti skloňování transkripčně přejatých příjmení	124
7.4.1.2	Převod českých příjmení na -ský, -cký; -ská, -cká do ruštiny	125
7.4.1.2.1	Mužská česká příjmení na -ský, -cký	125
7.4.1.2.2	Ženská česká příjmení na -ská, -cká	125
7.4.1.3	Převod českých příjmení na -ý; -á do ruštiny	126
7.4.1.3.1	Mužská česká příjmení končící na -ý	126
7.4.1.3.2	Ženská česká příjmení končící na -á	128
7.4.2	Zapojení ruských příjmení do českého tvaroslovného systému	129
7.4.2.1	Převod a skloňování ruských mužských příjmení v češtině	129
7.4.2.2	Převod a skloňování ruských ženských příjmení v češtině (problematika přechylování)	130
7.4.2.3	Shrnutí	137
7.4.3	Rodová jména	138
7.5	Převod jmen příslušníků třetích zemí v česko-ruských textech	138
7.5.1	Jména příslušníků třetích zemí v ruských textech a jejich převod do češtiny	138
7.5.2	Jména příslušníků třetích zemí v českých textech a jejich převod do ruštiny	139
7.5.3	Převod jmen, u nichž národnost nositele neodpovídá podobě jména	140
7.6	Převod antroponymických komponentů v jiných onymických kategoriích	141
7.6.1	Antroponyma v názvech výrobků a cen	141
7.6.2	Antroponyma v názvech institucí	142
7.6.3	Překlad ruského slova «имени» v ergonymech	142
7.6.4	Antroponyma ve frazeologii a idiomatice	143
7.7	Převod jmen biblických a mytologických postav, jmen svatých a monarchů	143
7.7.1	Jména biblických a mytologických postav, světců a významných církevních činitelů	143
7.7.2	Jména monarchů	144
7.8	Převod jmen známých osobností, pohádkových, filmových, knižních hrdinů	145
7.9	Převod etnonym a jmen obyvatelských	146
7.10	Převod theonym (jmen bohů)	146
7.11	Převod fytonym (jmen rostlin)	146
7.11.1	Odborné botanické názvosloví, lidové názvy	147
7.11.2	Historickogeografické názvy	148
8	GEONYMA	149
8.1	Toponyma	149
8.1.1	Exonyma a problém standardizace	150
8.1.2	Obecné zásady převodu toponym	151

8.1.2.1	Překlad apelativní části toponym	152
8.1.2.2	Překlad názvů administrativních jednotek České republiky a Ruské federace	152
8.1.3	Převod vybraných druhů toponym	155
8.1.3.1	Názvy států	155
8.1.3.2	Názvy obcí (měst, městysů a vesnic)	156
8.1.3.3	Názvy ulic a náměstí	156
8.1.3.3.1	Transkripce názvů ulic a náměstí	157
8.1.3.3.2	Kalkování názvů ulic a náměstí	157
8.1.3.3.3	Rozšíření informačního základu při převodu názvů ulic a náměstí	158
8.1.3.3.4	Užití zdvojeného převodu názvů ulic a náměstí	158
8.1.3.3.5	Užití exonym pro převod názvů ulic a náměstí	158
8.1.3.3.6	Správný zápis adresy	158
8.1.3.4	Oikonyma, urbanonyma (názvy osídlených objektů)	158
8.1.3.5	Hydronyma a názvy ostrovů	160
8.1.3.6	Oronyma (názvy pohoří, hor a kopců)	161
8.1.3.7	Názvy zeměpisných, turistických a etnografických regionů	161
8.1.3.8	Honorifikační toponyma (toponyma s antroponymickou složkou)	162
8.1.3.9	Toponymické komponenty jiných názvů	162
8.2	Astronyma	162
8.3	Anonyma	163
8.4	Zapojení přejatých toponym do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka	163
8.4.1	Skloňování toponym končících na samohlásku	163
8.4.2	Skloňování toponym končících na souhlásku	164
8.4.3	Skloňování dvouslovných toponym a toponym s předložkou	164
8.5	Specifika pravopisu přejatých toponym	165
9	ZÁVĚR	168
10	PE3IOME	170
11	SUMMARY	175
12	BIBLIOGRAFIE	179
12.1	Sekundární literatura	179
12.2	Normativní literatura a slovníky	182
12.3	Používané webové stránky	182
12.4	Primární citované prameny	183
13	PŘÍLOHY (TRANSKRIPČNÍ A TRANSLITERAČNÍ PRAVIDLA)	191
	Příloha č. 1 – Srovnávací tabulka transkripčních pravidel pro přepis z ruské cyrilice do české a anglické latinky	191

Příloha č. 2 – Pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny	195
Příloha č. 3 – Transliterační pravidla dle normy ČSN ISO 9	201
Příloha č. 4 – Transliterační pravidla dle Katalogizační normy Národní knihovny ČR	202
Příloha č. 5a – Transliterační pravidla dle normy GOST 7.79-2000 (GOST-A)	204
Příloha č. 5b – Transliterační pravidla dle normy GOST 7.79-2000 (GOST-B)	205

PŘEDMLUVA

Komplexní zpracování problematiky převodu proprií z ruštiny do češtiny a z češtiny do ruštiny zůstává i přes svou vysokou aktuálnost doposud stranou většího zájmu českých rusistů. Opomíjení tohoto tématu způsobuje nekonzistentní nakládání s vlastními jmény, neboť překladatelé ani tvůrci původních textů obsahujících cizí vlastní jména nemají možnost konzultovat své pochybnosti s žádnou příručkou, která by komplexně pojednávala o používání cizojazyčných vlastních jmen v češtině.

V ruském prostředí bylo téma převodu vlastních jmen zpracováno Dmitrijem Ivanovičem Jermolovičem v knize *Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež "jazykovoj peredači (Vlastní jména: teorie a praxe mezijazykového převodu, překlad názvu S. Š., česky kniha nevyšla)*. Kniha pojednává o problematice převodu vlastních jmen poměrně komplexně, její využití pro česko-ruský překlad však komplikuje zaměření na anglicko-ruské prostředí, které se od česko-ruského dosti liší. Odborná literatura, která by se zaměřovala přímo na česko-ruský převod, dnes bohužel již není aktuální, a navíc není tak rozsáhlá jako práce Jermolovičova. Přesto však existují stati ve sbornících, které se přímo touto problematikou zabývají a ze kterých zde zčásti vycházíme. Jde například o práce R. S. Giljarevského a B. A. Starostina (*Inostrannyje imena i nazvanija v ruskom tekste*), A. A. Lidina (*Inostrannyje familii i ličnyje imena*), E. I. Mel'nikova (*Zametky o morfoložii i pravopisanii češskich sobstvennych imen v ruskoj peredače*), A. V. Superanské (*Imena sobstvennyje v čužoj jazykovoj srede*), E. S. Andrejevové (*K voprosu o transkripcii češskich imen sobstvennych*). Dále čerpáme z některých ruských čistě onomastických či translátologických prací, především z děl L. P. Kalakucké, V. D. Bondaletova a A. A. Reformatského.

Českojazyčné zdroje, ze kterých práce čerpá, jsou spíše normativního charakteru (*Pravidla českého pravopisu, Česká technická norma ČSN ISO 9, Doporučení pro*

přepis nelatinkových písem do latinky) nebo se jedná o práce čistě onomastické (díla Vladimíra Šmilauera, Rudolfa Šrámka, Miloslavy Knappové, Miloše Dokulila, Márie Imrichové) či translatické (díla Jiřího Levého, Milana Hrdličky, Olgy Krijtové, Dagmar Knittlové, Zlaty Kufnerové). Česká díla translaticko-onomastická, která by byla zaměřena výlučně na česko-ruské jazykové prostředí, jsou obvykle zaměřena pouze na umělecký překlad, nebo jsou to práce menšího rozsahu uveřejněné ve sbornících a odborných časopisech (například články a studie Jiřího Gazdy, Zlaty Kufnerové, Vlasty Strakové, Dušana Tellingera, Oldřicha Richterka, Evy Vysloužilové a dalších).

Realizace převodu cizojazyčných proprií mezi ruštinou a češtinou je poměrně nekonzistentní. Mnohdy se stane, že totožné vlastní jméno je v rámci jednoho ruského textu takzvaně graficky transplantováno¹, na jiném místě přepsáno do cyrilice (transkribováno) či „přeloženo“ pomocí kalku. Dalším problémem je výskyt velkého množství dubletních tvarů, což snižuje identifikační funkci vlastního jména. Například název města *Telč* lze v ruskojazyčných zdrojích nalézt v podobě *Телч*, *Телчь*, *Тельч* a dokonce *Тельчь*; *Český Krumlov* jako *Чески-Крумлов*, *Чешский Крумлов*, *Чешский-Крумлов*, *Чески-Крумлов*. Tato nejednotnost (která však nemusí vždy znamenat chybu v textu) je zapříčiněna jednak rozdílností v zaměření textů (jiné požadavky jsou kladeny na texty kartografického a encyklopedického charakteru, jiné na texty beletristické či publicistické), dále pak odlišnostmi stylu a také jinými požadavky na realizaci cizojazyčného propria v seznamech či nadpisech a v souvislém textu. Velké množství chyb však vzniká z důvodu neznalosti a především kvůli neexistenci jednoznačných pravidel. Cílem této práce přesto není vytvořit a uvést do praxe jednoznačně platná pravidla pro převod vlastních jmen do nového jazykového prostředí. Jakkoli by vytvoření takových pravidel bylo vítanou pomůckou a nejen překladatelům by usnadnilo práci, z povahy tématu není stanovení *jednoznačně* platných pravidel možné. Účelem spisu je systematizovat, zpřístupnit, aktualizovat a především doplnit doposud popsané a používané metody převodu proprií z ruštiny do češtiny a z češtiny do ruštiny. Kde to je možné, je navržena dle našeho názoru nejvhodnější metoda převodu. Kromě přehledu možných onymických transformací (metod mezijazykového převodu vlastních jmen) jsou v práci uvedeny také tabulky transkripčních a transliteračních pravidel, které vycházejí z dostupné literatury, jsou však aktualizovány podle nejnovějších poznatků, vlastního výzkumu a na základě debat s odborníky na danou tematiku.

Všechny uvedené návody a rady je třeba brát jen jako doporučení, žádná normativní literatura (pokud není uvedeno jinak) totiž neexistuje a konečně rozhodnutí vždy musí záležet na jazykovém citu tvůrce daného textu. Přehled metod také není vyčerpávající a uživatel publikace nemůže čekat, že v něm nalezne odpovědi na úplně všechny otázky týkající se převodu vlastních jmen. Na základě uvedených

¹ Jedná se o přímý přenos latinkou psaného výrazu do cyrilic psaného textu (podrobněji viz kapitola 5).

teoretických poznatků a díky transkripčním a transliteračním tabulkám uvedeným v závěru práce by však měl být schopen s vlastními jmény nakládat samostatně.

Chybějící sekundární literatura v oblasti převodu vlastních jmen předznamenává mimo jiné také to, že tento obor doposud nemá vytvořenou uspokojivou terminologickou základnu. Z toho důvodu je větší množství odborných výrazů zavedeno nově pro účely této práce. U těchto termínů uvádíme při prvním výskytu v poznámce pod čarou pracovní definici jejich významu platnou pro tuto práci. Terminologie používaná v této práci se také poněkud liší od terminologie užitě v dříve obhájené disertaci autorky, ze které monografie vychází. Je to z toho důvodu, že mezi vydáním disertace a této práce vyšly najevo některé nové skutečnosti, za aktuální a platnou proto považujeme pouze tuto tištěnou verzi.

Při odkazování na odbornou literaturu byl použit harvardský systém, plně bibliografické citace sekundární literatury jsou proto uvedeny souhrnně na konci práce. Pomocí hranatých závorek je v textu odkazováno na přímé citace [Příjmení rok: strana], pomocí kulatých na parafráze (Příjmení rok: strana). Bibliografické údaje ruských zdrojů jsou transliterovány podle pravidel přepisu, která vydala Národní knihovna ČR (viz přílohy), v souvislém textu jsou ruská jména transkribována. Při transkripci z ruštiny do češtiny se řídíme transkripčními pravidly uvedenými v Pravidlech českého pravopisu. Při transkripci z češtiny do ruštiny užíváme nová aktualizovaná transkripční pravidla, která jsme ve spolupráci s dalšími odborníky zpracovali v této studii (viz kapitola 5.1.1 a příloha č. 2). S ohledem na charakter tohoto textu ruská ženská příjmení v nominativu nepřechylujeme (v rámci identifikační funkce se snažíme zachovat co nejbližší formální shodu s výchozí podobou, píšeme tedy *Superanskaja*, nikoli *Superanská*, *Tolokonnikova*, nikoli *Tolokonnikovová*, ale v ostatních pádech vzhledem k tradici zachováváme deklinaci se sufixy přechýlenými, tedy *knihy Superanské*, *rozhovor s Tolokonnikovovou*, i když uznáváme, že s ženskými příjmeními je možné zacházet i odlišně (problematice přechýlování se teoreticky věnuje kapitola 7.4.2). Na sekundární zdroje z internetu odkazujeme přímo v poznámce pod čarou, protože není možné použít harvardský systém s odkazem na rok a konkrétní stranu a následné uvedení v seznamu literatury na konci práce. Na primární zdroje (prameny/ukázky) je odkazováno pouze formou číselného odkazu v hranaté závorce s uvedením plných zdrojů na konci textu. S ohledem na charakter a množství citovaných ukázek jsou odkazy uvedeny ve zkrácené podobě. Odborná (sekundární) literatura je citována v uvozovkách, ukázky (primární literatura) jsou psány kurzivou bez uvozovek.

Publikace vychází z disertační práce autorky, obhájené v roce 2016. Pro účely vydání monografie byla revidována, přestrukturována, zpřehledněna a doplněna o další poznatky. Může sloužit nejen pro další bádání na poli onomastiky a translologie, ale i jako příručka či studijní materiál pro české i ruské studenty rusistických nebo bohemistických překladatelských oborů, stejně tak pro překladatele, novináře, hlasatele, redaktory, korektory, pracovníky rozhlasových a te-

levizních stanic, tvůrce turistických průvodců, reklamních brožurek, webových portálů zaměřených na cestovní ruch, podnikatele, politiky i širokou veřejnost, kterým pomůže se v dané oblasti zorientovat a přenášet vlastní jména do nového jazykového prostředí systematičtěji a bez chyb.

Za cennou pomoc s tvorbou a dokončením textu děkuji Jiřímu Gazdovi, Dmitriji Ivanoviči Jermolovičovi a Janu Špačkoví.

S radostí přijmu připomínky či podněty, které pomohou doplnit případné další vydání.

Stanislava Špačková (*stanislava.spackova@mail.muni.cz*)

Brno, červen 2017

1 ÚVOD

Propriální lexikum, které vyděluje jednotliviny od ostatních entit v rámci dané třídy, představuje v teorii i praxi překladu zvláštní skupinu, ke které je potřeba přistupovat jinak než k lexiku apelativnímu. Propria (dále v textu také vlastní jména, zkráceně VJ či onyma) se svojí podstatou natolik odlišují od apelativ (jmen obecných), že při jejich převodu do nového jazykového prostředí je potřeba uplatňovat odlišné postupy. Zdánlivě totožné věty „*po svatbě byla smutná*“ a „*po svatbě byla Smutná*“ se tak do nového jazykového prostředí převádějí odlišně.

Vlastní jména jsou jedinečným označením určité entity, a z toho důvodu pro ně nemůže v jiných jazycích existovat zcela ekvivalentní označení. Originální podoba propria by v ideálním světě měla sloužit pro jeho označení i v druhém jazyce. Propria by (čistě teoreticky) neměla být vůbec překládána a měla by v mezinárodní komunikaci získat nadjazykový status, kdy se formální podoba jména (s přihlédnutím k možným výslovnostním změnám způsobeným rozdílnými fonematickými systémy jazyků) stává univerzálním prostředkem oficiální identifikace individua (Jermolovič 2005: 84). Je však zřejmé, že tento ideální stav není v praxi možný.

Aby bylo při převodu proprií dosaženo co nejvyšší možné míry jednoty a aby byly zachovány všechny důležité funkce proprií, je potřeba vytvořit metodiku mezijazykového převodu vlastních jmen, která by stanovila jednotlivé onymické transformace podobně, jako to již bylo stanoveno v obecné translatoologii v rámci tzv. překladových transformací, jinak též překladatelských postupů, metod či strategií (viz práce Vinaye a Darbelneta a další metodiky na ně navazující, u nás např. D. Knittlové nebo E. Vysloužilové). Tvorba metodiky převodu vlastních jmen je úkolem odborníků, kteří se zabývají jak vlastními jmény (onomastici), tak překladem (translatologové). Subdisciplína na pomezí translatoologie a onomastiky

v českém prostředí prozatím nevznikla, může být proto účelné zavést pro potřeby této publikace pracovní termín *translatologická onomastika*. Podobný termín zavádí v ruské jazykovědě N. K. Gabrovskij: «Такой общий раздел теории перевода и ономастики можно назвать переводческой ономастикой (впервые этот термин использовал Н. К. Габровский [...]). Эта дисциплина призвана заниматься сопоставительным изучением текстов с использованием имён собственных, порождаемых в результате межъязыковой коммуникации на двух или более языках, и проблемой формирования межъязыковых ономастических соответствий» [Jermolovič 2005: 87].

Tato práce je zaměřena na popis a analýzu situace a nástin možných řešení při převodu vlastních jmen do nového jazykového prostředí. Objektem výzkumu jsou vlastní jména všech typů přecházející z češtiny do rusky psaných textů a z ruštiny do česky psaných textů. Práce se zabývá převodem vlastních jmen jak v překladových textech, tak i při tvorbě původních textů, které zmiňují cizí realie pojmenované pomocí vlastních jmen. V práci jsou podrobně popsány metody převodu a je stanoveno, která metoda se hodí pro který typ propria. Některé metody byly podrobeny kritice a bylo pro ně navrženo aktualizované řešení.

Vzhledem k obvyklé asémantičnosti² vlastních jmen není jejich překlad³ většinou možný (a kromě umělecké literatury často ani žádoucí) v takovém smyslu, jak je pojímán u apelativ. Z toho důvodu je nezbytné využít pro jejich převod některou z alternativních možností, která se pro ně nabízí. Protože propria většinou nesdělují nové skutečnosti, nýbrž je označují a popisují, není mnohdy potřeba při jejich převodu zprostředkovat obsah (i když ho mohou mít), ale formu. Z toho důvodu je vhodné je převádět například pomocí přímého grafického přenosu (jinak také grafická transplantace⁴), transkripce, transliterace, doplnění (rozšíření informačního základu) a dalších metod, které jsou podrobně popsány a vysvětleny v páté kapitole.

2 Asémantickou povahou vlastních jmen je zde myšleno to, že významovou složku buď zcela postrádají, nebo tato složka není pro pochopení celého textu relevantní.

3 Překladem je zde myšleno přeformulování původního sdělení pomocí hotových lexikálních prostředků vlastního jazyka za účelem sdělování nových informací cílovému publiku.

4 Termín transplantace pro přímý grafický přenos používá např. Jiří Gazda v článku *K otázce konkurence grafických kódů v ruském publicistickém textu*. „V podmínkách ruského jazykového prostředí jde konkrétně o silící tendence k tzv. „transplantaci“ (přenášení) cizojazyčných jednotek různých úrovní jazyka (nejčastěji cizojazyčných proprií) do textu psaného azbukou v jejich původní podobě“ [Gazda 1998: 162]. Kromě něho termín užívá také Eva Vysloužilová v *Učebnici překladu pro rusisty* jako jednu z metod převodu bezekvivalentního lexika (Vysloužilová 2002: 16).

2 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ A PROBLEMATICKÝCH ASPEKTŮ

Překlad jakožto kulturní fenomén má více významů, a můžeme tak sledovat a analyzovat:

- překlad (překládání) jako činnost/proces – v tomto případě je překlad původním tvořením;
- překlad jako výsledek (text) – zde je uměleckou reprodukcí;
- překlad jako prostředek komunikace (mezijazykové, mezikulturní) (Straková 1994: 11).

Pro účely translatologické onomastiky je zásadní bod třetí, neboť právě mezijazyková a mezikulturní komunikace probíhá nejen v oblasti překladu, ale i v oblasti původního tvoření.

„Překlad z hlediska teleologického, tj. z hlediska svého cíle, je komunikační proces: cílem překladu je sdělování. Překládání z hlediska pracovní situace překladatele v každém okamžiku jeho práce (tedy i z hlediska pragmatického) je rozhodovací proces (překladatel se neustále rozhoduje mezi určitým počtem alternativ). Překlad není jen pouhá záměna jazyka, ale funkční záměna jednotlivých prvků. Překlad je překódováním významu a výrazu. Překládají se nejen jazykové znaky, ale i znaky vyšší sémiotické roviny obsažené v textu“ [Hrdlička 1998: 42].

Z Hrdličkovy definice jsou důležité především předposlední dvě věty: *Překlad není jen pouhá záměna jazyka, ale funkční záměna jednotlivých prvků. Překlad je překódováním významu a výrazu.* U vlastních jmen jsou totiž více než u apelativ *význam* a *výraz* těsně propojeny a častěji tu má forma větší váhu než obsah. Toto je možné ilustrovat na třech následujících (smyšlených) větách:

- Firma *Tesla* se rozhodla ukončit výrobu zastaralého typu televizoru.
- Starosta obce *Křoví* rozhodl o stavbě nové radnice.

- Ředitel *První investiční banky* prohlásil, že akcie firmy jsou na vzestupu.

Propria ve všech třech větách mají odlišnou povahu. V prvním případě VJ nese žádnou významovou hodnotu, při jeho převodu proto měníme pouze jeho formu. Proprium z druhé věty již význam nese, při převodu do nového jazyka však informace o významu obvykle není (kromě umělecké literatury) pro celkové vyznění textu relevantní a přenesena být nemusí. Proprium ve třetí větě má sémantickou hodnotu, kterou je potřeba zachovat, neboť je důležité, že tuto větu pronesl právě ředitel banky. Z toho důvodu také obvykle nemluvíme o *překladu* proprií, ale o jejich *převodu*.

Aby bylo možné pochopit, jak se převod vlastních jmen liší od překladu jmen obecných, je potřeba stanovit, co to vlastní jméno je a z čeho se skládá.

Vlastní jméno je speciální jazykový prostředek mající charakter substantiva nebo pojmenovacího spojení, jehož funkcí je označovat jedince, jednotlivinu nebo jako individuum chápané množství, odlišovat je od ostatních jedinců nebo jednotlivin dané třídy a identifikovat je jako jedinečné objekty (*Jan, Puntla, Plzeň, Kouzelná flétna*). Od obecných jmen (apelativ) se liší především častou absencí nebo irelevantností sémantické hodnoty. Nemají proto (většinou) charakterizační schopnost (kromě tzv. nomen omen). K označovaným objektům se vztahují zejména na základě individuální, společenské a dobově podmíněné konvence. Mezi proprií a apelativy není ostrá hranice (Karlík, Nekula, Pleskalová 2002: 205).

Podle bilaterální teorie jazykového znaku jsou lexikální jednotky tvořeny výrazovou a obsahovou rovinou. Výrazovou rovinou se rozumí vnější forma lexikální jednotky, tj. jeho zvuková nebo grafická podoba, obsahová rovina představuje složku sémantickou (významovou), tzn. co daná lexikální jednotka označuje (znamená). Obě tyto roviny jsou přítomny u většiny apelativ a při překladu je primární rovina obsahová, neboť sděluje novou informaci. Při hledání nejvhodnější metody převodu proprií však bilaterální dělení není konečné. Pojmenovací jednotku je potřeba rozdrobit ještě dále a stanovit pojmy vnitřní forma, vnější forma a obsah.

Vnější forma (signifiant, označující) má dvojí charakter: a) **grafickou podobu** (to, jak se slovo v určitém jazyce píše); b) **podobu zvukovou** (jak se v daném jazyce vyslovuje). Vnější forma lexikální jednotky (především ta grafická) je záležitostí zcela explicitní, poměrně neměnnou (ve svém jazykovém prostředí) a snadno dostupnou díky svému grafickému znázornění. Při písemném převodu mezi ruštinou a češtinou je zachovávána pomocí transkripce, transliterace či grafické transplantace; při tlumočení bývá zachována automaticky, pokud nedojde ke zkomolení vlivem nesprávné výslovnosti.

Vnitřní forma (kompozice) vyjadřuje způsob, jakým byla lexikální jednotka vytvořena (například „spojení podstatného a přídavného jména“ nebo etymolo-

gické či asociativní pozadí onyma), a vychází tedy z etymologického původu slova a vnitřního uspořádání či způsobu jeho slovo tvorby. Je-li její zachování důležité, nejčastěji se pro převod používá metoda tzv. kalkování (podrobný popis metody viz kapitola 5).

Obsahová stránka jazykové jednotky (denotát, signifié, označované, sémantický plán) je subjektivní, protože na základě historické a životní zkušenosti a různosti kulturního prostředí vnímáme u velkého množství lexikálních jednotek spíš jejich konotativní význam. I když i v obecné translatoologii může rozdíl mezi denotativním a konotativním významem zapříčinit překladatelský problém, většinou se překladatel může opřít o to, že a) od lexikální jednotky se všeobecně očekává, že nějaký význam má, protože hlavním cílem komunikace je sdělování nové informace; b) v překladovém slovníku je možné nalézt význam, o který je možné se při překladu opřít. U vlastních jmen mají obsahovou složku pouze některá (tzv. apelativizovaná) propria a někdy může být sporné, zda je, či není vhodné ji při překladu zachovat.

Vnitřní a vnější forma tvoří společně s obsahem VJ ve výchozím jazyce kompaktní nerozdělitelný celek. Tento celek se však při převodu do nového jazyka rozpadá, protože není možné přenášet zároveň kompoziční, fonetickou, grafickou a významovou složku slovního znaku. To, které ze složek propria dá překladatel či autor textu s cizojazyčnými proprii přednost, závisí na žánru psaného/překládaného textu, typu samotného onyma a jeho funkci v textu. Při přenášení propria do nového jazyka vždy musí dojít k rozhodovacímu procesu, během kterého překladatel volí, která ze tří (respektive pěti) složek propria je pro cílovou funkci textu nejdůležitější a má být (mnohdy na úkor ostatních) zachována.

3 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PŘEVOD VLASTNÍHO JMÉNA (VJ): TYP A FUNKCE VJ, ŽÁNŘ TEXTU, PŮVOD VJ

V. Straková píše, že „při řešení jazykové podoby pojmenování osob (ale i míst) v překladu je třeba brát v úvahu především tyto okolnosti: 1. grafické systémy daných jazyků, 2. stupeň frekvence jména a stupeň jeho ‚domestikace‘, osvojení, 3. dobové zvyklosti“ (Straková 1994: 174). Okolnost číslo jedna je v našem případě dána – při převodu z češtiny do ruštiny a naopak se musíme potýkat s převodem mezi latinkou a cyrilicí, což samo o sobě vyvolává určité problémy. Kromě samotného rozdílu v grafických systémech by však bylo vhodné bod jedna rozšířit o vliv příbuznosti jazyků na způsob převodu. Způsob převodu totiž ovlivní také fakt, zda v cílovém jazyce existuje či neexistuje formálně podobná lexikální jednotka (viz níže kapitola 3.2).

Body dva a tři, tedy stupeň zdomácnění a frekvence jména, stejně jako dobové zvyklosti, přímo ovlivňují výběr metody převodu, čemuž se věnuje pátá kapitola této práce.

Straková však opomíjí to, že na podobu přeneseného onyma má vliv také typ a původ vlastního jména, charakter textu, ve kterém se jméno nachází, a funkce, kterou v textu jméno zastává. Aby tedy mohl být vytvořen přehledný soupis onymických transformací (metod mezijazykového převodu vlastních jmen), je nejprve nutné tyto kategorie stanovit právě s ohledem na popsané faktory, které mají na volbu metody převodu vliv.

Níže uvedená kategorizace VJ je syntéza několika existujících onomastických systémů doplněná o vlastní kategorie, které v existujících klasifikacích zahrnuty nebyly, pro účely této práce a potažmo pro účely převodu VJ mezi češtinou a ruštinou jsou však nezbytné. Kategorizace z velké části (včetně onomastické terminologie) vychází z publikace *Úvod do obecné onomastiky* (Šrámek 1999), zčásti také z ruské publikace *Slovar' russoj onomastičeskoj terminologii* (Podolskaja 1978), dále

pak z prací M. Dokulila, M. Knappové, M. Majtána a M. Imrichové, A. V. Superanské, V. Šmilauera (viz bibliografie). Některá vlastní jména mohou být na pomezí několika tříd, proto se jednotlivé kategorie mohou prolínat. Kromě toho někteří lingvisté (například A. V. Superanskaja či A. A. Reformatskij) kategorie vlastních jmen nepojímají tak široce. A. V. Superanskaja nepovažuje za vlastní jména následující kategorie: etnonyma, skupinová antroponyma, obyvatelská jména, tzv. nomena (obecná označení entit zkoumaných různými vědními obory, například názvosloví rostlin a živočichů) a pragmatonyma (Superanskaja 1973: 205–213). Pro potřeby této práce, jejíž zaměření není čistě onomastické, nýbrž translátologicko-onomastické, bude však účelnější přiklonit se k pojetí širšímu, aby bylo možné navrhnout varianty převodu pro co nejvyšší počet problematických pojmenovacích jednotek.

Ne všechny kategorie jsou terminologicky pojmenovány. Tam, kde se termín pro danou kategorii nepodařilo dohledat nebo neexistuje, je kategorie ponechána bez názvu a označena pouze popisem. V druhé části této práce jsou vymezené třídy proprií analyzovány a k většině z nich je navržena nejvhodnější metoda převodu do nového jazykového prostředí.

3.1 Typy vlastních jmen

3.1.1 Chrématonyma

Jsou „vlastní jména pro propriální objekty materiální i nemateriální povahy, které jsou výsledkem lidské činnosti a které jsou zakotveny nikoli v přírodě, ale v ekonomických (výrobních, obchodních a jiných), politických a kulturních vztazích“ [Šrámek 1999: 165].

3.1.1.1 VJ společenských jevů

- **chrononyma** – vlastní jména časových pojmů (epoch, období, svátků apod., například *Vánoce, Пасха*)
- **akcionyma** – vlastní jména dějinných událostí, akcí (revolucí, bitev, konferencí, například *Pražské povstání, Октябрьская революция*)
- **faleronyma** – vlastní jména společenských ocenění (vyznamenání, medailí, cen, titulů, například *Řád bílého lva, Герой Российской Федерации*)

3.1.1.2 VJ společenských institucí (ergonyma, někdy též institucionyma)

- **VJ vojenských a politických institucí** (*Občanská demokratická strana, Яблоко*)
- **VJ správních, zákonodárných, administrativních institucí** (*Parlament ČR, Госдума*)

3 Faktory ovlivňující převod vlastního jména (VJ): typ a funkce VJ, žánr textu, původ VJ

- **logonyma** – VJ hospodářských, průmyslových, obchodních institucí; VJ firem a podniků, obchodních značek (*Svit, Baťa, Česká národní banka, Газпром*)
- **VJ školských, kulturních, vědeckých, zdravotnických institucí, kroužků** (*Národní divadlo, Masarykova univerzita, Большой театр*)
- **VJ uměleckých skupin** (*Prerafaelité, Čechomor, Мозуная кучка, Кино*)

3.1.1.3 VJ výsledků společenské činnosti

- **dokumentonyma (aktonyma)** – vlastní jména diplomatických aktů a jiných dokumentů, smluv, zákonů (*Všeobecná deklarace lidských práv, Всеобщая декларация прав человека*)
- **ideonyma** – vlastní jména výsledků tvůrčí činnosti: vědeckých, publicistických a uměleckých děl nebo jejich částí (knih, písní, skladeb, básní, výtvarných a filmových děl a podobně, například *Óda na radost, Kytice, Hlava Medusy, Один день Ивана Денисовича, Дама с собачкой*)
- **vlastní jména periodik** – *The Times, iDnes, Русская Газета*
- **pragmatonyma** – vlastní jména výrobního typu (modelu, značky, série výrobků ze všech sfér průmyslové výroby a vypěstovaných plemen, odrůd zemědělské výroby)
 - **jedinečné produkce** (loď, zvon, například *Titanic, zvon Václav, Аврора*);
 - **sériové výroby** (automobil, zubní pasta, čokoláda, cigarety, například *Škoda, Жигули, Алёнка*)
 - **dopravního spoje (pojeronyma)** – *rychlík Avala, поезд Ласточка*

3.1.2 Bionyma

Jsou VJ pro živé (nebo jakoby živé) objekty, které jsou fixovány v sociálních, společenských vztazích.

3.1.2.1 Antroponyma

- **křestní jména, domácí paralely křestních jmen** (*Václav, Вячеслав*)
- **deriváty křestních jmen** (hypokoristika, deminutiva, například *Lenička, Ксюша*)
- **přezdívky, posměšná pojmenování, pseudonymy, fiktonymy, mluvící jména / nomen omen** (*řezník Masorád, Башмачкин*)
- **patronyma** (jména po otci, například *Владимировна, Владимирович*)
- **příjmení** (*Novotná, Кузнецова*)
- **jména monarchů, vládců a svatých** (*sv. Mikuláš, Николай Чудотворец*)

- **nepravá antroponyma** – VJ postav mytologických, pohádkových, alegorických, hraček (*Prométheus, Прометеѹ*)
- **skupinová antroponyma**
 - obyvatelská jména (*Pražan, Jihočech, Švýcar, немец, пражанин*)
 - etnonyma (*Slovan, Čech, Fin, Славянин*)
 - rodinná a rodová jména (*Novákovi, Přemyslovci, Приемысловичи*)

3.1.2.2 Jména bohů, zvířat a rostlin

- **theonyma** (například *Alláh, Diana, Perun, Зевс*)
- **zoonyma** (existující zvířata – *pes Puntla, kráva Stračena, кошка Маишка*; mytologická či pohádková zvířata – *kůň Šemík, Винну-Пух*)
- **fytonyma** (*Semtínská lípa, dub Napoleon, Дуб Пугачёва*)

3.1.3 Geonyma

Jsou druhy onymických objektů, které leží v krajině a jsou kartograficky fixované v mapách.

3.1.3.1 Toponyma

VJ neživých přírodních i člověkem vytvořených objektů (hora, město, ulice), které jsou na povrchu Země fixovány (*Brno, Москва, hora sv. Klimenta, Воробьевы горы*).

- **Oikonyma (urbanonyma)** – VJ pro osídlené objekty, včetně zpustlých: VJ domů, skupin domů, sídlišť, vsí, městeček, měst (urbanonyma) a jejich (místních) částí, hradů, zámků, mlýnů, továren (*Špilberk, Кремль*)
- **Anoikonyma (jinak též pomístní VJ, mikrotoponyma)** – VJ pro neživé přírodní objekty na Zemi (například řeky) a pro člověkem vytvořené nesídelní objekty (například železnice):
 - **hydronyma** – VJ pro mokřady, bažiny, prameny, zřídla, potoky, řeky, jezera, rybníky, vodní nádrže, moře, oceány, zálivy, kanály, mořské proudy, vodopády, soutoky, příbřežní jména (*Velké Dářko, канал Грибоедова*)
 - **oronyma** – VJ pro vertikální členění zemského povrchu: vyvýšeniny, hůrky, kopce, hory, skály, výčnělky, vrcholy, skalní stěny, srázy, úbočí, sedla, průsmyky, horstva, doliny, strže, sníženiny, jámy, jeskyně, roviny (*Krkonoše, Урал*)
 - **agronyma** – VJ pro ekonomicky využívané plochy: pole, lány, louky, lesy, pastviny, vinice, chmelnice (*viniční trať Dívčí vrch*)

- **hodonyma, dromonyma** – VJ pro komunikační spoje, jako například stezky, polní cesty, cesty se speciálním účelem; VJ pro zařízení spojená s cestami a cestováním, například mosty, lávky, železnice, letiště, přístavy, mola (*Letiště Václava Havla, Шереметьево*)
- **choronyma** – VJ pro části zemského povrchu, které nejsou pojmenovány anoikonymicky: pouště, regiony, světadíly (vzniklé přirozeně); země, státy, sdružení zemí, států, kraje, regiony, gubernie, okresy, jiné administrativní celky a národní parky (vzniklé lidskou činností) (*poušť Gobi, Ленинградская область*)

3.1.3.2 Kosmonyma (astronyma)

- **vlastní jména galaxií, planet, hvězd, hvězdokup** (*Sirius, Циркус*)
- **VJ geonymických objektů na planetách, hvězdách a jiných nebeských tělesech** (*Mons Agens – hora na Měsíci*)
- **VJ umělých kosmických těles** (*Sputnik, Муф, Challenger*)

3.1.3.3 Anemonyma

Jsou VJ přírodních katastrof a větrů, hurikánů, cyklónů apod. (*hurikán Katrina*).

3.2 Původ vlastního jména

Jak bylo řečeno výše, na převod vlastního jména nemá vliv jen to, zda ho přenášíme z prostředí užívajícího stejný nebo různý znakový systém, ale i to, zda jsou či nejsou výchozí a cílový jazyk geneticky blízce příbuzné.

VJ jsou obecně mnohem častěji transkribována nebo transplantována (tzn. přenášena beze změny, viz níže), pokud jde o převod mezi jazyky nepřibuznými, např. z angličtiny do ruštiny (*Long Island – Лонг-Айленд; компания Apple предлагает*). Oproti tomu při převodu mezi ruštinou a češtinou, tedy jazyky slovanskými, je častější tvorba kalků, jde tedy svým způsobem o „překlad“ (*Černý potok – Черный ручей*).

Roli hraje také to, zda při převodu do cílového jazyka existuje formálně podobný ekvivalent, či neexistuje. Například při převodu názvu města *Mariánské Lázně* dáme přednost transkripci (*Марьянске-Лазне*), protože vytvořením kalku (**Марьянский Курорт, *Марьянские Воды*) by se formální podoba příliš vzdálila a bylo by obtížné zpětně rekonstruovat původní výraz. Oproti tomu u vlastních jmen typu *Vlčí jezero, Černý les* můžeme dát přednost kalku (*Волчья озеро, Черный лес*). Více o této problematice viz kapitoly 6, 7, 8.

3.3 Funkce vlastních jmen

Před popisem jednotlivých metod převodu je potřeba také stanovit, jaké funkce mohou vlastní jména v textu zastávat, protože zachování funkce textu je nejdůležitějším měřítkem adekvátnosti překladu. Na základě funkce propria se totiž tvůrce textu rozhoduje, kterému plánu (sémantickému nebo formálnímu) dá při převodu přednost. Funkční pojetí onymického systému se od toho apelativního velmi liší, protože apelativní funkce onym je omezena. M. Knappová dokonce tvrdí, že „funkcí onyma je *pouhá* (zvýrazněno autorkou) nominace“ [Knappová 1992: 212].

Níže uvedený popis funkcí VJ vychází z typologie M. Knappové (Knappová 1992: 211–214) a P. Karlíka a kol. (cit. dle Karlík, Nekula, Pleskalová 2002: 145).

a) Funkce nominační (individualizační, diferenciacní)

Proprium označuje konkrétní jednotlivinu, v daném jazykovém kolektivu ji jednoznačně odlišuje od ostatních jednotlivin. Tato funkce je determinována potřebou společnosti vydělit konkrétní předmět z množiny obecných. Charakteristickým prvkem je to, že jedno a totéž jméno se může přenášet do jiných areálových, dobových, národnostních a dalších podmínek, přičemž je přizpůsobováno (morfologickému, fonologickému, pravopisnému a jinému) systému přijímajícího jazyka (*Labe – Лаба/Эльба*).

b) Funkce asociační (evokační, konotativní)

Odkazuje na objekty identické s obecnými nebo vlastními jmény reálného světa nebo známé z oblasti historie, kultury, zeměpisu atd. (jména odkazují na komplex encyklopedických znalostí, které o jménu existují, a zároveň tím podávají i jistý druh informací, nazývaných někdy pasivní funkcí jména). Často se užívá v umělecké literatuře – srov. jméno *Napoleon* v románu J. Orwella *Farma zvířat*.

c) Funkce klasifikační

Zařazuje objekt do nejrůznějších kategorií. Podoba propria může domácímu publiku pomoci zařadit jméno do konkrétní sociální nebo regionální oblasti či do historického období (v ruštině například oslovování pomocí pouhého patronyma označuje vysoce neformální vztahy nižší sociální vrstvy; v češtině volba jména *Hanýžka* regionálně zařadí osobu na Chodsko; volba jména *Klotylda* zase naznačí, že se jedná o zástupkyni starší generace). Klasifikační funkce také pomáhá pochopit, o jaký typ propria se jedná. Například gramém *-ov* v toponymech *Pavlov*, *Kyjev*, *Archlebov* napoví, že se pravděpodobně jedná o toponyma.

d) Funkce charakterizační (deskriptivní, apelativní)

Jde o jména, která mají charakter tzv. vlastních názvů (*Ústav pro výzkum a využití radioizotopů*, *První investiční banka*) nebo nomen omen (*doktor Zlámal*, *Raskolnikov*, *řezník Masorád*). U těchto jmen neplatí, že propria jsou asémantická, a bývá

důležité zachovat nikoli jejich vnější formu, nýbrž obsah nebo alespoň vnitřní formu.

e) Funkce estetická (funkce emocionální, psychologická, expresivní, reklamní)
Tato funkce je důležitá v reklamě a při tvorbě nových logoným (názvy výrobků, firem apod.). Je zde patrná snaha zaujmout, snaha o inovativnost, snadné zapamatování. Při překladu, u něhož je důležité zdůraznit tuto funkci, se uplatňuje princip libozvučnosti VJ.

f) Funkce právní identifikace

Jméno musí být i v mezinárodní komunikaci přesně identifikovatelné, což vyžaduje přesné dodržení pravidel jeho převodu a co nejvyšší míru zachování jeho formy. Právě tento aspekt není při převodu proprií mnohdy dodržován a způsobuje při mezinárodní komunikaci problémy především v oblasti jurisdikce.

3.4 Textové žánry

Znát žánr (a zároveň tak i cílovou funkci) textu je pro zvolení správné metody převodu VJ důležitější, než znát podrobnosti o původu textu a jeho autorovi. Text přeložený s cílem uveřejnění v odborném časopise pro úzký okruh specialistů se může v jednotlivostech do značné míry lišit od překladu mířícího na širokou veřejnost za účelem reklamy.

V následujícím přehledu jsou uvedeny nejčastější typy textů a hlavní principy převodu proprií v těchto textech.

- **Umělecké texty** – na rozdíl od většiny jiných typů textů u nich může být žádoucí zachování obsahové (případně efonické) stránky propria, což však platí většinou pouze u tzv. nomen omen – mluvících jmen a toponym podobného typu. Celkově vzhledem k povaze žánru je využívána nejširší paleta překladových a onymických transformací, přičemž identifikační funkce propria zde nehraje tak velkou roli. Formální podobu VJ je možné upravovat ve větší míře, zvláště když to vyžaduje zachování estetické hodnoty, která je zde důležitější než v jiných typech textů.
- **Publicistické texty** – důležitá je jak identifikační funkce proprií (metody umožňující dohledatelnost původního výrazu, např. transkripce), tak funkce nominační a charakterizační, což vyžaduje užití metod zaměřených na význam (kalk). Protože současné zachování obou těchto funkcí není možné, často jsou voleny metody kompromisní (zdvojený převod, rozšíření informačního základu). V těchto textech je stejně jako v beletrii důležitá snadná čitelnost a zapojení VJ do textu, metody zaměřené na zachování vnější formy (transkripce, transplantace) jsou proto často doplněny metodami adaptačními (přizpůsobení sufixů přijímajícímu jazyku).

- **Reklamní texty** – nejdůležitější je u nich estetická funkce, VJ proto může být od základu změněno, pokud to okolnosti vyžadují. V ostatních případech se VJ neodůvodněně nemění, nejvhodnější bývá metoda transkripce s adaptací či kalk.
- **Texty pro cestovní ruch a informační texty** – u těchto textů je většinou důležité zachování všech tří rovin (obsahová, grafická i zvuková podoba), mnohdy se proto volí kombinované metody převodu (rozšíření) či zdvojený převod (např. transkripce s uvedením překladu v závorce).
- **Odborné a akademické texty** – velmi důležitá bývá dohledatelnost, proto se volí metody zaměřené na vnější formu (transkripce a především transliterace).
- **Osobní doklady a katalogizace** – identifikace jedince či díla je natolik důležitá, že jedinou vhodnou je metoda zaměřená na vnější grafickou formu, tedy transliterace.

4 MEZITEXTOVÉ OPERACE A PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE

V. Straková (Kufnerová 1994: 16–18) popisuje čtyři různé mezitextové operace, které překladatel volí podle toho, jaký ekvivalent cílový jazyk nabízí (či nenabízí). Těmito operacemi jsou *dosazení ekvivalentu*, *výběr z více možností*, *kompenzace* a *vytvoření ekvivalentu*. Ačkoli Straková tyto operace zavádí pro plnovýznamové jednotky a na VJ se primárně nezaměřuje, tyto kategorie se velmi dobře dají využít i pro popis převodu vlastních jmen.

Dosazení ekvivalentu je nejjednodušším typem mezitextové operace, ve kterém překladatel na základě paměti nebo ze slovníku dosazuje již hotové překladové ekvivalenty. I v oblasti převodu vlastních jmen se mnohdy vůbec nezamýšlíme nad tím, jestli zvolený způsob převodu je transkripcí (*Москва – Moskva*), exonymem (*Санкт-Петербург – Petrohrad*) nebo kalkem/polokalkem (*Česká republika – Чешская Республика*). K dosazování hotových ekvivalentů u vlastních jmen dochází tehdy, když jde o vlastní jméno velmi dobře známé v obou kulturách (obvykle jde o názvy států a velkých měst, může však jít i o názvy významných historických událostí apod.).

Výběr z více možností je u vlastních jmen podobně jako u lexika apelativního spojen s faktem, že velké množství významů je kontextově vázáno. Výběr z více možností máme obvykle u těch VJ, která mají blíže k apelativům (velmi blízko k apelativům mají například chrématonyma, která mohou označovat názvy firem, výrobků, institucí apod.). Z jejich apelativní povahy plynou dva problémy. Jednak musí překladatel při kalku zvolit správné komponenty, kterými slovo či slovní spojení přeloží, a musí přitom dbát na to, aby zvolil vhodný ekvivalent právě v rámci kontextové sémantiky (*ветеринарный институт* není možné přeložit kalkem jako *veterinární institut*, je potřeba volit substituci: *vysoká škola veterinární*). Kromě toho se musí autor textu mnohdy rozhodovat mezi různými metodami

převodu, např. mezi transkripcí a kalkem, neboť ne vždy je jednoznačné, která z metod je vhodnější. Je např. *Zelný trh* vhodnější převádět transkripčně jako *Зеленый-Трэг*, nebo kalkem jako *Капустный рынок*? Do této kategorie můžeme zařadit i náhradu pomocí domácí analogie, tedy substituci, protože i zde se překladatel musí přiklonit k jednomu správnému řešení z více možností (*Matrika – ЗАГС*, nebo *Метрическая книга*?). Řešení těchto problémů viz kapitola 6, 7, 8.

Třetí operací je **kompence**. Nutnost užít formálně zcela odlišnou lexikální jednotku je vyvolána rozdílností v konstrukčních možnostech jazyků a v odlišných kombinatorických vlastnostech lexikálních jednotek. Mnohdy proto není možné vlastní jméno se složitější strukturou převést pomocí doslovného překladu (kalku), ale je nutné výslednou podobu upravit, aby vyhovovala zvyklostem (úzu) přijímacího jazyka. Dochází tak např. k větněčlenským záměnám (*Библиотека им. Ленина – Leninova knihovna*), adaptacím (*Палацкий – Палаукий*) či eufonickému přizpůsobení (*Ваня – Váňa, Marie – Мария*).

Ke kreativním postupům, jako je **vytvoření neologismu**, musí překladatel sáhnout vždy, když v cílovém jazyce neexistuje již zavedený převod nebo není možné užít domácí analogie, což je u VJ mnohem častější než u apelativního lexika. Dalo by se říct, že veškeré kalky jsou vlastně neologismy, neboť taková spojení v cílovém jazyce doposud neexistovala. U vlastních jmen můžeme mluvit o **neologismech motivovaných** (ty jsou vytvořeny na základě kalku, který nemusí využívat jen morfematickou/slovotvornou strukturu přejímaného výrazu; existují i kalky sémantické či onomatopoické, kdy podoba cílové lexikální jednotky byla motivována jinými prvky) a **nemotivovaných**, které překladatel vytvořil subjektivně a zcela nezávisle na výchozí lexikální jednotce. Druhá možnost však není (a neměla by být) příliš častá, její využití je omezeno striktně na oblast uměleckého překladu.

Obecná translologie vymezuje také tzv. **překladové transformace**. Překladovou transformací se rozumí „překladová operace, při níž se překládaná jednotka výchozího jazyka v cílovém jazyce změní ve formálně jinou jednotku (ve svůj **transform**) při zachování obecného invariantu⁵ obsahu“ [Vysloužilová 2002: 12].

Vysloužilová dělí transformace na lexikální, gramatické a lexikálně-gramatické:

1. **Lexikální transformace**: transkripce a transliterace, kalkování, konkretizace, generalizace, modulace.
2. **Gramatické transformace**: syntaktická kondenzace (komprese), záměny slovních tvarů, slovnědruhové záměny, větněčlenské záměny, záměny multiverbizáčních pojmenování univerbizačními a naopak, záměny gramatického statusu větných konstrukcí, slovosledné transformace.
3. **Lexikálně-gramatické transformace**: antonymický překlad, rozšíření informačního základu, explikace (opisný překlad), kompence, celkové přehodnocení.

⁵ Invariantem se v translologii nazývá ta klíčová a základní informace, která musí ve výsledku převodu z výchozího do cílového jazyka zůstat nezměněná, pozn. S. Š.

Jako zvláštní skupiny Vysloužilová vyděluje:

4. **Převod bezekvivalentního lexika:** transliterace a transkripce, kalkování, opisný (vysvětlující) překlad, přibližný překlad, vytvoření neologismu.
5. **Převod vlastních jmen:** transkripce, transliterace, překlad, transplantace (Vysloužilová 2002: 12–17).

Další kategorizaci lze nalézt např. v knize *Překlad a překládání* Dagmar Knittlové, která transformace nazývá *tradičními překladatelskými postupy* (vychází z translatologů Vinaye a Darbelneta) a uvádí následujících sedm postupů: transkripce, transliterace, kalk, substitute, transpozice, modulace, ekvivalence, adaptace (Knittlová 2010: 18–20).

Překladatelské pracovní postupy nalézáme i u Jiřího Levého, ten však vyděluje pouze tři z nich: překlad, substituci a transkripci. „O **překladu** v pravém slova smyslu je možno mluvit jen v oblasti obecného, tj. čistě pojmového významu (např. odborná terminologie) a u formy, při níž se přímo nejví závislost na jazyku a na historickém kontextu (např. kompozice větších celků); jen v těchto řídkých případech možno mluvit o jednoznačném ekvivalentu. V oblasti zvláštního, tj. při těsné závislosti na jazykovém materiálu a dobovém nebo národním prostředí, dochází buď k substituci, nebo k transkripci, volný a věrný překlad se ostře diferencují. **Substitute**, tj. náhrada domácí analogií, je namísto tam, kde se zároveň silně uplatňuje obecný význam; **transkripce**, přepis, je nutná tam, kde význam, tedy činitel obecný, úplně mizí“ [Levý 2012: 106].

V translatologické onomastice, která, jak jsme již zmínili výše, u nás prozatím nemá své pevné místo, podobný přehled prozatím chybí. Čtyři metody převodu, které pro vlastní jména stanovuje Vysloužilová (transkripce, transliterace, překlad, transplantace), nelze považovat za dostačující. Některé další metody je sice možné převzít z obecně translatologických postupů (explikace, kalk, kompenzace, substitute...), mnohých se však stále nedostává, a je proto potřeba pro ně v translatologické onomastice zavést nové metody (viz následující kapitola).

Zavádíme proto pro účely translatologické onomastiky pojem **onymická transformace**, který je analogií k termínu překladová transformace. Stejně jako u překladových transformací, i u jednotlivých onymických transformací stanovujeme, třídíme a popisujeme postupy, které má překladatel k dispozici pro převod vlastního jména z jednoho jazyka do druhého.

5 ONYMICKÉ TRANSFORMACE

Se znalostí typu a původu vlastního jména, typu textu (žánru) a funkce vlastního jména v textu je možné přistoupit k výběru nevhodnější metody převodu (onymické transformace).

D. I. Jermolovič uvádí, že na základě postulátu o prvenství formy⁶ by měl tvůrce překladového ekvivalentu dávat přednost zachování formy před obsahem. Ne vždy je to ovšem možné či vhodné, neboť tomu mohou bránit různé objektivní příčiny, jako třeba požadavek zprostředkovat význam VJ či existence zavedené podoby převodu na základě jiného než formálního převodu.

Propracovanou metodiku převodu VJ je možné najít v metodické příručce *Pismennyj perevod, rekomendacii perevodčiku, zakazčiku i redaktoru (Pisemný překlad, doporučení pro překladatele, klienty a redaktory)*, překlad S. Š.), která je dostupná online na webových stránkách Svazu ruských překladatelů (Sojuz perevodčikov Rossii)⁷ a byla schválena Národní ligou překladatelů (Moskva, 2012). Příručka rozebírá ryze praktická témata, jako je vztah překladatele a zadavatele, způsob uzavření smlouvy mezi překladatelem a zadavatelem, zachování stylu textu, formální stránky překladu, nakládání s novou a neznámou terminologií, provádění kontroly překladu a tak dále. Kromě toho je v ní zařazena také kapitola věnovaná teorii překladu vlastních jmen. Na konci příručky je uvedena řada příloh. Například příloha č. 8 uvádí *Tabulky praktické transkripce z anglického do ruského jazyka a z ruského do anglického*

6 «Если исходить из тезиса о «закрепленности» и «наднациональности» имени и руководствоваться постулатом главенства формы (ПГФ) при образовании межязыковых соответствий для ИС, то имя индивида (предмета), присвоенное ему в одном языковом коллективе должно (в принципе) воспроизводиться точно так же представителями всех других языковых общностей, как и в исходном языке. Поскольку звуковая форма языка первична, то речь идет в первую очередь о сохранении именно звуковой формы ИС» [Jermolovič 2005: 103].

7 Příručka je dostupná na webových stránkách svazu (www.translators-union.ru).

jazyka (Tablice praktičeskoj transkripcii s anglijskogo jazyka na russkij i russkogo na anglijskij). V úvodu kapitoly o vlastních jménech příručka potvrzuje domněnku, že žádná komplexní, a navíc legislativně zakotvená pravidla pro nakládání s vlastními jmény v Rusku doposud vydána nebyla,⁸ a je proto nutné se řídit doporučeními vědeckých autorit, které tomuto oboru věnují svůj výzkum.⁹ Za takovou autoritu je v Rusku považován již zmiňovaný Dmitrij Ivanovič Jermolovič, z jehož monografie *Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež "jazыkovoj peredači* čerpá i příručka Svazu ruských překladatelů. Metodám popsaným v příručce se zde dále věnovat nebudeme, neboť se téměř úplně shodují s výčtem metod, které uvádí D. I. Jermolovič. Jeho monografie je v tuto chvíli nejkompaktnějším dílem, které na poli translato-logické onomastiky vzniklo. Jednotlivé metody převodu Jermolovič rozpracovává dopodrobna, aniž by se omezoval pouze na některé typy textů či žánry, jako to dělá většina ostatních teoretiků, a postihuje tak jak odborný, tak i umělecký a publicistický překlad. Kromě ucelené teorie převodu proprií nabízí i praktické transkripční a transliterační tabulky přepisu z 26 evropských a východních jazyků do ruštiny. Ministerstvo školství Ruské federace publikaci doporučuje jako výchozí studijní materiál pro studenty lingvistických a překladatelských oborů a začínající i zkušené překladatele.

Vzhledem k tomu, že jeho metodologie pokrývá všechny potřebné oblasti, drží se jí jakožto metodologické základny i tato práce. Ovšem tam, kde je potřeba systém přizpůsobit česko-ruskému prostředí (D. I. Jermolovič se zabývá primárně rusko-anglickým převodem), se od dané příručky odchylujeme. Zvláště v oblasti terminologie se snažíme především o to, aby názvy jednotlivých onymických transformací nebyly v rozporu s překladovými transformacemi, které jsou u nás již zavedeny. Například pro pojem *транспозиция*, který Jermolovič užívá, zavádíme pracovní pojem *etymologická záměna*, abychom se vyhnuli terminologické polysémii s pojmem *transpozice*, který je u nás zaveden pro jiné účely (viz níže); stejně tak pojem *семантическая экспликация* převádíme nikoli jako *sémantická explikace*, kterou Vysloužilová chápe jako *opisný překlad*, ale jako *doplnění/rozšíření informačního základu*.

8 V České republice je situace stejná.

9 «Отсутствует единая, унифицированная и «официальная» система передачи иностранных ИС на русский язык и русских ИС на иностранные языки, которая могла бы удовлетворительно применяться во всех случаях. Разработанные за рубежом и в нашей стране системы по многим причинам не могут быть рекомендованы в качестве эталона, которому надлежит следовать, – некоторые страдают от искусственности конструкции, другие – от применения изобретенных сочетаний диакритических знаков с буквами для передачи звуков, третьи имеют узко ограниченную область применения (например, ГОСТ 7.79–2000 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом»), четвертые – вследствие внутренней противоречивости и непоследовательности применения ими же постулируемых принципов (например, Приложение 7 к Инструкции МВД РФ о порядке оформления загранпаспортов гражданам РФ, 2009 г.) и т. д.» [Рекомендации 2015: kapitola 5.4.1].

Podle Jermolovičova přístupu je pro vytvoření typologie překladových ekvivalentů (v naší terminologii pro vytvoření *seznamu onymických transformací*) potřeba nejdříve určit principy shody, na jejichž základě má být cílový text vystaven, a potom teprve stanovit metody, které k této shodě povedou (princip a metodu /potažmo typ onymické transformace/ je tedy potřeba oddělovat).

Princip shody je při hledání překladového ekvivalentu hlavním kritériem, jemuž jsou podřízeny všechny ostatní faktory. Pokud si překladatel (nebo zadavatel) zvolí za hlavní kritérium například princip zvukové shody¹⁰, volí překladatel metodu transkripce (anglické jméno *Abe* bude převedeno jako *Эйб*). Pokud je principem shody, a potažmo tedy hlavním kritériem, zvolena snaha o zachování jedinečnosti jména pro vyloučení záměny s ostatními variantami, zvolenou metodou bude metoda omezení variantnosti VJ – jméno tak bude mít v ruštině podobu *Эйбрахам*. Pokud například v biblických překladech považuje překladatel za důležité kritérium zachování historické tradice, bude jméno znít *Авраам* a metodou převodu bude metoda vyhledání původní podoby VJ (Jermolovič 2005: 115–116).

Metoda vedoucí ke shodě (v naší terminologii jednotlivé onymické transformace) je *způsob realizace zvoleného principu*, přičemž je potřeba mít na paměti, že metoda (onymická transformace) není principem shody určena jednoznačně (jeden princip je možné realizovat různými transformacemi v závislosti na dalších okolnostech). Stejně tak jedna onymická transformace může být vhodná pro různé principy. Různé metody vedoucí k tvorbě ekvivalentního pojmenování v cílovém jazyce tvoří typologii metod převodu vlastních jmen (Jermolovič 2005: 167), v našem pojetí jsou to jednotlivé onymické transformace.

Jermolovič (s. 115–166) ve své práci uvádí následující třídění¹¹:

1) Формально-ориентированные принципы

- принцип звукового подобия – *методы аллофонической, фонематической и фактической транскрипции*
- принцип сохранения графической формы – *метод прямого графического переноса*
- принцип графического подобия – *метод транслитерации*

2) Системно-ориентированные принципы

- принцип благозвучия – *метод эвфонической передачи*
- принцип сохранения тождества имени – *метод ограничения вариативности ИС*
- принцип адаптации имени к грамматической системе принима-

10 Princip shody je možné chápat také jako jistý typ ekvivalence, což je u nás termín častěji používaný. V tomto případě by tedy například šlo o ekvivalenci na úrovni fonémů.

11 Jednotlivé metody záměrně uvádíme rusky bez českého překladu, neboť uvádění doslovného překladu by z důvodu terminologické polysémie mohlo být závadějící. V následující kapitole jsou již metody popsány česky, některé však nejsou přeloženy doslovně (kalkem), ale substitučně, aby korelovaly s již zavedenou českou terminologií.

ющего языка – *метод семантической экспликации, гибридный метод, метод морфограмматической модификации*

- принцип отражения национально-языковой принадлежности – *все методы формально-ориентированного принципа (транскрипция, транслитерация, прямой графический перенос)*
- принцип использования онимических ресурсов принимающего языка – *методы онимической замены и транспозиции*
- принцип следования исторической традиции – *метод использования традиционного именованя*

3) Содержательно-ориентированные принципы

- принцип отражения сигнификата ИС – *метод семантической экспликации, онимическая замена, деонимизация*
- принцип учёта внутренней формы – *метод калькирования, метод функциональной аналогии (замена внутренней формы)*

Naše pojetí a třídění onymických transformací sice z Jermolovičova třídění vychází, je však výrazně upraveno a přizpůsobeno pro potřeby česko-ruského převodu. Některé metody jsou vynechány, některé doplněny, některé pouze terminologicky pozměněny, aby nekolidovaly s již existující českou terminologií – komentáře k terminologickým změnám jsou uváděny v poznámkách pod čarou při popisu jednotlivých metod převodu.

Pro česko-ruský a rusko-český převod VJ jsme stanovili následující kategorie, které budou v následujících kapitolách podrobně okomentovány:

1) Onymické transformace zaměřené na formu

- princip zvukové podobnosti – *metoda praktické transkripce*
- princip převodu na základě grafické podobnosti – *transliterace*
- princip zachování grafické podoby originálu – *metoda přímého grafického přenosu (grafická transplantace)*

2) Onymické transformace zaměřené na význam

- princip zohledňující vnitřní formu a význam – *metoda kalkování a částečného kalkování*
- princip zohledňující pouze význam – *metoda onymické substituce (funkční analogie), deonymizace (explikace, opisný překlad, vynechání VJ)*
- princip zachování formální podoby propria a jeho významu – *metoda doplnění/rozšíření informačního základu, uvedení poznámky pod čarou, zdvojený převod*

3) Domestikační onymické transformace

- princip libozvučnosti – *metoda eufonického přizpůsobení cílovému jazyku*
- princip zachování totožnosti – *metoda omezení variantnosti VJ*
- princip využití onymických zdrojů přijímajícího jazyka – *metoda onymické záměny a etymologické záměny, vytvoření neologismu*

- princip zachování historické tradice – *metoda uzuálního a konsenzuálního převodu, precedens původního překladu*
- princip přizpůsobení VJ gramatickému a morfologickému systému přijímajícího jazyka – *hybridní metoda, metoda adaptace a morfologizace, větně-členská záměna*

4) Exotizační onymické transformace

- princip exotizace textu – *transkripce, grafická transplantace*
- princip zachování výchozí podoby VJ – *metoda vyhledání původní podoby VJ*

5.1 Onymické transformace zaměřené na formu

Jak bylo řečeno výše, rozdělení lexikální jednotky na vnitřní formu, vnější formu a obsah není konečné, neboť vnější forma se dále rozpadá na grafickou a fonetickou. Jde-li o transformace zaměřené na formu, rozhodujeme se mezi zachováním grafické či zvukové podoby výchozího VJ. Otevírá se tedy opět otázka, zda je primární mluvená, nebo psaná podoba jazykového znaku.

*Deklarace jazykových práv (Universal Declaration of Linguistic Rights)*¹² zaručuje každému člověku právo na co nejbližší fonetickou transkripci jeho jména v jakémkoli jiném psaném jazyce: „Everyone has the right to the use of his/her own name in his/her own language in all spheres, as well as the right, only when necessary, to the most accurate possible phonetic transcription of his/her name in another writing system.“ Stojí však za zamýšlení, zda by takový přístup neměl být přehodnocen, neboť charakter komunikace je v dnešní době převážně písemný, a grafická podoba jmen tak získává větší váhu než v minulosti. Toto by se mělo odrazit především na přehodnocení transkripčních pravidel, která změnou komunikačních kanálů zastarala a nereflektují potřebu bližší podobnosti přepsaného slova původní psané podobě. Problém je podrobněji rozveden níže (podkapitola 5.1.1.2), kde se pojednává o problematice přepisu českého *y* a *i* do ruské cyrilice.

5.1.1 Princip zvukové podobnosti – metoda praktické transkripce

Transkripce je zápis lexikální jednotky pomocí vhodně zvolených a obvykle normativně zakotvených znaků tak, že výsledkem je zvuková podoba lexikální jednotky.

12 *Universal Declaration of Linguistic Rights*. In: World Conference on Linguistic Rights. [online]. Barcelona: Culture of Peace, 9. 6. 1966 [cit. 5. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.unesco.org/cpp/uk/declarations/linguistic.pdf>.

Při transkripci je důležité mít na paměti, že způsob přepisu je plně závislý na jazykovém páru, v rámci kterého jméno převádíme. Pro přepis z azbuky do latinky proto neexistuje jedna univerzální tabulka transkripčních pravidel, neboť žádný jazyk není těm ostatním nadřazený. Jinými slovy neexistuje jediná azbuka nebo jediná latinka. Jméno *Ельцин* se tak do angličtiny přepisuje jako *Yeltsin*, zatímco do francouzštiny jako *Eltsine* a do češtiny *Jelcin*. Má to své výhody i nevýhody. Výhodou je to, že každý jazyk má svou variantu přepisu, která jeho mluvčím velmi přesně napoví, jak jméno vyslovovat, aby bylo co nejbližší výchozí variantě. Nevýhodou je pak to, že když nevíme, ze kterého jazyka bylo jméno přepsáno, jen velmi těžší budeme schopni rekonstruovat jeho výchozí podobu. Pokud si například chceme v originálních materiálech vyhledat informace o člověku, který je v ruském textu popisován jako *Юнг*, budeme hledat jméno *Young*, *Yung*, nebo *Jung*?

Pro správný přepis je proto důležité znát výslovnost slova ve výchozím jazyce a použít správná transkripční pravidla¹³ (nestačí znát pouze grafickou podobu, což je problematické především při přepisu z angličtiny, kde se grafická podoba podstatně liší od fonetické). Závislost transkripce na výchozím jazyce je názorně vidět v následujícím přehledu přepisu jména *Hugo* do ruštiny z různých světových jazyků:

- Z češtiny: *Hugo Haas* – *Гуго Гаас*;
- Z francouzštiny: *Hugo Lloris* – *Уго Льорис*;
 - ale Victor Hugo – *Виктор Гюго* (tradiční přepis jména);
- Z angličtiny: *Hugo Gernsback* – *Хьюго Гернсбек*;
- Z nizozemštiny: *Hugo van der Goes* – *Хуго ван дер Гус*.

Transkripce mezi češtinou a ruštinou se poměrně málo odlišuje od transliterace, neboť v češtině se slova obvykle vyslovují stejně, jako se píší. České jméno *Anna* se do ruštiny transkripčně i transliteračně přepíše jako *Анна*, zatímco anglické jméno *Anna* se v ruštině bude transkribovat jako *Энн* a transliterovat jako *Анна*. I přesto je však potřeba česko-ruskou transkripci a transliteraci rozlišovat, neboť ne všechna písmena se přepisují stejně (rozdíl je např. v přepisu písmene *e* a ve vynechání/nevynechání jerů v přepisu).

A. A. Reformatskij (1960: 6–7) rozlišuje transkripci vědeckou (fonetická a fonematická) a praktickou: «Термин транскрипция охватывает: А) научную транскрипцию, которая в свою очередь распадается на а) фонетическую транскрипцию и б) фонематическую транскрипцию. Б) Практическую транскрипцию. Научная транскрипция – это чисто лингвистическое мероприятие. [...] Практическая транскрипция потому так называется, что

¹³ Transkripční tabulky pro přepis z hlavních evropských a východních jazyků uvádí ve své monografii D. I. Jermolovič (2005: 309–406).

она в отличие от научной не преследует научных лингвистических целей, а предназначена для ввода в текст иноязычного и иначе графически оформленного материала (собственные имена любого типа и заимствованные новые термины), чтобы к этому не требовалось особых правил чтения или чтобы они были нужны только в особых случаях [...].»

Fonetická transkripce

Transkripce obecně je zápis fonémů¹⁴ určitého jazyka takovým systémem znaků, který není jeho obvyklému grafickému systému vlastní. Pro zápis zvukové podoby kteréhokoli slova existuje Mezinárodní fonetická abeceda (IPA – International Phonetic Alphabet), která pomocí promyšleného systému grafických znaků dokáže zapsat hlásky všech existujících jazyků tak, aby byl zápis správný fonémicky i foneticky. Fonetická transkripce se využívá především v jazykových učebnicích, slovnících a odborných jazykovědných publikacích. Znalost znaků abecedy IPA je však poměrně omezená, což brání jejímu většímu rozšíření, a navíc není primárně určena pro mezijazykový převod.

Praktická transkripce

Pro zápis zvukové podoby slova z cizího jazyka (v případě této práce pro převod vlastního jména z ruštiny do češtiny a naopak) v textech určených recipientům bez lingvistického vzdělání se nepoužívá fonetická, nýbrž praktická transkripce¹⁵. Podle A. V. Superanské je praktická transkripce způsobem převodu lexikálních jednotek z jednoho jazyka do druhého pomocí grafických znaků obvyklých v abecedě jazyka příjemce, přičemž *praktická* transkripce se používá pro *praktické* účely, tedy v novinách, odborné i krásné literatuře, reklamě a na mnoha dalších místech (Superanskaja 1978: 3). Při praktické transkripci se pro zápis zvukové podoby přepisovaného slova používá pouze znaková sada (abeceda) toho jazyka, do něhož je slovo přenášeno, není tedy možné využít speciálních diakritických ani jiných znaků, které nejsou přijímajcímu jazyku vlastní. Praktická transkripce je tedy prostředek pro zapojení cizojazyčného slova bez relevantní sémantické hodnoty do textu se současným přibližným zachováním jeho zvukové i grafické podoby.

Transkripci komplikuje fakt, že počty fonémů v jednotlivých jazycích si neodpovídají, a je tak nutné chybějící znaky nahrazovat buď digrafy (spřežkami), nebo diakritickými znaménky. Jak však bylo řečeno, je možné využít pouze ta diakritická znaménka, která jsou známa cílovému jazyku.

14 Pojem foném je zde myšlena nejmenší zvuková jednotka jazyka, která je schopná měnit význam v rámci systému tohoto jazyka.

15 Termín praktická transkripce poprvé použil A. M. Suchotin v článku *Передача иностранных географических названий* v knize *Вопросы географии и картографии*, Moskva 1935. Termín přejal A. A. Reformatskij ve své učebnici *Введение в языкознание* (Moskva 1947). Parafrázováno dle Giljarevskij – Starostin (Giljarevskij – Starostin 1969: 3).

Další komplikací je to, že jednoznačná analogie mezi fonémy či alofony¹⁶ jednotlivých jazyků prakticky není možná. Například v angličtině hojně zastoupený foném [ə] nemůže být v češtině ani v ruštině graficky dost dobře zachycen, protože se ani v jenom z daných jazyků nevyskytuje ani jako foném, natož pak jako samostatný grafém. V češtině se (kromě nekorektní výslovnosti) s tímto problémem tak často nesetkáváme, protože transkripce mezi češtinou a angličtinou není (kromě jazykových učebnic) nutná. Avšak v ruštině, kde se slova kvůli rozdílnému grafickému systému z angličtiny často transkribují, vznikají při anglicko-ruském přepisu z důvodu neexistence náležitého fonému nejednotnosti v přepisu. Anglický zvuk [ə], který vznikl například spojením písmen *er, ar, ur*, se do ruštiny transliteruje pomocí písmen, která jej vytvořila, místo aby byl transkribován (*Lombard* [ˈlɒmbəd] – *Ломбард*; *Nature* [ˈneɪtʃə] – *Нейчур*).

Problém neexistence vhodného grafického ekvivalentu řeší praktická transkripce tak, že do svého systému implementuje některé prvky transliterace s cílem zachovat ty grafické prvky originálu, které jsou nezbytné pro jednoznačnou identifikaci původní podoby slova.

Praktická transkripce z angličtiny do ruštiny se vyznačuje těmito „ústupky“ od klasické fonetické transkripce:

- Zdvojené souhlásky se přepisují zdvojeně nehledě na to, že nejsou zdvojeně vyslovovány (*Carroll* – *Карролл*).¹⁷
- Písmeno *r* po samohláskách se v rozporu s pravidly výslovnosti přepisuje, i když není vyslovováno, a ve fonetickém přepisu by se tak objevit nemělo (*Turner* – *Турнер*).
- Písmeno *g* se přepisuje i ve výskytu po *n*, kde je v angličtině neznělé (*Redding* – *Реддинг*).
- Neznělá samohláska se přepisuje pomocí toho písmene, které ji v grafice originálu vytvořilo (*Brixton* – *Брукстон*, *Nature* – *Нейчур*).
- Při přepisu z ruštiny do západoevropských jazyků (například angličtina, francouzština) je při praktické transkripci ignorována změna znělých souhlásek na neznělé na konci slov. Například příjmení zakončená na *-ov* nebo *-ev* se přepisují se zakončením na *-of*, *-ef*, jako tomu bylo v 19. a 20. století, kdy byla navíc samohláska na konci často zdvojeňována. Především při přepisu do francouzštiny získávala ruská příjmení sufix *-off*, *-eff* (*Rachmaninoff*), což se v některých ustálených prepisech dochovalo dodnes (viz Jermolovič 2005: 126).

16 Pojmem alofon je zde označován způsob artikulace určitého fonému, který se může měnit například vlivem okolních hlásek.

17 V 19. a 20. století platilo pravidlo, že v ruských prepisech VJ z evropských jazyků nemůže být více než jedno spojení zdvojených souhlásek, takže uvedené jméno Carroll se ještě ve 20. století přepisovalo jako Карролл.

Vzhledem k tomu, že čeština i ruština mají na rozdíl od angličtiny z velké části fonetický pravopis¹⁸, není v přepisu z češtiny do ruštiny rozdíl mezi striktně fonetickou a praktickou transkripcí tak markantní jako u převodu mezi ruštinou a angličtinou. Implementace prvků transliterace proto není téměř nutná, neboť psaná a vyslovovaná podoba slov se tolik neliší. Problém s přepisem vzniká pouze u několika málo písmen (především u písmen *y/j* a *l*), v rámci této práce proto zavádíme některé změny v transkripčních pravidlech z češtiny do ruštiny (viz kapitola 5.1.1.2 a příloha č. 2 této práce).

Určitým ústupkem od fonetického principu je také nerefektování redukce (oslabení) některých ruských samohlásek (obvykle *o*, *e*, *я*) v nepřízvučné pozici, která se v transkripci nikdy neodráží (ruské slovo *дорога* se vždy přepisuje jako *doroga*, nikoli **daroga*¹⁹).

5.1.1.1 Pravidla praktické transkripce z ruštiny do češtiny

Pro transkripci z ruštiny do češtiny je k dispozici tabulka Doporučená pravidla přepisu slov z cizích jazyků do češtiny – transkripce jmen a názvů z jazyků užívajících cyrilice, která je uvedena v akademickém či školním vydání Pravidel českého pravopisu (dále PČP), například Pravidla českého pravopisu. 2. vyd. Praha: Academia, 2013, s. 77–79. Tuto tabulku doporučuje a distribuuje svým členům i Komora soudních tlumočnicků a překladatelů ČR (dále KST ČR).

Pravidla praktické transkripce z ruské cyrilice do české latinky jsou v této práci uvedena ve srovnávacím přehledu s praktickou transkripcí z ruské cyrilice do anglické latinky, neboť laici tyto dva druhy transkripce mnohdy zaměňují, což není žádoucí. Zároveň se i český překladatel může setkat s požadavkem zapsat ruské VJ pomocí anglické, nikoli české abecedy.

Viz Příloha č. 1 – Srovnávací tabulka transkripčních pravidel pro přepis z ruské cyrilice do české a anglické latinky.

5.1.1.2 Pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny

Pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny nejsou tak jednoznačná, neboť existuje větší množství tabulek praktické transkripce, z nichž ani jedna nebyla uznána normativně. Nejčastěji se užívají tabulky D. I. Jermoloviče (Jermolovič 2005: 373–376), společná monografie R. S. Giljarevského a B. A. Starostina, přičemž autorem české tabulky přepisu je B. A. Starostin (Giljarevskij – Starostin

18 Většina českých i ruských grafémů je totožná s fonémy. Například slova *волк* či *otec* obsahují čtyři grafémy a čtyři fonémy. Oproti tomu anglické slovo *ship* má čtyři grafémy, ale jen tři fonémy (sh se vyslovuje jako š).

19 Zde a dále hvězdičkou vždy označujeme názorné, avšak z rozličných důvodů nesprávné varianty.

1969: 200–204), a nakonec práce R. A. Lidina (Lidin 2006: 421–436). Tabulky se v zásadě shodují, rozcházejí se však v názorech na přepis problematických písmen *l, e, y, j*. Zároveň ani jedna tabulka již není plně aktuální, protože pravidla praktické transkripce z ruštiny do češtiny nebyla vhodně nastavena a vyžadovala provedení určitých změn (viz níže).

5.1.1.2.1 *Problematická místa dosavadních transkripčních pravidel přepisu z češtiny do ruštiny*

❖ **Problém transkripce českých písmen *i/i, y/y***

Způsob přepisu těchto dvou grafémů je natolik komplikovaný, že se čeští ani ruští lingvisté doposud neshodli na jeho jednoznačné transkripci. Podstata problému tkví v tom, že výslovnost hlásek reprezentovaných grafémy *i, y (lat.)* je jedna, a existují tedy dva grafémy pro jediný foném. Z toho důvodu se většina translatologů-onomastiků kloní k přepisu obou českých *i, y* pomocí jediného ruského grafému *u (cyr.)*, neboť cílem transkripce je zprostředkovávat fonetickou stránku jazyka a mluvené slovo je v souladu s postulátem prvenství formy považováno za primární podobu lexikální jednotky. Jak jsme však uvedli výše, v dnešní době poznamenané rozmachem internetové a tištěné komunikace tato premisa již ztrácí na platnosti.

„I přesto, že základní pravidla praktické transkripce českých vlastních jmen do ruštiny existují a definují přepis českých grafémů v různých pozicích ve slově poměrně jasně a jednoznačně, v překladatelské a ediční praxi pozorujeme v transkripci řadu odchylek od těchto pravidel, které vedou k existenci různých textových grafických variant týchž českých proprií (*Карлови-Вару* × *Карловы Вары*, *Новотни* × *Новотный*). Tato variantnost je často „posvěcována“ specialisty věnujícími se této problematice, i když nikoliv cestou kodifikace variantních transkripčních pravidel, ale pouze formou doporučených řešení.“ [Gazda 1999: 99]. Podobná doporučení se týkají zejména následujících skupin proprií:

- V kořenech slov se společnou slovanskou etymologií nacházíme u antroponym i toponym pravopisné dublety: *Rybák* – *Рыбак* i *Рубак*, *Вустров* – *Быстров* i *Бистров*, *Лыса Гора* – *Лыса-Гора* i *Луса-Гора*, *Малý Рыбник* – *Малый Рыбник* i *Мали-Рибник*. Jak je vidět, částečně poruštěné, polokalkované varianty s *ы* pak v běžných textech podléhají různému stupni morfologizace a přisvojují si ruské flektivní koncovky, k čemuž nedochází u přísně kartografické transkripce, která se drží fonetického principu a přepisuje *y (lat.)* vždy jako *u (cyr.)*. Pravopis s *ы* tedy není možný v kartografické literatuře a textech encyklopedického charakteru, kde je výlučně dodržován přepis *y/i* – *u* (*Бистршице*, *Литомишль*, *Рижнов*, *Дие*).
- Tendence k prosazování *ы* se projevuje také ve jménech, kde má *y (lat.)* v češtině zvukově rozlišující funkci mezi tvrdými a měkkými souhláskovými fonémy [t], [d], [n] × [ṭ], [ḍ], [ñ] (*Тыл*, *Дык*, *Тырлова*, *Махаты*, *Покорны*).

- Má-li toponymum mluvnickou podobu plurálového substantiva, v jeho koncovce někteří autoři píší *ы*, což umožňuje morfologizaci přejatého jména a jeho deklinaci jako substantiva v plurálu (*Karlovy Vary: Карловы-Вары – из Карловых Вар, Poděbrady: Подебрады – из Подебрад, Klatovy: Клатовы – из Клатов*).
- V zakončení mužských adjektivních příjmení dochází v rozporu s transkripčními pravidly buď k přepisu pomocí *ы*, nebo k úplné morfologizaci sufixu, tedy k přepisu pomocí ruského *-ый*, respektive *-ий* po *-к-* (*Nejedlý: Неедлый, Неedly i Неedly, Vážný: Важный, Важны i Важни*). Varianty s *и* (*сyr.*) jsou nesklonné.

Takové ústupky od transkripčních pravidel mají několik zásadních nevýhod. Jednak narušují systematickosti, čímž vznikají dubletní tvary (někteří překladatelé se tohoto pravidla drží, jiní ne). Dalším problémem je to, že ne vždy je (u prvního bodu) možné jednoznačně určit, zda slova mají, či nemají společný etymologický původ, a tím pádem opět vznikají dublety (někdo slovo vyhodnotí jako etymologicky příbuzné, někdo ne). Kromě toho většina ruských lingvistů, kteří se touto problematikou dnes zabývají či zabývali a jejichž transkripční pravidla se používají pro přepis nejčastěji (D. I. Jermolovič, R. A. Lidin, R. S. Giljarevskij – B. A. Starostin, viz výše), tuto praxi jednoznačně odmítají: R. A. Lidin (2006: 432) píše: «...не рекомендуется использовать традиционных передач: Согласный + у → ы.» D. I. Jermolovič (2005: 376) ve své transkripční tabulce uvádí příklad *Млы́наны – Млы́няны*.

Na druhou stranu sám D. I. Jermolovič v debatě na svých webových stránkách www.yermolovich.ru uznává, že v některých případech je možné etymologický princip či princip společné flexe přeci jen využít: «С учётом проведённой на сайте дискуссии и мнения практических переводчиков полагаю, что правила транскрипции с чешского языка, действительно, можно дополнить положением о допустимости, наряду с передачей через *и*, также и транслитерацией через *ы* в тех случаях, когда это можно мотивировать этимологией имени собственного и родством соответствующей флексии с русскими окончани-ями.»²⁰ Z uvedeného vyplývá, že mimo kartografickou literaturu nebude chyba přepisovat propria typu *Poděbrady* jako *Подебрады*. Na druhou stranu první ypsilon ve slově *Млы́наны* již tak jednoznačně není, neboť kořenové *-л-* může být v různých alomorfech jak tvrdé, tak měkké (*мельница/молотъ*), což částečně koresponduje s obdobnými českými pravopisnými variantami (*młyn/mlít*), takže by mohlo být opodstatněné přepisovat toto slovo jako *Млы́няны i Млы́няны*.

20 Jermolovič, D. I., 2015. *Poděbrady i v celom problema češskoj „y“*. In: Sajt D. I. Jermoloviča. [online]. Moskva, 11.04.2015. [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z: <http://yermolovich.ru/board/1-1-0-1696>.

❖ **Problém transkripce českého písmene *l***

Stejně problematický je i přepis české hlásky [l], která se výslovnostně neshoduje ani s ruským měkkým [ль], ani s tvrdým [л]. České *l* se vyslovuje vždy stejně, nezávisle na pozici ve slově (netvoří alofony v pozici před samohláskou, ani po ní, ani na konci slova). Názory na to, kdy by se *l* mělo přepisovat s měkkým znakem a kdy ne, jsou velmi rozrůzněné, a u písmene *l* se proto setkáváme s asi nejvyšším počtem dubletních tvarů (*Телч, Тельч, Телъч, Тельчъ; Пльзень, Плезень; Вльтава, Влтава*), což je zapříčiněno tím, že pravidla, která pro písmeno *l* byla prozatím vytvořena, si buď odporují, nebo neodpovídají české ani ruské výslovnosti. D. I. Jermolovič a B. A. Starostin doporučují přepisovat *l* jako *ль* tehdy, když se nachází na konci slova nebo v pozici před souhláskou. Jako tvrdé *л* se pak přepisuje v pozici před samohláskou (Jermolovič 2005: 375). Pravidlo, které uvádí R. A. Lidin (2006: 427–428), vypadá následovně:

- L + souhláska → ль (*Lhoták – Льготак*)
- L + samohláska → л (*Langer – Лангер*)
- Souhláska + l → ль (*Brandl – Брандль*)
- Samohláska (a, e (→э), o, u) + l → ль (*Nedbal – Недбалъ*)
- Samohláska (e (→е), i, y) + l → л (*Kratochvíl – Кратохвил*)
- Dvě ll → льль (*Sgall – Сгалль*)
- Dvě ll + samohláska → ллл (*Filla – Филла*)

Důsledné dodržování výše zmíněných pravidel může vést k problematickým výsledkům, kdy propria jako *Karel* či *Nezval* mají být přepisována s měkkým znakem na konci: **Карель*, **Незвалъ*, což neodpovídá ruské ani české výslovnosti, a samozřejmě ani zažitě praxi. Kromě toho by se taková propria měla následně skloňovat v souladu s měkkými paradigmaty (*Карель – без Кареля; Гавел – без Гавеля*), což praxi také neodpovídá. Existuje proto velká skupina slov, ve kterých není toto pravidlo dodržováno, a jsou tedy přepisována zvykově s tvrdým *л* (*Ярослав Кватил, Витезслав Незвал, Ян Скацел, Франтишек Гертл, Радек Шурл* a mnohá další).

Mnohost výjimek napovídá, že pravidla přepisu, která navrhuji ruští lingvisté, nejsou zcela opodstatněná, protože neodpovídají zažitě praxi. Pro ověření tohoto faktu jsme provedli dílčí dotazníkový experiment s několika respondenty (ruskými mluvčími²¹), kteří byli požádáni, aby přepsali seznam vybraných českých jmen do ruštiny, přičemž přepis měli provést bez ohledu na jakákoli transkripční pravidla. Jediným požadavkem bylo, aby se výsledné proprium foneticky co nejvíce podobalo výchozímu stavu, zároveň však muselo být pro respondenta libozvučné a z hlediska ruské fonetiky snadno vyslovitelné.

21 Účastníky výzkumu byli rodilí ruští mluvčí, kteří ve větší či menší míře ovládají český jazyk, takže byli schopni české proprium správně přečíst.

JMÉNO V ČEŠTINĚ	PŘEPIS DO RUŠTINY OD RŮZNÝCH RESPONDENTŮ			
	1	2	3	4
Matzal	Матзал	Матзал/Матзаль	Мацал	Матцал
Kvapil	Квапил	Квапил	Квапил	Квапил
Nezval	Незвал	Незвал/Незваль	Незвал	Незвал
Skácel	Скацел	Скацел/Скацель	Скацел	Скацел
Klocl	Клоцл	---	Клоцль	Клоцл
Dokulil	Докулил	Докулил	Докулил	Докулил
Hertl	Гертл	Гертл	Хертль	Гертл
Kryl	Крыл	Крыл	Крыл	Крыл
Stingl	Стингл	Стрингл	Стингл	Стингл
Váchal	Вахал	Вахал	Вахал	Вахал
Rudolf	Рудольф	Рудольф	Рудольф	Рудольф
Rosol	Росол	Росол	Росол	Росол
Vintri	Винтрл	---	Винтрал	Винтрл
Širl	Ширл	Ширл	Ширль	Ширль
Kajkl	Кайкл	Кайкл	Кайкл	Кайкл
Bendl	Бендл	Бендл/Бендэл	Бендл	Бендл
Brandl	Брандл	Брандл/Брандэл	Брандл	Брандл
Lhoták	Лготак	Лготак	Лготак	Лготак
Nedbal	Недбал	Недбал	Недбал	Недбал
Kittl	Киттл	Китл	Китл	Киттл
Friml	Фримл	Фримл/Фримэл/Фримль	Фримл	Фримл
Vítězslav	Витезслав	Витезслав/Витеслав	Витеслав	Витеслав
Pelcl	Пельцл	Пелцл/Пельцел	Пелцль	Пелцль
Topol	Топол/Тополь	Топол/Тополь	Тополь	Тополь
Filla	Филла	Филла	Филя	Филла
Sgall	Сгалл	Сгалл	Сгал	Сгаль

Výsledky dotazníkového experimentu

Jak je z tabulky vidět, většina jmen byla ruskými mluvčími přepsána bez měkkého znaku, který se konstantně vyskytoval pouze ve jménu *Rudolf*, jež existuje i v ruštině (*Рудольф*). V ostatních případech byl měkký znak zastoupen zcela minimálně a nesystémově.

Ani data z retrográdního slovníku (byl použit *Obratnyj slovar' russkogo jazyka A. A. Zalizňaka*²²) nevypovídají o tom, že by v ruštině existovala nějaká silná preference k používání měkkého znaku po *l* v určité pozici. Počet slov s *-l* na konci slova je totiž přibližně shodný s počtem slov s *-ль* na konci. Důvod pro výběr určitého písmene je spíše historický vývoj slova než spojení určitých písmen. E. S. Andrejeva dokonce píše, že právě etymologií slova bychom se měli řídit, když volíme mezi *л* a *ль*: «Чешский звук *l* [...] следует передавать как *л* или *ль* в зависимости

22 Zalizňak 1977, elektronická verze, viz seznam literatury.

от его исторической твердости или мягкости: *Полянский* (от pole), *Полячек*, *Льготка*, но *Оплетал*, *Достал*, *Неедлый*. Исключением может быть имеющая давнюю традицию фамилия исторического лица *Воцель*. В именах немецкого происхождения должно быть только *ль*, так как в немецком языке *l* всегда мягкое (*Готвальд*, *Кольбенка*)» [Andrejeva 1962: 158]. S takovým postupem při přepisu písmene *l* však naprosto nesouhlasíme, neboť většina uživatelů jazyka nejen není schopna historický vývoj slova správně dohledat, ale u většiny slov – a tím spíše proprií – je etymologie již zastřena.

5.1.1.2.2 Nová pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny

Jak bylo uvedeno v přechozí kapitole, pravidla transkripce z češtiny do ruštiny vyžadovala určitou aktualizaci. Rozhodli jsme se proto pro provedení následujících změn.²³

❖ **Nové pravidlo pro přepis českého písmene y**

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem a v souladu s možnostmi praktické transkripce by bylo zdánlivě nejjednodušší zavést pravidlo umožňující přepisovat všechna česká *y/ý* ruským *ы*. Jak se však ukázalo, toto pravidlo není možné pojmout tak kategoriicky, protože ruský pravopis psaní písmene *ы* v některých spojeních neumožňuje:

První problém tkví v tom, že pravopis transkribovaných slov se řídí pravidly přijímajícího jazyka, přičemž ruská ortografická pravidla neumožňují psát *ы* po písmenech *з, к, х, ъ*²⁴ (a také *ч, ш*, ale taková spojení se v češtině nevyskytují). Z toho důvodu by příliš „radikální“ pravidlo (přepis všech *y* pomocí *ы*) mohlo způsobit spíše větší počet problémů a výjimek, neboť uživatelům nové tabulky by se některá spojení mohla zdát nepřipustná. Existují sice případy, kdy se odchylky od ruské pravopisné normy vžily, neboť je například možné, aby v ruských slovech přepsaných z němčiny samohláska *ě, ю, я* následovaly po *ж, ш, ч, щ, џ* (*Zürich* > *Цюрих*), stejně tak *э* ve slovech transkribovaných z angličtiny může stát po souhlásce (*Hotac* > *Хоутэ́к*, *Langley* > *Лэнгли*), převod z češtiny do ruštiny však v tomto případě komplikuje fakt, že se jedná o blízké příbuzné slovanské jazyky a mluvčí tuto jejich blízkost pociťují. Z toho důvodu při převodu podvědomě aplikují pravidla platná v rodném jazyce. Kromě toho spojení *гы, кы* u ruského mluvčího evokuje dojem přepisu z tureckých jazyků (např. *Кызылжум*). Takový

23 Změny vyplynuly z diskuse s Jiřím Gazdou a D. I. Jermolovičem, který tato nová pravidla již otiskl jako jediná platná ve své příručce Jermolovič, D. I.: *Pravila praktičeskoj transkripcii imen i nazvanij s 29 jazykov na russkij i s russkogo na anglijskij*. Moskva: Auditorija, 2016, s. 86–90.

24 «По поводу буквы ц: в русской орфографии сочетание цы считается некорректным, оно оставлено нормами лишь в 4 существительных, а также в окончаниях прилагательных; но в нём и нет нужды, т.к. ц читается твёрдо во всех позициях, и фонетически ци = цы.» Ze soukromé diskuse s D. I. Jermolovičem, citováno se souhlasem autora.

přepis by také byl nepřijatelný v zakončeních mužských příjmení (např. jméno *Dobrovský* by nemohlo mít podobu **Добровскы*), což je varianta nevhodná nejen z fonetických, ale i morfologicko-etymologických důvodů. Ypsilon se proto po *g*, *k*, *ch*, *c* bude ve všech převedených slovech přepisovat jako *u* (*Cyrián* > *Цириан*, *Cyri* > *Цири*, *Hyacint* > *Гиацинт*, *Hynek* > *Гинек*, *Jáchym* > *Яхим*).

Dále v koncovkách derivátů křestních jmen (především u deminutiv) bude *y* (*lat.*) také *u* (*cyr.*) (*Bety* > *Бету*, *Andy* > *Анду*).

Ypsilon se bude dále jako *u* (*cyr.*) přepisovat ve všech křestních jménech neslovanského původu (*Matyáš* > *Матуаш*, *Kristýna* > *Кристуна*, *Matylda* > *Матильда*). Toto pravidlo však nepovažuji za příliš zdařilé, neboť do tabulky opět vnaší nejednoznačnost, již se nová tabulka měla vyhnout. Ne vždy je totiž možné stanovit, nakolik mluvčí považuje jméno za cizí či zdomácnělé (prakticky všechna jména mají původ v jiném jazyce), a např. u jmen jako *Matyáš*, *Matylda*, *Klotylda* není stanovení jejich „českosti“ či „cizosti“ na první pohled možné (jméno *Matyáš* nacházíme v textech na ruském internetu přibližně ve stejném počtu případů přepsáno jako *Матуаш* и *Матыаш*, stejně tak *Matylda* i *Klotylda* přepíše český mluvčí bez problému jako *Матылда*, *Клотылда*, zatímco ruský mluvčí bude trvat na variantě *Матил(ь)да*, *Клотил(ь)да*). Nezbytnost zavedení tohoto pravidla komentuje D. I. Jermolovič takto: «Личные имена я выделил в отдельную группу тоже для того, чтобы смягчить радикальность нововведения и сохранить некоторую преемственность: всё-таки *Матуаш*, *Кристина*, *Сил(ь)ва* звучат привычно и благозвучно, а *Матыаш*, *Сылва* и *Кристына* — диковато.»²⁵

Mužská příjmení končící na *-cký*, *-ský* se budou přepisovat poruštěně pomocí sufixu *-цкый*, *-скый* (*Skalický* > *Скалицкый*, *Kozuský* > *Козускый*).

Ypsilon před souhláskou se bude v cizích VJ přepisovat pomocí *й* (*Heyrovský* > *Гейровский*).

A konečně ve všech ostatních případech se *y* bude přepisovat jako *ы* (*Рыбак*, *Лыса-над-Лабем*, *Подобрады*, *Важны*, *Горымир*, *Крыштин*, *Кршесомысл*, *Незамысл*, *Приемысл*, *Пршибыслав*, *Спытигнев*, *Збынек*, *Збышек*, *Карловы-Вары*).

❖ Nové pravidlo pro přepis českého písmene l

Jak vyplynulo z provedeného výzkumu (viz kapitola 5.1.1.2.1), užití tvrdého či měkkého [l] v ruském jazyce nezáleží tolik na jeho pozici ve slově ani na interakci s okolními hláskami, jako spíše na historickém vývoji slova. Z toho důvodu se výše uvedené pravidlo (přepisovat l jako *ль* tehdy, když se nachází na konci slova nebo v pozici před souhláskou) jeví jako zbytečné a neopodstatněné, náprava je však v tuto chvíli již velmi složitá, neboť zavedení jakéhokoli nového pravidla (z našeho pohledu by se jevílo jako logické přepisovat všechna česká *l* ruským tvrdým *л*) postaví „mimo normu“ ustálené tradiční názvy a jména jako *Альберт*, *Пльзень*,

25 Ze soukromé korespondence s D. I. Jermolovičem, citováno se souhlasem autora.

Ольдржих, která si již ruští mluvčí zvykli přepisovat s měkkým znakem. Opačný postup (zavedení pravidla přepisovat vždy *l* jako *ль* před souhláskou) však postaví mimo normu jiné tradiční názvy (*Карлштейн, Влтава, Молдава*). Kvantitativní analýza počtu českých i cizích VJ, která se tradičním způsobem přepisují s *л* nebo s *ль*, ukázala, že obě varianty mají přibližně stejné zastoupení (např. *Албания, Алтай, Алжир, Балхаш, Балтика, Балтимор, Болгария, Влтава, Калгари, Карлштейн, Молдава, Далмация, Гибралтар, Ялта x Альберт, Альберта, Альпы, Бельгия, Бельмонан, Бенгальский залив, Ольдржих, Пльзень, Эльбрус, Фульда*).

Z těchto důvodů, a také proto, že ani z hlediska výslovnosti není přepis *l > ль* opodstatněný, jsme se rozhodli pravidlo upravit následovně: základní varianta přepisu písmene *l* je *л*; přepis s měkkým znakem je možný jako přípustná varianta v některých ustálených prepisech slov před souhláskou (*Альберт, Пльзень, Ольдржих*).

❖ Některé další změny v nových pravidlech přepisu

Koncovka *-á* v ženských příjmeních zakončených na *-ská, -ká* se nově doporučuje převádět pomocí ruské koncovky *-ая* (tedy adaptovat na ruský morfologický systém), aby došlo ke sjednocení s mužskými jmény zakončenými na *-ský, -ký*, která se přepisují porušenými sufisy *-ский, -цкий* i podle původních pravidel.

Do nové tabulky byly zahrnuty i některé výjimky, které je sice možné najít ve specializovaných příručkách²⁶, běžný uživatel transkripční tabulky, který se problému nevěnuje na akademické úrovni, se k nim však nedostane. Tabulka proto obsahuje např. poznámku, že *-i* se v koncovkách názvů zeměpisných a etnografických regionů přepisuje jako *-ье* (*Роштанви > Пошумавье*), komentuje se psaní spojovníku v toponymech, zmiňují se zvláštnosti psaní velkých písmen v transkribovaných slovech a specifika přepisu předložek ve složených názvech.

K určitým změnám v přepisu došlo i ve spojeních *ia, ie, io, iu*, která se podle předchozí tabulky měla přepisovat jako *ья, ве, вё, уо*. Takový přepis sice možný je, ale pouze pro slovenštinu, v českém jazyce je nefunkční. Pro češtinu by se dalo uvažovat o fonetickém přepisu *ia > ия, ie > ие, iu > иу*, z výše uvedených důvodů předností praktické transkripce je však vhodnější transliterační přístup, pro češtinu jsme proto stanovili následující způsoby přepisu:

- *ia > иа* (*Диана*), v koncovkách ženských jmen je možné i *-ия* (*Julie > Юлия*);
- *ie > иэ* (*Габриэла*), v koncovkách ženských jmen však také *-ия* (*Marie > Мария*), ve jménech s německým původem *и* (*Biedermann > Бидерман*);
- *io > ио* (*Violeta > Виолета*);
- *iu > иу* (*Julius > Юлиус*).

²⁶ Např. Mel'nikov, E. I.: *Zametky o morfologii i pravopisanii češskich sobstvennyh imen v russkoj peredače. Toponomastika i transkripcija*. Moskva: Nauka, 1964, s. 131–145 nebo Superanskaja, A. V.: *Ime-na sobstvennyje v čužoj jazykovoj srede. Toponomastika i transkripcija*, Moskva: Nauka, 1964, s. 163–173.

Diskutabilní je přepis spojení *ja, je, jo, ju* po souhlásce, neboť jejich přepis pomocí *ья, ъе, ъё, ъю* není technicky přesný (měkký znak zde vystupuje jako znak rozdělovací, což je mírně zavádějící, protože změkčuje předchozí konsonant, srov.: *Benjamín* > *Беньямин* > *Beňjamín*). Mohlo by proto být logické přepisovat tato spojení pomocí **ья, *ъе, *ъю* (**Беньямин*), aby k nežádoucímu změkčování nedocházelo. Takové řešení jsme však nakonec zavrhnuli, neboť měkký znak je v ruské transkripční tradici (nikoli v jazyce jako takovém) chápán právě jako znak dělicí. Cituji slova D. I. Jermoloviče ze soukromé diskuse: «Чисто теоретически в этом есть резон. Но на практике твёрдый знак для подобных случаев используется только для практической транскрипции с японского языка. Так уж сложилось, что роль разделительного в русской ПТ иностранных слов взял на себя мягкий знак. Это действует для всех европейских языков – французского (Амьен, Пьер), английского (Теннел, Сьюард, Беньян), скандинавских и др. Все понимают (или инстинктивно ощущают), что мягкий знак здесь выполняет чисто разделительную роль, а не функцию смягчения, и используется только для того, чтобы не писать йа, йе и т.п. в середине слова. Произношение согласной перед ь может быть (и во многих случаях является) твёрдым. Прямой оппозиции твёрдый–мягкий согласный перед йотированным гласным в русском языке не существует (на практике невозможно привести два слова, где их разграничение имело бы смысловозначительную функцию, т.е. нет пар типа *подъём*–**подьём*).»²⁷ Od tohoto řešení jsme proto nakonec upustili.

Problematický je také přepis spojení *Ji-* na začátku slova, neboť ruští mluvčí je často (zvláště ve jméně *Jiří*) přepisují jako *И-*, nikoli jako *Йи-* (*Иржи, Иржина*). Takový způsob přepisu je způsoben tím, že ruskému rodilému mluvčímu může výslovnost hláskového spojení [ji-] způsobovat potíže (zvláště na začátku slova). Protože se však v jiných jménech ani v toponymech tento způsob přepisu neprosadil (*Jiráek* > *Йирак*, *Zajíc* > *Зайиц*, *Jindřichův Hradec* > *Йиндржихув-Градец*), rozhodli jsme se jméno jako výjimku neuvádět a tuto možnost zahrnout do tabulky pouze jako přípustnou variantu, např. pro účely umělecké literatury (*Jiří* > *Йиржи, Иржи; Jiřina* > *Йиржина, Иржина*).

V dřívější tabulce se spojení *-qu-* doporučovalo přepisovat jako *-кy-*, což považujeme za chybu, a stanovili jsme proto nový přepis pomocí *-кв-* (*Quido* > *Кvido*).

Rozšířili jsme možnost přepisu písmene *t* o spojení *th* > *m* v cizích VJ (*Mathesis* > *Матесис*, *Thůnová* > *Тунова*).

Příloha č. 2 – Pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny

²⁷ Ze soukromé korespondence s D. I. Jermolovičem, citováno se souhlasem autora.

5.1.1.2.3 Poznámky k česko-ruským a rusko-českým transkripčním pravidlům

❖ **Výslovnost transkribovaných slov (přízvuk, kvantita samohlásek a redukce)**

Při transkripci do ruštiny se bude přízvuk realizovat na první slabice, protože je na ní i v českém jazyce: *Palacký* – [Палаукуй]. Ve jménech, která však existují i v ruštině, může přecházet na tu slabiku, která je přirozená pro ruský jazyk: *Anton* – [Антон], ne [А́нтон]. Délka (kvantita) samohlásek se při přepisu do ruštiny neoznačuje.

Při transkripci do češtiny se ruské přízvuky neoznačují, redukce ruských samohlásek (tzv. ákání či íkání) se při transkripci neprojevuje. Při přejímání slov do češtiny je zásadní změnou to, že ruský pohyblivý přízvuk se v češtině mění na stálý a přechází na první slabiku. Mění se také jeho síla, neboť v češtině je, zvláště ve srovnání s ruštinou, přízvuk velmi slabý.

Přesunem přízvuku na první slabiku ztrácí smysl tzv. ákání a íkání²⁸, neboť to je jev doprovázející nepřízvučné slabiky v pozici před přízvukem. Tak jako jsme zvyklí vyslovovat [Tolstoj], nikoli [*Talstoj]; [Moskva], nikoli [*Maskva], nebudeme ani příjmení *Соловьёв* vyslovovat jako [*Salavjov], nýbrž [Solovjov].

V ruštině v podstatě neexistuje délka samohlásek (a pokud se nám zdá, že je některá slabika v ruštině vyslovena dlouze, je to jen průvodní jev silného přízvuku). Z toho důvodu není vhodné ruské vokály dlužit. Krátce proto budeme vyslovovat i psát jména jako *Čapajev, Lena, Nikolajev, Vladimír*... Jedinou výjimku tvoří jména (nejčastěji hypokoristika), která již u nás zdomácněla s dlouhou výslovností. Zvláště v beletrii (a částečně i publicistice) by byla chyba tento úzus narušovat a kvantitu neoznačovat. Dlouze proto píšeme např. „*Dáša, Máša, Káťa, Táňa, Miša, Míťa*. Ostatní jména píšeme a zpravidla vyslovujeme bez délky: *Jaša, Paša, Saša, Darja, Varja, Galja, Vasja, Nataša, Paraša, Taťana, Tamara, Fedťa, Peťa, Žeňa, Seňa, Lelja, Nina, Zina, Irina, Borja, Kolja, Soňa, Troša, Zoja, Gruňa, Duňa, Šura*, třebaže se u některých z nich vyskytuje též výslovnost a psaní s délkou, jako např. *Sáša, Péťa, Taťána*. Stejně krátce píšeme i patronymika: *Ivanovna (ne Ivánovna), Nikolajevna, Iljinična* atd.“ [Ilek 1951: 8].

❖ **Výslovnost transkribovaných slov (měkčení ruskými samohláskami e, ě, u)**

Problematika měkčení samohlásek je víceméně jasně stanovena transkripčním pravidlem: Ruské *e* se po *d, t, n* zapisuje jako *ě*, a tudíž měkčí předcházející konsonant (*Державин* = *Děržavin*); v ostatních případech se zapisuje pouze jako *e*, a tudíž konsonant neměkčí, neboť v češtině nejsou taková spojení možná (*Сергеј* = *Sergej*, nikoli **Sěrgěj*). K jistému kolísání dochází po retnicích, kde i v češtině je měkkost možná a kde se navíc v předrevolučním ruském pravopise vyskytovalo

28 Silná redukce (oslabení) nepřízvučné slabiky, v níž se písmeno *o* před přízvukem vysloví téměř jako [a]; *e, я* před přízvukem téměř jako [i].

měkké e, tzv. jať (ѣ)²⁹. V těchto případech transkripční pravidla umožňují ruské e přepisovat jako ě v těch slovech, která u nás s tímto přepisem již zdomácněla nebo si je v podvědomí spojujeme s domácími slovy, v nichž se píše ě (např. *Bělin-skij*, *Sběrbank*). V textech oficiálního charakteru však doporučujeme se takovému zápisu vyhnout.

Výslovnost (a také zápis) ruského e by se měla realizovat vždy tvrdě v těch případech, kdy přepisované ruské slovo je cizího původu: *Rudenko* [*rudenko*], *Richter* [*richter*], *Terjan* [*terjan*], *Stepanjan* [*stepanjan*]...

Občasné chyby (způsobené však spíše neznalostí, než nejednoznačností pravidla) vznikají také při přepisu ruského ě, které by se správně mělo přepisovat jako j; po *д, м, н* jako *’o*; po *ж, ш, ч, щ* jako *o*. Problém je v tom, že jotace nad e je v podstatě přízvukem a v tisku se proto označovat nemusí, ruští mluvčí si její výskyt pamatují automaticky. To však již neplatí o nerodilých mluvčích, čímž nesprávně vznikají zápisy jako **Aksenov* místo *Aksjonov*, **Artěm* místo *Arťom*, **Lichačev* místo *Lichačov* atp. Těmto chybám je samozřejmě potřeba se vyhnout a v textech je korigovat. Jedinou výjimkou jsou již ustálené a tradiční zápisy jako např. *Potěmkinovy vesnice*, které by se sice správně měly zapisovat jako *Potomkinovy* (výraz pochází ze jména *Потёмкин*), nesprávný zápis však u nás již natolik zdomácněl, že by bylo kontraproduktivní jej měnit.

Spojení *di, ti, ni* se vyslovují vždy měkce: *Dimitrij* [*d’imitrij*], *Nikolaj* [*ňikolaj*], *Titov* [*lítov*].

V transkribovaných slovech by nemělo docházet ke spodobě znělosti, takže litera *s* se vyslovuje vždy nezněle: *Korsakov* [*korsakov*], *Sberbank* [*sberbank*].

29 „Setkáváme se však často v starší době i dnes také s psaním ě po těchto hláskách, jako Bělin-skij, Pobědonoscev, Sěrov, Řepin, Sergěj a pod. V starém ruském pravopise platném od r. 1917 se totiž právě v těchto jménech, která jsme uvedli, psalo písmeno odlišné od e, totiž ě, třebaže výslovnost slabik, kde se psalo ě a kde e, byla naprosto stejná. Tehdy podle tohoto předrevolučního pravopisu vznikl u nás úzus psát za takového ruské ě i v češtině ě, a psáti tedy Bělin-skij atd. Avšak v ruštině ani tehdy před Velkou revolucí nebyl zde ve výslovnosti žádný rozdíl mezi slovy, kde se psalo ě a kde e, a v novém pravopise ruském se vesměs píše pouze e. Byl-li tedy dříve rozdíl mezi psaním na př. ě a ge v slovech jako Sergěj a Turgeněv dán jen ruským pravopisem, a nikoli výslovností, není dnes podložen vůbec ničím, ani pravopisem, ani výslovností. Kdybychom dnes v takových slabikách, jako jsou be..., se..., re, le, ge..., chtěli psát ě a ne e, abychom naznačili ruskou měkkou výslovnost, pak bychom ovšem museli toto ě psáti všude místo ruského e a nikoli jen za ě podle starého pravopisu. Museli bychom tedy psát Turgeněv, Věšělovskij, Sverdlov, Pisěmskij atd., také Sěrgěj a nikoli jen Sergěj, jak zpravidla i dnes čteme. Tak nepíše dnes opravdu nikdo; ti, kteří dnes píší ě – a odůvodňují toto psaní právě měkkou ruskou výslovností –, píší tak nedůsledně a jen někde (nejčastěji přece jen tam, kde bylo v předrevolučním pravopise ono staré ě). Bylo by také takové důsledné psaní s ě zbytečné; v češtině proto měkké s, z, r, l, k, g, ch přesto vyslovovat nebudem, jako nevyslovujem měkké l, r v jméně Gogol a Gorkij. Jedině by bylo možno namítat, že snad má smysl psáti tak po retnicích, tedy v slabikách bě, pě, mě, vě, fě, protože zde v češtině rozeznáváme be... a bě...; ovšem nesmíme zapomínat, že v češtině vyslovujeme pě... jako pje... (se skutečným j), v slabice mě dokonce mňe, tedy odlišně od výslovnosti ruské. Výslovnost českého bě (bje) neodpovídá ruské výslovnosti v jméně Belinského, nýbrž ruskému psanému b’je, f’je (jako Prokofjev). Proto je účelnější zůstat při grafickém obraze ruském a psát Belinskij, Sverdlov atd.“ [Havránek 1949: 43–44].

❖ Znělost, neznělost a zdvojená písmena

Ztráta nebo nabytí znělosti se u souhlásek neoznačuje, má však vliv na přepis písmene ř. To se přepisuje jako *рж* na začátku slova, po samohláskách a po znělých souhláskách (*b, d, g, h, j, l, m, n, r, v, z, ž*). Jako *пу* po neznělých souhláskách (*c, č, f, ch, k, p, s, š, t, x*). Například *Тřebíč* – *Трѣбичи*, *Břidličná* – *Брѣждична*.

Zdvojená písmena se vždy přepisují zdvojeně: *Filla* – *Филла*.

❖ Převod apostrofů u transkribovaných slov

Apostrofy se sice v českých propriích nevyskytují, přesto se však překladateli může stát, že se v textu takové jméno vyskytne. Je proto potřeba mít na paměti, že se při transkripci vynechávají apostrofy, které v anglických pragmatonymech označují genitiv přivlastňovacího přídavného jména (*McDonald's* – *Макдоналдс*, *Harrod's* – *Хэрродс*).

Toto pravidlo ovšem neplatí pro antroponyma, neboť u nich je aspostrof součástí identifikace jedince. Jméno *Samuel Eto'o* se tak bude psát rusky *Самюэль Это'о*³⁰.

❖ Psaní/nepsaní uvozovek v převedených názvech

Psaní uvozovek v převedených názvech se řídí pravidly v cílovém jazyce. Zatímco v češtině je užití uvozovek pouze fakultativní (v uvozovkách píšeme ty části textu, které doslovně citujeme nebo chceme z nějakého důvodu od zbytku textu odlišit; názvy obvykle dáváme do uvozovek pouze tehdy, jsou-li delší a/ nebo by mohly se zbytkem textu splýnout), v ruštině je psaní uvozovek normováno.

Pokud se jedná o složený název, jehož všechny součásti jsou užity v primárním (nikoli přeneseném nebo symbolickém) významu (tzv. vlastní názvy), uvozovky se v takovém případě nepíší (*Государственный Русский музей, Санкт-Петербургский государственный университет, Московская типография № 2, Российский футбольный союз, Государственная премия, Книга рекордов Гиннеса, Великая Отечественная война, Петровская эпоха, Коммунистическая партия Российской Федерации*).

Pokud se jedná o název symbolický, psaní uvozovek se řídí vztahem větných členů. Pokud se jedná skladebnou dvojici, kde je jeden člen závislý na druhém (např. spojení podstatného a přídavného jména) – uvozovky se nepíší (*Большой театр, Театр сатиры, Театр на Юго-Западе, парк Дружбы*). Pokud na sobě členy závislé nejsou (nejedná se o skladebnou dvojici), je nutné takový název psát v uvozovkách (*театр «Современник», театр «Школа современной пьесы», парк «Дружба», парк «Сокольники», партия «Яблоко», «Гражданская сила», «Единая Россия», «Справедливая Россия», гостиница «Россия», отель «Метрополь», кондитерская фабрика «Красный Октябрь», издательство «Наука», информационное агентство «Интерфакс», РИА «Новости» /názvy zahraničních informačních agentur se tradičně píše bez*

30 Více o tomto tématu viz diskuse na stránkách Yermolovich.ru: Jermolovič, D. I., 2011. *My vstretilis' v Makdonalds?* In: Sajt D. I. Jermoloviča. [online]. Moskva, 03. 09. 2011. [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z <http://yermolovich.ru/board/1-1-0-101>.

увозовек: агентство Франс Пресс, агентство Юнайтед Пресс Интернэшнл/, камерный оркестр «Виртуозы Москвы», группы «Битлз», «Роллинг Стоунз», «Фабрика», газеты «Аргументы и факты», «Московский комсомолец», роман «Война и мир»).

V uvozovkách se nepiší ani ruské zkratky a názvy psané latinkou: *торговый центр Harrod's; чешский банк Комерční banka, a.s.; АО Česká exportní banka*. Pokud název ruské firmy obsahuje organizačně právní status, ten v uvozovkách zahrnut není, protože není součástí názvu: *АО «Ческа Экспортни Банка»; чешский банк «Комерчни Банка», а. с.; компания «Эрнст энд Янг»; магазин «Хэпподс».*

❖ Spojovníky v transkribovaných proprících

Rozdílné je i psaní spojovníků, které se při přepisu z češtiny do ruštiny řídí ruskými ortografickými pravidly. Spojovník je v ruském jazyce znakem celistvosti a nerozdělitelnosti a používá se především u zeměpisných názvů a antroponym. Spojovníky se používají ve víceslovných názvech měst (*Český Krumlov – Ческу-Крумлов*); vodních ploch (*Velké Dářko – Велике-Даржко*), v názvech ulic a náměstí (*náměstí Jiřího z Poděbrad – площадь Иржиго-з-Подебрад*) a ve složených antroponymech (*Karel Matěj Čapek-Chod – Карел-Матей Чанек-Ход*). Pokud byl název přeložen, spojovník se v něm nepíše (*Чешский Крумлов*). Více o užívání spojovníku viz níže v kapitole o pravopisu transkribovaných toponym (kapitola 8.5). Pokud byla apelativní část názvu (označení druhu objektu) transkribována, píše se s velkým písmenem, pokud ale byla přeložena, s velkým písmenem se nepíše (*Zelný trh: Зелны-Трг/Капустный рынок*).

Nejednalo se o toponyma, ale například o chrématonyma, spojovník se mezi jednotlivými částmi názvu nepíše, ani když je název transkribován / polokalkován (*Комерční banka – Комерчни банк, divadlo Husa na Provázku – театр Гуса на Провазку*).

❖ Volba vhodného transkripčního pravidla při výskytu většího množství jazyků

U transkripce českých názvů do ruštiny je potřeba znát nejen pravidla transkripce z češtiny do ruštiny, ale mimo jiné i pravidla praktické transkripce z angličtiny do ruštiny, protože velké množství českých názvů obsahuje anglické slovo (*CyberSoft, MagicWare*). Názvy tohoto typu transkribujeme do ruštiny pomocí pravidel transkripce pro angličtinu³¹, která se kvůli odlišné fonetice anglického jazyka liší od české transkripce. Zmíněné firmy se tedy nebudou přepisovat jako **ЦиберСофт* a **МагичВаре*, nýbrž *СайберСофт* a *МэджикУер*.

❖ Výhody transkripce

- Transkribované VJ nenarušuje plynulost čtení textu, čtenář je snadno vnímá (nemusí „přepínat“ z jednoho písma do druhého, což je označováno jako tzv. code-switching).

31 Tabulky viz JERMOLOVIČ, D. I. *Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež"jazykovoj peredači*. Moskva: R. Valent, 2005, s. 301–319.

- VJ je obvykle možné zapojit do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka připojením domácích flektivních koncovek (adaptace).
- Čtenář získává povědomí o výslovnosti ve výchozím jazyce. V následující ukázce ruský mluvčí přečte jména známých translatořů správně za každých okolností, zatímco český čtenář, pokud správnou výslovnost nezná, není schopen jména správně přečíst: *Из иностранных исследователей следует упомянуть Дж. Катфорда, Ю. Найдю, Ж. Мунэна...* × *Ze zahraničních specialistů připomeneme J. Catforda, E. Nidu, G. Mounina.*

❖ Nevýhody transkripce

- Někdy je těžké, nebo dokonce nemožné, stanovit výchozí podobu přejatého jména, čímž vznikají problémy s identifikací (*Юнг – Young/Jung/Iung?* *Мунэн – Munin, Munen, Mounin?*).
- Zkresluje se vnější forma VJ.
- Problematický zpětný převod a hledání v katalogích a vyhledávacích.
- Problém s transkripcí českého y/i, l a dalších písmen a jejich spojení.
- Vznik dublet:
 - *Иржи Менцель / Ёиржи Мензел;*
 - *Ян Новы/Новый/Нови;*
 - *Ждяр-над-Сазавоу / Ждяр-на-Сазавае;*
 - *Чески-Крумлов / Чешский Крумлов;*
 - *Тельч/Телчь/Телч/Телчь.*

❖ Ukázky transkripce z českého a ruského tisku a beletrie

Ve dnech 13.–15. listopadu do Prahy zavítá nejnámější reprezentant „nových realistů“ v moderní ruské literatuře, spisovatel **Zachar Prilepin** [1].

Redakce ruských opozičních novin **Novaja gazeta** byla letos jedním z kandidátů na Nobelovu cenu míru. Salon oslovil **Vitalije Jaroševského** (1956), zástupce šéfredaktora listu, a zeptal se ho, jak se žije novinářům v současném Rusku [2].

Sviridov působil v Polsku jako zpravodaj státní agentury **Rossija Segodnja**, nástupkyně dřívější agentury **RIA Novosti** [3].

Současná ruská propaganda, zvláště ta spojená s událostmi na Ukrajině, je ještě horší a nebezpečnější než sovětská. V rozhovoru pro iDNES.cz to říká **Vitalij Jaroševskij**, zástupce šéfredaktora ruského opozičního listu **Novaja Gazeta** [4].

Как стало известно, профессор **Маккензи** из **Кью** определил заболевание, возникшее во всемирно известных апельсиновых **Голбена** [5].

Публицист **Петр Гаёк**, издатель интернет-газеты **Protiproud**, у мейнстрима не в почете [6].

Определились полуфиналисты **Уимблдона**. Серб **Новак Джокович** и аргентинец **Хуан Мартин дель Потро** вышли в полуфинал самого престижного теннисного турнира, где сыграют друг с другом. Джокович обыграл **Давида Феррера** [...], а **дель Потро** взял верх над **Томашем Бердыхом** [7].

Poslední ukázka je zajímavá tím, že obsahuje propria z různých jazyků, a pro její přepis proto muselo být použito pět různých transkripčních pravidel: *Уимблдон* – anglicky *Wimbledon*; *Новак Джокович* – srbsky *Новак Ђоковић*, *Хуан Мартин дель Потро* – španělsky *Juan Martín del Potro*, *Давид Феррер Эрн* – španělsky *David Ferrer Ern*, *Томаши Бердых* – česky *Tomáš Berdych*.

5.1.2 Princip převodu na základě grafické podobnosti – transliterace

Vědecká transliterace je důsledným převedením písmen jedné abecedy do abecedy druhé. Transliterace se užívá v bibliografických citacích, v katalozích, v kartografii apod., všude tam, kde je třeba řadit údaje podle systému jednoho písma, a není potřeba je zapojovat do souvislého textu. Transliterace by měla zajistit *jednoznačný* zpětný přepis do abecedy původní, ne všechny transliterační systémy to však umožňují.

Transliterace „je proces, který sestává z reprezentace znaků alfabetského nebo sylabického psacího systému znaky konverzní abecedy. V zásadě je možné konverzi provádět znak po znaku: každý znak konvertovaného grafického systému je vyjádřen pouze jedním znakem konverzní abecedy, což je nejjednodušší způsob, jak zajistit jednoznačnou reverzibilitu konverzní abecedy na původní systém. Jestliže je počet znaků používaných v konverzním systému menší než počet znaků v konvertovaném systému, je nutné užívat digrafy (spřežky) nebo diakritická znaménka. V tomto případě je v zájmu široké přijatelnosti systému nutné se v nejvyšší možné míře vyhnout svévolnému výběru, ale naopak užívat výhradně konvenční znaménka a pokusit se udržet určitou fonetickou logiku“ [ČSN ISO 9, 2002: 5].

Transliterace se (na rozdíl od transkripce) snaží neztratit žádnou informaci o původním pravopisu (grafické stránce textu), nezohledňuje výslovnostní pravidla jazyka originálu a měla by být nezávislá na jazyku příjemce, protože ten je (například v mezinárodní kartografii) neznámý. V praxi to však úplně neplatí, protože existuje velké množství transliteračních systémů vyvinutých různými národními institucemi na bázi určitého jazyka.

Transliteraci od transkripce odlišuje především fakt, že se používá v úzce specializovaných případech pro tvorbu seznamů, v osobních dokumentech, v kartografii, v technické dokumentaci, v bibliografii apod. Tam, kde má být převáděné slovo součástí souvislého textu, užíváme obvykle transkripci (viz výše).

Transliterace je nejjednodušší u těch jazyků, které mají společný (například indoevropský) původ, a přestože vlivem historických okolností začaly používat jiné grafické znaky pro zápis mluveného slova, většinu jejich grafických znaků je na základě výslovnosti možné postavit do vzájemné opozice (například přepis z ruské azbuky do české abecedy nezpůsobuje větší problémy). V anglojazyčném prostředí se pro transliteraci často používá pojem romanizace (romanization).

Ideální transliterace je přepis 1 : 1, tzn., že jednomu zdrojovému znaku odpovídá jeden cílový znak, přičemž zdrojový znak je vždy nahrazen takovým cílovým znakem, který je mu výslovnostně nejbližší. Problém ideálního zobrazení 1 : 1 je, že repertoáry dvou různých písem nemají stejný počet znaků³² a mnohé znaky si výslovnostně neodpovídají. Z toho důvodu musí být cílová sada obohacována buď o znaky, které jí nejsou vlastní (například diakritická znaménka: ruské *я* se ve vědecké transliteraci přepisuje jako *â*), nebo se přistoupí k použití digrafů (spojení dvou písmen, která reprezentují jediné písmeno výchozího jazyka: ruské *я* = *ja/ya*). U spřežek je potřeba dát pozor, aby se znaky, z nichž se spřežka skládá, nemohly vyskytnout vedle sebe jako samostatné přepisy dvou jiných zdrojových znaků (což je prakticky téměř neuskutečnitelné, některé transliterační systémy však tento požadavek dodržují).

Různý počet znaků v různých jazycích zapříčinil vznik velkého množství transliteračních systémů, což způsobuje problémy mimo jiné v právní oblasti. Transliterace ruských jmen do latinky se uskutečňuje podle rozdílných pravidel v zahraničních pasech, v občanských i řidičských průkazech a dalších dokumentech, takže když jede ruský občan do zahraničí, má hned několik variant přepisu svého jména, což způsobuje nemalé potíže při právní identifikaci. Seznam nejčastěji používaných transliteračních norem je uveden níže.

Výhody transliterace jsou zřejmé. Díky tomu, že umožňuje jednoznačný a relativně jednoduchý přepis formou „písmeno za písmeno“, nachází široké uplatnění ve výpočetní technice a při práci s elektronickými dokumenty. Technická transliterace například umožňuje okamžité a jednoznačné převedení celých databází jmen v celních systémech tam i zpět. Některé počítačové programy navíc neumějí pracovat s cyrilicí, takže může být výhodnější převádět některé dokumenty do latinky i v rámci vnitrostátních úkonů.

Další výhodou transliterace je to, že je nezávislá na jazyku příjemce, díky čemuž nachází široké uplatnění v mezinárodní kartografii. Například letecké či mořeplavecké mapy (i ty, které jsou vydávány v Rusku) mají názvy, které by byly v originále psány cyrilským písmem, transliterované do latinky.

Další výhodou transliterace je její snadná dostupnost a možnost okamžitého přepisu pomocí internetových převodníků, které díky její jednoznačnosti a nezávislosti na výslovnostních pravidlech cílového jazyka umožňují vložit text v cyrilici a automatizovaně jej transliterovat do latinky. Jednu z takových pomůcek je možné najít na internetové adrese <http://www.dslru.eu/Russisch-Deutsch/translit-ru.html>. Aplikace Translit RU-EN-RU umožňuje automatický přepis z cyrilice do latinky pomocí deseti různých systémů:

32 Pro srovnání: česká abeceda sestává ze 42 písmen, anglická abeceda (která se pro mezinárodní konverzi používá velice často) má písmen pouze 26 a ruská azbuka jich má 33.

- **Translit** – nestandardizovaný způsob převodu, se kterým se však na internetu setkáváme velmi často (má více podob)
- **SEV** (GOST 16876-71) – ruská norma ST SEV 1362-78, která se nyní označuje ISO 9-95
- **ISO 9A** a **ISO 9B** – mezinárodní standard ISO 9-95 (GOST 7.79-2000), který je téměř shodný s normou ISO 9, používanou v České republice
- **ALA-LC** (ALA-LC) – systém transliterace Americké asociace knihoven a Knihovny Kongresu (The Library of Congress), který používá většina knihoven USA, Kanady a Velké Británie
- **BSI** (British Standard) – britská norma British Standards Institution & Chemical Abstracts Service BS 2979
- **BGN** (BGN/PCGN) – standard, který byl přijat komisí pro zeměpisné názvy USA a Velké Británie
- **UN** (OSN) – standard používaný Organizací spojených národů pro zeměpisné názvy
- **WT** – mezinárodní transliterační systém (Wissenschaftliche Transliteration)
- **DIN** (DIN 1460) – německý standardizační institut a Německá knihovna
- **Duden** (Transkription) – německý standard praktické transkripce Dudenverlag (na stránkách je uvedena „navíc“, neboť jde o transkripční, nikoli transliterační systém).

Podobný nástroj, který je zaměřen na přepis do české latinky (využívá českou normu ČSN ISO 9, a je proto vhodný nejen pro přepis do české latinky, ale i pro mezinárodní komunikaci, neboť norma ISO 9 je mezinárodní), je možné nalézt na internetové adrese http://www.cesty.in/transliterace_azbuky_podle_csn_iso_9.

Nástroj pro převod do anglické latinky bez diakritiky (nicméně se spřežkami), pak zde <http://www.cesty.in/domains/cesty.in/doku.php?id=azb-en>.

❖ **Výhody transliterace**

- Umožňuje strojové zpracování dat a zpětný převod VJ.
- Nezkresluje psanou podobu VJ.
- Příslušníci všech jazykových společenství mají k dispozici univerzální formu svého jména „zdánlivě“ nezávislou na přijímajícím jazyce (proto neexistuje /respektive neměla by existovat/ rusko-česká nebo rusko-anglická transliterace, ale existují jen jednotlivé normy). Toto pravidlo však v praxi nefunguje.

❖ **Nevýhody transliterace**

- Zkresluje fonetickou podobu VJ.
- Nezávislost na přijímajícím jazyce je prakticky neproveditelná (vždy se bude transkribovat pomocí některé abecedy příslušející určitému jazyku).
- Existence příliš velkého množství systémů (každá větší organizace vytváří vlastní systémy přepisu):

- tzv. anglická a francouzská transkripce v ruských starých a nových pa-sech;
- transliterace s diakritickými znaménky (1 : 1 × digrafy a z toho plynoucí nereverzibilita);
- více než 10 různých „nejčastěji používaných“ norem.

5.1.2.1 Mezinárodní systém transliterace cyrilského písma ČSN ISO 9

Norma ČSN ISO 9 (jinak také Česká státní norma 01 0185) je mezinárodní norma, která zajišťuje konverzi znaků cyrilice do latinky, a to v souladu se zásadami řetězové konverze, která umožní mezinárodní výměnu informací zejména elektronickými prostředky. Norma umožňuje jednoznačný (i zpětný) převod psané zprávy mezi dvěma zeměmi užívanými rozdílné psací systémy. Její reverzibilita spočívá v použití speciálních diakritických znaků, kdy každému jednotlivému písmenu cyrilice odpovídá jeden znak v latině.

Zkratka ISO označuje jednotné mezinárodní normy, které mají stejné znění i platnost ve všech státech, které se rozhodly je přijmout. Tyto normy jsou vydávány Mezinárodní organizací pro normalizaci (International Standards Organization), která sídlí ve Švýcarsku. Normy mají za cíl přispět k efektivnějšímu, bezpečnějšímu a čistšímu rozvoji, výrobě a poskytování služeb.

Plné mezinárodní označení transliterační normy zní ISO 9:1995, v ČR je tato norma označována jako ČSN ISO 9 (010185), kde ČSN znamená, že norma, která byla původně zpracována a vydána v mezinárodní organizaci ISO, je rovněž zařazena do systému českých norem. Normu ČSN ISO 9 schválil v roce 2002 Český normalizační institut.

ISO 9:1995 je norma, která stanovuje jednotný způsob transliterace do latinky ze slovanských i neslovanských jazyků užívaných cyrilského písma. Hlavní výhodou normy ISO 9 je to, že za každý jeden znak (písmeno) z cyrilice stanovuje jeden znak (písmeno) z latinky, přičemž toto písmeno se nikdy neopakuje a netvoří tak komponent žádné spřežky, což umožňuje naprosto přesný zpětný automatizovaný převod. Nevýhodou je použití diakritických znamének nad rámec anglické latinky, což může ztížit zápis pro mnohé uživatele, či ho dokonce znemožnit při převezech dat mezi nekompatibilními počítačovými programy. Problém je v tom, že většina programů využívá základní 7bitovou tabulku znaků ASCII, což je anglická zkratka pro American Standard Code for Information Interchange (americký standardní kód pro výměnu informací). Tato tabulka definuje pouze znaky anglické abecedy. Pokud jsou v textu použita písmena, která v ASCII obsažena nejsou, nekompatibilní program může takový text poškodit (charakteristické čtverečky místo písmen, která mají háček apod.). Tento problém se řeší různým kódováním textu, například Windows-1250, ISO Latin 2, Unicode apod.

Česká anotace normy ČSN ISO 9 (010185) je následující:

„Tato norma zavádí systém transliterace znaků cyrilice, které tvoří abecedy slovanských a neslovanských jazyků, do latinky, a to v souladu se zásadami řetězové konverze, která umožní mezinárodní výměnu informací, zejména elektronickými prostředky. Je jednou z řady mezinárodních norem, které se zabývají konverzí psacích systémů. Cílem této normy a dalších z této řady je poskytnout prostředky pro mezinárodní komunikaci psaných zpráv ve formě, která umožní automatický přenos a obnovu těchto zpráv lidmi nebo stroji. Systém konverze musí v tomto případě být jednoznačný a zcela reverzibilní. Norma nebere ohledy na fonetické nebo estetické záležitosti, ani na konkrétní národní zvyklosti: všechny tyto ohledy jsou zejména ignorovány v případě strojové konverze. Přijetí této normy ponechává každé zemi možnost přijmout pro vlastní potřeby národní normu, která se může lišit, pod podmínkou, že bude kompatibilní s mezinárodní normou. Zde navržený systém to musí umožňovat a je přijatelný pro mezinárodní použití, jestliže v něm obsažené grafické znaky jsou takové povahy, že mohou být automaticky konvertovány na grafické znaky používané v kterémkoliv přesně vymezeném národním systému.“³³

Zajímavé je, že základem mezinárodní normy ISO 9 je tzv. vědecká transliterace (což je samostatný transliterační systém, někdy se však systém ISO 9 nepřesně označuje právě jako vědecká transliterace), která byla vytvořena na základě znaků české abecedy. Tento systém začal jako první používat v 19. století německý jazykovědec August Schleicher, který nedostačující znaky anglické abecedy doplnil o znaky abecedy české a vytvořil tak jednotný systém, který se jen s malými změnami používá dodnes a do oblasti přepisu cyrilice do latinky vnesl větší systematičnost (do té doby si totiž jednotlivci i instituce přepisovali propria dle svých systémů, což je však stav, který do jisté míry trvá dodnes).

33 *Technor.* [online] Dostupné z http://www.technicke-normy-csn.cz/010185-csn-iso-9_4_65539.html, [cit. 21.11.2015].

Ukázka přepisu pomocí normy ČSN ISO 9:

ЕРМОЛОВИЧ, Д.И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи.

ERMOLOVIČ, D. I. Imena sobstvennyje: teoriâ i praktika mež"azykovej pereačâi.

я – â	й – j	ъ – "
е – e	х – h	ы – y
ë – ë	ч – č	ь – '
ж – ž	ш – š	э – è
и – i	щ – šč	ю – û

Ukázka přepisu vybraných znaků pomocí normy ČSN ISO 9

Příloha č. 3 – Transliterační pravidla dle normy ČSN ISO 9

5.1.2.2 Doporučení pro přepis nelatinkových písem do latinky (Katalogizační norma Národní knihovny ČR)

Tuto normu dále označujeme jako *Katalogizační norma Národní knihovny ČR*, zkráceně *NNK*. Pro přepis cyrilice se používala norma ČSN 01 0185, která byla nahrazena normou ČSN ISO 9 (ČSN 01 0185), viz výše. „Normu však nelze (v úplnosti) katalogizátorům doporučit, protože přepis některých písmen není vhodný pro české prostředí – jejím přijetím by byla narušena dosavadní kontinuita katalogů a rejstříků“ [NNK 2006: 7]. NNK se vyhýbá diakritickým znakům neobvyklým pro češtinu a povoluje digrafy, čímž se blíží pravidlům praktické transkripce.

Ukázka přepisu pomocí NNK:

ЕРМОЛОВИЧ, Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи.

JERMOLOVIČ, D. I. Imena sobstvennyje: teoriija i praktika mež"jazykovej pereačâi.

я – ja	й – j	ъ – "
е – e/je*	х – ch	ы – y
ë – e*	ч – č	ь – '
ж – ž	ш – š	э – è
и – i/ji**	щ – šč	ю – ju

* je na začátku slova a po samohláskách či jerech

** j po měkkém znaku

Ukázka přepisu vybraných znaků pomocí NNK

Srovnání dvou výše zmíněných transliteračních norem a transkripce:

ЕРМОЛОВИЧ, Д.И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи

ERMOLOVIČ, D. I. Imena sobstvennyje: teoriâ i praktika mež"azykovoj peredači (ISO 9)

JERMOLOVIČ, D. I. Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež"jazykovoj peredači (NNK)

JERMOLOVIČ, D. I. Imena sobstvennyje: tĕorija i praktika mežjazykovoj peredači (Transkripce).

Příloha č. 4 – Transliterační pravidla dle Katalogizační normy Národní knihovny ČR

5.1.2.3 Ruská státní norma GOST 7.79-2000

Tato norma má dvě varianty, z nichž první (GOST-A) se zcela shoduje s mezinárodním standardem ISO 9, a využívá tedy speciální diakritická znaménka. Druhá varianta (GOST-B) obsahuje spřežky (digrafy), a je tudíž snazší ji používat na běžných počítačích, stejně jako GOST-A je však plně reverzibilní, což je u spřežkového zápisu nezvyklá situace. Reverzibilita je zajištěna díky specifickému použití písmen *h*, *y*, *c* a symbolu ` . Písmena *h* a *y* samostatně nezastupují žádné znaky cyrilice, ale používají se pouze v digrafech.

Norma GOST 7.79-2000 nahradila v roce 2002 normu GOST 16876-71, kterou D. I. Jermolovič (2005) ve své knize *Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež"jazykovoj peredači* rozebírá na stranách 133–138. Vzhledem k tomu, že norma je od roku 2002 neplatná, je škoda, že ve vydání knihy z roku 2005 nebyly informace aktualizovány.

Plný název normy ГОСТ 7.79-2000 zní *Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом*. Česky je možné název přeložit jako *Systém informačních, knihovnických a nakladatelských standardů. Pravidla transliterace cyrilského písma pomocí latinské abecedy*.

Podle oficiální anotace stanovuje norma pravidla transliterace pomocí prostředků latinské abecedy pro jednotlivá písmena, slova, slovní spojení i celé texty napsané v jazycích, jejichž písmo je založeno na cyrilské abecedě. Pravidla určená tímto standardem se využívají všude tam, kde je potřeba uvést plné a jednoznačné znění textu napsaného původně v cyrilici, ovšem pomocí prostředků písma latinského, přičemž musí být zachována možnost jednoznačné zpětné převoditelnosti textu do původní podoby (především při práci s texty ve výpočetní technice). Daný standard nepředepisuje pravidla pro zprostředkování zvukové podoby slov.

Norma byla vypracována Všeruským vědecko-technickým informačním ústavem Ruské akademie věd a Ministerstva vědy a techniky Ruské federace, Technickým výborem pro standardizaci TK 191 „Vědecko-technické informace, knihovnická a nakladatelská činnost“ (Всероссийский институт научной и технической информации Российской Академии наук и Министерства науки и технологии Российской Федерации, Технический комитет по стандартизации ТК 191 «Научно-техническая информация, библиотечное и издательское дело»). Norma byla přijata Mezinárodní standardizační, metrologickou a certifikační radou v Minsku (Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, Минск, отчет Технического секретариата № 17 от 19-22 июня 2000г.). Norma byla uvedena v platnost 1. 7. 2002 rozhodnutím Státního standardizačního a metrologického výboru Ruské federace (Государственный комитет Российской Федерации по стандартизации и метрологии) a nahradila normu ГОСТ 16876-71. Naposledy byl text aktualizován 1. 8. 2013, naposledy byl pozměněn 22. 5. 2013 (informace ze září 2013). Plné znění normy je možné nalézt na adrese <http://www.gostedu.ru/6464.html>.

Použití systému A nebo B si stanovuje orgán, který hodlá normy využít, přičemž v jednom dokumentu se musí držet jednoho způsobu. Pokud to není možné, je potřeba vždy uvést, který způsob transliterace byl použit.

Pokud je předkládán text, který byl transliterován pomocí automatizované výpočetní techniky, musí být tato skutečnost uvedena a hranice takto transliterovaného textu musí být pevně vymezeny. Je vhodné také uvést, z jakého jazyka se transliterovalo a jaký způsob transliterace byl použit.

GOST A	GOST B	GOST A	GOST B	GOST A	GOST B
я – â	я – ya	й – j	й – j	ъ – "	ъ – "
е – e	е – e	х – h	х – x	ы – y	ы – y'
ë – ë	ë – yo	ч – č	ч – ch	ь – '	ь – `
ж – ž	ж – zh	ш – š	ш – sh	э – è	э – e'
и – i	и – i	щ – šh	щ – shh	ю – û	ю – yu

Diakritický a spřežkový způsob transliterace dle normy GOST 7.79-2000

Příloha č. 5a – Transliterační pravidla dle normy GOST 7.79-2000 (GOST-A)

Příloha č. 5b – Transliterační pravidla dle normy GOST 7.79-2000 (GOST-B)

5.1.2.4 Další transliterační systémy

Jak již bylo zmíněno, počet existujících transliteračních systémů je velmi vysoký, což je situace nevyhovující, protože různý způsob přepisu se používá v ruských zahraničních pasech, občanských průkazech, řidičských průkazech ap. Není cí-

lem naší práce uvést vyčerpávající přehled a popis všech systémů, nicméně pro ilustraci je možné nahlédnout do srovnávací tabulky, která je k dispozici na internetové encyklopedii Wikipedia³⁴ a uvádí 11 různých transliteračních systémů. U písmen, která nemají v latině jednoznačný protějšek, jako je я, ю, х, ц, ч, ш, щ, ъ, se jednotlivé systémy značně liší.

Rozdílnost systémů je vidět také v následující ukázce přepisu dle různých transkripčních a transliteračních norem:

Фёдор Иванович Тютчев, Василий Никитич Татищев

Fëdor Ivanovič Tütčev, Vasilij Nikitič Tatišev (ISO 9)

Fedor Ivanovič Tjutčev, Vasilij Nikitič Tatiščev (NNK ČR)

Fëdor Ivanovič Tütčev, Vasilij Nikitič Tatišev (GOST A)

Fyodor Ivanovich Tyutchev, Vasilij Nikitich Tatishev (GOST B)

Fjodor Ivanovič Ťütčev, Vasilij Nikitič Tatiščev (transkripce do češtiny)

Fyodor Ivanovich Tyutchev, Vasily Nikitich Tatishev (transkripce do angličtiny)

Fjodor Iwanowitsch Tjuttschew, Wassili Nikititsch Tatischtschew (transkripce do němčiny).

5.1.2.5 Nekodifikovaná transliterace (tzv. translit)

Pro úplnost je třeba se zmínit ještě o nekodifikované transliteraci, která je v prostředí ruského internetu označována jako translit. Tento systém je ruskými mluvčími používán při komunikaci na internetu a v krátkých textových zprávách. Především u posledně jmenovaných je latinka výhodnější (ekonomičtější), neboť umožňuje napsání většího počtu znaků v rámci jedné zprávy. Některé starší přístroje navíc nemusejí cyrilici podporovat a u některých mluvčích, kteří používají latinku místo cyrilice, může jít také o vyjádření životních a politických postojů.

Vzhledem k tomu, že se nejedná o systém oficiální, existuje velké množství různých územních, sociálních a generačních variant. Následující přehled a ukázka krátkých textů demonstruje, nakolik se může různit přepis v závislosti na narodnosti či místu dlouhodobého pobytu pisatele. První text byl napsán rodilou Ruskou žijící v Londýně, druhý etnickou Ruskou žijící v Tallinnu.

– ш – sch, sh, š, w, Ш, 6;

– ч – ch, č, Ч, 4;

– я – ya, ja, ia, ea, a, q, 9, 9I.

– *net! chitay ran'she! [...] ty ne pokušaesh', eto prosto marshrut. [...] plus, eto je po gorizontali (primerno). [...] Moskva I letniy zapah [...] ya tut. Vseh s nastupayuschim! Ya lojus' spat'. Zvonite i pishite na vyhodnye!*

34 Příspěvatelé Wikipedie. *Romanization of Russian*. In Wikipedia The Free Encyclopedia. [online]. 28. 12. 2015 [cit. 21.11.2015]. Dostupné z https://en.wikipedia.org/wiki/Romanization_of_Russian.

- *teper v Tallinne budet spokojino do Fevralja [...] Tebe, dorogaja! [...] ja promahnulas))) samolaika - eto kto laik sam na sebja [...] da-da, ja segodnja utrom uzhe porzhala))) [...] lapshu na ushi ne veshaj.*³⁵

5.1.3 Princip zachování grafické podoby originálu – metoda přímého grafického přenosu (grafická transplantace)

Výše zmíněné nedostatky všech doposud zavedených systémů transkripce i transliterace vedly k tomu, že se tvůrci mezinárodních textů pro zjednodušení situace mnohdy přiklánějí k řešení zachovat původní podobu originálního výrazu, a to i při převodu mezi rozdílnými grafickými systémy. Protože i tato metoda má své výhody a omezení, rozebereme je nyní podrobněji.

V 19. a 20. století převažoval mezi lingvisty názor, že fonetická podoba slova je primární, takže transkripce byla hlavní metodou převodu cizích slov. V dnešní době, kdy převládá komunikace prostřednictvím tištěných či internetových médií a kdy navíc psaná podoba vlastního jména plní funkci právní identifikace, začíná tento přístup ustupovat metodě grafické transplantace, tedy ponechání výrazu v jeho původní podobě.

Grafická transplantace se nejčastěji používá u jazyků se stejným grafickým systémem (latinka–latinka, cyrilice–cyrilice), přičemž zvláštní grafické prvky (například diakritická znaménka, francouzská cedilla /ç/, české háčky, polské ocásky /q, ɛ/ apod.) obsažené v originálním výrazu a absentující v abecedě cílového jazyka by měly být zachovány. Přímý grafický přenos (grafická transplantace) je převod VJ do nového jazykového prostředí bez provedení jakýchkoli změn. Ideálem je zachování všech speciálních grafických prvků originálního výrazu. Není-li toto možné, je potřeba zvolit zástupný znak odpovídající jak foneticky, tak graficky co nejlépe původnímu znaku.

Princip přímého grafického přenosu těží z faktu, že angličtina (potažmo latinská abeceda) je dnes esperantem moderní doby a že hraje v mezinárodní komunikaci primární roli. Toto však zapříčiňuje jednosměrnost využití této metody, neboť ve směru z ruštiny do češtiny (nebo do jakéhokoli jiného jazyka píšícího latinkou) není její použití možné.

Protože čtenář transplantovaného výrazu často nezná výslovnostní pravidla výchozího jazyka a na rozdíl od transkripce se informací o fonetické podobě slova nedozví, může užití grafické transplantace způsobit až selhání komunikačního aktu. Pro české mluvčí neznalé anglické výslovnosti může být kamenem úrazu například výslovnost anglického města *Derbyshire*, které se správně vyslovuje jako

³⁵ Zdrojem je soukromá korespondence autorky realizovaná na sociálních sítích během dubna 2013.

[ˈda:rbɪʃɪər]³⁶. Naopak angličtí rodilí mluvčí mohou české toponymum *Macocha* vyslovovat jako [*makoča], což porozumění zabrání stejně jako české [*derbyšajr] místo [ˈda:rbɪʃɪər]. Analogicky v rusko-českém převodu může být pro Čechy problém s redukcí nepřízvučného o: *Подмосковье* – [padmaskovje], nikoli [*podmoskovje], ačkoli zde nejde o tak velké zkrácení.

Aby se takovým problémům zabránilo, měli by tvůrci textů, ve kterých je grafická i fonetická podoba slova relevantní (například v turistických průvodcích), uvádět jak originální grafickou podobu slova, tak jeho výslovnost (zdvojený převod), realizovanou pomocí grafických znaků a fonetických pravidel jazyka cílového textu (užívání mezinárodní fonetické abecedy IPA, kterou jsme uvedli v případě města Derbyshire, není nejvhodnější, protože mnoho lidí bez lingvistického vzdělání ji nepřečte).

V publicistických textech při označování názvů firem, obchodních značek či populárních hudebních skupin je přímý grafický přenos dnes velmi rozšířenou metodou. Neplatí to však v některých dalších oblastech, které byly vymezeny na začátku: v osobních dokladech a v umělecké literatuře. V prvně jmenovaných je nejvhodnější metodou transliterace, v beletrii pak velká paleta nejrůznějších přístupů v závislosti na tom, o jaké proprium se jedná (metoda přímého grafického přenosu je zde většinou nevhodná kvůli problému s přepínáním kódů, tzv. code-switching). Ani v toponomastice není princip přímého grafického přenosu přijatelný: «Абсолютно неприемлемым для передачи топонимов следует признать метод прямого графического переноса. Недопустимо включение топонимов в текст русского перевода в исходной (латинской) графике. Это относится и к микротопонимам (названиям объектов городской среды или ландшафта)» [Jermolovič 2005: 272–273].

Grafická transplantace je naopak velice vhodná a velmi často používaná v textech informačního a vědeckého charakteru pro převod nejrůznějších kategorií VJ (antroponyma, názvy společností, firemní názvy, obchodní značky, hudební skupiny a jejich díla, kartografie apod.).

5.1.3.1 Grafická transplantace v historii

Ačkoli je grafická transplantace v ruštině dnes velmi častá z důvodu silného angloamerického vlivu, je nutné poznamenat, že tento jev není pro ruštinu nový. Písmo bylo na Rusi přijato zároveň s křesťanstvím a vzhledem k celkovému politickému směřování země logicky vyústilo v cyrilici. Až do 18. století byla cyrilice používána téměř výhradně pro církevní účely a latinkou psaná propria se v ní prakticky nevyskytovala.

K významné (a potažmo i první) reformě ruské grafiky došlo za vlády Petra Velikého v roce 1708. Zavedením tzv. graždanky byl oddělen jazyk církve od jazyka

36 Českými znaky přibližně [dábyša].

společnosti, vědy a politiky a cyrilice se graficky přiblížila latinské antikvě. Další reformu provedla Kateřina Veliká, která se soustředila na to, aby bylo pomocí graždanky možné pohodlně zapisovat texty světské (v ruštině), nikoli jen církevní (ve staroslověnštině), k čemuž byla cyrilice původně určena. Díky zesvětštění písemnictví a rozvinutým mezinárodním vztahům je možné již v této době nalézt ve státních tiskovinách případy grafické transplantace. Nejčastější je přímý grafický přenos v oblasti reklamních textů při označování chrématonym, tedy produktů (v reklamě je totiž důležitá konotace latinky s bohatou vyspělou západní civilizací). Latinku je možné občas nalézt i mimo reklamní texty (především v názvech zahraničních novin), což je tendence patrná (a dokonce i preferovaná) i v dnešní době. Antroponyma byla (stejně jako dnes) většinou transkribována, toponyma byla transkribována vždy.

Ukázky přímého grafického přenosu v ruských textech 19. století:

Въ виду поразительнаго сходства съ самымъ дорогимъ шелковымъ бархатомъ «Louis Velvet» занимаетъ достойное мѣсто какъ дамскій матеріалъ [10].

*Я читалъ Michel Teissier. Какъ бездарно! Какъ всё выдуманно. [...] Какая разница. Бодро, весело, умно и талантливо, и **sobre** и без претензии. [...] Кроме пересланныхъ тобою писемъ, я получилъ в Ясенкахъ два интересныхъ письма: одно от **Battersby** с статьями, написанными разными **Reverend'аму** по случаю выдержек из Ц[арства] Б[ожия] [11].*

Reformy roku 1917, jejichž cílem bylo od základu změnit zkostnatělé carské Rusko, se nevyhnuly ani jazyku. Již v revolučním roce označila Prozatímní vláda ruskou cyrilici za přežitek carského režimu, a začala proto rozpracovávat teorie o jejím úplném nahrazení latinkou. V roce 1929 Lidový komisariát RSFSR vytvořil komisi, jejímž úkolem bylo vypracovat latinskou abecedu pro ruský jazyk.

Ačkoli na území samotného Ruska latinka nikdy zavedena nebyla, u některých neslovanských národů připojených k SSSR k tomu došlo (šlo například o abchazský, ingušský, tatarský a jiné). Vlna latinizace u podrobených národů souvisela s neúplně jasnou politikou decentralizace, autonomie a podpory lokálních kultur, kterou Rusko především ve 20. letech podporovalo. „Na jedné straně se bojovalo proti nacionalismu a nepovolovala se přílišná samostatnost lokální politické elity, na druhé straně však dostával každý, komu se zachtělo, status národní autonomie i moderní sdělovací prostředky, knihy, noviny, rozhlas, [...] ty méně vyvinuté vlastní abecedy [...]. To všechno dohromady nejen nepřálo unifikaci sovětské společnosti, ale přímo udržovalo zvláštnosti a vedlo ke konsolidaci jednotlivých národnostních skupin“ [Zajaczkowski 2011: 187–188].

I když byla latinka v Rusku ve 20. a 30. letech teoreticky protežována, ve státních tiskovinách té doby jsou vlastní jména většinou přejímána pomocí transkripce:

Независимая Манчжурия, – справедливо указывает немецкий ежедневник "Вельт ам Абенд" [12].

Нью-Йорк, 2/IV. По сообщению «Дэйли Уоркер» (орган Уоркер Парти), на конференции в Питтсбурге, созванной «Комитетом спасения профсоюза» горняков, присутствует более 1.100 делегатов [13].

V roce 1937 došlo k zásadnímu obratu způsobenému stalinskými protireformami, které se dotkly i jazyka. Autonomie národů připojených k SSSR byla od té chvíle nežádoucí, avšak latinská abeceda jim jistou míru svobody umožňovala. Sovětský svaz bylo potřeba sjednotit a právě společná abeceda by byla vhodným pojítkem. „Na úrovni celé země se tmelem působícím paralelně vedle komunistické ideologie měla stát ruskost, okleštěná a zatlačená do role nástroje v rukou moci. Viditelným projevem této tendence se stala rehabilitace ruského jazyka a kultury a vyššího významu Rusů“ [Zajaczkowski 2011: s. 188].

Původně latinizované národy byly proto postupně převáděny na cyrilici a práce nad systémem zápisu ruského jazyka pomocí latinky přešla pouze do roviny transkripčních a transliteračních pravidel. Na počátku 20. století byla založena Ortografická komise Akademie věd, která se začala problémy transkripce a transliterace zabývat poprvé na profesionální úrovni. Ve 30. letech byl založen Hlavní institut geodézie a kartografie, který začal vydávat instrukce k nakládání se zeměpisnými názvy. Během 30. a 40. let byly vydány desítky manuálů a doporučení, kterými se měli sověští lingvisté a překladatelé řídit. Ruský jazyk a cyrilice byly protežovány jakožto nástroj pro sjednocení rozdrobených národů a Rusko bylo od Evropy a po tažmo i latinky izolováno. Není tedy divu, že prakticky po celou dobu existence Sovětského svazu latinku v ruských tiskovinách téměř nenacházíme:

Корпорация «Кэйбл энд Уайрелесс» с ее громадной, охватывающей весь мир сетью подводных телеграфных кабелей [...] Г-н Джон Бальфур, ранее бывший пост посланника Его Величества в СССР, а ныне являющийся посланником в Вашингтоне, получил титул рыцаря [...] В рыцарское звание возведен также артист театра «Олд Вик» Ральф Ричардсон, прославившийся исполнением шекспировских ролей. Директору балетной труппы театра «Сэдлерс Уэллс» Нинетт де Валуа пожаловано звание командора ордена Британской империи [14].

Po rozpadu SSSR mnohé cyrilizované národy přecházejí zpět na latinku nebo na své původní grafické systémy. V samotném Rusku dochází k nárůstu přejímek především z angličtiny a k vlně používání latinky v reklamě, na vývěsních štítech, ve sdělovacích prostředcích, v odborné komunikaci i v komunikaci mládeže. Latinizační vlna nebyla spojena jen s prostou fascinací dříve zakázaným ovocem, ale i s potřebou pojmenovávat nové skutečnosti, zboží a technologie, které se kvůli izolacionistické politice SSSR nemohly do Ruska dostat:

«Даурия Аэроспейс» будет использовать технологии смартфонов для запуска российских спутников, сообщает **The Wall Street Journal**. Запуск **DX-1**, который создается в сотрудничестве с **Samsung Electronics** и корпорацией «Роскосмос» является новым этапом в развитии частной космической индустрии. [...], поясняет автор статьи Лизетт Чапман. Вложивший 20 млн долларов в «Даурию» сооснователь **I2BF Global Ventures** Илья Голубович утверждает, что она уже приносит 99% доходов. [...] Основанная в 2011 году, «Даурия» базируется в технопарке **NASA** в Калифорнии и имеет контракты с **NASA**, **Boeing** и **Airbus SAS**, а также входит в состав космического кластера «Сколково», отмечает автор статьи [15].

Fascinace latinkou a její přítomnost ve všech typech současných textů je v ostrém kontrastu s určitou nelibostí, kterou v posledním desetiletí vyvolává. Ačkoli není používání latinky v ruských textech nic nového, je dnes tento jev ruskou veřejností i vládní elitou kritizován s poukazem na ohrožení, které by mohla latinka mít na čistotu ruského jazyka. O závažnosti tohoto jevu svědčí například to, že byl předložen návrh zákona o zákazu používání cizích slov v ruských textech: «В Госдуму внесли закон о запрете иностранных слов».³⁷

Negativní aspekty snahy o vymýcení latinky ze současných ruských textů zmiňuje v článku *Svoje i čužoje* I. V. Vysockaja: «В настоящее время в России проводится языковая политика запрета иноязычных вывесок. Латиница сохраняется пока лишь в наименовании известных торговых марок, хотя вполне допустимы дублеты, ср.: Yves Rocher – Ив Роше. [...] Кириллическое написание Айсберри не превращает его в «ледяную ягоду», этот текст воспринимается только благодаря дискурсу (как надпись на киоске с мороженым). [...] Форсированная русификация нарушает естественный процесс освоения иноязычного слова и, на наш взгляд, представляет большую опасность для языковой экологии, чем креативное использование «чужих» символов в рекламе» [Vysockaja 2010: 474].

Z výše uvedeného je zřejmé, že vývoj a používání jazyka je s politickým směřováním země spjat více, než by se na první pohled mohlo zdát. Čas ukáže, jak se vyvine dnešní rezervovaný postoj k projevům západní kultury v ruských textech.³⁸

❖ Výhody přímého grafického přenosu

- Umožňuje 100% identifikaci nositele VJ i v jiném jazykovém prostředí.
- Zajišťuje možnost jednoznačného zpětného převodu.
- Usnadňuje vyhledávání v katalogích, encyklopediích a na internetu.

37 V Госдуму внесли закон о запрете иностранных слов. In: *Lenta.ru*. [online]. 21. 2. 2013 [cit. 3.1. 2015]. Dostupné z <http://lenta.ru/news/2013/02/21/fine1/>.

38 Text o historii cizích propriet v ruských žurnalistických textech byl uveřejněn jako samostatná studie ve sborníku: ŠPAČKOVÁ, S. (2015). Cizí propria v ruských žurnalistických textech 19.–20. století. In: *Пříspěvky к актуальным вопросам языковедной русистики*. Brno: Galium, s. 145–150. Zde je text zkrácen.

- Nezkresluje grafickou formu VJ.
- ❖ **Nevýhody přímého grafického přenosu**
- Narušuje plynulost textu.
- Čtenáři, který nezná fonetickou podobu VJ kvůli neznalosti výslovnostních pravidel výchozího jazyka, často podává zkreslenou představu o výslovnosti VJ.
- Neumožňuje skloňování VJ a jeho zapojení do morfosyntaktických vztahů přijímacího jazyka.
- Je použitelný pouze u některých typů VJ (názvy novin, společností, tituly...), například u toponym je nepřijatelný.
- ❖ **Ukázky přímého grafického přenosu v současných ruských textech**

*Недо́разумение произо́шло 11 а́преля [...] соо́бщи́ла че́шская га́зета **iDnes** [16].*

*Впро́чем, как сказа́л Ло́рд Иезу́ди Менухи́н, кото́рый до сво́ей сме́рти бы́л связа́н с **Festival Mitte Europa** не то́лько как обы́чный че́ловек, но и в каче́стве ди́риже́ра [17].*

*К пла́тью мы предло́жили ко́льше **Accessorize** и эле́гантные че́рные ту́фли **Monsoon** [18].*

*Аге́нтство **g82** прове́ло специа́льное иссле́дование по зака́зу крúпного че́шского импорте́ра алко́голя ко́мпании **Rémy Cointreau**, зая́вил ди́ректо́р по ма́ркетингу ко́мпании **Rémy Cointreau** О́ндрже́й Ро́чек [19].*

5.2 Onymické transformace zaměřené na význam

Při převodu jména do nového jazykového prostředí se jednota obsahu a formy VJ většinou rozpadá, protože u příslušníků cílové kultury forma VJ ne vždy vyvolá potřebné představy či konotace. Volíme proto metody, které se blíží překladu: **kalk**, pokud je díky snadno přeložitelné struktuře možné zachovat alespoň vnitřní formu (kalk se podobá doslovnému překladu), nebo **onymickou substituci**, tedy náhradu domácí analogií, pokud vnitřní strukturu není možné zachovat (substituce se podobá volnému překladu). Na význam jsou však zaměřeny i další metody, jako např. **doplnění (rozšíření informačního základu)**, **opisný překlad** či **zdvojený převod**.

5.2.1 Princip zohledňující vnitřní formu a význam VJ – metoda kalkování a částečného kalkování

Kalkování je přejetí slova nebo slovního spojení z výchozího jazyka do cílového prostřednictvím jeho doslovného překladu, přičemž překlad nemusí probíhat jen na úrovni slov, ale i menších jednotek, jako jsou např. morfémy. V cílovém jazyce pak lexikální jednotka napodobuje strukturu výchozího slova nebo slov-

ního spojení použitím vlastních lexikálních a slovotvorných prvků. Rozlišují se **kalky gramatické**, které kopírují morfematickou nebo slovotvornou strukturu přejímaného slova (překládá se každý morfém), a **kalky sémantické**, u kterých již existující slovo v cílovém jazyce získá další význam podle cizí předlohy (sémantické kalky jsou častější u apelativ, např. *zed'* na sociální síti Facebook vznikla pod vlivem anglického *wall*). U převodu tzv. mluvících VJ (nomen omen) je časté také to, že překladatel vytvoří nové VJ na podobném asociativním principu, kdy pro cílového recipienta vytvoří zcela nové jméno s odlišnou formální strukturou, ovšem na základě shodných nebo podobných asociací. Pro takové případy zavádíme pracovní termín **asociativní** a **onomatopoické kalky**. Asociativní kalky vznikají z toho důvodu, že ne vždy by klasický gramatický kalk vyvolal u čtenáře přeloženého textu stejné asociace jako u čtenáře textu výchozího. Onomatopoické kalky vznikají užitím zvukomalebných prvků, které v cílovém čtenáři vyvolají stejné asociace jako u čtenáře výchozího. Užití asociativních a onomatopoických kalků je omezeno na umělecký překlad.

Kalky (zvláště ty asociativní) by se daly svým způsobem označit za **neologismy**, protože daná slova nebo slovní spojení v cílovém jazyce doposud neexistovala. Výhodou kalků je to, že zachovávají vnitřní formu celého spojení i význam jednotlivých elementů. Metoda kalkování je použitelná pouze tehdy, když alespoň jeden komponent propria má apelativní nebo onomatopoickou hodnotu:

Popelční středa – Пепельная среда; Den upálení mistra Jana Husa – День казни Яна Гуса; храм Христа Спасителя – katedrála Krista Spasitele; Государственный исторический музей – Státní historické muzeum; гостиница Украина – hotel Ukrajina.

Pokud má apelativní hodnotu pouze některý z komponentů, mluvíme o **částečném kalkování**, které může být doplněno například o transkripci:

XXIII. mezinárodní hudební festival Český Krumlov – XXIII международный музыкальный фестиваль Чески-Крумлов; Евropská unie – Евросоюз; Советский союз – Sovětský svaz; Доктор Живаго – Доктор Живаго; Государственная дума – Státní дума; Новодевичий монастырь – Novoděvičí klášter.

Nejčastěji se kalky používají při převodu názvů firem, výrobků, společností, filmů, literárních a hudebních děl, organizací a institucí, často se s nimi také setkáváme u převodu mikrotoponym a nomen omen.

5.2.2 Princip zohledňující pouze význam – metoda onymické substituce (funkční analogie), deonymizace (explikace, opisný překlad)

5.2.2.1 Onymická substituce (funkční analogie)

Metoda substituce (funkční analogie) je přímá náhrada za domácí analogii, zámena cizího slova, slovního spojení či věty za výraz domácí, jehož obsahová složka co nejdůležitěji popisuje denotát původního výrazu. Vnitřní ani vnější forma se při tomto převodu nezachovává, a je tedy porušena identifikační funkce propria. Někdy je tato metoda označována za *přibližný překlad* (např. Vysloužilová 2002: 16). Používá se místo kalkování tam, kde není možné zachování vnitřní formy (z důvodů estetických či syntaktických), nebo tehdy, když slovo či slovní spojení nemá vnitřní strukturu, není složeno z více částí. Velmi důležité je užití substituce také tehdy, kdy je sice možné utvořit kalk, konotativní spojení lexikálních jednotek má však jiný význam, než výraz původní (*миграционная служба* není možné přeložit kalkem jako *migrační služba*, ale substitucí jako *cizinecká policie*, protože kalk by v cílovém recipientovi nevyvolal stejné asociace jako u výchozího).

Rozdíl mezi kalkováním a substitucí je možné přirovnat k rozdílu mezi doslovným a volným překladem. U doslovného překládáme slovo za slovo a zachováváme stavbu věty (slovního spojení), u volného vycházíme ze smyslu, popisujeme jinými slovy, která budou i jinak uspořádána. Substituce (funkční analogie) se často užívá u názvů filmů, literárních děl, názvů svátků a institucí. Pro srovnání uvádíme příklady názvů filmů, které byly převedeny pomocí kalků / doslovných překladů, a jiných, které byly převedeny pomocí substituce / volného překladu.

Kalk: *Бриллиантовая рука* – *Brilantová ruka*; *Особенности национальной охоты* – *Světáz národního lovu*; *Русский ковчег* – *Ruská archa*.

Substituce: *Неслужбное задание* – *Bez rozkazu*; *Полумгла* – *Zajatci mlhy*; *Царьбуйца* – *Atentát na cara*; *Под ливнем пул* – *Tajná zbraň*; *Грозовые ворота* – *Průstyk smrti*; *Царь* – *Ivan Hrozný*.

5.2.2.2 Deonymizace (explikace, opisný překlad, vynechání VJ)

Vlastní jméno je v uměleckém překladu možné zcela vypustit tehdy, když je použito jako srovnání (metafora) a u příjemce cílového textu se neočekávají dostatečné znalosti historických a kulturních souvislostí, aby metaforu pochopil. Překladatel může proprium nahradit apelativem: *I dreamed of becoming Debbie Gibson* – *Žít tak život hvězdy* / *Жить жизнь поп-иконны*. Deonymizace je častá také v názvech

filmů, kdy se u cílového publika nepočítá se znalostí jmenované osoby: *Тайна неперевала Дятлова – Záhada Hory mrtvých*. Velmi častá je deonymizace také při převodu frazémů: *Хватит Ваньку валять. – Nedělej ze sebe šaška*.

5.2.3 Princip zachování formální podoby propria a jeho významu – metoda rozšíření informačního základu (doplnění), uvedení poznámky pod čarou, zdvojený převod

5.2.3.1 Rozšíření informačního základu³⁹, uvedení poznámky pod čarou

Dosažení ideálního stavu, tedy zachování formální i obsahové stránky, je možné jen u těch VJ, která označují objekty či osoby, jež jsou známé v obou kulturních a jazykových prostředích. Naopak mnohem častější je situace, kdy je VJ široce populární v jedné kultuře, ale v kultuře druhé je neznámé. Překladatelský oříšek pak vzniká, když je jméno známé osobnosti použito jako metafora nebo pro vyvolání nejrůznějších asociací (charakterové vlastnosti, styl života, historické pozadí situace apod.). Jde například o výrok typu *Byl to takový švejk*, což je pro české mluvčí popis dostatečně zřejmý, příslušníci jiné národnosti však mohou potřebovat pro pochopení charakterových vlastností dané osoby nápovědu. Příklad z americké literatury uvádí D. I. Jermolovič (2005: 159): věta *I dreamed of becoming Debbie Gibson* nebude při překladu *Žít tak život Debbie Gibson* dávat českému ani ruskému čtenáři žádný smysl, neboť tato populární americká zpěvačka není v Evropě tak známá jako v Americe. Pokud se nerozhodneme VJ úplně vynechat (deonymizace, viz výše), můžeme výrok rozšířit: *Hvězdy jako Debbie Gibson, ty si žijí...* Další příklad rozšíření je vidět v následujícím úryvku z českého tisku:

Ruské ministerstvo školství požádalo zástupce vysokých škol více informovat o vzdělávací činnosti prováděné za účasti delegace EU v zemi, píše ruský deník Izvestija. V dokumentu podle Izvestije stojí, že k tomuto apelu došlo v souvislosti se zhoršením krize na pozadí ukrajinských vztahů s Ruskem [21].

V ukázce je vidět, že poprvé byl význam transkribovaného VJ vysvětlen spojením *ruský deník*, poté je již používáno pouze v transkribované podobě a dokonce skloňováno. Vhodnost a takový způsob skloňování jsou sporné, neboť tvar *известия* je podoba plurálu od slova *известие*.

Další využití metody rozšíření je spojeno s tím, že když se vlastní jméno dostane do nového jazykového prostředí, obvykle v něm nevystupuje izolovaně (po-

³⁹ Jermolovič v tomto případě používá termín *сёманти́ческая эксплика́ция* (*семантическая экспликация*), my jsme se však rozhodli se přímému kalku tohoto termínu vyhnout, aby nedošlo k terminologické polysemii s výrazem, který používá Eva Vysloužilová. Ta termínem *explicace* označuje *opisný překlad*, kdy se lexikální jednotka zamění slovním spojením, které vysvětluje či objasňuje její význam (Vysloužilová 2002: 15).

kud se nejedná o seznamy jmen, podpisy, nadpisy, názvy v mapách apod.), ale je zapojeno do kontextu a především do gramatického systému cílového jazyka. Podle jeho pozice ve větě se na ně (zvláště ve slovanských jazycích, které nemají gramatikalizovaný slovosled) začínají uplatňovat nejrůznější tvaroslovná pravidla a s tím spojené potřeby používání flektivních koncovek.

Pokud je jméno přeneseno do nového jazykového prostředí pomocí transkripce, skloňování obvykle nevyvolává větší problémy, neboť slovo je zařazeno k takovému paradigmatu, do jehož třídy svojí koncovkou nejlépe zapadá (sporné případy v této oblasti jsou probrány v kapitole o převodu antroponym). Složitější situace nastává tehdy, když je jméno graficky transplantováno mezi jazyky s různými grafickými systémy, neboť tehdy si proprium jen velmi stěží může osvojit tvaroslovné koncovky jazyka příjemce. Transplantovaná propria zůstávají nesklonná, což je ve většině flektivních slovanských jazyků problém, protože závislost větných členů ve slovanských jazycích neurčuje jejich pořadí ve větě, ale pádová koncovka. Z toho důvodu může při použití nesklonného transplantovaného propria nastat situace, že pro čtenáře nebude pochopitelné, kdo je aktivním a kdo pasivním účastníkem situace. V následující větě není pro čtenáře pochopitelné, kdo poskytoval půjčku komu: «Переговоры касались вопроса о предоставлении BNP Paribas кредита Thomson» (příklad viz Jermolovič 2005: 145). Proprium, které bylo převedeno pomocí přímého grafického přenosu nebo transkripce, může být proto **doplněno** (rozšířeno) o vhodné apelativum (ukazatel druhu objektu, klasifikátor), které na sebe kromě vyjádření sémantické hodnoty převezme i funkci ukazatele syntaktických vztahů. V tomto kontextu by se hodila například slova jako *firma, společnost, banka*: «Переговоры касались вопроса о предоставлении *банком* BNP Paribas кредита *фирме* Thomson» (příklad viz Jermolovič 2005: 146).

Modifikací této transformace je uvedení **poznámky pod čarou**, což je sice v dnešní době (na rozdíl od doby dřívější) v uměleckém překladu řešení nepříliš časté, protože může text zbytečně zatěžovat, někdy však překladatel nemá jinou možnost a naopak čtenář dodatečné informace ocení, protože nemusí mít stejný okruh znalostí jako recipient v původním jazykovém prostředí.

5.2.3.2 Metoda zdvojeného převodu

V některých případech (nejčastěji v publicistice a v textech zaměřených na turismus) je žádoucí současné zachování formální podoby onyma a vysvětlení jeho významu. V takovém případě (pokud to text z estetického hlediska dovolí) je vhodné užít metodu tzv. zdvojeného převodu, kdy VJ převedeme zároveň pomocí **grafické transplantace/transkripce** a v závorce uvedeme přibližný ekvivalent vytvořený buď pomocí **kalku**, nebo **substitute**: *Staroměstské náměstí* – *Староместске-намести* (*Старогородская площадь*), případně naopak, kdy formální podoba bude v závorce: *Сенная площадь* – *Senné náměstí* (*Sennaja ploščad'*).

Při překladu do ruštiny se zdvojený převod často používá u antroponym, kdy se na prvním místě uvede transkribovaná a v závorce transplantovaná varianta: *Уильям Генри Гаррисон (William Henry Harrison), бывший генерал и 9-й президент США.*

5.3 Domestikační (substituční) onymické transformace

Domestikační transformace se snaží zajistit, aby převedené VJ zprostředkovalo cílovému recipientovi stejné, nebo alespoň adekvátní informace, konotace a asociace, jaké proprium poskytuje recipientovi ve výchozím jazyce. Cílem těchto metod je zároveň to, aby byl zachován úzus a kontinuita užívání daných proprií v cílovém jazyce. Domestikační onymické transformace je možné považovat za určité typy substituce (viz výše 5.2.2)

Tyto onymické transformace se většinou řídí **principem naturalizace**⁴⁰, liší se však její mírou, důvodem a způsobem. Princip naturalizace obvykle stírá prvky cizího jazyka a kultury a u vlastních jmen se může realizovat pomocí přizpůsobení vlastního jména cílovému jazyku nebo jeho úplná záměna jménem jiným s cílem vyhovět požadavkům cílové kultury, recipientů, zadavatele překladu, ale i syntaktickému či gramatickému systému přijímajícího jazyka nebo sémantické hodnotě původního VJ (všechny metody podřízené tomuto principu lze v podstatě nazvat substitučními, neboť, jak píše Jiří Levý, jde o náhradu domácí analogií). Tyto metody se také z velké části kryjí s metodami popsány v předchozí kapitole, tedy s onymickými transformacemi zaměřenými na význam.

Někdy se může stát, že VJ přenesené pomocí transkripce, grafické transplantace nebo kalku bude v cílové kultuře znít nelibozvučně, nebude pochopeno, bude se obtížně zapojovat do morfosyntaktických vztahů ve větě nebo nebude vyhovovat marketingovým či jiným požadavkům zadavatele. V takovém případě je možné formu VJ upravit (viz eufonické přizpůsobení, adaptace) nebo zcela nahradit jiným VJ (viz onymická záměna, omezení variantnosti, tvorba neologismu, substituce).

Mezi domestikační transformace patří i některé metody, které jsou popsány v jiných kapitolách (**kalkování, deonymizace, onymická substituce, opisný překlad**).

Opakem naturalizace je **exotizační princip**, který je naopak charakterizován snahou zprostředkovat čtenáři co nejvíce původních informací z výchozího jazyka/kultury (kapitola 5.4).

40 Pojem naturalizace se v translatoologii používá pro stírání jazykových i kulturních specifík výchozího textu (tedy např. náhrada cizích reálií, jmen, frazémů domácími).

5.3.1 Princip libozvučnosti – metoda eufonického přizpůsobení cílovému jazyku

Při převodu pomocí transkripce se může stát, že v cílovém jazyce vzniknou nelibozvučná, nezvyklá nebo pro cílového adresáta nevyslovitelná spojení hlásek (v ruštině například *яэ, жою, уз, ця...*). Výjimkou nebývá ani vznik takových spojení, která vyvolávají komické nebo dokonce obscénní konotace (*Herbert – Херберт, eBay – еБей*). Taková spojení narušují plynulost čtení především uměleckých, reklamních a publicistických textů. Proto je v odůvodněných případech možné narušit transkripční pravidla a přizpůsobit jméno systému přijímajícího jazyka tak, aby se snáze vyslovovalo (toto samozřejmě není možné v textech s právní platností, v dokumentech, katalozích apod.).

Může jít buď o záměnu jednotlivých hlásek (české jméno *Jirí* se do ruštiny v beletrii často zvykově přepisuje jako *Иржи*, nikoli jako *Йиржи*, protože spojení [йи] je pro ruské mluvčí obtížně vyslovitelné; anglické a německé *Herbert* a *Herman* se převádí jako *Герберт* a *Герман*, nikoli jako *Херберт* a *Херман*, aby nezačínala stejně jako vulgární slovo), nebo (především v uměleckém překladu) i o záměnu celých jmen. Jak uvádí D. I. Jermolovič (2005: 140), například jméno hrdinky *Perdity* z Shakespearovy *Zimní pohádky* by v ruštině znělo *Пердута*, což vyvolává komický dojem. Prostá substituce jména (onymická záměna) by nebyla nejvhodnějším způsobem, neboť jméno má u Shakespeara navíc i sémanticko-etymologickou hodnotu – vychází z francouzského *perdre* nebo latinského *perditus* s významem ztracený, zničený. Překladatel do ruštiny V. V. Levik proto nahradil nevhodně znějící jméno variantou *Умпана*, lze tedy mluvit o asociativním kalku.

Podobným příkladem eufonického přizpůsobení je přepis jména *Шитиков*, které by se dle pravidel praktické transkripce mělo přepisovat do angličtiny jako *Shitikov*. Protože takové jméno vyvolává pro anglicky mluvící obecnost nevhodné konotace, bývá raději přepisováno formou *Chitikov*.

Princip libozvučnosti je využíván také při dlužení vokálů u některých hypokoristik. V krásné literatuře např. dlužíme jména jako *Ваня, Мауа, Катя, Татьяна* > *Váňa, Máša, Káťa, Taťána* apod.

Faktor libozvučnosti hraje velkou úlohu také u převodu chrématonym, a to především v názvech firem a produktů. Firmy by proto měly již při svém vzniku předjímat, jak bude název jejich společnosti znít v případných dalších zemích, na jejichž trhy plánují expandovat (srov. již uvedené problematické přepisy firem *еБанк, еБей*).

Z důvodu možného nebezpečí neidentifikovatelnosti výchozího slova je však potřeba metodou eufonického přizpůsobení šetřit a využívat ji pouze po zralé úvaze. Vhodné oblasti opodstatněné náhrady nelibozvučné skupiny písmen jsou dětská literatura, překlad dramatických děl nebo obecně tehdy, kdy by použitím praktické transkripce vznikla spojení s vulgárním, obscénním nebo komickým

komponentem. Existují však případy, kdy je eufonické přizpůsobení vyložené nevhodné i tehdy, když transkripce vyvolává směšné asociace. Například v odborné literatuře a při právním překladu musejí být jména, na která je odkazováno, zachována v souladu s pravidly transliterace nebo transkripce, aby bylo možné je zpětně dohledat.

5.3.2 Princip zachování totožnosti – metoda omezení variantnosti VJ

Propriím ve slovanském jazykovém prostředí je, na rozdíl od jazyků západoevropských, vlastní poměrně vysoká míra variantnosti. České jméno *Jan* má mimo jiné domáckou podobu *Honza*; *Vladislava* mohou nazývat *Slávkem*; ruské jméno *Aлександр* se může v literatuře vyskytnout jako *Caua* nebo *Шыпа*. Kromě těchto domáckých podob existuje také velké množství deminutiv či augmentativ (*Lenka* × *Lenička* × *Lenica*; *Petra* × *Petruška* × *Petruša*). Tento fenomén způsobuje při překladu následující obtíže: Cílový jazyk může tvořit deminutiva či augmentativa jinými sufixy, sémanticky někdy zcela opačnými. Pokud se české *Lenka* pomocí transkripce přepíše jako *Ленка*, může u ruského adresáta vyvolat negativní konotace, neboť sufix *-ka/-nka* může mít v ruštině při použití s antroponymy nádech pejorativnosti. Naopak ruské *Кслюа* místo *Ксения* může znít pejorativně pro čtenáře českého, protože sufix *-uša* je v češtině vyhrazen pro zhrublá oslovení, srov. *Petra* – *Petruša*. Kromě toho čtenář překladového textu nemusí vědět, že česká jména *Jan* a *Honza* či ruská *Caua* a *Шыпа* jsou dvě podoby téhož jména a označují jednu osobu.

Výše uvedené důvody mohou překladatele opravňovat k tomu, aby místo transkripce použil metodu omezení variantnosti VJ a nahradil všechny rozdílné podoby podobou jednou (tedy všude, kde se v originále vyskytuje *Jan*, *Honza*, *Honzík*, *Jeník*, *Janiček*, *Jěna*, použije jedinou formu jména, pro ruštinu například *Ян*).

Je však potřeba připomenout vzdělávací funkci beletrie, kdy se čtenář četbou seznamuje s jazykovým systémem a reáliemi výchozího jazyka, a přílišné zásahy by proto mohly být kontraproduktivní. Překladatel by se k nim měl uchýlovat jen po velmi zralé úvaze.

Tato metoda je podrobněji rozvedena v kapitole o převodu antroponym.

5.3.3 Princip využití onymických zdrojů přijímajícího jazyka – metoda onymické a etymologické záměny, vytvoření neologismu

5.3.3.1 Metoda onymické záměny

Tato metoda je opakem principu zachování jazykových prvků originálu a v dnešní překladatelské praxi není tolik užívána jako dříve (v 18. století v prvních pře-

kladech do ruštiny byla *Manon Lescaut* Abbého Prévosta převáděna jako *Mášeňka Leskova*, dnes se již užívá klasický transkripční převod *Манон Леско*.

Při onymické záměně je použito křestní jméno (případně i příjmení) z onymických zdrojů cílového jazyka, přičemž toto jméno nemusí být etymologicky příbuzné s výchozím propriem. Tato metoda stírá charakteristické rysy zdrojového jazyka a kultury (potlačení tzv. „překladovosti“). Cílem metody je zajistit vysokou míru plynulosti čtení cílového textu a vyvolat dojem originálnosti přeloženého textu. Původní jména jsou nahrazena jmény, která jsou vlastní jazyku příjemce.⁴¹

V současné době je však v překladatelství patrná spíše tendence překladovost přiznávat a překlady exotizovat, takže neopodstatněné užití této metody bývá předmětem negativní kritiky. Onymická záměna proto nachází uplatnění pouze v dětské a humoristické literatuře, poezii a částečně dramatu. Opodstatnitelná je také při překladu jmen, která byla autorem originálu použita s cílem vyvolat určité konotace prostřednictvím zvukových, historických, literárních a jiných asociací, a také u jmen mluvčících, kde se však již může jednat o vytvoření neologismu nebo o náhradu pomocí substitute (viz kapitola o překladu antroponym).

5.3.3.2 Metoda etymologické záměny⁴²

Etymologická záměna je variantou onymické záměny, při převodu však využívá etymologicky příbuzné vlastní jméno, které již existuje ve fondu cílového jazyka: *John – Jan – Иван; Alice – Ануца, Michal – Мухаул*. Tato metoda se blíže podobá metodě konsenzuálního převodu (viz níže), rozdíl je však v tom, že pro konsenzuální převod nevolíme jména z vlastního fondu, ale užíváme jazykově přizpůsobené (např. počeštěné) varianty jmen výchozích, např. antických (*Horacius* místo *Horatius* apod.). Je však nutno přiznat, že v některých případech není možné zcela jednoznačně určit, zda jméno patří do fondu jmen přijímajícího jazyka (etymologická záměna), nebo nepatří (konsenzuální převod), a metodu etymologické záměny proto někdy nemusí být možné odlišit od metody konsenzuálního převodu.

41 Je to svým způsobem pokračování principu libozvučnosti a zároveň se jedná o metodu substitute, u náhrady křestních jmen se však substitute nazývá onymickou záměnou.

42 Pro tuto metodu využívá D. I. Jermolovič termín *транснозия*. Tento však nepřebíráme, protože je v české jazykovědě užíván pro poměrně širokou paletu jevů. Lotkuv slovník *Lingvistické terminologie* jej definuje jako „onomaziologický způsob nebo proces přenesení jazykového prostředku (zpravidla slova) z jedné jazykové kategorie, vrstvy, roviny, do jiné, např. z jednoho slovního druhu do jiného, srov. *vedoucí pracovník, náš vedoucí*“ (Lotko 2003: 119). Kanadští lingvisté Vinay a Darbelnet (a v návaznosti na ně množství německých, ruských i českých autorů) tento pojem v rámci překladových transformací popisují jako „nutné gramatické změny v důsledku odlišného jazykového systému“ (Knittlová 2010: 19). Pro tento jev zde shodně s Lotkovým slovníkem používáme termín *adaptace*. Pro jev popsany v kapitole 5.3.3 volíme termín *etymologická záměna*.

Ruské paralely cizích křestních jmen byly v Sovětském svazu dokonce zapisovány i do oficiálních dokumentů, neboť každý občan SSSR měl v pase kromě národní podoby svého jména i variantu ruskou, protože ruština byla oficiálním jazykem všech svazových republik. Ukrajinský pas se jménem *Микола* tak obsahoval i ruskou podobu jména – *Николаи*, která byla v oficiálních dokumentech preferována. Po rozpadu SSSR se od této praxe zápisu jmen v dokumentech sice upustilo, v běžných textech se však drží nadále a probíhá i opačným směrem (Ukrajinci mají tendenci ukrajinizovat ruská jména).

Rusifikace založená na metodě etymologické záměny se v době SSSR projevovala i při přepisu toponymických názvů, a tak vzniklo velké množství exonym, která se v zemích bývalého sovětského bloku, a dokonce i mimo něj, užívají dodnes. V době existence Sovětského svazu se totiž všechna jména svazových republik i jejich měst přepisovala do západoevropských jazyků z jejich ruské varianty (nikoli z výchozího jazyka dané svazové republiky). Dříve se například *Казахстан* přepisoval do angličtiny jako *Kazakhstan* (jedná se o přepis z ruštiny), dnes je to *Kazakstan*, což je přepis, který více odpovídá výslovnosti v kazaštině. Stejně tak toponymum *Київ* se dnes v angličtině oficiálně přepisuje jako *Kyiv*, nikoli jako *Kiev*. Čeština se však nadále drží tradiční varianty přepisu z rusifikované verze (*Kyjev*, *Kazachstán*).

Využití etymologické záměny je stejně jako u onymické záměny omezené a především v oblasti antroponymie je potřeba s ní šetřit, protože její použití může vyvolat problémy s jednoznačnou identifikací jména i nevoli kritiků při překladu beletrie. Jedním z mála případů, kde je etymologická záměna zcela na místě i v případě antroponym, jsou překlady a texty obsahující historická jména a jména biblických osob, monarchů, svatých, historických a legendárních osobností. O této problematice blíže pojednává kapitola 7.7.

Metoda onymické i etymologické záměny je v podstatě totéž co substitute, neboť jde o náhradu domácí analogií. O onymické či etymologické záměně mluvíme pouze u antroponym, případně toponym (exonyma).

5.3.3.3 Vytvoření neologismu

Metoda vytvoření neologismu sice plně neodpovídá principu využití onymických zdrojů přijímajícího jazyka, nově vytvořená propria se však snaží napodobit onymický systém cílového jazyka, metodu proto zahrnujeme do této kapitoly.

Obzvláště v uměleckém překladu někdy není možné autorská vlastní jména převést pomocí gramatického kalku, protože by výsledek nebyl esteticky přijatelný nebo by významově či asociativně neodpovídal výchozímu VJ, ani pomocí transkripce, protože by došlo ke ztrátě sémantické hodnoty propria. Tvorba neologismů však klade na překladatele velmi vysoké nároky, a je potřeba ji proto využívat jen po zralé úvaze. Populární jsou dnes příklady z oblíbené řady fantasy

románů Harry Potter v překladu od Pavla a Vladimíra Medkových (*Aberforth Dumbledore – Aberforth Brumbál, Pius Thicknesse – Pius Břichnáč, Privet Drive – Zobí ulice*). Tyto neologismy jsou většinou vytvořeny pomocí hlubší etymologické nebo slovo-
tvorné analýzy, případně na základě onomatopoického či asociativního principu. Vzhledem k tomu, že je podoba těchto VJ nějak motivována původním vlastním jménem, lze je označit i za kalky, ne však za kalky gramatické, nýbrž sémantické, asociativní nebo onomatopoické (viz výše).

Česká překladatelská tradice tíhne k vytváření lokálních variant více než například ruská, kde jsou i sémanticky zatížená VJ častěji přenášena transkripčně (*Аберforth Дамблдор, Пьюс Тикнесс, Прайвет Драйв*). Tvorba neologismů je nejčastější u převodu tzv. mluvících jmen (nomen omen).

Všechny neologismy, které byly vytvořeny s ohledem na výchozí VJ a lze je tedy chápat i jako kalky, označujeme jako **neologismy motivované**. Někteří překladatelé však užívají i **neologismů nemotivovaných**, a to tehdy, když nové VJ vytvoří na základě subjektivních pocitů či jiných zásad (k tomuto může dojít i kvůli neschopnosti odhalit motivaci vytvoření původního autorského vlastního jména).

5.3.4 Princip zachování historické tradice – metoda konsenzuálního a uzuálního převodu, precedens původního překladu

Při **konsenzuálním převodu** využíváme hotové názvy pro chrématonyma, některá toponyma (exonyma) i bionyma (především antroponyma, ale i názvy rostlin a zvířat), které mají v jednotlivých jazycích již vytvořeny své ustálené názvy, na kterých se společenství shodlo, zaneslo je do své odborné a vzdělávací literatury a je zvyklé je užívat, do jeho onymického fondu však původně nepatří. Při jistém zobecnění by se i tento druh převodu dal označit za substituci, i když to není úplně přesné, protože u substituce nahrazujeme domácí existující analogií (popisovaná reálie by tedy měla existovat v přijímající kultuře).

Jde například o jména bitev, která nepřevádíme kalkováním, ale zvykově podle modelu tvorby podobných názvů v přijímajícím jazyce (*bitva u Slavkova – битва под Аустерлицем*, nikoli **битва у Славкова*).

Častý je konsenzuální převod také u některých toponym, která zvykově nejsou přenášena transkripcí, ale právě zavedeným názvem (*Сибирь – Sibiř, Россия – Rusko*). Metodu můžeme uplatnit i tehdy, když do převodu vstupuje třetí jazyk, pokud v cílovém jazyce existuje zavedený název (*Бена – Vídeň, Лондон – Londýn, Азия – Asie*). Mnohé zavedené názvy vznikly pomocí transkripce (*Москва – Moskva*). O konsenzuálním převodu mluvíme pouze tehdy, když převod metodu transkripce nebo čistého gramatického kalku nějak narušuje.

Konsenzuálním převodem se převádějí také např. jména obyvatelská (*москвич – Moskván*) a hypokoristika. Jak bylo řečeno výše, ruština nedisponuje kvantitou

voakálů, a proto ani při převodu by tato kvantita neměla vznikat. Ovšem v některých případech, zvláště u hypokoristik, jsme si zvykli ruská jména zapisovat s kvantitou. V krásné literatuře proto není chyba psát ruská jména v podobě *Váňa*, *Máša*, *Káťa*, *Tatána* apod. V textech dokumentárního charakteru by však takový zápis byl chybný.

O konsenzuálním převodu někdy mluvíme také u jmen křestních, biblických či jmen antických, u těch však může být obtížné je odlišit od etymologické záměny či metody vyhledání původní podoby VJ (viz níže). Například jméno *Ruth* se dnes do ruštiny správně přepíše jako *Pym* (transkripce), ovšem v Bibli se vyskytuje v podobě *Pyфь*. Také antická jména často převádíme pomocí konsenzuálního převodu (*Гораций* – *Horácius*).

Některá propria (nejčastěji antroponyma či toponyma) byla dříve přejata na základě chybných pravidel převodu, nicméně tato podoba se v cílovém jazyce již natolik vžila, že snaha o nápravu by vyvolala jen zmatení a nepochopení ze strany čtenářů. Pokud došlo k převodu právě na základě nějaké chyby, můžeme jako určitý podtyp konsenzuálního převodu stanovit **uzuální převod**. Příkladem takového chybného převodu je již zmiňované jméno francouzského spisovatele *Victora Huga*, které se do ruštiny přepisuje jako *Виктор Гюго*, dnešní správný přepis by však byl *Виктор Юго*. Další příklad uvádí D. I. Jermolovič (2005: 157). V románu anglického spisovatele Samuela Richardsona *Clarissa* vystupuje hrdina *Robert Lovelace*. V souladu s pravidly praktické transkripce by toto jméno mělo být do ruštiny převedeno jako *Лавлеус*, ovšem vzhledem k tomu, že ve starých ruských překladech mělo jméno podobu *Ловелас* a že tato podoba vešla ve známost díky románu A. S. Puškina *Евжен Онегин* (a že se ze jména vlastního dokonce stalo jméno obecné), není už v silách žádného překladatele tuto podobu změnit a zavést podobu novou, správnou. Jedná se však pouze o případ, že je řeč o hrdinovi zmíněného románu. Pokud bychom mluvili o hrdinovi nějakého nového románu, který s dílem Clarissovým nijak nesouvisí, byla by chyba zachovávat nesprávně transkribovanou podobu.

Pokud chce autor překladového textu uvést správnou variantu, měl by napsat varianty obě, jak je vidět v následující ukázce:

На номенклатуру как на особую категорию лексических единиц впервые обратил внимание Хьюэлл (в традиционной передаче Уэвель) (Superanskaja 1973: 210).

Vžitý je u některých VJ také nesprávný převod ruského *ě*, které by se mělo přepisovat jako *jo*, ale v některých případech se již natolik vžil zápis a výslovnost přes literu *ě* nebo *e*, že není možné jej měnit (*Potěmkin* místo *Poťomkin*, *Petr* místo *Pjotr*).

Precedens původního překladu se užívá u názvů uměleckých děl (především knih), kdy by si překladatel měl vždy ověřit, zda dílo nebylo již přeloženo, a pokud je to možné, měl by užít již zavedený název, aby byla zachována kontinuita.

Pokud však má proti užití existujícího názvu pádné argumenty, má plné právo zvolit překlad nový.

5.3.5 Princip přizpůsobení VJ gramatickému a morfologickému systému přijímajícího jazyka – hybridní metoda, metoda adaptace, metoda morfologizace, větněčlenská záměna

5.3.5.1 Hybridní metoda

Hybridní metoda spočívá v tom, že k transplantovanému propriu se připojí pádové koncovky přijímajícího jazyka (v ruštině za apostrofem). V současné ruštině tato metoda nenachází široké uplatnění, i když v 19. století byla poměrně rozšířená:

*Кроме пересланных тобою писем, я получил в Ясенках два интересных письма: одно от Ваттсбю с статьями, написанными разными **Reverend’аму** по случаю выдержек из Ц[арства] Б[ожия] [11].*

Jisté uplatnění tato metoda dnes stále nachází v neoficiální ruské internetové komunikaci (soukromá komunikace na sociálních sítích apod.), kde si účastníci komunikace zvykli používat graficky transplantované (a tedy latinkou psané) názvy, jejich nesklonování by jim však ztěžovalo komunikaci.

Při převodu z ruštiny do češtiny je použití této metody vyloučeno už proto, že nedochází k přejímkám pomocí přímého grafického přenosu.

5.3.5.2 Metoda adaptace⁴³

Zakončení vlastního jména ve slovanských jazycích obvykle indikuje jeho náležitost k určitému rodu a k deklinačnímu paradigmatu. Při převodu do nového jazykového prostředí se jméno stává součástí cílového jazyka a jsou na něho uplatňována gramatická pravidla tohoto jazyka, což může zapříčinit nesoulad mezi gramatickým a faktickým rodem. Z toho důvodu se především v beletrii často přistupuje k adaptaci sufixů, aby čtenář cílového textu poznal i bez kontextu, zda se jedná o muže či ženu. V česko-ruském prostředí se to nejčastěji projevuje

⁴³ Jermolovič pro tento jev užívá termín *morfogramatická modifikace* (морфограмматическая модификация), který jsme se však rozhodli nepřevzít, protože dle Lotkova *Slovníku lingvistických termínů pro filology* se v našem prostředí pro tento jev užívá termín *adaptace*, tj. „proces počesťování cizích jazykových prostředků (zvl. lexikálních), např. adaptace cizích přídavných jmen domácí slovtvornou příponou -(n)i“ (Lotko 2003: 9), podobným způsobem chápe tento jev *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Karlík a kol., 2016). Vinay a Darbelnet sice termín *adaptace* chápou jako „substituci situace popsané v originále jinou adekvátní situací“ (Kniťlová 2010: 19), tento termín je však v české translatologii častěji popisován jako *naturalizace* nebo právě *substituce* (např. Levý).

u jmen zakončených na *-ie* (*Marie – Мария, Julie – Юлия*); při převodu z angličtiny do ruštiny jsou někdy k ženským jménům připojovány koncovky ženského rodu (*Susan – Сузан/Сузанна, Sybil – Сибил/Сибилла, Evelyn – Ивлин/Эвелина*).

Tato metoda se poměrně striktně dodržovala až do 20. století, dnes se klade větší důraz na zachování formální podobnosti VJ a na jeho snadnou zpětnou identifikaci. V textech, kde nemá právní aspekt VJ takovou důležitost (dětská literatura, beletrie obecně), je tato metoda stále opodstatněná. Při převodu mezi ruštinou a češtinou se s touto praxí setkáváme v následujících situacích:

A) Při převodu z ruštiny do češtiny například:

- přechylování ženských příjmení (*Кознецова – Kuzněcovová, Толстая – Tolstá*);
- počešťování mužských příjmení na *-uř* pomocí koncovky *-ý* (*Достоевский – Dostojevský*, použití této koncovky však není považováno za správné);
- *Юлия – Julie, Софья – Sofie*.

B) Při převodu z češtiny do ruštiny například:

- *Alice – Алиса, Marie – Мария*;
- porušování mužských příjmení (*Rosický – Росицкий*).

Adaptace však není omezena jen na sufiky vlastních jmen. Zvláště v beletrii je plně opodstatnitelná i v základu např. ruského jména *Светлана*, jehož transkripční podoba bude *Svetlana*, tu je však možné (v beletrii, někdy i v publicistice) adaptovat na podobu *Světlana*. Toto je však možné pouze u takových jmen, jejichž podoba se adaptací příliš nezmění a stále bude zachována identifikační funkce daného VJ. Jméno *Иван*, které je sice etymologicky příbuzné s českým *Jan*, ale formálně se mu dosti vzdaluje, budeme do češtiny převádět jako *Ivan* (pokud se z nějakého důvodu nerozhodneme pro etymologickou záměnu).

O adaptaci mluvíme také při **pravopisném přizpůsobení** transkribovaných toponym, která je potřeba přizpůsobit ortografickým pravidlům přijímajícího jazyka (např. psaní velkých písmen či spojovníků v geografických názvech, více viz kapitola 8.1.2).

Určitým typem adaptace je také **morfologizace** přejatých toponymických názvů, které mohou být v méně oficiálních textech přejaty nikoli transkripčně (*Чески-Крумлов*), ale právě adaptačně (*Чешский Крумлов*).

Také **dloužení** vokálů, v ruštině výhradně krátkých, můžeme označit za adaptaci (*Ваня – Váňa*).

5.3.5.3 Metoda větněčlenské záměny

K záměně větních členů dochází v onymickém převodu nejčastěji tehdy, když název obsahuje antroponymickou složku vyjádřenou v ruštině neshodným přívlastkem (*Театр Чехова*), který se v češtině obvykle nahrazuje přívlastkem shodným (*Čechovovo divadlo*).

5.4 Exotizační onymické transformace

5.4.1 Princip využití vzdělávacího potenciálu překladové literatury – exotizace textu

U překladové literatury bychom neměli zapomínat na to, že má velký vzdělávací potenciál, neboť čtenář se může nenásilnou formou seznámit s kulturou, historií a reáliemi země, ve které se děj odehrává. Z toho důvodu je přílišné užívání domestikačních (substitučních) metod nežádoucí. Vlastní jména „se mohou stát signálem cizosti textu a spolu [...] s názvy reálií tvoří body, jež udržují kontinuitu povědomí cizosti prostředí i literárního díla a průběžně připomínají, že jde o překlad, nikoli originál“ [Straková 1994: 174]. Z toho důvodu je i v beletrii mnohdy vhodnější VJ graficky transplantovat nebo transkribovat než překládat pomocí kalku, vytvářet autorský neologismus na etymologické nebo jiné bázi či vybrat jméno z vlastního onymického fondu. Požadavek exotizace textu splňují již dříve popsané metody **transkripce** (transliterace) a **grafické transplantace**, které mohou být vhodně doplňovány pomocí slovníčků, poznámek pod čarou, rozšířením informačního základu, zdvojeným převodem a podobně.

5.4.2 Princip zachování výchozí podoby VJ – metoda vyhledání původní podoby VJ

Princip zachování výchozí podoby VJ je důležitý především tehdy, když do dvoj- jazyčného komunikačního aktu vstupuje třetí jazyk a pokud tyto jazyky užívají různé grafické systémy. Pokud jméno, které převádíme, není ve zdrojovém jazyce původní, ale pochází z jazyka jiného, je potřeba je transkribovat pomocí pravidel transkripce z jazyka originálu (například při transkripci zjevně neruského jména z ruského textu do českého vždy vyhledáme výchozí podobu: *английский писатель Уильям Шекспир* – *anglický spisovatel William Shakespeare*, nikoli **Uiljam Šekspir*). Jinak je tomu při transliteraci souvislého textu např. v názvech knih či článků pro účely katalogizace: *Язык комедий Шекспира* – *Jazyk komedií Šekspira*.

Metoda vyhledání původní podoby VJ se v některých aspektech může podobat metodě etymologické záměny či konsenzuálního převodu, rozdíl je však v tom, že při konsenzuálním převodu volíme podobu přizpůsobenou cílovému jazyku, např. češtině (*Гораций* – *Horácius*) a při etymologické záměně musí VJ existovat ve fondu jmen jazyka příjemce, např. v češtině (*Екатерина* – *Kateřina*). Užitím metody vyhledání původní varianty se snažíme nalézt výchozí podobu (nebo její transkripci) daného jména v jazyce, ze kterého jméno pochází (*Гораций* – *Horatius*, *Уильям* – *William*).

V rusky psaných textech se i v dnešní době stále drží tradice porušování jmen příslušníků bývalého SSSR, takže pokud ruský text pojednává například o ukrajinských reáliích, proprium bude velmi pravděpodobně napsáno v ruské podobě. U těchto antroponym, toponym, chrématonym a dalších VJ je potřeba vyhledat původní ukrajinskou podobu a do češtiny ji převést buď kalkem (pokud se jedná například o instituci), nebo pomocí pravidel ukrajinsko-české transkripce (tabulka je k dispozici ve školním či akademickém vydání Pravidel českého pravopisu, viz např. *Pravidla českého pravopisu*. 2. vyd. Praha: Academia, 2013, s. 79–80). Stejně se postupuje při převodu běloruských, gruzínských, arménských, kazašských a jiných reálií, které byly v ruském textu porušeny⁴⁴.

Příklady textů, ve kterých je potřeba vyhledat původní jazykovou variantu:

Вокзал авторства Александра Вербицкого соединяет в себе чисто конструктивистские приемы...

*Nádraží, jehož autorem je **Oleksandr Verbyckyj**, spojuje čisté konstruktivistické postupy...*

*В украинском Харькове этот самый новый быт уже вздымался многоэтажными структурами **Госпрома**...*

*V ukrajinském Charkově se tento nový svět už zvedal z prachu v podobě výškových budov **Deržpromu** (rus. **Gospromu**)...*

5.5 Volba správné metody převodu

Snaha o zachování obsahu na úkor vnější formy je u proprií pravděpodobně méně častá než postup opačný (viz zmiňovaný *postulát prvenství formy*) a většinou je motivována mimojazykovými okolnostmi. Škála výhod a nevýhod opomenutí vnější formy je ovšem natolik široká, že se překladatel nemůže řídit pevnými pravidly a konečné řešení spočívá jen na jeho překladatelském citu. Nejčastěji volí mezi dvěma dilematy:

5.5.1 Volba mezi zachováním významu a vnější formy

Zda vybrat jako nejvhodnější formu převodu **kalkování/substituci** (zachování významu), nebo **metodu transkripce / grafické transplantace** (zachování vnější formy), je nejčastější dilema při převodu názvů uměleckých skupin, institucí, firem

⁴⁴ V otázce postsovětských reálií je samozřejmě třeba přihlédnout i k geopolitickému hledisku a k tomu, že množství osob a institucí nacházejících se např. na ukrajinském území může užívání ruských podob svých vlastních jmen vyžadovat s ohledem na svůj původ nebo politické názory. V takovém případě by se například i ukrajinské reálie převáděly pomocí česko-ruských pravidel přenosu.

a obchodních značek atd., protože právě u nich je vnější forma nejdůležitějším prvkem z hlediska právní identifikace a reklamy, na druhou stranu význam často zprostředkovává informaci o zaměření a činnosti firmy či instituce. Až na některé výjimky většinou není v silách překladatele zachovat formu i obsah, musí proto volit jednu z možností. Například název organizace *Greenpeace* se tradičně převádí do ruštiny pomocí transkripce jako *Гринпис*, je však možné, že pro samotnou organizaci a její obraz ve společnosti by bylo vhodnější užití metody kalkování (**Зеленый мир*). Stejně tak *Bank of New York* se obvykle transkribuje: *Банк оф Нью-Йорк*, v novinách se však setkáme i s případy kalkování: *Банк Нью-Йорка*.

Pokud chceme do cílového jazyka převést funkční ekvivalent *propria*, musíme se především rozhodnout, zda je sémantická složka převáděného onyma užitá v **primárním**, nebo **přeneseném/obrazném/symbolickém** významu. Je-li užitá v primárním významu (*Česká strana sociálně demokratická*), volíme metodu **kalkování** s případnou **adaptací** na pravopisný a morfologický systém cílového jazyka (*Чешская социал-демократическая партия*). Je-li užitá obrazně či symbolicky (*politické hnutí Aho*), volíme metody zaměřené na **formu**, tedy transkripci nebo grafickou transplantaci (*партия «Ано»*). U mnohých *proprií* není snadné se rozhodnout, zda je sémantická složka chápána obrazně, či přímo (*Komerční banka*). V takovém případě metoda převodu závisí na typu převáděného textu (*Коммерци банка* i *Коммерческий банк*).

5.5.2 Volba mezi zachováním vnitřní formy a významu

Zde jde o rozdíl mezi **kalkem** (doslovným překladem) a **substitucí** (náhradou, volným překladem; výběr z domestikačních metod převodu). Kalk má tu výhodu, že při jeho použití bude snazší zpětná rekonstrukce původního názvu, a tudíž bude alespoň zčásti zachována identifikační funkce vlastního jména. Nevýhoda je, že doslovně přeloženému názvu nemusí cílové publikum porozumět. Pokud by ruské *proprium* *Федеральная миграционная служба* bylo přeloženo jako **Federální migrační služba* či **migrační úřad* (převod pomocí kalku), příjemce jen stěží pochopí, že se ve skutečnosti jedná o *cizineckou policii* (převod pomocí substituce). Stejně tak český *matřiční úřad* není **матрическая контора*, ale *ЗАГС (отдел записи актов гражданского состояния)*. Podobný příklad z prostředí americko-ruských vztahů uvádí D. I. Jermolovič (2005: 164). Název americké státní služby *US Internal Revenue Administration* by se na základě principu zachování vnitřní formy (a tedy metodou kalkování, doslovným překladem) přeložil do ruštiny jako *Управление внутренних доходов США*. Protože z takového překladu by však příjemci textu nemuseli přesně pochopit, o jaký typ organizace se jedná, je zde mnohem vhodnější metoda funkční analogie (substituce), takže překlad bude znít *Налоговое управление США* nebo *Налоговая инспекция США*.

Se substitucí je ovšem potřeba nakládat opatrně. Například názvy dokumentů jako třeba ruský *Аттестат о среднем образовании* není vhodné (především v dokumentech s právní platností jako nostrifikace) substituovat (přizpůsobovat cílovému jazyku), ale překládat opisem. Zmíněný *Аттестат* tak nebude *Maturitní vysvědčení, ale *Vysvědčení o úplném středoškolském vzdělání*.

6 CHRÉMATONYMA

Chrématonyma jsou vlastní jména pro propriální objekty materiální i nemateriální povahy, které jsou výsledkem lidské činnosti a které jsou zakotveny nikoli v přírodě, ale v ekonomických (výrobních, obchodních a jiných), politických a kulturních vztazích (Šrámek 1999: 165).

V následující ukázce je zřetelně vidět, nakolik různorodé mohou být metody převodu chrématonym:

*«Даурия Аэроспейс» (1) будет использовать технологии смартфонов для запуска российских спутников, сообщает **The Wall Street Journal** (2). Запуск **DX-1** (3), который создается в сотрудничестве с **Samsung Electronics** (4) и корпорацией «Роскосмос» (5), является новым этапом в развитии частной космической индустрии. Цель компании - собирать данные о Земле с микроспутников[...], поясняет автор статьи **Лизетт Чапман** (6). Вложивший 20 млн долларов в «Даурию» (7) сооснователь **I2BF Global Ventures** (8) **Илья Голубович** утверждает, что она уже приносит 99% доходов. [...] Основанная в 2011 году, «Даурия» базируется в технопарке **NASA** (9) в Калифорнии и имеет контракты с **NASA**, **Boeing** и **Airbus SAS** (10), а также входит в состав космического кластера «Сколково», отмечает автор статьи [22].*

V úryvku z internetového deníku *InoPressa* se některá původně cizojazyčná propria vyskytují v transkribované podobě (1; 6), jiná jsou ponechána v původní podobě (2; 3; 4; 8; 9; 10 – v latině; 5 – v cyrilici). Některá jsou psána v uvozovkách (1; 5; 7), jiná bez uvozovek (2; 3; 4; 6; 8; 9; 10).

Tato různorodost není náhodná a každý překladatel či novinář by měl znát alespoň základní pravidla zacházení s vlastními jmény. Tato pravidla vycházejí ze snahy o co nejlepší zachování funkce vlastního jména, nejsou však intuitivní a bez

jejich znalosti se může tvůrce textu dopustit chyb. Příkladem nevhodného převodu může být překlad českého piva *Velkopopovický Kozel* formou «*Велкопоповицкий Козёл тёмное*» [23], což nejen odporuje pravidlu nepřekládat vlastní jména, jejichž sémantická hodnota není pro cílové sdělení relevantní, ale především překlad slova *kozel* – *козёл* vnáší do původního kontextu zcela neadekvátní význam (*hajzl, darebák* či *lump*). Takto nevhodný překlad by měl být nahrazen praktickou transkripcí s případnou adaptací (tj. přidání sufixu *-ий*) (*Велкопоповицкий козел*), kde přízvuk ve slově *kozel* bude na první slabice. Možná je i grafická transplantace:

В Чехии из этого пива готовят своеобразный коктейль, смешивая его в пропорции один к одному с темным пивом Velkopopovický Kozel Cerny [24].

Při transferu většiny vlastních jmen do nového jazykového prostředí musíme mít na zřeteli jejich asémantičnost, která zapříčiňuje to, že mnohem větší důležitost je při překladu přikládána formální podobě vlastního jména (označující) než jeho obsahu (označované). Tato vlastnost se projevuje například při převodu antroponym, která jsou – až na výjimky v oblasti uměleckého překladu – do nového jazyka přenášena pomocí transkripce či transplantace, protože jejich obsahová složka chybí, je zastřena nebo není relevantní. Chrématonyma se však teorii o asémantičnosti proprií vymykají a zvláště v některých jejich kategoriích je třeba si uvědomit vysokou míru jejich apelativnosti a relevantnosti motivujícího příznaku. M. Dokulil považuje logonyma dokonce za přechodnou vrstvu mezi apelativy a proprii, protože jejich obsah je stejně důležitý jako identifikační role formální stránky. „Pojmenování daného typu jsou v základě popisnými, syntakticky motivovanými sdruženými pojmenováními obecnými, transponovanými v jazykové normě (nikoli tedy jen pro daný případ v jazykovém projevu) do funkce vlastních jmen. Na rozdíl od ostatních typů jmen vlastních motivovanost základovým apelativem není u nich zrušena ani oslabena („uzávorkována“), nýbrž zůstává v plné síle“ [Dokulil 1977: 311]. Tuto apelativnost proprií nacházíme i u názvů sérií výrobků, u kterých nejde o pojmenování konkrétního výrobku v pravém smyslu slova, ale o názvy jejich řad či modelů nebo pěstitelských druhů.

Z toho důvodu je vhodné u chrématonym využívat nejen překladové metody zaměřené na formu VJ (transkripce, transliterace, přímý graf. přenos), nýbrž i metody zaměřené na obsah (substituce, kalk, doplnění apod.). Protože relevantnost či irrelevantnost sémantické hodnoty chrématonym úzce souvisí s typem a funkcí daného pojmenování, stanovujeme nejvhodnější metodu převodu pro každou skupinu zvlášť.

6.1 Vlastní jména společenských jevů

6.1.1 Chrononyma

Chrononyma jsou vlastní jména časových pojmů (epoch, období, svátků apod.), se kterými se v překladatelské praxi nejčastěji setkáváme v turistických průvodcích, na informačních a publicistických webových portálech, ale i v odborné a umělecké literatuře.

V případě významných a všeobecně známých svátků a jevů, které existují v obou kulturách, se tato propria většinou převádějí pomocí **substitute**:

Velikonoce – Пасха; Vánoce – Новый год / Рождество⁴⁵; Štědrý den – Сочельник. U substitute je však potřeba dát pozor, aby nedošlo k nežádoucímu kulturnímu posunu, jako např. v tomto případě: *pálení čarodějnic – Вальпургиева ночь.*

Pokud popisované chrononymum a potažmo ani jeho název v cílové kultuře neexistují, můžeme využít jedné z následujících metod:

Kalkování či **částečné kalkování**, což je u chrononym nejčastější metoda převodu:

Popelční středa – Пепельная среда;

Den upálení mistra Jana Husa – День казни Яна Гуса;

Slavnosti pětileté růže – Праздник пятилепестковой розы (С 1986 года жители и гости Чески Крумлова вновь отмечают замечательный Праздник пятилепестковой розы – удивительный, яркий, шумный и красочный средневековый карнавал [25]).

*Крещение господне – Кřest Páně (Oslav **Křtu Páně**, který se v Rusku slaví 19. ledna, se zúčastnilo v Moskvě v noci na sobotu asi 165 000 lidí [26].);*

*праздник **Покрова Пресвятой Богородицы** – svátek **Roucha přesvaté Bohorodičky**⁴⁶.*

Praktická transkripce není u chrononym příliš častá, protože názvy svátků většinou nejsou asémantické. Setkáváme se s ní tehdy, když je jejich sémantičnost zastřena historickým vývojem nebo když obsahují antroponymickou složku:

Иван Купала – Ivan Kupala; масопуст – масопуст; чародейнице – чародейнице.

45 Ani jeden z těchto překladů není úplně přesný a vždy záleží na kontextu. Větu „Co jsi dostal na Vánoce?“ můžeme přeložit jako «Что ты получил на Новый год?», neboť Rusové svátek *Рождество* (probíhá až 7. 1.) již tak významně neslaví a dárky pod stromečkem si obvykle dávají právě na Nový rok. Naopak, máme-li na mysli Vánoce ve smyslu křesťanského svátku a příchodu Ježíše Krista, přeložíme je jako *Рождество*.

46 Někdy se převádí též jako *svátek Příkrovu přesvaté Bohorodičky* nebo jako *svátek Záštity přesvaté Bohorodičky*.

Možná je i metoda **doplnění**:

*Иван Купала – svátek Ivana Kupaly; masopust – праздник-карнавал «масопуст»;
Silvestr – День святого Сильвестра.*

6.1.2 Akcionyma

Akcionyma jsou vlastní jména dějinných událostí a akcí (revolucí, bitev, konferencí, slavností, festivalů, kulturního dědictví národa apod.), se kterými se setkáváme jak v odborné literatuře (historické knihy), tak v propagačních materiálech cestovních agentur, publicistice a podobně.

Názvy významných dějinných událostí se většinou přenášejí **konsenzuálním převodem**, protože jazyky mají i pro cizí dějinné události většinou vytvořeny své vlastní ustálené pojmy. Tyto názvy je potřeba vždy dohledat v encyklopedických slovnících či jiných odborných historických publikacích. Významné historické události proto nepřevádíme kalkem, ale tradičním převodem: *bitva u Slavkova – битва под Аустерлицем*. Názvy akcionym velmi často obsahují toponyma, je proto potřeba zvláštní pozornost věnovat i jejich převodu (viz kapitola 8.1.3).

Pokud se překladatel oprávněně domnívá, že daný výraz ve fondu cílového jazyka zaveden není, může jej přenést následujícími metodami:

Kalkování a částečné kalkování, pokud je proprium složeno z apelativ:

Жизда kráľů – Езда королей (Они включают в себя уникальную церемонию, называемую «Езда королей» [27].);

XXIII. mezinárodní hudební festival Český Krumlov – XXIII Международный музыкальный фестиваль Чески-Крумлов.

Přímý grafický přenos se u akcionym využívá zpravidla tehdy, když výchozí název v češtině obsahuje například anglicky psané slovo nebo výraz, který nemá sémantickou hodnotu:

*Впрочем, как сказал Лорд Иегуди Менухин, который до своей смерти был связан с **Festival Mitte Europa** не только как обычный человек, но и в качестве дирижера [28].*

Transkripce je při převodu akcionym z ruštiny do češtiny nepostradatelná, když má vnější podoba propria primární roli při identifikaci akce. Je to z toho důvodu, že ve směru z ruštiny do češtiny není přímý grafický přenos možný:

*Zahraniční zastoupení agentury CzechTourism v Moskvě si Vás tímto dovoluje pozvat k účasti na veletrhu **Otdych**, který se koná v termínu 16.–19. 9. 2014 [29].*

6.1.3 Faleronyma

Jsou vlastní jména společenských ocenění (akademické funkce, hodnosti a tituly, vyznamenání, medaile, ceny). Setkáváme se s nimi v odborné sféře, v obchodní komunikaci či v masmédiích.

6.1.3.1 Akademické tituly a hodnosti

Převod akademických titulů a odborných funkcí je další z oblastí, kde není možné určit jednoznačný ekvivalent překladu, protože i když dva tituly mohou být formálně podobné, jejich obsah (způsob získání) není v různých zemích stejný. Toto je problematické hlavně z toho důvodu, že získávání a užívání titulů je spojeno s náležitými právními úkony.

Díky tomu, že Rusko v roce 2003 přistoupilo k jednotnému evropskému vzdělávacímu systému (Boloňský proces), mnohé české a ruské tituly je nyní možné považovat za ekvivalentní. Ruské bakalářské studium *бакалавриат* je tedy možné překládat jako český *bakalářský stupeň*, stejně tak ruský stupeň *магистратура* je možné považovat za český *magisterský stupeň* (a analogicky i naopak, včetně odpovídajících titulů). Problém nastane v případě, kdy ruský student získal titul dle starého systému, tedy ve stupni *специалист* (titul *специалист*), jehož délka je minimálně 5 let, a odpovídá tak českému stupni *magistr/inženýr*. Na základě nostrifikačního procesu má student s takovým titulem právo pracovat či studovat, jako by měl titul magistra či inženýra, používat odpovídající tituly *magistr/inženýr* a jejich náležité zkratky (*Mgr./Ing.*) však v českém prostředí nesmí. Pokud ruský student vystudoval již dle nového systému a dostal v Rusku titul *бакалавр/магистр*, může po náležitém nostrifikačním řízení používat i v českém prostředí titul *bakalář/magistr* a odpovídající zkratky *Bc./Mgr.*

Co se týče akademicko-vědeckých titulů, problém je především v tom, že v Rusku existují dvě úrovně doktorského studia: nižší *аспирантура* (titul *кандидат наук*) a vyšší *докторантура* (titul *доктор наук*). Aspirantura sice do určité míry odpovídá českému *Ph.D.*, ruský titul *kandidát věd* však v současné době v českém prostředí ekvivalent nemá, proto substituce pomocí titulu *Ph.D.*, která je velmi častá, není úplně vhodné řešení. Možným řešením je použití dnes již neudělovaných, v povědomí však stále existujících a u starších ročníků platných titulů *kandidát věd* a *doktor věd*.

S vědecko-pedagogickými tituly (*docent, profesor*) je situace jednodušší, neboť ruské tituly *доцент* i *профессор* lze považovat za tituly prakticky analogické, a je proto možné je v textech s obvyklou informační hodnotou nahrazovat přímo.

Při překladu titulů je také potřeba mít na paměti, že v ruském prostředí se tituly používají méně než v prostředí českém. Tento fakt je zjevný již z toho, že ruské tituly nejsou nahrazovány zkratkami. Z toho důvodu bývá nevhodnějším

řešením úplné vypuštění titulu (s případným nahrazením jeho účinku projevem úcty na jiném místě):

Jak uvedl Mgr. Jan Novák – Заявил Ян Новак.

S pozdravem, Ing. Jan Novák – С пожеланием всего наилучшего, Ян Новак.

Vyhodnotí-li překladatel zachování titulu jako nezbytné, může použít **opisný výraz, kalk, substituci** či **transplantaci**.

U substituce je potřeba pamatovat na to, že pokud nositel titulu neprošel nosifikčním řízením, nemá – s výjimkou studia ve speciálních mezinárodních programech – právo titul na území druhého státu používat. Přímá náhrada může být také zavádějící tím, že zdánlivě vhodný ekvivalent má jiný význam (jde o falešnou substituci). Například český titul *inženýr* není možné nahradit ruským *инженер*, neboť v České republice se jedná o titul získaný na základě studia, zatímco ruské *инженер* není akademický titul, nýbrž pozice na pracovišti. České *инженёр* je možné nahradit opisným výrazem – *магистр технической программы*, podobně titul *MgA.* bude *магистр искусств*.

České *Ph.D.* se do ruštiny obvykle překládá kalkem jako *доктор философии*. Ve směru z ruštiny do češtiny se oba ruské tituly: *кандидат наук* i *доктор наук* často nesprávně převádějí jako *Ph.D.*, ačkoli, jak bylo zmíněno výše, tento převod není přesný, neboť jsou to dva různé tituly. Z toho důvodu může být mnohem vhodnější převod pomocí dnes už neudělovaných, stále však existujících a platných zkratk *CSc./DrSc.* Místo zkratky je možný i odpovídající kalk, tedy *kandidát věd* a *doktor věd*.

Možné je také využití přímého grafického přenosu s případným doplněním:

С 1 января 2008 г. его главным редактором является PhDr. Jan Gregor, Ph.D. [30];

Как заявили представители университета Кунмин, где в 2007 году Мун Дэ Сон получил ученую степень доктора философии (PhD), диссертация олимпийского чемпиона имеет части, которые были скопированы [31].

6.1.3.2 Ceny a diplomy

Co se týče cen a diplomů, jsou obvykle překládány pomocí **kalků** a **polokalků**, protože obsahují apelativa a mají významnou sémantickou hodnotu. Možná je i kombinace transkripce a kalku (částečný kalk), pokud obsahují antroponymum či toponymum:

Алесь Беляцкий стал лауреатом премии Вацлава Гавела [32];

Кубок мира – Светový pohár; Нобелевская премия – Nobelova cena.

Substituci je možné zvolit pouze tehdy, když má mít cílový text primárně estetickou, nikoli vysoce informační hodnotu (například v beletrii): *амместам о среднем (полном) общем образовании – maturitní vysvědčení*. V dokumentech s právní platností volíme raději překlad doslovný, tedy **kalk**: *амместам о среднем (полном) общем образовании – vysvědčení о úplném всеобщем среднем школьном образовании*.

6.2 Vlastní jména společenských institucí

Tato VJ se nazývají ergonyma či institucionyma a jsou to vlastní jména společenských institucí či zařízení (školy, divadla, akademie, spolky apod.). Apelativní složka je u nich velmi výrazná, a překládají se proto častěji metodami překladu zaměřenými na obsah (kalk, substitute, doplnění), i když formální převod (transkripce) také není výjimkou.

6.2.1 VJ vojenských a politických institucí, zájmových hnutí

Vzhledem k vysoké míře apelativnosti se často přenášejí kombinací **přímého grafického přenosu / transkripce a doplnění**, výjimkou však není ani **kalk** nebo čistá **transkripce**.

Volba mezi kalkem a transkripcí záleží na tom, zda má sémantická složka přímý vztah k ideovému zaměření nebo činnosti instituce (*Коммунистическая партия Чехии и Моравии – Коммунистическая партия Чехии и Моравии*), nebo zda je užita obrazně či vystupuje pouze jako symbol (*Ано – Ано, Greenpeace – Гринпис*).

В пятницу и субботу состоялись досрочные выборы в парламент Чешской республики. На первом месте – социал-демократы (20,45%). Но настоящим триумфатором является партия Ано предпринимателя Андрея Бабиша (18,65%). С чешского языка на русский слово «ано» переводится как «да». [...] На третьем месте Коммунистическая партия Чехии и Моравии (14,91%). Четвертую позицию имеет партия ТОП 09 (11,09%) лидера Карла Шварценберга, называемого в Чехии «народным князем». На пятом месте ОДС (Гражданская демократическая партия), которую когда-то основал бывший чешский президент Вацлав Клаус (7,72%). На шестом - партия Усвит («Рассвет»), японца, проживающего в Чешской республике Томио Окамуру (6,88%). На седьмом месте - христианские демократы (6,78) [33].

6.2.2 VJ správních, zákonodárných, administrativních institucí

Mají apelativní složku natolik důležitou, že se téměř vždy převádějí pomocí **kalku** nebo **substitute**.

Kalk: *Senát Parlamentu ČR – Сенат Парламента Чешской Республики; Министерство внутренних дел – Ministerstvo vnitra.*

Substitute: *Федеральная миграционная служба России – Ruská (federální) cizinecká policie; ЗАГС (отдел записи актов гражданского состояния) – matiční úřad.*

6.2.3 VJ školských, kulturních, vědeckých, zdravotnických institucí

Nejčastěji se převádějí pomocí **kalku**, protože zprostředkování popisu jejich činnosti je většinou důležité pro celkový smysl textu:

Muzeum romské kultury – Музей цыганской культуры; Moravské zemské muzeum – Моравский земский музей; Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского – Нижегородská státní univerzita N. I. Lobačevského, Západočeská univerzita – Западно-Чешский университет.

Pokud je v rámci ergonyma použito antroponymum, při překladu do ruštiny je nejčastější použití přivlastňovacího přídavného jména:

Masarykova univerzita – Масариков университет; Karlova univerzita – Карлов университет; Nadace Olgy Havlové – Благотворительный фонд Ольги Гавловой; Divadlo Járy Cimrmana – Театр Яры Цимфмана.

Проведя серию экспериментов, исследователи из Карлова университета установили, что кареглазые люди чаще вызывают доверие с первого взгляда, чем голубоглазые, сообщает РИА Новости [34].

V případě víceslovného antroponyma je možné použít i ruského modelu s použitím slova **имени**: *Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Университет имени Яна Эвангелисты Пуркина, Knihovna Jiřího Mařena – Библиотека им. Иржи Маřена.*

Při převodu do češtiny slovo **имени** nikdy nepřekládáme: *Библиотека имени Ленина – Knihovna V. I. Lenina / Leninova knihovna.*

Při současném výskytu jednoduchého antroponyma (pouze příjmení) a toponyma má antroponymum přednost: *Российский государственный педагогический университет имени Герцена – Gercenova ruská státní pedagogická univerzita.*

Pokud je však antroponymum složeno z více slov, může plně kopírovat ruskou strukturu: *Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского – Nižegorodská státní univerzita N. I. Lobačevského.*

V případech, kdy název organizace nemá zjevnou nebo relevantní sémantickou hodnotu, přistupujeme k **transkripci**: *Pavilon Anthropos – Павильон «Антропос».*

6.2.4 VJ uměleckých skupin

Převod VJ je opět závislý na tom, jestli je sémantická složka názvu užita v primárním nebo symbolickém významu. Nejčastější je proto **přímý grafický přenos/transkripce** a **kalk** (v případě výskytu toponyma/antroponyma pak jejich kombinace):

Český národní symfonický orchestr – Чешский национальный симфонический оркестр.

Teatr Novogo Fronta pochází ze St. Petersburgu v Rusku, kde byla tato divadelní společnost založena v roce 1993 Irinou Andreevou a Alešem Janákem [35].

*V том же году «Чехомор» отправился на гастроли с Яреком Ногавицей. Группа приняла решение сменить название на Чешкоморавská hudební společnost («Чешско-моравский музыкальный коллектив») и опубликовала под этим названием в 1996 году альбом *Mezi horami* («Между горами»), который является лучшим по мнению некоторых критиков [36].*

Pokud je transkripce nelibozvučná nebo vyvolává nevhodné konotace, jedinou možností při převodu do ruštiny je **přímý grafický přenos**, který je v hudebním průmyslu u názvů hudebních skupin i písní v poslední době stále častější (například kapelu *The Who* by nebylo z marketingového hlediska vhodné přepisovat jako *Ху).

6.2.5 Logonyma

Logonyma jsou názvy firem a obchodních značek. Jednou z jejich nejdůležitějších funkcí je jednoznačně právně identifikovat svého nositele, proto zde není tak důležité, zda je sémantická složka užita v primárním, nebo symbolickém významu, jako je to u jiných typů chrématonym. Při převodu se proto nejčastěji zachovává vnější forma (**grafická transplantace/transkripce**).

6.2.5.1 Obecná pravidla převodu

Ve směru do ruštiny je nejčastější metodou **přímý grafický přenos**, je však možná i **transkripce**:

Агентство g82 провело специальное исследование по заказу крупного чешского импортера алкоголя компании Rémy Cointreau, заявил директор по маркетингу компании Rémy Cointreau Ондřejсей Рочек [37].

TESLA Pardubice – «ТЕСЛА Пардубице»

Ve směru do češtiny je nejčastější **transkripce**:

«Сбербанк» – Sberbank.

Pokud název obsahuje apelativum, které popisuje činnost firmy a které chceme při překladu zachovat, je nejvhodnější metodou **rozšíření informačního základu**, nikoli kalk, jako je tomu u jiných typů chrématonym:

Самая крупная медицинская страховая компания в Чехии, «Всеобщина здравотни пойд-иштевна»; машиностроительный завод Strojírny Brno, a. s.

Jak bylo uvedeno výše, u institucí je však možný také překlad pomocí **kalku**:

«Чешский национальный банк» (ČNB) выпустит в среду памятную серебряную монету [38].

6.2.5.2 Převod organizačně právního statusu firmy (s. r. o., a. s.)

Pokud název obsahuje informaci o organizačně právním statusu firmy, měli bychom dodržovat následující pravidla:

V případě právních dokumentů je přesná specifikace organizace společnosti zásadní informací, proto je potřeba tyto zkratky transliterovat nebo převádět v původní grafické podobě, nikoli substituovat českými zkratkami, protože například české *s. r. o.* neodpovídá plně ruskému *ООО*. Proto *ООО «Север»* bude nejlépe převedeno jako *ООО Север*; *ЗАО «Новые Черёмушки»* – *ЗАО Новые Черёмушки*.

Ve většině případů je velmi vhodné doplnit transkripci i rozšířením informačního základu nebo poznámkou překladatele:

Совместное предприятие ООО «БелТрансОйл» и ЗАО «СибОйл» заключили настоящий договор. – Společný podnik ООО BelTransOil (pozn. překl. ruské ООО je přibližným ekvivalentem českého s. r. o.) a akciová společnost uzavřeného typu ЗАО SibOil uzavřely tuto smlouvu.

V případě publicistických a jiných textů, které nemají právní platnost, je používání překladových ekvivalentů (substituce) tolerováno, protože čtenář tak získává přibližnou informaci o tom, jak je firma právně organizována. Proto *ООО «Севеп»* může být v textech s obvyklou informační hodnotou i *Sever, s. r. o., Ondřejovická strojírna, s. r. o.*, pak *ООО «Ондржеёвщюка строюирна»*.

Následující tabulka shrnuje, jaké jsou přibližné ekvivalenty pro převod různých typů společností:

Organizačně právní status společnosti	Ruská zkratka	Přepis zkratky	Přibližný ekvivalent v češtině	Příklad rusky	Transkripce do češtiny
акционерное общество	АО	АО	a.s. (akciová společnost)	АО «Казаньоргсинтез»	АО Kazaňorgsintez
закрытое акционерное общество	ЗАО	ЗАО	uzavřená akciová společnost	ЗАО «Техномаш»	ЗАО Technomaš
открытое акционерное общество	ОАО	ОАО	otevřená akciová společnost	ОАО «Сбербанк России»	ОАО Sberbank Rossii
общество с ограниченной ответственностью	ООО	ООО	s. r. o. (společnost s ručením omezeným)	ООО Бизнес Хэндлинг Групп	ООО Business Handling Group
общество с дополнительной ответственностью	ОДО	ОДО	společnost s ručením rozšířeným	ОДО «Эвтектика»	ОДО Evtektika
производственный кооператив	ПК	ПК	výrobní družstvo	ПК «ГЕО»	ПК GEO
унитарное предприятие	УП	УП	unitární podnik	УП «Жильё»	УП Žiljo
совместное предприятие	СП	SP	společný podnik / Joint venture	СП «Вьетсовпетро» (Joint Venture «Vietsovpetro»)	Joint Venture Vietsovpetro (vzhledem k tomu, že již existuje oficiální název v latinice, použijeme tento, název netranskribujeme)
полное товарищество	ПТ	PT	v. o. s. (veřejná obchodní společnost)	ПТ «Даурская заготовительная компания»	PT Dauruskaja zago-tovitělnaja kompanija
государственная корпорация	ГК	GK	s. p. (státní podnik)	ГК Росатом	GK Rosatom

Ruské organizačně právní formy firem a jejich přibližné ekvivalenty v češtině

Organizačně právní status společnosti	Česká zkratka	Přepis zkratky	Přibližný ekvivalent v ruštině	Příklad česky	Transkripce do ruštiny
akciová společnost	a. s.	a. c.	АО (акционерное общество)	České dráhy, a. s.	«Ческе драги», a. c.
společnost s ručením omezeným	s. r. o. / spol. s r. o.	s. p. o. / спол. с р. о.	ООО (Общество с ограниченной ответственностью)	CyberSoft, s. r. o.	«СайберСофт», с. р. о.
státní podnik	s. p.	s. п.	ГК (Государственная корпорация) / ГП (Государственное предприятие)	Lesy ČR, s. p.	«Леси ЧР», с. п.

České organizačně právní formy firem a jejich přibližné ekvivalenty v ruštině

Při přepisu logonym je potřeba také pamatovat na to, že ruské názvy firem se píší v uvozovkách, organizačně právní status v uvozovkách zahrnut není, protože není součástí názvu: АО «Ческа экспортни банка»; чешский банк «Комерчни банка», a. c.; компания «Эрнст энд Янг»; магазин «Хэппрод». Ruské zkratky a názvy psané latinkou se do uvozovek nedávají: *торговый центр Harrod's; чешский банк Комерчни банка, a. s.; АО Ческа экспортни банка*. Více o psaní uvozovek viz kapitola 5.1.1.2.3.

6.2.5.3 Překlad klasifikátorů (apelativ označujících druh objektu) v názvech společností

Pokud název firmy obsahuje označení druhu objektu (slovo *společnost, firma, korporace* apod.), toto pojmenování se obvykle sémanticky překládá (kalk, polokalk, substitute): *jaderná elektrárna Temelín – АЭС «Темелин»; Комерчни банка, a. s. – «Комерчни банк», a. c.* Časté jsou však i případy transkripce: *Комерчни банка, a. s. – «Комерчни банка», a. c.*

6.2.5.4 Anglická slova v českých/ruských názvech

Pokud český název obsahuje anglicky psané slovo, postupujeme následovně: U transkripce českých názvů do ruštiny je potřeba znát nejen pravidla transkripce z češtiny do ruštiny, ale i pravidla praktické transkripce z angličtiny do ruštiny, protože velké množství českých názvů obsahuje anglické slovo (*CyberSoft, MagicWare*). Názvy tohoto typu transkribujeme do ruštiny pomocí pravidel transkripce

ce pro angličtinu⁴⁷, která se kvůli odlišné fonetice anglického jazyka liší od české transkripce. Zmíněné firmy tedy nebudeme přepisovat jako **ЦиберСофт* a **МагууВапе*, nýbrž *СаїберСофт* a *МэджикУер*.

V případě, že převádíme do češtiny (potažmo do latinky) ruský název, který obsahuje zřetelně transkribované slovo anglického původu, netranskribujeme slovo na základě pravidel česko-ruské transkripce, ale vyhledáme původní anglicky psanou podobu (*Бизнес Хэндлинг Групп* bude *Business Handling Group*, nikoliv **Бизнэс Чендлинг Групп*). Pokud ovšem nastane taková situace ve vědeckém textu nebo v katalogizačních záznamech, je potřeba se řídit přesnými transliteračními pravidly a v ideálním případě uvést i název v původním jazyce.

6.2.5.5 Zkratky v názvech firem

Pokud je v originálním textu subjekt označen zkratkou, neměli bychom se snažit vytvářet analogickou zkratku podle zkratky původní.

Ideální řešení je ponechat zkratku v původní podobě (transkripce či transplantace) a při prvním výskytu její význam vysvětlit pomocí metody doplnění: *Энергетическая компания ЧЕЗ помирилась с Еврокомиссией*, dále v textu už jen: *ЧЕЗ предложил Еврокомиссии* [39].

Metodu doplnění je také možné spojit s transliterací zkratky a současným uvedením originální podoby zkratky v závorce: *Крупнейшая страховая компания в Чехии ВЗП (VZP) подала жалобу...* [40]. Někdy se však používá i fonetická transkripce: *UNESCO – ЮНЕСКО*. Transliterace bez dalšího vysvětlování se používá také u světově známých zkratk: *NATO – НАТО*.

Pokud organizace má oficiální zastoupení v zemi, do jejíhož jazyka překládáme, použijeme zaregistrovaný název: *UN – OSN – ООН (cyr.)*.

V doporučení Svazu ruských překladatelů (Союз переводчиков России) se lze dočíst, že v originální podobě nebo v transliteraci (či transkripci) se zkratky uvádějí, pouze pokud není možné je rozluštit. «В случае невозможности расшифровать сокращение его сохраняют на языке оригинала или приводят в русском написании в соответствии с установившейся традицией, например: ENEL – фирма ENEL или фирма ЭНЭЛ, ВВС – компания Би-би-си (названия информационных агентств пишутся без кавычек), FIAT – фирма ФИАТ или фирма «Фиат».» [Duplenskij 2012: 30].

I v případě překladu z ruštiny do jiných jazyků je podle citovaných doporučení lepší zkratku rozvést. Toto pravidlo však ne zcela odpovídá zavedené praxi.

47 Tabulky viz JERMOLOVIČ, D. I. *Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež"jazykovoj peredači*. Moskva: R. Valent, 2005, s. 301–319.

6.2.5.6 Netypické ortografické prvky v názvech (apostrofy, malá písmena apod.)

Pokud název obsahuje netypické ortografické prvky (malé písmeno na začátku, velké písmeno uprostřed, apostrof apod.), tyto pravopisné prvky (kromě apostrofu) by měly být při převodu zachovány: *Harrod's* – «Хэрродс»; *iForum* – «иФорум»; *eBank* – «еБанк» (ačkoli poslední název je pro ruský trh z důvodu obscénní konotace nepřijatelný). Apostrof se nezachovává, protože je v ruštině zvykem jej psát pouze (a) po původních předložkách v cizích vlastních jménech (д'Артаньян, О'Хара, Кормина д'Амнеуцо); (b) pro oddělení ruské flektivní koncovky při hybridním překladu, například *c Freud'om* (dnes se používá jen v textech neoficiálního charakteru).

Názvy s anglickým přivlastňovacím 's se transkribují bez apostrofu: *Smith's* – «Смитс»; *Christie's* – «Кристис»; *McDonald's* – «Макдоналдс». Posledně jmenovaná společnost má svůj název bez apostrofu dokonce zaregistrován na ruském trhu jako oficiální logotyp.

Co se týče zapojení podobných názvů do morfosyntaktických vztahů, je vhodné používání flektivních koncovek, které jsou pro ruskou stavbu věty přirozené. Koncovým ruským *c* se tyto názvy zařadí k mužskému tvrdému paradigmatu (například *посидели в «Макдоналдсе», вышла из «Мейсиза», приобрели на «Сотбисе»*). Pokud by tvar s flektivní koncovkou byl nelibozvučný nebo jinak nevhodný, můžeme použít označení druhu objektu (společnost, firma, korporace), které převezme deklinační funkci (*к продаже на аукционе «Сотбис» выставлен новый лот, открытие сетью «Макдоналдс» еще двух ресторанов*).⁴⁸

6.3 Vlastní jména výsledků společenské činnosti

6.3.1 Dokumentonyma (aktonyma)

Dokumentonyma neboli aktonyma jsou vlastní jména diplomatických aktů (smluv a zákonů). Pokud mají číselné a písmenné označení, tuto zkratku nerozepisujeme a název aktu ponecháváme v latině: *В прошлом сертификатам ISO 9001 получил сам Белорусско-Российский университет* [41];

Při překladu z ruštiny zkratku dokumentonym transliterujeme:

Службы осvědčení а прохлášení о shodě ve vztahu к нормám GOST R poskytované společností SGS заиáштују, абы был вáш вýробек ve shodě с русkýми безпечностними предписы [42].

48 Více viz *Мы встretились в Макдоналдс?* In *Сайт Д. И. Жермолови́ча*. [online]. [cit. 14. 9. 2014]. Dostupné z <http://yermolovich.ru/board/1-1-0-101>.

Pokud název dokumentoným sestává z apelativ, převádí se pomocí **kalku** nebo **substituce**: *Ústava České republiky – Конституция Чешской Республики; Charta OSN – Устав Организации Объединённых Наций; kupní smlouva – договор купли-продажи; smlouva o dílo – договор подряда.*

6.3.2 Ideonyma

Ideonyma jsou vlastní jména vědeckých, publicistických a uměleckých děl nebo jejich částí. Jedná se o knihy, písně, skladby, básně, výtvarná a filmová díla a podobně.

Překlad názvů uměleckých děl je záležitostí spíše uměleckého překladu, což není primární zaměření této práce, pro podrobnější informace proto odkazujeme na texty Jiřího Levého, který ve svém *Umění překladu* věnuje překladu názvů celou kapitolu, případně na knihu Olgy Krijtové *Pozvání k překladatelské praxi*.

Vlastní jména uměleckých děl se obvykle překládají pomocí sémanticky orientovaných metod překladu (nejčastěji pomocí kalkování či substituce, tedy doslovným nebo volným překladem). U ideonym je důležité pamatovat na **precedens původního překladu**, což znamená, že pokud autor cizojazyčného textu předpokládá, že dílo již mohlo být v jeho cílové kultuře přeloženo, měl by zachovat tento překlad. Velmi častý (především u filmových a literárních děl) je volný překlad, který s původním názvem nemusí vůbec souviset. Překladatel jej mohl zvolit například z toho důvodu, že výchozí tvar obsahoval asémantickou složku, novotvar nebo spojení či aluze, které by v novém jazykovém prostředí nebyly pochopeny: *Царь – Ivan Hrozný; Мороз, Красный нос – Mráz, pán krutých krás; Неслужебное задание – Bez rozkazu; Полумгла – Zajatci mlhy; Царевбийца – Atentát na cara; Под ливнем пуль – Tajná zbraň; Грозовые ворота – Průsmyk smrti.*

Překlady pomocí kalku mohou vypadat následovně: *Бриллиантовая рука – Brilliantová ruka; Особенности национальной охоты – Svéráz národního lovu; Русский ковчег – Ruská archa.*

V souvislých textech je častý **zdvojený převod**: *Rok 1987 byl pro Kíno průlomový. Vydání jejich 7. alba Krevní skupina (Группа крови) vyvolalo to, co bylo známo pod názvem „Kinomania“ [42].*

Pokud název nemá relevantní sémantickou složku nebo by její překlad byl esteticky nepřijatelný, je možná i jeho transkripce: *Ve své písni Električka (Электричка) pojednává o člověku, jenž uvízl ve vlaku, který ho veze, kam nechce [43].*

Při překladu ve směru z češtiny do ruštiny se nejčastěji setkáváme se sémantickým překladem: *И его «Дама с камелиями» поныне – лучший из плакатов, созданных когда-либо к театральной постановке [44].* Nebo s přímým grafickým

přenosem (především u hudebních děl): *Свой первый альбом **Dověčnosti** группа выпустила в конце 1990 и 1991 годах* [45].

Ačkoli transkripce a přímý grafický přenos jsou v oblasti ideonym vlastní spíše encyklopedickým slovníkům, akademickým a vědeckým textům, seznamům uměleckých děl či právním dokumentům, i v méně formálních kontextech se s těmito metodami u některých uměleckých děl (především západoevropských) můžeme setkat. Například italskou *La Traviatu* do ruštiny ani češtiny nepřekládá me jako **Morálně zkažená*.

Zvláštní pozornost je také potřeba věnovat bibliografím a zápisům pro katalogizaci, neboť u nich je více než kde jinde nezbytně nutná jednoznačná identifikace původního názvu. Pro katalogizační účely se v českém prostředí užívá nejčastěji transliterační norma, která vychází z dokumentu *Doporučení pro přepis nelatinských písem do latinky* (vydala Národní knihovna ČR, Praha 2006, viz příloha č. 4).

6.3.3 Vlastní jména periodik

Převod vlastních jmen novin a časopisů (ať už tištěných, nebo internetových) je jednou z mála oblastí, kde existuje při překladu publicistických a odborných textů poměrně jednoznačná shoda. Vlastní jména periodik jsou téměř výhradně ponechávána v **původní grafické podobě**, a přenášena tak pomocí **grafické transplantace** (ideálně včetně všech diakritických znamének): *Недопонимание произошло 11 апреля [...] сообщила чешская газета **iDnes*** [46].

Při převodu z ruštiny do češtiny jsou názvy masmédií převáděny jednoznačně pomocí praktické transkripce:

*Na agenturu RIA v průběhu včerejšího dne odkazovaly desítky dalších ruských médií včetně respektovaných periodik. Zkreslené zprávy lze nalézt například v médiích **Rossijskaja Gazeta, Radio Echo Moskvy, Pravda.ru, Gazeta.ru, Moskovskij komsomolec, noviny Sighet nebo Komsomolskaja Pravda*** [47].

Pokud se však jedná o text beletristický, je vhodnější sémantický překlad či transkripce, protože míšení latinky a cyrilice narušuje plynulost čtení beletristického textu.

Substitute: *Josef Holoušek sice nečetl pravidelně deník **Korouhev...** – Иозеф Голоушек не выписывал «**Хорыеву**».* [48].

*Téhož dne přinesla klerikální **Hlídku** tuto stať. – В тот же день клерикальное «**Обозрение**» опубликовало такую заметку* [49].

Transkripce: ...*protože Lidové noviny dávno již zpětinásobily svůj formát – «Лидове новины» давно уже впятеро увеличили свой формат [50].*

6.3.4 Pragmatonyma

Pragmatonyma jsou vlastní jména výrobků nebo výrobního typu (modelu, ochranné známky, značky, série výrobků ze všech sfér průmyslové výroby a vypěstovaných plemen, sort, odrůd zemědělské výroby). Podle doporučení Svazu ruských překladatelů by se sice měla transkribovat, častěji je však v ruských textech vidáme v původní grafické podobě, tedy v latině. Při převodu z ruštiny do západních jazyků se obvykle transkribují (přímý grafický přenos není možný a překlad je omezen na výjimečné případy). Překlad pomocí substituce či kalku je obvykle nevhodný, protože neumožňuje identifikaci s původním výrobkem, u pragmatonym jedinečné produkce se s ním však setkáváme poměrně často.

6.3.4.1 Pragmatonyma jedinečné produkce

Pragmatonymem jedinečné produkce může být například loď, dělo nebo zvon, tj. takové výrobky, které díky své jedinečnosti, nákladnosti nebo významu nesou zcela unikátní označení a na světě neexistuje druhý výrobek stejného jména. Jejich názvy je možné transkribovat, transplantovat i překládat pomocí kalků / substituuovat.

Transplantace: *Королева Великобритании Елизавета II приняла участие в торжественной церемонии крещения британского авианосца нового поколения. Корабль **Queen Elizabeth**, названный в честь Ее Величества, был спущен на воду в шотландском порту Росайт [51].*

Transkripce: *В американском еженедельнике Defense News в 2003 году по случаю ввода в боевой состав флота авианосца «Рональд Рейган», суммарная стоимость головного английского среднего авианосца «Куин Элизабет» приближается к половине стоимости американского авианосца) [52].*

Kalk (případně jako součást **zdvojeného převodu**): *На Ивановском náměstí se nachází dvě nejznámější památky moskevského Kremlu – **dělo Car** (rusky Car-пушка) a **zvon Car** (rusky Car-колокол).*

Polokalk s transkripcí: *В кафедральном соборе находится самый большой колокол Моравии – «колокол **святого Вацлава**».*

6.3.4.2 Pragmatonyma sériové výroby

Pragmatonym spadajících do kategorie sériové výroby je více. Může jít o výrobní typy automobilů, zubních past, čokolád, cigaret apod.

Převádíme je buď přímým grafickým přenosem (nezbytně v oblasti dokumentů s právní platností, fakultativně, ale velmi často také ve sdělovacích prostředcích), nebo pomocí transkripce. Přímý grafický přenos je dnes dokonce již tak obvyklý, že je používán i tehdy, kdy je cizojazyčné proprium použito v nepřímém pádě a při transliteraci nebo použití domácího slova by mu náležela pádová koncovka. Při převodu proprií z jazyků používajících speciální diakritické znaky není výjimkou vynechání těchto diakritických znaků:

Предварительные данные расшифровки бортовых самописцев разбившегося малайзийского Boeing 777 свидетельствуют об «отсутствии внештатной ситуации» во время полета. Об этом пишет 3 августа газета New Sunday Times со ссылкой на источник в группе международных экспертов, расследующих причины трагедии [53].

Пивные кружки назвали просто и понятно – Offline Glass. Их создателем является компания Fischer & Friends, уже изрядно разбогатевшая за счет своего изобретения [54]. К самым известным продуктам среди плавленых сыров принадлежит сыр Apetito. Сыры с благородной плесенью марки Král Sýrů u Sedlčanský. Любимый детьми творожный крем марки Pribináček. Свежий сыр марки Lučina [55].

Fabia первого поколения (Mk1) была представлена на 58-ом Франкфуртском автосалоне в сентябре 1999 года [56].

Технические характеристики, комплектации, цены на автомобиль SKODA Fabia [57].

Zapojení do morfosyntaktických vztahů cílového jazyka a následná adaptace sufixů také není výjimkou, objevuje se však v méně oficiálních textech: *Určitě stojí za povšimnutí, že se Zelené Marce dostalo ocenění ve světové prodejnosti vodky [58].*

Transkripce takových cizojazyčných názvů je doporučována, setkáváme se s ní proto nejen ve většině případů na internetových fórech, ale i v oficiálních textech sdělovacích prostředků. V umělecké literatuře je transkripce vhodnější než přímý grafický přenos z důvodu lepší plynulosti:

В селе Анохино Тюменского района выявлен подпольный мини-завод, три года варивший две марки популярного чешского пива, в том числе «Крушовице», которое не выпускают в России даже по лицензии [59].

Возле остановки у СНТ «Нефтяник» 60-летний водитель иномарки «Шкода Фабия», выполняя разворот, не уступил дорогу движущемуся в попутном направлении мотоциклу «Кавасаки» [60].

Kdybyste vyzradili nějaké cizí mocnosti, že naše přechota nosí onuce z kalika od firmy Oberländer, tak za to budete stát před divizním soudem... – если вы, к примеру, сообщили иностранным державам, что портянки наших пехотинцев сделаны из колена кофра фирмы «Оберлендер», то предстанете за это перед дивизионным судом [61].

Jak je vidět, oba zvolené přístupy (transkripce i přímý grafický přenos) jsou dnes u pragmatonym považovány za adekvátní a vhodné. Nutné je přitom pamatovat na to, že je-li jméno uvedeno v cyrilici, píše se v uvozovkách. Pokud je v původní podobě, do uvozovek se nedává. Nevhodné je směšování obou metod, kdy jedno pragmatonymum je transplantováno (navíc s uvozovkami, které tam nepatří) a další je transliterováno:

А если вы решите побродить по Чехии, отведайте также традиционное чешское пиво «Pilsner Urquell» и «Budweiser Budvar», сливовицу или травяной ликер «Бехеровка» [62].

Zdánlivě nevhodné směšování různých metod převodu proprií je však v pořádku tehdy, jedná-li se o různé druhy vlastních jmen. V následující ukázce jsou správně pragmatonyma ponechána v latině (1, 4), logonymum převedeno pomocí kalku (2), toponymum transkribováno (3) a název periodika ponechán v původní podobě (5):

Boeing 777 (1) компании «Малайзийские авиалинии» (2), совершавший рейс по маршруту Амстердам – Куала-Лумпур (3), потерпел катастрофу 17 июля в Донецкой области Украины. Связь с рейсом MH17 (4) была потеряна, когда лайнер находился примерно в 50 км от российско-украинской границы. Об этом пишет 3 августа газета New Sunday Times (5) со ссылкой на источник в группе международных экспертов, расследующих причины трагедии [63].

Přímý grafický přenos je dnes u pragmatonym častější také proto, že transkripce může znemožnit jednoznačnou identifikaci výrobku kvůli různým variantám přepisu. Například jméno českého výrobce paštik *Hamé* nacházíme v ruském prostředí v podobě *Гаме*, *Хаме* i *Наме*. (V Rusku je firma zaregistrována pod názvem ЗАО «ХАМЕ ФУДС», na etiketách se však jméno uvádí v původní české grafice: *Чешский паишет «НАМЕ» по-домашнему*.) Toto míšení grafických sad způsobuje problémy při čtení názvu, neboť české písmeno *H* (*lat.*) je totožné se znakem pro ruský foném [n] (a tedy písmeno н), takže při zběžném pohledu čtenář neví, zda má číst [hame] či [name]. Tento problém mimo jiné umožnil vznik konkurenční

ruské společnosti «*Haue*» [čti *naše*], která si zaregistrovala velmi podobné logo jako firma *Hamé* a začala vyrábět svoje paštiky, parazitující tak na dobrém jménu firmy *Hamé* v Rusku:

«Hamé» обнаружила своего конкурента на российском рынке еще в конце 2009 года. «Руском» выпускала пашеты «Haue» в банках, которые внешне копировали банки чешских пашетов чуть ли не один в один [64].

U pragmatonym se často setkáváme s tím, že označení výrobních typů aut, strojů, přístrojů a podobně se vyskytuje ve formě zkratky. Tyto zkratky se obvykle nerozepisují a ponechávají se v původní podobě (*BORAX – реактор BORAX*). Pokud název sestává z písmenné (popřípadě i číselné) zkratky a plného jména, je vedle přímého grafického přenosu možná (a Svazem ruských překladatelů i doporučovaná) forma, kdy plné jméno je transkribováno, zkratka a číselné označení ponechány v původní grafice a v ruštině navíc se spojovníkem. Do uvozovek je potřeba zapsat celé spojení: *Phillips DS 714 – аппарат «Филлипс DS-714»* [Duplenskij 2012: 30].

Pragmatonyma se pomocí přímého grafického přenosu někdy přenášejí i v umělecké literatuře, kde není míšení znakových sad obvyklé:

*Ach, to nic. – Kdyby ses jen trochu vyznal ve fyzice, vysvětlil bych ti svůj **Karburátor***. [*Tento název, jež dal inž. Marek svému atomovému kotli, je ovšem zcela nesprávný; je to jeden z truchlivých následků toho, že se technické neučí latinsky. Správnější název by byl **Komburátor, Atomkettle, Carbowatt, Disgregátor, Motor M, Bondymover, Hylergon, Molekularstoffzersetzungskrafttrad, E. W.** a jiné názvy, jež byly později navrhovány; ujal se ovšem zrovna to špatné.] Пустяки. Если бы ты хоть немного развирался в физике, я бы растолковал тебе принцип работы моего **Карбюратора***. [*Название, данное инженером Марком своему атомному котлу, разумеется, совершенно не соответствует его назначению, и это прискорбный результат того, что техники не знают латыни; более правильно это изобретение было назвать: **Комбуратор, Atomkettle, Carbowatt, Disgregator, Motor M., Bondymover, Hylergon, Molekularstoffzersetzungskrafttrad, E. W.** и прочее, то есть принять любое название из предлагавшихся позднее; прижилось, разумеется, самое неудачное.] [65].*

V umělecké literatuře je vhodné převádět pragmatonyma i pomocí rozšíření informačního základu:

*Můj **Perfect Carburator** tím, že dokonale rozkládá hmotu, vyrábí vedlejší produkt: čisté, nevázané Absolutno.*

*Мой **Карбюратор, Perfect Carburator*** [*совершенный карбюратор, англ.], используя материю до предела, вырабатывает побочный продукт, и продукт этот – чистый, ничем не связанный Абсолют [66].*

Při převodu z ruštiny do češtiny se pragmatonyma převádějí pomocí praktické transkripce (nejsou-li z nějakého důvodu přeložena), panuje zde však nejednotnost v používání české a anglické transkripce (viz příloha č. 1). Ačkoli se i v českých textech často setkáváme s anglickým přepisem, je vhodnější volit pro český trh transkripci českou, která lépe odráží výslovnost ruského slova. Odůvodněné použití anglické verze může vycházet z anglojazyčné registrace značky pro celoevropský trh. Vznikají však dubletní tvary:

Milovníci ruské vodky Stolichnaya se již nemusí obávat, že slavná značka zmizí z českých obchodů [67]. Rusko znovu ožívuje tradici populární vodky Stolichnaja [68].

Na závěr kapitoly o chrématonymech ještě jednou uvádíme ukázkou z úvodu, s komentářem zvolených způsobů převodu vlastních jmen a zdůvodněním volby té které metody.

«Даурия Аэроспейс» (1) будет использовать технологии смартфонов для запуска российских спутников, сообщает The Wall Street Journal (2). Запуск DX-1 (3), который создается в сотрудничестве с Samsung Electronics (4) и корпорацией «Роскосмос» (5) является новым этапом в развитии частной космической индустрии. Цель компании - собирать данные о Земле с микроспутников, [...], поясняет автор статьи Луизетт Чанман (6). Вложивший 20 млн долларов в «Даурию» (7) сооснователь I2BF Global Ventures (8) Илья Голубович утверждает, что она уже приносит 99% доходов. [...] Основанная в 2011 году, «Даурия» базируется в технопарке NASA (9) в Калифорнии и имеет контракты с NASA, Boeing и Airbus SAS (10), а также входит в состав космического кластера «Сколково», отмечает автор статьи.

1. Jedná se o mezinárodní společnost s německo-rusko-kanadským zastoupením. Ruský název firmy je oficiálně zaregistrovaný, nejedná se tedy o uvádění cizího názvu (jinak by totiž byl v souladu s všeobecnou tendencí a nepsaným územním portálu inopressa.ru graficky transplantován).

2. Název periodika je převzat v původní grafické podobě (transplantován).

3. Písmenné a číselné označení typu výrobku (pragmatonyma) – transplantace.

4. Název zahraniční firmy (logonymum) – grafická transplantace, bez uvozovek.

5. Jedná se o ruskou firmu, proto je psána cyrilicí a v uvozovkách.

6. Antroponymum – transkripce.

7. Název mezinárodní společnosti s ruskou účastí, je to druhý výskyt, proto firma již není uváděna plným jménem, název je navíc skloňován.

8. Kapitálová společnost, která není zaregistrována v Rusku – proto latinkou psaný název bez uvozovek.

9. Zkratku všeobecně známé společnosti není potřeba transkribovat, překládat ani vysvětlovat v závorce.

10. Názvy všech tří firem jsou ponechány v původní grafické podobě včetně organizačně právního statusu u společnosti *Airbus SAS* (S. A. S. – zjednodušená akciová společnost neboli Société par Actions Simplifiée).⁴⁹

49 Kapitola o převodu chrématonym byla uveřejněna jako samostatná studie ve sborníku *Mladá slavistika*: ADÁMKOVÁ (vd. Špačková), S. (2014). Problematika přenosu chrématonym do nového jazykového prostředí (na česko-ruském materiálu). In: *Mladá slavistika: současné trendy ve výzkumu slovanských literatur, jazyků a kultur*. Brno: Masarykova univerzita, s. 5–36. Zde je uveřejněna s drobnými změnami.

7 BIONYMA

Bionyma jsou VJ pro živé (nebo jakoby živé) objekty, které jsou fixovány v sociálních a společenských vztazích. Nejpočetnější a také nejužívanější typy bionym jsou antroponyma – jména živých i neživých bytostí –, kterým je v této kapitole věnováno nejvíce místa. V krátkosti je zmíněna také problematika převodu jmen bohů, zvířat a rostlin.

V následující ukázce je velmi dobře vidět, že převažující metodou převodu antroponym je **transkripce**. Vysledovat je možné také to, že při převodu antroponym majících formu přivlastňovacích přídavných jmen je potřeba zaměňovat shodné přívlastky za neshodné a naopak (**větněčlenské záměny**).

*Podari se zachrániti Holbenovy sbírky? Jak se dovídáme, určil profesor Mackenzie v Kew chorobu, jež vypukla ve světoznámých Holbenových sbírkách, jako zvláštní tropickou plíseň (*Malacorrhiza paraguayensis* Wild) a doporučil postříkovati zachvácené exempláře tinkturou Harvard-Lotsenovou. Dosavadní pokusy s tímto lékem, které se nyní ve velkém měřítku provádějí v Holbenových sbírkách, jsou velmi úspěšné. Harvard-Lotsenův roztok lze dostat i u nás v tom a tom závodě [69].*

*Удастся ли спасти коллекции Голбена? Как стало известно, профессор Маккензи из Кью определил заболевание, возникшее во всемирно известных оранжевых Голбена, как особый род тропической плесени (*Malacorrhiza paraguayensis* Wild) и рекомендовал обрызгивать пораженные экземпляры настойкой Гарварда-Лотсена. До сих пор лечение настойкой, которое широко проводится в оранжевых Голбена, проходило вполне успешно. Раствор можно приобрести и у нас в таком-то и таком-то магазине [70].*

Antroponyma je možné považovat za typické zástupce proprií, neboť je jim (až na výjimky v podobě mluvících jmen v beletrii) vlastní téměř úplná asémantičnost.

Pro srovnání – většina chrématonym (*Česká národní banka, Театр драммы...*) se převádí metodami zaměřenými na obsah (kalk, substituce, doplnění...). Oproti tomu antroponyma se mnohem častěji přenášejí metodami zaměřenými na formu (transkripce, transliterace, transplantace), a to i tehdy, když je jejich význam či etymologický původ zcela zjevný (až na zmíněnou výjimku beletristických textů). Ačkoli je tedy hlavní metoda převodu stanovena poměrně jednoznačně, není možné se obejít bez podrobného popisu některých speciálních případů, neboť formální metody převodu s sebou nesou problémy spojené se zapojením jmen do morfosyntaktického systému cílového jazyka a následnou potřebu **adaptace** daného antroponyma. Další problém jsou nejednotnosti v systémech transkripce/transliterace, problémy s přenášením stylistického zabarvení u derivátů křestních jmen a podobně.

Jak píše ruská lingvistka L. P. Kalakuckaja, během mezinárodních vztahů trvajících staletí se přístupy k převodu jmen výrazně měnily: «Меняются времена, меняются способы заимствования собственных имен: XVIII в. – период русификации заимствований: Машенька Лѣскова из Манон Леско; начало и середина XIX в. – период транслитерации: Дидерот, Фальконет, Боннет, Гюи де Мопассан и под.; конец XIX в., начало XX в. и настоящее время – переход к транскрипции, а затем к практической транскрипции собственных имен: Бонне, Фальконе, Дидро (но Марат)» [Kalakuckaja 1984: 6]. Stejně tak v češtině – *Неточка Незванова* Dostojevského se na konci 19. století převáděla jako *Aninka Nezvanová* (překl. Hynek Mejsnar, Tábor 1882, vyd. Arnošt Pešl), dnes obvykle jako *Nětočka Nězvanová/Nězvanovová*.

Propriím jako celku je vlastní klasifikační funkce, která stanovuje vztah mezi jednotlivými referenty⁵⁰ a všeobecným denotátem⁵¹. Tato funkce poukazuje na to, že předmět (referent) náleží k určité třídě, neboli denotátu, tedy například k lidem, zvířatům, zeměpisným objektům, nebeským tělesům, společnostem, uměleckým dílům a podobně. Klasifikační příznak antroponym obvykle obsahuje informaci o příslušnosti předmětu k lidskému rodu (jméno člověka většinou snadno rozeznáme od jména psa, krávy, firmy apod.); často také poukazuje na jeho rodový příznak (muž nebo žena); dává informaci o etnickém nebo rodovém původu jeho nositele (můžeme odhadovat, že *Nataša* by pravděpodobně mohla být žena východoslovanského původu, zatímco *Jack* bude asi muž z anglofonního prostředí). Kromě klasifikačního příznaku mají antroponyma také příznak individualizační, který poukazuje na příslušnost jména k některému konkrétnímu referentu v rámci celé skupiny denotátů (více o individualizační a klasifikační funkci viz Jermolovič 2005: 185). Současné zachování platnosti těchto dvou funkcí (tedy funkce klasifikační i individualizační), které onymum na jedné straně zobecňují (zahrnují do větší množiny podobných prvků) a na straně druhé konkretizují (z této velké množiny

50 Referentem je myšlen konkrétní předmět mimojazykové skutečnosti.

51 Denotátem je myšlen předmět mimojazykové skutečnosti označený jazykovým výrazem (znakem).

jej vydělují), je hlavním cílem funkčního překladu. Pro zachování individualizačního příznaku se překladatel musí snažit zachovat v co nejvyšší možné míře podobu propria tak, jak se vyskytovalo v jazyce originálu. Pro zachování klasifikačního příznaku musí naopak překladatel čtenáři co možná nejvíce zpřístupnit pochopení různých morfémů (sufixy typické pro mužský či ženský rod, přechylovací sufixy, deminutivní či augmentativní sufixy apod.), což překladatele může v některých případech opravňovat k upuštění od úplného zachování výchozí formy a proprium náležitě pozměnit. Takovým ústupkem může být například adaptace – přidání rodového sufixu z cílového jazyka, záměna derivačního sufixu a podobně.

Protože způsob převodu nezávisí jen na *typu převáděného antroponyma* (jméno, příjmení, patronymum, přezdívka apod.), ale také na *typu textu*, který překládáme či vytváříme, vymezíme nejdříve hlavní zásady převodu v závislosti na typu textu.

- **Převod antroponym v publicistice**

Tato oblast převodu antroponym je poměrně jednotná, nejčastěji se zde cizí antroponyma realizují pomocí praktické transkripce, a to jak z ruštiny do češtiny, tak z češtiny (nebo jiných jazyků) do ruštiny:

*Уведл to ruský premiér **Dmitrij Medveděv**.*

*Prezident **Vladimír Putin** na čtvrteční tiskové konferenci prohlásil...*

*Вývalý ruský ministr financí **Alexej Kudrin** oššem tento týden v pondělí podotkl... [71].*

***Зденек Юрчка** выражает надежду, что большинство продавцов все же снизят цены [72].*

*Хакеры раскрыли связь Кремля с **Ле Пен** [73].*

Při převodu z češtiny (nebo jiných jazyků píšícími latinkou) do ruštiny není výjimkou ani přímý grafický přenos, ten je však u antroponym v poměru k transkripci mnohem méně častý a obvykle slouží jen jako doplňková metoda uvedená v závorce k jinak transkribovanému antroponymu:

*Он имеет в виду **The Grapes** – старомодную английскую пивную в Лаймхаусе, что в восточной части Лондона, которую он держит вместе с актером **Иэном Маккелленом (Ian McKellen)** и режиссером **Шоном Матюасом (Sean Mathias)** [74].*

- **Převod antroponym v pasech a katalogizačních rejstřících**

V dokumentech a jiných zdrojích, kde je potřeba zachovat možnost úplné zpětné rekonstrukce, se pro převod z ruštiny do latinky používá jedna z mnoha metod transliterace, které byly popsány výše. O transliteraci z latinky do ruštiny se prameny zmiňují jen velmi zřídka, protože se využívá v úzce specializovaných oblastech (například při vydávání víz cizinců do Ruské federace).

- **Převod antroponym v umělecké literatuře**

Převod antroponym v umělecké literatuře je jednou z mála oblastí, kde si tato propria mohou zachovávat svoji sémantickou hodnotu. Vedle transkripce, která

je i zde nejrozšířenějším způsobem převodu, se v beletrii často setkáme i s onymickou záměnou, etymologickou záměnou, kalkováním a deonymizací.

Příklad transkripce (s případnou adaptací) v umělecké literatuře:

Пауа взял хомьяка моего в долю... – *Raša* vzal mého křečka za společníka...[75].

Цесарки были взяты на перевоспитание, говорил Лев Львович. Их привезла мамина подруга Мауша (Мария Аверьяновна) – Перлиčky jsme si vzali na převýchovu, říkal Lev Lvovič. Přivezla je mámina kamarádka Máša (Marie Averjanovna) (adaptace, pozn. autorky), která od svých okřídlených chovanců na dva týdny utekla a schovala se v lázních Ust'-Kačka [76].

Příklad etymologické záměny:

Евгений Онегин – *Evžen Oněgin*

Их же Екатерина развесила по ветвям еще густых тогда уральских лесов, – заметил Лев. – Katerina Veliká je pověsila na větve tehdy ještě hustých uralských lesů, poznamenal Lev [77].

Příklad deonymizace:

Я мечтала стать Дебби Гибсон.⁵² – Mým snem bylo stát se hvězdou.

7.1 Převod křestních jmen

Křestní jména se v dnešní době nejčastěji **transkribují**, protože jejich sémantická hodnota nebývá v textu relevantní. Jak je uvedeno dále, transkribovaná onyma je však někdy vhodné přizpůsobit cílovému jazyku (**adaptovat**), aby bylo možné je zapojit do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka.

Kromě transkripce je možné křestní jména výjimečně převádět také pomocí **etymologické záměny**, protože většina jmen má své etymologicky příbuzné paralely a modifikace i v jiných jazycích. Například jméno *Jan* vychází z hebrejského *Jochanan* a je příbuzné se jménem *Johan* i *Jannick*, v ruské podobě pak se jménem *Иоанн* i *Иван*. Všechny tyto i další podoby jednoho jména by mohly sloužit jako překladové ekvivalenty, kdybychom jméno *Jan* chtěli přeložit, což však není v dnešní překladatelské praxi žádoucí. Stejně tak jména *Petr*, *Josef*, *Evžen*, *Barbora*, *Anežka* mají v ruštině substituenty – *Пётр*, *Иосиф*, *Евгений*, *Барбара*, *Агнеца*. Tyto protějšky v běžném překladu však není možné užívat, protože bychom narušili identifikační i klasifikační funkci propria. Užívání etymologické záměny v překladech i v nově vznikajících textech bylo typické pro devatenácté a začátek dvacátého století.

52 Populární americká zpěvačka a herečka, příklad viz Jermolovič 2005: 161, překlad autorky.

V jazykovém kolektivu bývalého SSSR bylo a stále je zvykem etymologickou záměnu aktivně využívat dodnes, takže například ukrajinská jména bývají v ruských textech tradičně porušována, stejně tak ruská jména jsou v ukrajinských textech psána v ukrajinské podobě. Při překladu ruských textů pojednávajících o reáliích Ukrajiny je proto potřeba počítat s tím, že by mohlo být zapotřebí vrátit antroponyma i toponyma z poruštěné podoby zpět do podoby původní (například ukrajinské) a teprve potom je z daného jazyka převést do češtiny na základě transkripčních pravidel pro daný jazyk.⁵³ Jméno *Александр Комаровский* (ukrajinský architekt), které se vyskytlo v ruském textu, je proto do češtiny potřeba převést jako *Oleksandr Komarovskyj*, nikoli **Alexandr Komarovskij*, protože původní ukrajinská podoba jeho jména zní *Олександр Комаровський*.

V dnešní české překladatelské tradici se používání etymologické záměny za vhodnou metodu převodu nepovažuje. Je to mimo jiné proto, že (a) tato metoda narušuje identifikační funkci propria – nositele již není možné jednoznačně vydělit z množiny ostatních, stává se z něj někdo jiný; (b) narušuje se klasifikační funkce propria – adresát překladového textu ztrácí přehled o tom, z jaké země nositel jména pochází.

Příkladem takového narušení mohou být některé pasáže v překladu poemy *Moskva-Petuški* od *Venědikta Jerofejeva*, jehož jméno převedl překladatel Libor Konvička jako *Benedikt Jerofejev*. Stejně nevhodně překladatel pozměnil i jméno hlavního hrdiny, ze kterého se v Konvičkově překladu stal *Béda* (místo ruského *Веничка*).

Jména bychom neměli etymologickou nebo onymickou záměnou převádět ani v ústních projevech. Při tlumočení na oficiálních akcích je možnost přesné identifikace osoby velmi důležitá a i v neoficiálním prostředí je obvykle lepší cizího státního příslušníka nazývat původní podobou jeho jména, aby následně nevznikaly nepřesnosti při přechodu do oficiálního prostředí.

Existují však i případy, kdy je onymická záměna křestních jmen žádoucí:

a) Součástí pravidel praktické transkripce z ruštiny do češtiny (viz Pravidla českého pravopisu) je poznámka, že ruské *кс* se může do češtiny přepisovat jako *x*, pokud je obsaženo ve slově zřetelně západoevropského nebo řeckého původu. Jména *Александр, Максим, Оксана* je tedy možné do češtiny přepisovat jako *Alexandr, Maxim, Oxana*, nikoli *Aleksandr, Maksim, Oksana*, čímž se metoda transkripce mění na etymologickou záměnu (podobná jména se v českém onymickém fondu již běžně vyskytují). Stejně tak jména, která jsou v českém prostředí již známa s dlouhou samohláskou, mohou tuto délku zachovávat (*Máša, Váňa, Vladimír*), ačkoli ruština kvantitu samohlásek nezná. Data z *Českého národního korpusu* (dále ČNK) však ukazují, že varianta s krátkou samohláskou je u plných jmen častější (u hypokoristik

53 V případě ukrajinských reálií je však potřeba dohledat, zda se daná osoba (ať už fyzická či právnická) neztotožňuje s ruskojazyčným prostředím (ať už z důvodů politických či historických) a nepřeje-li si ponechat své jméno v ruské podobě.

jako *Váňa* to neplatí): v ČNK nalezneme pouze 43 výskytů spojení *Vladimír Putin* oproti 210 výskytům spojení *Vladimír Putin* (viz Korpus SYN2010).

b) U jmen slavných osobností se mohla v minulosti vžit forma převodu pomocí etymologické záměny. Je-li to tak, má tento uzuální převod přednost před pravidlem transkripčním. Například ruský skladatel *Пётр Ильич Чайковский* je do češtiny obvykle přepisován jako **Petr Iljič Čajkovskij**, ačkoli správný transkripční přepis by měl být *Pjotr Iljič Čajkovskij*. Odlišná situace však nastane, když přepisujeme ruské jméno *Пётр*, které nepatří žádné slavné osobnosti s ustálenou formou přepisu. Tehdy budeme jméno přepisovat dle platných pravidel transkripce v podobě *Pjotr*, nikoli *Petr*.

c) V beletrii se překladatel může po zralé úvaze rozhodnout i pro onymickou/etymologickou záměnu jmen, která nejsou nijak zavedená (*Michal* – *Михаил*, *Кирилл* – *Cyril*), musí si však být vědom výše zmíněných nevýhod, které jsou s ní spojené.

7.1.1 Adaptace křestních jmen

Jak píše A. V. Superanskaja, praktická transkripce zohledňuje nejen fonetickou a grafickou podobu přepisovaného propria, ale i to, jakou morfologickou roli ve větě převáděné elementy zastupují: «В практической транскрипции учитывается не только звучание и написание, но и фонематика, и морфологическая роль передаваемых элементов» [Superanskaja 1978: 21]. Z toho důvodu jsou opodstatnitelné záměny koncovek převáděných vlastních jmen koncovkami přijímajícího jazyka.

7.1.1.1 Náhrada české koncovky *-e/-ie* ruskou koncovkou *-a/-я* u ženských křestních jmen

Adaptace vlastního jména, tedy použití domácího sufixu v nominativu, se může na první pohled zdát jako svévolné narušení transkripčních pravidel, v mnoha případech to však může být vhodné řešení problému se zapojením transkribovaného jména do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka. Transkribovaný sufix by například mohl čtenáři překladového textu zabránit v pochopení klasifikačního příznaku (jedná se o muže, nebo ženu?), případně způsobit problémy se zapojením do kontextu (jak jméno skloňovat? jak je vyslovovat?).

Z následujících příkladů vyplývá, že česká jména typu *Marie*, *Lucie*, *Alice*, která končí na *-e/-ie*, je v ruském souvislém textu (především v beletrii a publicistice) možné přepisovat pomocí koncovky *-a/-я*:

Slečna Marie Malá nás žádá, abychom uveřejnili, že nebyla ve službách pana Holouška [...] [79].
– Девушка Мария Мала просила нас напечатать, что она была на службе у pana Голоушка
вовсе не свыше 30 лет [80].

Alice jí vyčítá, že v poslední době tráví ráno v koupelně čím dál víc času. – Алиса непрекает ее, что в последнее время она торчит в ванной все больше и больше времени [81].

K adaptaci koncovek zde dochází, protože v ruských jménech ženského rodu se koncové *-e* nevyskytuje, pro ruského čtenáře by proto bylo takové jméno neobvyklé a narušovalo by plynulost čtení textu. Kdyby navíc měl ruský čtenář jen omezený kontext, nemusel by pochopit, zda se jedná o jméno mužské, či ženské. Použitím základu *Алиса* místo *Алис* překladatelka navíc dostala tendenci nedomestikovat zbytečně cizí VJ a zachovala tak autentičnost originálního textu i s použitím vlastní flektivní koncovky.

D. I. Jermolovič doporučuje ruskou koncovku *-a* přidávat i k západoevropským jménům ženského rodu, která končí na (vyslovovanou) souhlásku nebo na *-e*. «Традиция, отражающая стремление сделать текст перевода доступнее для восприятия русского читателя, привела к морфологически модифицированной транслитерации женских имён. К ним во многих случаях добавляется окончание *-а (-я)*: *Penelope – Пенелопе, Aline – Алина, Gertrude – Гертруде, Goneril – Гонерилья* и т.д. В прошлом этот прием проводился регулярно, современные же разработчики правил транскрипции требуют отказа от него, то есть вариантов типа *Али, Гертруд, Сибил, Алис, Сузан* вместо прежних *Анна, Гертруде, Сибилла, Алиса, Сюзанна*. Однако в реальной речевой практике «современные» варианты приживаются плохо: ведь в русской речевой практике окончание на твердый согласный интуитивно ассоциируется с мужским родом; кроме того, в такой передаче эти имена не склоняются» [Jermolovič 2005: 202].

7.1.1.2 Náhrada ruské koncovky *-ия, -ья* českou koncovkou *-ie* u ženských křestních jmen

S adaptací koncovek se setkáváme i při překladu z ruštiny do češtiny, ačkoli se nejedná o jev natolik systémově rozšířený. Nejčastější je u jmen, která končí v ruštině na *-ия*. Toto spojení by se mělo do češtiny transkripce přepisovat jako *-ija*, ale často je adaptováno na *-ie*, případně *-ijě*⁵⁴:

Их привезла мамина подруга Маша (Мария Аверьяновна) [82]. – Přivezla je mámina kamarádka Máša (Marie Avertjanovna) [83].

Видím, kterak jde по chodníku Среднего бульвару Nurije Рушановна [84]. – Originál nemáme k dispozici, nicméně podoba tohoto jména v nominativu je Нурия Рушановна.

54 Přepis pomocí sufiku *-ije* nepovažujeme za vhodný, neboť se nejedná o adaptaci ani transkripci, ale jejich kombinaci, která nemá opodstatnění.

Fomin se odebral ven, Sofje Michailovna přistoupila k oknu [85]. – Originál opět nemáme k dispozici, nominativ zní *Софья*.

Druhá žena se jmenovala Sofie Perovská a ta se měla ráno přímo zúčastnit akce – teď ji přemluvíli, aby se trochu prospala [86]. – Jedná se o originální text, jméno v původním jazyce v nominativu je *Софья Львовна Перовская*.

U jmen na *-ия/-ья* jsme pro převod do češtiny vysledovali čtyři možné způsoby přepisu. Demonstrujeme je na příkladu jména *Юлия*:

- a) **Julija:** Čistá **transkripce**, která zachovává fonetické znění originálního jména a nepřipouští odklon od transkripčních pravidel. Nevýhodou je zdánlivě foneticky nadbytečné [j] v koncovce, protože podoba *Julia* by se česky vyslovovala stejně jako *Julija*. Čtenář překladového textu obvykle transkripční pravidla nezná a nezamýšlí se nad nimi, takže mu písmeno *-j* může připadat nadbytečné. Přepis formou *Julija* je však nejčastější a systémově nejsprávnější, protože zachovává všechna transkripční pravidla, je možné jej proto doporučit jako neutrální variantu přepisu.
- b) **Julia:** **Adaptovaná transkripce**, která zachovává ruskou koncovku, avšak bez foneticky „nadbytečného“ *-j*. V beletrii a případně i publicistice zcela opodstatněná adaptace.
- c) **Julie:** **Etymologická záměna** jména na českou podobu *Julie*. Jedná se sice o záměnu, jejíž využití je v dnešní době sporné, ovšem vzhledem k tomu, že tento přepis můžeme považovat i za transkripci s adaptovanou koncovkou, není použití této varianty nijak problematické.
- d) **Julije:** Kombinace **etymologické záměny a fonetické transkripce**. Ačkoli se užití tohoto způsobu přepisu zdá zcela neopodstatněné (narušuje pravidla transkripce, etymologické záměny i snahu o co nejlepší plynulost textu), jak jsme viděli u jmen *Нурия* a *Софья*, v překladech i originálních textech se občas vyskytuje. Jako vhodnou metodu ji však **nedoporučujeme**.

Pro lepší představu o četnosti jednotlivých přístupů jsme provedli kvantitativní analýzu českých textů zabývajících se bývalou ukrajinskou premiérkou *Julijí Tymošenkovou*. *Julija Tymošenko* se v korpusu syn2010⁵⁵ (vyvážený korpus s cca stem milionů pozic) vyskytuje ve všech čtyřech možných způsobech přepisu:

Julija – 14 výskytů v syn2010 (ipm 0,12)

Julija Tymošenková navštívila pár dní před volbami...

Julia – 5 výskytů v syn2010 (ipm 0,04)

Premiérka Julia Tymošenková přítom neustále hovoří o tom...

55 ČNK, Křen, M. – Bartoň, T. – Cvrček, V. – Hnátková, M. – Jelínek, T. – Koček, J. – Novotná, R. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Schmiedtová, V. – Skoumalová, H.: *SYN2010: zánrově vyvážený korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný na internetu: <http://www.korpus.cz>.

Julie – 5 výskytů v syn2010 (ipm0,04)

Premiérka Julie Tymošenková prohlásila...

Julije – pouze 1 výskyt v korpusu syn2010 (relativní frekvence i.p.m. 0,01)

...terčem útoků byla především Julije Tymošenková...

Z uvedeného vyplývá, že při převodu jmen na *-ia* do češtiny bychom v publicistice měli volit fonetický přepis, tedy podobu *Julija*.

V beletrii můžeme volit mezi koncovkou *-ija/-ia*, nebo počestěnou koncovkou *-ie*. V případě, že jméno neexistuje ve fondu českých jmen, koncovku bychom počestřovat neměli (*Евгения Олеговна Канаева – Jevgenija Olegovna Kanajevová*, nikoli **Jevgenie*). Jak jsme však viděli v případě jména *Нурья*, ne vždy se tohoto pravidla překladatelé drží.

Převod křestních jmen mezi ruštinou a češtinou by se měl řídit základními pravidly:

- Křestní jména obvykle transkribujeme.
- V literatuře, ve které nemá být poznat, že jde o překlad (např. dětská literatura), volíme onymickou nebo etymologickou záměnu.
- Je-li koncovka eufonicky či syntakticky nevhodná, můžeme ji přizpůsobit morfosyntaktickému systému přijímajícího jazyka či zcela adaptovat. Při převodu do ruštiny tak postupujeme vždy kromě dokumentů s právní platností (*Marie; Lucie – Марья; Луция*). Při převodu do češtiny volíme jako neutrální variantu fonetickou transkripci (*Юлия – Julija*), v beletrii můžeme adaptovat (*Юлия – Julie; Софья/София – Sofie*), v publicistice adaptujeme jen ve výjimečných a odůvodněných případech, v dokumentech s právní platností vždy zachováme foneticky transkribovanou původní koncovku.

7.1.2 Skloňování ruských transkribovaných křestních jmen v češtině

Transkribovaná křestní jména se obvykle skloňují podle toho deklinačního vzoru, ke kterému náleží svým rodem a zakončením: tedy podle vzoru muž, končí-li na měkkou souhlásku: *Jevgenij – bez Jevgenije*; podle vzoru pán, končí-li na tvrdou nebo obojetnou: *Michail – bez Michaila*; podle vzoru žena, končí-li na *-a*: *Kuzma – bez Kuzmy*.

Ruská ženská jména končí téměř výhradně na *-a* nebo *-ja* (s několika málo výjimkami, jako např. jméno *Любовь*). Ta, která končí na *-a*, skloňujeme podle vzoru žena: *Akulina – bez Akuliny*; pokud koncovce předchází měkká souhlásku, ve 2. p. dochází k pravopisné výjimce *-y>-i* (*Máša, bez Máši, k Máše, na Mášu, Mášo!, o Máše, s Mášou*). Jména, která končí na *-ia/-ija* (*Sofia/Sofija, Marija, Julia/Julija, Viktoria/Viktorija, Darja, Jevgenija*) se nehledě na své zakončení řadí k deklinač-

nímu vzoru růže, a to vlivem analogie se zakončením počestěných variant na *-ie* (*Julie, Marie, Sofie*). Jméno *Julija* proto bude mít následující podoby: *Julija, bez Julije, k Juliji, na Juliji, volám Julije, o Juliji, s Juliji*. U tohoto jména (a dalších jmen jako *Marija, Sofija* atp., která mají svoji analogii v češtině) je v nominativu, ale zvláště v ostatních pádech možné užití variant počestěných (adaptovaných), tedy *Julia/Julie, bez Julie, k Julii, na Julii, volám Julie, o Julii, s Julii*. Toto počestřování není vhodné u jmen, která v češtině analogii nemají, tedy *Нурья* nebude **Nurie*, ale pouze *Nurija, bez Nurije, k Nuriji, na Nuriji, volám Nurije, o Nuriji, s Nuriji*. Podle Internetové jazykové příručky Akademie věd ČR (<http://prirucka.ujc.cas.cz>) je však v určitém typu textů přijatelné i skloňování podle vzoru žena.

Určitý problém je, že skloňování transkribované podoby jména, které má svoji analogii v češtině, se může uživatelům jazyka zdát neestetické. Jméno *Пётр* bychom totiž měli skloňovat následovně: *Pjotr, bez Pjotra, k Pjotrovi, na Pjotra, volám Pjotře, o Pjotrovi, s Pjotrem*. Takové skloňování se navíc velmi vzdaluje deklinaci ruské, neboť v ní přechází přízvuk na koncovku a jotovaná samohláska mizí (*Пётр, без Петра, к Петру, на Петра, о Петре, с Петром*). Pokud tedy tvůrce textu usoudí, že skloňování transkribované varianty bude snižovat estetickou hodnotu jeho textu, může jméno adaptovat na českou podobu *Petr*. K tomuto je však možné přistoupit pouze v beletrii. V publicistice, a tím spíše v textech odborného charakteru by mělo jméno vždy zůstat zachováno v transkribované podobě, neboť skloňovat podle cizího paradigmatu není možné a z deklinovaných podob by mělo být možné odvodit variantu výchozí, tedy nominativ.

7.1.3 Převod hypokoristik (derivátů křestních jmen) – omezení variantnosti

S hypokoristiky (expresivními obměnami neutrálních podob jmen, ať už s pozitivním /meliorativa/, či negativním /augmentativa a pejorativa/ citovým zabarvením) se povětšinou setkáváme pouze v umělecké literatuře či ve filmech, protože jejich použití je motivováno potřebou vyjádřit emoční vztah mluvčího ke zmiňované osobě. V odborné literatuře je jejich užití prakticky vyloučeno, v publicistice je sice řídké, ale může být opodstatněno, když se jedná o satiru či si sám nositel jména přeje, aby byl citově zabarvenou formou na veřejnosti označován (*Tony Blair* místo *Anthony Blair*). Pokud se s takovým derivátem v publicistice setkáme, převádíme jej transkripčně (*Тони Блэр*), protože nositel si užívání derivátu svého jména pravděpodobně sám přeje.

7.1.3.1 Omezení variantnosti u derivátů křestních jmen

V umělecké literatuře je transkripce křestních jmen sice základní metodou převodu, je však potřeba mít na paměti, že čtenář cílového textu nemusí znát všechny deriváty VJ ve výchozí kultuře, což může způsobit problémy tehdy, když se jejich forma výrazně liší od výchozího stavu:

Александр – Александрюшка, Саня, Санюра, Санюша, Алексаша, Саша, Сашуля, Сашуня, Сашура, Шура, Алексюша, Ася;

Josef – Jožka, Josífek, Jožin, Joža, Pepa, Pepík, Pepek, Pepiček, Peřan, Peřča, Peřula;

Jan – Honza, Honzík, Honziček, Honzin, Jenda, Jěňa, Jeník, Jeniček, Janík, Janiček.

Jako příklad můžeme uvést deriváty jména *Jan* (*Jan, Jenda, Honza > Ян, Енда, Гонза*), které jsou od sebe natolik odlišné, že při užití transkripce nemusí být čtenář ruského překladu schopen poznat, že se jedná o jednu a tutéž osobu. Z toho důvodu je v umělecké literatuře mnohdy na místě tzv. **omezení variantnosti vlastního jména**, kdy je možné zvolit pro jednu osobu jen jednu nebo dvě základní formy, které se používají i tehdy, kdy autor výchozího textu volil větší množství derivátů.

Tato premisa platí nejen pro textové překlady, ale také pro dabing a titulkování filmů. Například ve filmu *Líbánky* (Jan Hřebejk, 2013; rusky *Медовый месяц*, 2014) je jedna z postav v titulcích vždy označována jako *Ян*, ačkoli ostatní postavy ji oslovují výhradně *Honzo*. Překladatel podtitulků k omezení variantnosti přistoupil proto, že na plátně se asi třikrát objevil záběr na urnu s popelem tohoto hrdiny, na které bylo napsáno *Jan Benda*. Kdyby byl *Jan* v podtitulcích přepisován jako *Гонза* tam, kde jej ostatní aktéři oslovují *Honzo*, divák by si nemusel spojit jméno *Jan* na urně s postavou oslovovanou jako *Honza*.

Další příklad omezení variantnosti, nyní v beletristickém textu, je vidět v následující ukázce. V dramatu *Věc Makropulos* od Karla Čapka překladatel jméno *Kristina* převádí jednotně derivátem *Krista*, a to jak v textu, tak v počátečním označení mluvící osoby:

KRISTINA (*otevře potichu dveře*): Tati, nepuďdeš domu?

VÍTEK: Ano. Jdi ven, **Kristo**. Počkej na chodbě [87].

КРИСТА (*тихонько приоткрыв дверь*): Папа, ты не идешь домой?

ВИТЕК: Да. Ступай, ступай, **Криста**. Подожди в коридоре [88].

V jiném Čapkově díle, v povídce *Skandální aféra Josefa Holouška*, se však překladatel Oleg Malevič naopak rozhodl jméno *Pepek* (derivát od jména *Josef*) transkribovat. Tento přístup je sporný, protože téměř v celém textu se vyskytuje jen jedna podoba jména: *Josef – Йозеф*. Pouze jednou se v jistém satirickém veršíku objeví

podoba *Pepék*, kterou Malevič transkriboval jako *Пенук*. Transkripce volil nejspíš proto, že totožnost s postavou *Josefa Holouška* čtenář snad pochopí díky příjmení, které se ve veršiku za jménem vyskytuje:

Milý Pepku Holoušku, dostals jednu po oušku [89].

Пеника Голоушка За ушко – да на солнышко [90].

Pokud překladatel nechce přistoupit k omezení variantnosti antroponymického systému v překládaném textu, má možnost uvést na začátku knihy seznam osob včetně variant jejich jmen. Tento postup je vhodný mimo jiné proto, že četba literatury má významný didaktický potenciál a čtenář se tak blíže seznámí s výchozí kulturou a obohatí své znalosti o propriální systém daného jazyka. V překladu románu *Doktor Živago* od Borise Pasternaka do angličtiny (překlad Max Hayward a Manya Harari) na straně 5 nalezneme následující seznam hlavních hrdinů a derivátů jejich jmen (uvádíme jen výběr):

Yurii Andreievich Zhivago (as a child, called Yura; affectionately, Yurochka) is the son of Andrei Zhivago [...]

Nikolai Nikolaievich Vedeniapin (Uncle Kolia) is his maternal uncle.

Pavel Pavlovich Antipov (Pasha, Pashenka) is the son of a railway worker, Pavel Ferapontovich Antipov. [...]

Osip Gimazetdinovich Galiullin (Yusupka), son of Gimazetdin [91].

7.1.3.2 Problémy s převodem expresivních derivačních sufixů u křestních jmen

Zvolíme-li pro převod čistou transkripce VJ, musíme si také dát pozor na konotace, jaké u nositelů cílového jazyka vyvolávají různé derivační sufixy.

Český sufix *-ka*, který je součástí některých základních (*Lenka, Mirka*) i derivovaných (*Hanka*) forem VJ, může být ruskými mluvčími chápán jako negativní a hrubá forma VJ: «Уменьшительные имена, образованные при помощи суффикса -к-, обретают оттенок пренебрежения, презрения, умаления достоинства именуемого (*Машка, Наташка, Гришка* и т. п.). [...] Тем не менее, в современном русском языке демиnutивные имена, наподобие, *Васька, Галка, Коляка* считаются стилистически сниженными; подобная форма обращения несовместима с соблюдением вежливости и уважительного отношения в общении» [Medvedeva 2013: 489].

Z toho důvodu je na místě přemýšlet nikoli o transkripce, ale o etymologické záměně, popřípadě o modifikaci nevhodného sufixu (*Lenka – Леиа; Hanka – Гана*). Možným řešením je také poznámka překladatele při prvním výskytu jména, protože bychom neměli zapomínat na osvětový a vzdělávací účinek překládané literatury a také zachování koloritu výchozího jazyka.

Podobný problém nastává i při převodu z ruštiny do češtiny, kde sufix *-ša* nezní českému uchu jako neutrální forma VJ (například derivát jména *Ксения – Ксюша* může být lepší převést do češtiny základní formou *Ksenija/Xenie*, nikoli *Ksjuša*).

Ne vždy je však český derivační sufix *-ka* chápán hrubě a ne vždy je potřeba jej měnit. Je-li sufix delší (*-inka* místo *-ka*), ruskému čtenáři již problém nedělá. Jméno *Kristinka* tak může být bez problému přepsáno jako *Кристинка*, aniž by měl ruský příjemce pocit, že jde o augmentativní formu vlastního jména:

КОЛЕНАТЫ́: I koukejme, Kristinka! Pozdrav bůh [92].

КОЛЕНАТЫ́Й: Кого я вижу! Кристинка! Здравствуй, здравствуй [93].

Ovšem stejně jako v předchozí kapitole i zde je potřeba podotknout, že přílišné zasahování do textu může být kontraproduktivní, neboť čtenář cílového textu bude ochuzen o didaktický rozměr překladové literatury. Čtenář má většinou možnost poznat jména v širším kontextu, proto má možnost pochopit, že *Ksjuša*, případně *Ленка*, nejsou v daném jazyce expresivní formy vlastních jmen.

7.2 Převod přezdívek, nomen omen (mluvících jmen) a jmen domácích zvířat

O převodu nomen omen, takzvaných mluvících jmen, bylo již napsáno nemálo literatury a jedná se o problém tak složitý, že jednotného řešení se překladatelé ani teoretici překladu nikdy nedoberou – vhodnost převodu je potřeba posuzovat případ od případu. Zde tedy alespoň ve stručnosti zmíníme základní možnosti převodu, pro podrobnější studium odkazujeme na publikaci Sergeje Vlachova a Sidera Florina *Neperevodimoje v perevođe (Nepřeložitelné v překladu)* (Vlachov – Florin 1980: 214–222); či Dušana Tellingera *Kultúrne otázky prekladu umeleckej literatúry (kapitola Preklad „hovoriacich“ mien z ruštiny do slovenčiny, resp. do iných jazykov)* (Tellingner 2005: 33–41). Přestože jména domácích zvířat nepatří k antroponymům, jsou mluvícím jménům svojí povahou natolik podobná, že jsme se rozhodli danou problematiku zařadit do této kapitoly.

7.2.1 Mluvící jména a přezdívky

«Говорящие фамилии – это придуманные автором фамилии, которые характеризуют моральные качества литературного героя, либо указывают на его профессию. Таким фамилиям свойственна однозначная и экспрессивная этимология» [Unbegaun 1989]. Mluvící jména se tedy od obvyklých asémantizovaných příjmení (která zpočátku také vznikala na základě sémantického

převodu určitého znaku) liší právě relevantností sémantické složky, která je důležitá pro celkové vyznění či pochopení textu, dává čtenáři informace o charakteru hrdiny, o tom, kde žije, co dělá, jaký je, jaký má názor na svět apod.

Mluvicí jména svým hrdinům dávali především spisovatelé 18. století (například Gribojedov), velmi častá jsou však i u spisovatelů pozdějších a dnešních (Čechov, Gogol, Saltykov-Ščedrin, Dostojevskij, Gorkij, Boris Akunin a mnozí další).

Z hlediska morfologie se tato příjmení od jiných neodlišují, v umělecké literatuře je však význam jejich sémantické složky natolik důležitý, že je mnohdy žádoucí upustit od „postulátu prvenství formy“ (viz výše) a převádět je pomocí metod zaměřených na obsah (kalk, substituce). Například hlavní hrdina románu Saltykova-Ščedrína *Golovlevské panstvo – Иудышка*, jinak také *Кровопивца* bývá substitučně překládán jako *Jidášek* či *Upírek*. V mnoha případech však i v umělecké literatuře mluvicí jména podléhají prostému přepisu (transkripci), i když nesou sémantickou složku. Je to jednak v těch případech, kde význam onyma zůstane pochopitelný díky společné, například slovanské etymologii slova (*Раскольников – Raskolnikov*), a dále tehdy, kdy překladatel nepovažuje zprostředkování smyslu jména za nosné pro pochopení celého díla. Někdy však takový postup může cílový text nežádoucím způsobem ochudit: „Např. ruský *Chlestakov* je pro českého čtenáře nemotivovaný (*chlestat* = *šlehat*, ale též *chvástat se*, *vytahovat se*). Převede-li překladatel ruskou podobu příjmení *Chlestakov* do češtiny beze změny, je překlad o tento charakterizační rys ochuzen (vzhledem k frekvenci jména tu jde o značnou ztrátu, deficit). Ve slovenském překladu se někdy volí (či navrhuje) převod motivovaného pojmenování opět motivovaným, tedy podoba *Chvastakov* (*chvástat sa*). I v češtině by podobné řešení mohlo obstát“ [Straková 1994: 175].

V ostatních žánrech (odborné, právní, publicistické texty) jsou tato jména převáděna formálně (transkripce, transliterace), zde však nelze mluvit o mluvicích jménech v pravém slova smyslu, neboť o nomen omen mluvíme jako o mluvicích jménech právě tam, kde je jejich sémantická hodnota relevantní.

Jako příklad převodu pomocí substituce uvádíme úryvek překladu Pelevinovy povídky *Poustevník a šestiprstý* (*Затворник и шестипалый*):

Хватит, – сказал Затворник.

Наступило молчание.

– Слушай, а тебя тоже прогнали? – нарушил его Шестипалый [97].

„To by stačilo,“ přerušil ho Poustevník.

Zavládlo ticho.

„Poslyš, tebe taky vyhodili?“ přerušil ho Šestiprstý [98].

Převod přezdivek je velmi podobný mluvicím jménům, rozdíl je pouze v tom, že formální podoba přezdívky se může více lišit od morfologie pravých antroponym.

nym. Přezdívkami mohou být apelativa (*Pes, Krysa*), slovní spojení (*Mořský vlk*), případně deriváty křestních jmen (*Kristýna – Kiki*). Je-li to možné, překladatel by se měl vždy pokusit zjistit, z jakého důvodu nositel svoji přezdívku dostal, neboť přímý kalk by nemusel vyvolat požadované asociace (například různá zvířata v různých kulturách představují jiné charakterové vlastnosti). Názorným příkladem může být překlad názvu novely Augusta Strindberga – *Obětní kozel*. Nejedná se zde sice o přezdívku, jako příklad nevhodného kalku ale postačí, neboť spojení *obětní kozel* je pro Čechy, kteří jsou zvyklí spíše na spojení *obětní beránek*, poněkud překvapivé a jako název novely proto nevhodné (Krijtová 2013: 87).

7.2.2 Jména domácích zvířat

Jména domácích zvířat sice nepatří k antroponymům, stejně jako lidská nomen omen však často charakterizují vzhled, původ či vlastnosti svého nositele, kvůli čemuž je vhodné jejich jména funkčně substituovat. Jako ukázkou substitučního převodu uvádíme překlad Čapkovy *Velké kočičí pohádky*:

*Tato historie o kočce má (s nedůsledností, jež vyznačuje právě skutečnost) na počátku kocoura, a sice kocoura darovaného. Každý dar má na sobě něco nadpřirozeného; každý je, abych tak řekl, s jiného světa, spadne s nebe, je na nás seslán, vtrhne do našeho života nezávisle na nás a s jakousi exuberancí, zejména je-li to darovaný kocour s modrou pentličkou na krku. I bylo mu dáno jméno **Filip, Budulínek, Kujón a Lotras**, podle různých jeho morálních vlastností; bylo to angorské kotě, ale rozčuchané a zrzavé jako kterýkoliv křesťanský uličník. [...] To tedy byl příchod kočky, jež dostala pro svou skromnost jméno **Pudlenka**; jak vidíte, přišla z neznáma, ale podávám svědectví, že se nijak nepaparovala svým tajemným a snad i nadpřirozeným původem [99].*

*[...] И зовут его **Разумник, Ленивец, Плутшика, Мерзавец** – в зависимости от различных свойств его натуры; это был ангорский кот, но лохматый и рыжий, как обыкновенный православный хулиган. [...] Так появилась и нас кошка, которая за свою скромность получила имя **Скромница**, как видите, пришла Скромница неизвестно откуда, но я свидетельствую, что она никак не хваталась своим таинственным, и, вероятно, сверхъестественным происхождением [100].*

V povídce *Pohřbívání anděla* od Jevgenije Griškovce překladatelka Vlasta Smoláková naopak zvolila fonetickou transkripci psího jména *Граф*, ačkoli by možná nebylo od věci zamyslet se nad vhodností sémantického překladu – *Hrabě*. Takový převod by totiž čtenáři překladového textu zprostředkoval kontrast mezi původem psa a obyčejným životem jeho majitelů:

*В прошлое воскресенье они выезжали на реку. **Граф**, конечно, не вылезал из воды, чего-то рыл у берега [101].*

*Minulou neděli zajeli k řece. **Graf** byl, to se ví, věčně ve vodě, hrabal něco u břehu [102].*

7.3 Převod ruských patronym a českého slova pan/paní

7.3.1 Vyjádření úcty a překlad českého slova „pan“

Ruská patronyma (rus. отчество) představují specifickou skupinu antroponym, která je vlastní pouze některým (slovanským i neslovanským) jazykům (například ruština, bulharština, řečtina, mongolština). Ruská patronyma slouží k vyjádření úcty k nositeli jména a spojení *křestní jméno + patronymum* (Иван Александрович) odpovídá českému spojení *pan/paní/slečna + příjmení*. Při písemném překladu však ruské spojení *jméno + jméno po otci* výhradně transkribujeme, záměna na český ekvivalent, tj. slovo *pan/paní + příjmení* by byla přílišným zásahem do výchozí podoby propria. Při tlumočení je však v odůvodněných případech možné patronymum vynechat a použít adekvátní způsob vyjádření úcty k mluvčímu – zkratky *Ms./Mr.* v angličtině nebo slova *paní/pan* v češtině:

*Теперь слушаем Александру **Сергеевну** Левину.*

*Now let's listen to **Ms. Aleksandra** (Sergeevna) Levina.*

*Nyní si poslechneme **paní** Alexandru (Sergejevnu) Levinovou.*

Jinak je to s překladem českého slova *pan* do ruštiny. Pro Čechy zdánlivě logický překlad slova *pan* slovem *господин* nemusí být tím nejvhodnějším (*pan Novák* ≠ *господин Новак*). Slovo *господин* má totiž pro mnoho Rusů od dob SSSR emocionálně zabarvený odstín. Na oslovení *господин* můžeme v Rusku dostat odpověď ve formě okřídlené fráze z filmu podle Bulgakovovy povídky *Psí srdce*: «Я не господин, господа все в Париже!» Tato reakce je dědictvím minulého režimu, kdy slovo *господин* bylo pro vládnoucí většinu spojeno s opovrhovanou vrstvou carských bílých důstojníků:

– Нет! - Загребел в дверях Филипп Филиппович, - по такому имени и отчеству в моей квартире я вас не разрешу называть. Если вам угодно, чтобы вас перестали именовать фамильярно „Шариков“, и я и доктор Борменталь будем называть вас „господин Шариков“.

– Я не господин, господа все в Париже! - Отлаял Шариков.

– Швондерова работа! - кричал Филипп Филиппович, - ну, ладно, посчитаюсь я с этим негодяем. Не будет никого, кроме господ, в моей квартире, пока я в ней нахожусь! В противном случае или я или вы уйдете отсюда и, вернее всего, вы. Сегодня я помещу в газетах объявление и, поверьте, я вам найду комнату [103].

I dnes se proto tomuto slovu snaží mnoho ruských překladatelů vyhnout, a slovo *pan* je tak z češtiny (a také z polštiny) povětšinou do ruštiny převáděno transkripcí pomocí v ruštině neexistujícího, v povědomí Rusů však zcela pocho- pitelného slova *пан*:

Я расскажу вам, – начал пан Кубат, – что случилось со мной этим летом [104].

Podobný vztah mají Češi ke slovu *товарищ*, které v ruštině není tolik ideologicky zatížené jako v češtině. Slovo *soudruh* v českém prostředí nikdo nepoužije, nebude-li se jednat o text odkazující k době komunistického režimu. Slovo *товарищ* proto v závislosti na kontextu raději překládáme jako *kamarád* nebo *kolega*.

7.3.2 Vyjádření familiárnosti

Je-li spojení křestního jména a patronyma vyjádřením úcty, použití samotného patronyma vyjadřuje v ruském prostředí naopak vysokou míru familiárnosti. Kromě toho je to i znak lidové mluvy, již by měl překladatel ve svém textu kompenzovat jinými lexikálními prostředky (například použitím obecné češtiny), neboť český čtenář obvykle úzus v používání patronym nezná.

7.4 Převod příjmení (bez relevantní sémantické hodnoty)

V současné době převládá při převodu cizích proprií do nového jazykového prostředí tendence zachovat co nejvěrněji výchozí podobu originálu: «стремление к возможно более точному сохранению оригинала в передаче заимствованного собственного имени» [Kalakuckaja 1984: 152]. Základní metodou převodu příjmení proto bude **praktická transkripce**, případně při překlada do ruštiny kombinace **transkripce** a **grafické transplantace**, zřídka samotná grafická transplantace. V řadě případů však zmíněná tendence není v souladu se zažitou praxí, neboť zvláště u ženských příjmení se vžila tendence jména **přizpůsobovat (adaptovat)** k českému tvaroslovnému systému: «Конфликт обостряется, когда эта практика оказывается по каким-либо причинам особенно закрепившейся. Именно это происходит с польскими (и чешскими) фамилиями» [Kalakuckaja 1984: 152]. Kalakuckaja mluví především o převodu příjmení zakončených v češtině na *-ý, -á* (*Nový, Nová*); *-ský, -cký, -ská, -cká* (*Dvorský, Dvorská, Palacký, Palacká*), jejichž převod podléhá určitým zažitým pravidlům, a není tedy možné jej odvodit logickým postupem (podobný problém nastává i při převodu z ruštiny do češtiny jmen na *-ий, -ая*, např. *Достоевский, Достоевская*). Těmto problémům se proto nyní budeme věnovat podrobněji.

7.4.1 Zapojení českých příjmení do ruského tvaroslovného systému

Obecně se česká příjmení do ruštiny přejímají transkripčně, koncovka se adaptuje na ruský tvaroslovný systém pouze u příjmení na *-ský, -cký; -ská, -cká* (viz dále). Pokud byla koncovka adaptována, přiřazení k deklinačnímu paradigmatu není složité (viz níže).

7.4.1.1 Některé zvláštnosti skloňování transkripčně přejatých příjmení

- Mužská příjmení na *-a* je možné v ruštině skloňovat (*Ружичка – без Ружички – с Ружичкой*).
- Mužská příjmení na *-e, -o, -u, -y* by měla po převodu do ruštiny zůstat nesklonná (*Иудеэле – без Иудеэле; Яну – без Яну*).
- Příjmení na *-ek/-ková* (typ *Čapek, Čapková*) nevyvolávají při skloňování problém se zakončením, protože tvrdý konsonant je i v ruštině u mužských jmen častý (тип завод). Problém je (ne)zachovávání vkladného *-e*, které v češtině v nepřímých pádech mizí (*Čapek, bez Čapka*), což není neznámé ani ruštině (*орешек, орешка*). Při skloňování přejatých vlastních jmen si však v ruštině propria toto vkladné *-e* (zdánlivě nelogicky) ponechávají, protože se skloňuje výchozí nominativní forma, která nepodléhá morfologickým změnám:

Лучше купите себе песенник под редакцией Александры Пахмутовой и Кафела Готта и пойте-пойте-пойте [132].

Skandální aféra Josefa Holouška – Скандальная афера Йозефа Голоушека.

Existují však i případy, kdy se vkladné *-e* při skloňování vypouští: *в работах Гавранка, фонетика М. Комарка, написанное Б. Гавранком* (příklady viz Kalakuckaja 1984: 152).

Přestože ruskému gramatickému systému je vynechání vkladného *-e* vlastní, je jeho zachování při skloňování převzatých proprií vhodnější, protože cizí propria se skloňují připojením flektivní koncovky cílového jazyka k nominativnímu tvaru propria, který by měl zůstat nezměněn. Je proto vhodnější tato onyma v ruštině zachovávat i s koncovkovým *-e* (*Чанек, без Чанека*).

Co se týče ženských příjmení tohoto typu, vkladné *-e* se u nich nevyskytuje v žádném tvaru (*Чанкова, Голоушкова*), protože ženskou formu vlastního jména do ruštiny foneticky přepisujeme z výchozí podoby, kde se *-e* nenachází (tvar nerekonstruujeme z mužského příjmení).

- Ženská příjmení, která mají v češtině stejnou formu jako mužská (*Šerých, Janů, Petřů*), se do ruštiny převádějí pomocí transkripce a nesklonují se.

7.4.1.2 Převod českých příjmení na -ský, -ký; -ská, -cká do ruštiny

7.4.1.2.1 Mužská česká příjmení na -ský, -ký

Mužská příjmení tohoto typu se systémově chovají velmi podobně jako ruská příjmení na *-ский, -цкий*. Patrně proto vznikl úzus adaptovat tato jména na ruský tvaroslovný systém. To znamená, že český sufix *-ský, -ký* je nahrazován ruským *-ский, -цкий*, jak je vidět na následujících příkladech: *Антонин Запотоцкий, Карел Поборский, Томаш Росицкий, Франтишек Палацкий*. I když se jedná o narušení transkripčních pravidel, je v rámci zachování jednoty převodu cizích jmen vhodné tuto tradici dodržovat. V beletrii a publicistice tento přístup převládá a VJ se díky tomu velmi snadno zapojují do ruského syntaktického systému:

Ve svých dvašedesáti vypadá Vartecký ještě velmi dobře [105]. – В свои шестьдесят два Вартецкий выглядит все еще безупречно [106].

В начале 80х, уже в пору «Солидарности», Витеслав Дабровский неожиданно погиб при странных обстоятельствах [107].

Někdy se v literatuře můžeme setkat i s přepisem neadaptovanými, ty jsou však spíše v menšině a lze je doporučit jen ve speciální literatuře, kde je potřeba zajistit shodu s výchozí podobou příjmení (např. encyklopedie):

Лимберски пропустит матч [108];

Его преемник, Антонин Запотоцкий, продолжил политику [109].

Adaptovaná česká příjmení se skloňují jako mužská přídavná jména tvrdá (adjektivní typ *новый, мягкий*): *Вартецкий, без Вартецкого*.

7.4.1.2.2 Ženská česká příjmení na -ská, -cká

U ženských příjmení na *-ská, -cká* je v ruských textech čistě fonetický přepis (*Зузана Быджовска, Злата Адамовска, Петра Черноцка, Татьяна Медвецка*) častější než u mužských příjmení, varianty s adaptovaným (poruštěným) sufixem *-ская, -цкая* se však také vyskytují (*Зузана Быджовская, Злата Адамовская, Петра Черноцкая, Татьяна Медвецкая*) a z hlediska zachování systematického přístupu k převodu je budeme preferovat. Ruská lingvistika L. P. Kalakuckaja sice považuje za vhodnější krátké formy: «Мужская фамилия оформляется по русскому образцу, женская – по польскому (tzn. krátká koncovka, pozn. S. Š.). Этот способ передачи для русского языка абсолютно лишен внутренней логики, но, как это ни странно, он встречается даже в лингвистических изданиях» [Kalakuckaja 1984: 160]. D. I. Jermolovič však doporučuje porušovat i ženské varianty jmen, pokud je nositelka prokazatelně slovanské národnosti (její

jméno není pouze dědictvím po předcích): «Общая рекомендация переводчику: если фамилия, использованная в иностранном тексте, принадлежит лицу славянского происхождения, предпочтительнее использовать соответствие с русской флексией (-ский, -цкий, -ская, -цкая), например Zbigniew Brzezinski – Збигнев Бржезинский, Zapolska – Заполская. Если же славянские корни носителя фамилии неочевидны или уходят на несколько поколений в прошлое, следует использовать усеченную несклоняемую форму фамилии (Monica Lewinsky – Моника Левински)» [Jermolovič 2005: 206–207].

Vzhledem k tomu, že požadavek porušovat česká ženská příjmení je součástí nového vydání Pravidel praktické transkripce z češtiny do ruštiny (Jermolovič 2016), doporučujeme i my tato jména porušovat. Výhodou je sjednocení se způsobem přejímání mužských příjmení. Pokud tvůrce textu vyhodnotí, že je důležitější identifikační a klasifikační funkce propria, má samozřejmě možnost použít metodu čisté transkripce a jméno neadaptovat.

Při skloňování přejímají příjmení tohoto typu ruské deklinační sufify (adjectivní typ новая), např. *Черноцкая, без Черноцкой*.

Shrnutí: V případě mužských příjmení je již záležitostí všeobecného konsenzu tato onyma rusifikovat, v případě jmen ženských tato tendence není tak zřetelná, nicméně získává v poslední době převahu nad tendencí opačnou. Doporučujeme proto vedle mužských příjmení rusifikovat i příjmení ženská.

7.4.1.3 Převod českých příjmení na -ý; -á do ruštiny

Převod příjmení končících na -ý; -á komplikují kromě sporů o čisté transkripční/adaptační převod také spory o přepis českého *i/y* (viz problematika praktické a fonetické transkripce v kapitole 5).

7.4.1.3.1 Mužská česká příjmení končící na -ý

Převod koncovky -ý v mužských příjmeních se může realizovat trojím způsobem: (a) **praktickou transkripcí** pomocí ruského -ы; (b) **fonetickou transkripcí** pomocí ruského -и; (c) **poruštěným (adaptovaným) suffixem** -ый/-ий.

a) Přepis -ý > -ы je v současných pramenech hojně zastoupen a je také v souladu s novými pravidly praktické transkripce z češtiny do ruštiny (viz příloha č. 2b), proto jej doporučujeme jako nevhodnější způsob přepisu:

Чешский живописец, график, иллюстратор и сценограф Ян Зрзавы родился в 1890 году [110].

Вит Неудлы умер в самом расцвете творческих сил [111].

Эти слова крупнейшего чешского музыковеда и общественного деятеля Зденека Нежды прекрасно раскрывают... [112].

Je však potřeba mít na paměti, že ještě donedávna žádný autoritativní zdroj přepis *y* (*lat.*) > *ы*⁵⁶ nepodporoval a lingvisté tento způsob přepisu spíše odmítali. Je proto velmi pravděpodobné, že se ještě dlouho budeme setkávat s přepisem *y* (*lat.*) > *u* (*cyr.*). Také je nutné pamatovat na to, že ruská ortografická pravidla neumožňují psát *ы* po písmenech *з, к, х*, a proto i dle nových pravidel se taková spojení přepisují *zu, ку, хu* (*Tichý – Tuxu*).

b) V souladu s pravidly fonetické transkripce (která byla do roku 2016 považována za jediná správná pravidla) by se koncovka *-y/-ý* měla přepisovat výhradně jako *-u*. Proto se v tištěných i elektronických zdrojích často se setkáváme s takovým přepisem:

*...среди которых были сюрреалисты Тойен и Йиндржих Штирски*⁵⁷ [113]. Jak jsme však již zmínili, tento přepis nedoporučujeme.

c) Třetí (avšak nejméně častý) způsob převodu koncovky *-y* v příjmeních je její **poruštění**, tedy přidání koncovky *-ы/-и*, analogicky s porušováním českých jmen končících na *-ský, -cký*:

Ян Зрзавый был одним из ведущих представителей чешского художественного авангарда [114].

Франтишек Тихий вспоминает, как приобщился к «беларушчыне» [115].

Tento způsob je výhodný v tom, že přispívá k větší plynulosti textu, může však způsobit problémy při zpětném přepisu jména nebo při snaze o identifikaci jeho nositele (je to Rus, nebo Čech?).⁵⁸ Problematické je také to, že se k tomuto způsobu přepisu kloní velmi málo autorů, takže jeho zavedení jako přepisu normativního by vyvolalo nesystémovost v přepisech. Kloníme se proto raději k formě přepisu uvedené pod písmenem (a).

Shrnutí: V souladu s novými pravidly praktické transkripce doporučujeme koncovky tohoto typu příjmení přepisovat v textech s běžnou informační hodnotou následovně: *y* > *ы* (*Nový – Новы*); tam, kde by *ы* následovalo po písmenech *з, к, х, ц*, pak jako *u* (*Tichý – Tuxu*). Pokud však tvůrce textu považuje takovou koncov-

56 Tento způsob přepisu nově uvádí Jermolovič ve svých Pravidlech praktické transkripce z češtiny do ruštiny (Jermolovič 2016). Nová tabulka přepisu vychází z naší spolupráce a shoduje se s pravidly přepisu uvedenými v příloze k této práci.

57 Podle výše uvedeného pravidla by navíc toto jméno mělo být přepsáno v podobě *Штирскиий*.

58 Podobný problém ovšem může nastat i v případě příjmení na *-ský, -cký*, u kterých jsme však poruštěný sufix *-ский, -цкий* stanovili jako nejvhodnější, protože praxe jejich porušování je již velmi vítána.

ku za nevyhovující (např. z estetického hlediska), může přistoupit k fonetickému nebo adaptačnímu převodu (*Новый, Тихий*).

Při skloňování příjmení zakončených na koncovku *-ы* jméno ve všech pádech kromě nominativu přibírá porušené koncovky tvrdých přídavných jmen (*Неждлы: Неждлы, без Неждлого, к Неждлому...*). V ruských textech se občas setkáváme i s neskloňnými variantami (*Последние работы Рышавы*), tento typ příjmení však doporučujeme spíše skloňovat (pokud jsou to VJ slovanského původu), protože pádovou koncovkou se výchozí podoba jména nijak nemění (respektive nemění se víc než při přidávání pádových koncovek obecným jménům).

7.4.1.3.2 Ženská česká příjmení končící na *-á*

Co se týče ženských příjmení končících na *-á*, považujeme shodně s D. I. Jermolovičem (a paralelně s mužskými příjmeními na *-ý*) za vhodnější krátkou (neporuštěnou) koncovku:

Магдалена Коженя родилась в Брно, училась в Консерватории Брно [116].

Při skloňování jméno zapojujeme do ruského flektivního systému:

В пятницу в Праге в Национальном театре под овации прошло выступление меццо-сопрано мирового уровня Магдалены Коженой [117].

Lze se sice setkat i s případy, kdy autor transkribované české jméno neskloňuje, pro převod mezi dvěma slovanskými jazyky se nám však takový převod zdá příliš nepřirozený: *Послушайте песню в исполнении Магдалены Коженя* [118].

Pro zapojení ženských příjmení transkribovaných s krátkou koncovkou *-a* do morfosyntaktických vztahů ruského textu považuje D. I. Jermolovič za nejvhodnější připojování ruských koncovek ve všech pádech kromě akuzativu (*Новотна: Новотна, без Новотной, к Новотной, вижу Новотну, с Новотной, о Новотной*): «[...] **винительный** падеж видим **Новотну**. Это, на мой взгляд, хорошо звучит по-русски, тогда как вариант «*видим **Новотную**» был бы в слишком сильном контрасте с усечённым именительным **Новотна**. В других русских падежах склонение усечённой формы затруднено и звучит крайне неестественно (*без Новотны, *к Новотне, *о Новотне – всё это было бы неприемлемо по-русски). Форма же творительного падежа: вместе с **Новотной** – по-русски тоже может считаться производной от усечённого именительного на **-а** (ср.: **домна** – **домной**), поэтому логично распространить её на родительный, дательный и предложный падежи. В итоге получаем довольно стройную парадигму склонения усечённой формы женской фамилии, которая в именительном падеже является транскрипцией чешской формы»

[Jermolovič 2014: online].⁵⁹ Tuto radu je sice možné přijmout, musíme však počítat s tím, že s ohledem na její neintuitivnost nelze spoléhat na to, že se jí bude řídit velké množství uživatelů.

Shrnutí: Mužská i ženská příjmení končící na *-ý*, *-á* je vhodné transkribovat na základě pravidel praktické/ fonetické transkripce (*-ý* → *-yt/-u*, *-á* → *-a*), ruskou koncovku v nominativu nepřipojujeme. V ostatních pádech tato propria přibírají sufixy ruských přídavných jmen tvrdých.

7.4.2 Zapojení ruských příjmení do českého tvaroslovného systému

Slovanská příjmení se většinou skloňují podle českých vzorů ve shodě se svým rodem a zakončením, při transkripci se nominativ mužských příjmení přejímá vždy čistou transkripcí, nikoli adaptací (*Tolstoj*, nikoli **Tolstý*, *Dostojevskij*, nikoli **Dostojevský*). U ženských příjmení je situace složitější, neboť ženská příjmení by se dle tradičních pravidel české gramatiky měla vždy přechylovat (tzn. přejímat nikoli transkripčně, nýbrž adaptačně): „Ženská příjmení většinou nepřejímáme v původní podobě, nýbrž odvozujeme podle zásad platných v českém jazyce (srov. Undsetová, Sandová). Tak k muž. *Minskij* je v ruštině ženská podoba *Minskaja*, česky *Minská*, a podobně *Tolstoj* – *Tolstá*, *Polevoj* – *Polevá*, *Koševoj* – *Koševá*. Tato zásada platí i v případech ukrajinských a neslovanských příjmení, jež v ruštině nepřijímají zvláštní koncovku pro označení ženy: *Zina Makarenko*, čes. *Makarenková*, *Anna Sakse*, čes. *Saksová*, *Naděžda Klemm*, čes. *Klemmová*, *Kachchori*, čes. *Kachchoriová* atd.“ [Ilek 1951: 8]. Protože takový způsob nakládání s VJ však protirečí současné tendenci měnit co nejméně výchozí formu VJ, uvidíme, že někteří uživatelé jazyka i jazykovědci začínají od tohoto přístupu ustupovat (viz níže).

7.4.2.1 Převod a skloňování ruských mužských příjmení v češtině

Mužská ruská příjmení se do češtiny obvykle přenášejí transkripčně, jejich sufixy (až na některá příjmení končící na *-uŭ*) nebývají počesťovány a při skloňování se řadí k náležitým paradigmátům adjektivním tvrdým (*Verbickij* – bez *Verbického*, *Zeljonyj* – bez *Zeljoného*, *Tolstoj* – bez *Tolstého*, *Polevoj* – bez *Polevého*⁶⁰) nebo substantivním (*Kuzněčov* – bez *Kuzněcova*, *Aleksejev* – bez *Aleksejeva*, *Levin* – bez *Levina*). U jmen končících na *-ov* je potřeba upozornit na nezbytné zdvojení komponentu *-ovov-* v dativu a lokálu: *Čechov* – bez *Čechova* – k *Čechovovi* – na *Čechova* – o *Čechovovi* – s *Čechovem*

59 Jermolovič, D. I., 2014. *Transkripcija češskich familij na -ý*. In: Sajt D. I. Jermoloviča. [online]. Moskva, 1. 11. 2014. [cit. 4. 1. 2016]. Dostupné z <http://yermolovich.ru/board/1-1-0-1013>.

60 U jmen na *-oj* není vhodné substantivní skloňování typu *bez *Polevoje*, *bez *Tolstoje*.

a také při tvoření přídatných jmen přivlastňovacích (*m.* – *Čechovův*, *f.* – *Čechovova*, *pl.* – *Čechovovi* apod.).

V češtině je možné skloňovat i příjmení v ruštině neskloňná, zakončená na *-o* (*Korolenko* – bez *Korolenka*). Zvláštní skupinu tvoří adjektivní příjmení s genitivním sufixem *-ych/-ich* (*Zolotych*). Tato příjmení zůstávají v ruštině neskloňná, čehož je možné se držet i v češtině, pokud jméno ovšem mluví nevnímá jako přídatné jméno, může je i skloňovat podle substantivního vzoru *pán* (*Zolotych* – bez *Zolotyča*).⁶¹

V textech méně oficiálního charakteru existuje jistá tendence počesťovat sufix *-uů* (*Dočítal se pořád ještě **Dostojevský**, objevovali jsme Weiningeru, Freuda* [119]), jazykové příručky však tento jev nepovažují za korektní, a proto jej nelze doporučit.

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Иван Петровский	Ivan Petrovskij	bez Ivana Petrovského
b)	Эраст Вербицкий	Erast Verbickij	bez Erasta Verbického
c)	Леонид Твёдрый	Leonid Tvjordyj	bez Leonida Tvjordého
d)	Иван Полевой	Ivan Polevoj	bez Ivana Polevého
e)	Ефим Кузнецов	Jefim Kuzněcov	bez Jefima Kuzněcova
f)	Ермолай Кастаев	Jermolaj Kastajev	bez Jermolaje Kastajeva
g)	Арсений Лихачёв	Arsenij Lichačov	bez Arsenije Lichačova
h)	Пётр Левин	Pjotr Levin	bez Pjotra Levina
i)	Вячеслав Короленко	Vjačeslav Korolenko	bez Vjačeslava Korolenka (v ruštině sice neskloňné, v češtině se však mužská příjmení na <i>-ko</i> skloňují)
j)	Михаил Бельх	Michail Bělych	bez Michaila Bělych/Bělycha

Transkripce a skloňování mužských příjmení

7.4.2.2 Převod a skloňování ruských ženských příjmení v češtině (problematika přechylování)

Převod a následné zapojení ženských ruských příjmení do české věty je o něco složitější než převod příjmení mužských. Je to proto, že v češtině by se měla domácí i cizí ženská příjmení **přechylovat**⁶². Problém je však v tom, že názory na vhodnost či nevhodnost připojování přechylujícího sufixu *-á* nebo *-ová* především k cizím ženským příjmením se různí a do debaty vstupují faktory nejen jazykové (dodržování slovtvorných a gramatických pravidel českého jazyka, zapojování VJ do věty,

61 „Ruská příjmení typu Čutkich, Černych jsou původem genitiv pl., a tedy v ruštině neskloňná, ale v češtině je skloňujeme normálně: gen. Čutkicha, dat. Černychovi atd.“ [Ilek 1951: 10]

62 Přechylování příjmení je odvozování ženských podob příjmení z příjmení mužských. Realizuje se pomocí přechylujícího sufixu *-á* nebo *-ová* a uplatňuje se u příjmení domácího i cizího původu.

slovosled českého jazyka, aktuální větné členění), ale i mimojazykové (otázka feminismu, právní identifikace nositele/nositelky jména, zpětná reverzibilita jména, rozsah znalostí o slovtvorbě českého jazyka, estetický dojem, cit pro jazyk apod.). Spory o vhodnost či nevhodnost přechylování bývají často dosti vyhraněné a již několik desetiletí se neposunuly od otázky, zda *ano* či *ne* nikam dál. Mnohem důležitější je přitom v tuto chvíli vyřešit, jak v češtině s nepřechýlenými příjmeními nakládat, neboť tuto tendenci již pravděpodobně není možné vykořenit. Nepřechýlená příjmení by navíc podle jazykových příruček měla v češtině zůstat nesklonná, což pro češtinu jakožto flektivní jazyk bez gramatikalizovaného slovosledu představuje značný problém, jak dokládá např. Bohuslav Ilek: „V této souvislosti je nutno nadhodit otázku převodu ruských ženských příjmení od mužských jmen na -ov. V češtině připojením dalšího -ová vzniká forma dvojnásobná -ovová, která zejména v instrumentále zní nevhodně (-ovovou). Je proto nutno pomýšlet na připuštění místo typu -ovová zkráceného tvaru -ová, který je v jazykové praxi značně rozšířen, tedy např. Belovodová místo Belovodovová, Bornovoloková m. Bornovolokovová a také Somová m. Somovová. Námitka, že tento zkrácený tvar by vedl k nedorozumění (Somová k Som a ne k Somov), nemá oporu v samém českém jazyce, kde jméno Fialová může být stejně k Fiala jako k Fialový, Šaršová k Šarš, Šarša i Šarše, Drozdová k Drozd i Drozda, Pírková k Pírek i Pírko atd. Naproti tomu při jménech typu Kareninová, Burcevnová aj. nevzniká kakofonie a koncovka -ová může zůstat nezkrácena, třebaže název Anna Karenina je v literatuře takřka ustálen. [...] U rodových jmen v množném čísle je možno užít také zkrácené koncovky -ovi m. -ovovi: Karamazovi, od nom. sg. Karamazov. Jiná je situace skutečných přídavných jmen přivlastňovacích, jako Čechovův, Čechovova... Zde nelze tuto tvarovou dvojnásobnost zakončení nepřipouštět, už vzhledem k nominativu -ův; máme zde prostě možnost přivlastňovacího adjektiva neužít a užít genitivu tam, kde by vznikly tvary opravdu nelibozvučné“ [Ilek 1951: 10–11].

Nepřechylování je vidět také v tomto úryvku z článku rusisty a překladatele Tomáše Glance:

*Jména očekávaných cestujících odkazují k příběhům lidí, kteří ve skutečnosti určitě nepřiletí, protože byli zavražděni jako **Anna Politkovskaja** nebo **Natalja Estěmírova**, případně jsou nezákonně vězněni ruskými úřady jako **Oleg Sencov**, osmatřicetiletý ukrajinský režisér, který je od května 2014 internován a podle materiálů OSN také mučen ruskými orgány, navzdory protestům ukrajinských úřadů a světově proslulých kolegů – Almodóvara, Wenderse, Wajdy, Holland, Loache a dalších. **Anna Achmatova** o tom napsala rozsáhlou báseň *Rekviem* a **Lydia Čukovskaja** přelomovou prózu nazvanou *Sofja Petrovna* [120].*

Kdy a jaká příjmení je nutné přechylovat, stanovuje zákon o matrikách (zákon č. 301/2000 Sb.). Ten v § 69 stanovuje, že:

(1) Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice.

(2) Při zápisu uzavření manželství nebo vzniku partnerství lze na základě žádosti ženy, jíž se uzavření manželství nebo vznik partnerství týká, uvést v matriční knize příjmení, které bude po uzavření manželství nebo vstupu do partnerství užívat, v mužském tvaru, jde-li o

- a) cizinku,
- b) občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině,
- c) občanku, jejíž manžel je cizinec nebo jejíž partnerka je cizinka, nebo
- d) občanku, která je jiné než české národnosti.

Jak je tedy vidět, přechylování ženských příjmení je u žen české národnosti ze zákona povinné. Na druhou stranu je potřeba si uvědomit, že to, co je povinné v úředním styku, není závazné v běžné komunikaci, neboť není v moci žádné vyšší instance nařídit uživatelkám a uživatelům jazyka způsob, jakým by měli komunikovat (může jim ho nanejvýš doporučit). Pokud tedy žena má v matrice uvedeno příjmení v přechýlené podobě, je jen na ní, zda bude vyžadovat, aby o ní veřejnost či média referovala podobou nepřechýlenou, a naopak, pokud má žena jméno oficiálně nepřechýlené, nikdo nemůže médiím ani jazykovým mluvčím zakázat, aby její jméno v běžné komunikaci přechýlili (je ovšem otázkou určité slušnosti používat takovou podobu jména, jakou si přeje sama jeho uživatelka).

Přechylování je nevhodné zvláště tehdy, když je jméno používáno jako reklamní značka (například názvy knih či jiných děl) a pokud vystupuje jako položka v seznamech, slovnících či v encyklopediích. V přeložených titulech mnoha románů se jména hlavních hrdinek na obálce objevují v transkribované podobě (*Anna Karenina*, *Nětočka Nězvanova*). Je to mimo jiné i z toho důvodu, že jméno zde nevystupuje v souvislém textu. Jméno hlavní hrdinky i jméno autorky (tak jako jména zpěvaček, hereček apod.) je svého druhu reklamní značka, mělo by se proto co nejméně měnit. To však neznamená, že když budeme o autorce nebo hrdince literárního díla informovat v běžném (psaném či mluveném) kontextu, nemůžeme jejich jména v rámci snazšího zapojení do morfosyntaktických vztahů zpracovat dle pravidel českého pravopisu a připojit jim proto sufix *-á/-ová*: *Tolstoj napsal román Anna Karenina. O hlavní hrdince Anně Kareninové se hned v úvodu dovíme, že...*

Z čistě jazykového hlediska je přechylování ženských příjmení pro češtinu jednoznačně pozitivní a vhodný prostředek, jak jméno zapojit do morfosyntaktických vztahů: „Přechylování je pro jazykový systém češtiny jako flektivního jazyka zcela přirozené, vychází z jejich strukturních vlastností – z toho, že různé gramatické významy slov vyjadřujeme pomocí koncovek. V každé mluvnici a jazykové příručce se s ním počítá jako s běžnou součástí gramatického systému. Účelem přechylování je smysluplné dorozumění, snaha vyhnout se nejednoznačným větám typu *Seleš porazila Graf*. Přechylováním předcházíme nedorozumění a významovým nejasnostem (například *Na návštěvu přijde Smith* – muž, nebo žena?, *Stone navštívila Roberts* – kdo koho navštívil?). [...] Jak je z příkladů evidentní, nepřechý-

lené příjmení nelze skloňovat a nepoznáme z něj rod pojmenované osoby.⁶³ Jak však bylo zmíněno, do debaty vstupují i faktory mimojazykové, neboť odpůrci přechylování mají za to, že přechylováním se svévolně mění podoba vlastního jména, že přechylování je výrazem přivlastňování a že v zahraničí nelze z pasu jednoznačně poznat, že manželé jsou opravdu svoji. Ačkoli jazykovědci tyto názory spolehlivě vyvracejí⁶⁴, tendence k omezení přechylování jsou již tak silné⁶⁵, že by na ně jazykovědci měli začít reagovat i jinak, než dokola opakovat důkazy o nevhodnosti nepřechylování. Takovou reakcí by měla být především rada, jak nepřechýlená VJ zapojit do české věty, neboť jejich nesklonování (zvláště v případě slovanských ženských příjmení) je v češtině téměř nemožné.

Zůstane-li nepřechýleno jméno z některého neslovanského jazyka, nepředstavuje jeho nesklonnost pro české jazykové mluvčí tak velký estetický problém. Zůstává sice problém s rozlišováním větněčlenských vztahů, ten však nechme pro tuto chvíli stranou, neboť o tom, že nepřechylování je pro češtinu nevhodné, jsme mluvili výše. Pokud je pro český jazykový cit únosná věta *rozhovor s Angelou Merkel*, velmi neesteticky bude znít spojení se slovanským příjmením: **rozhovor s Naděždou Tolokonnikova*. Z toho důvodu je potřeba se alespoň pokusit najít možný systém pro skloňování nepřechýlených příjmení slovanského původu.

Níže uvádíme tři možná řešení, která by se pro nepřechýlená ženská příjmení dala využít. Zůstává samozřejmě v platnosti, že z hlediska platných pravidel českého pravopisu je jediným správným řešením jméno přechýlit a skloňovat s náležitými přechýlenými deklinačními sufixy (*Naděžda Tolokonnikovová*, bez *Naděždy Tolokonnikovové*; *Julija Muštajevová*, bez *Julije Muštajevové*; *Irina Zilberová*, bez *Iriny Zilberové* a tak podobně)⁶⁶, níže uvedené návrhy skloňování nepřechýlených příjmení však uvádíme jako vodítko pro ty, kdo se rozhodnou příjmení i přes všechny problémy s tím spojené nepřechylovat. Jako nevhodnější z níže uvedených metod považujeme metodu č. 3, neboť ta nejlépe kombinuje požadavky na co nejtěsnější zachování formální podoby přejatého VJ (nominativ přejatý transkripčně) se současným intuitivním systémem skloňování (vyhýbá se nepřirozenému zdvojení přechylovacího komponentu *-ov-* a vzniklé kakofonii spojené se zdvojeným *-ovov-*). Zároveň

63 *Přechylování*. In: Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český AV ČR [online]. [cit. 10. 1. 2016]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?ref=705&id=700>.

64 Přechylování podobu VJ nemění, jen mu přiřazuje deklinační sufixy stejně jako při skloňování mužských VJ; přechylování není výrazem přivlastňování, ale odkazování, podobně jako slovo *fialová* také nepřivlastňuje tento příznak fialové barvě, jen k ní odkazuje; problém s identifikací rodinných vztahů musí vyžadovat opravdu velmi urputného a mentálně zaostalého úředníka, neboť různá zakončení ženských a mužských příjmení jsou typická pro velké množství světových jazyků atd.

65 Nepřechylování ženských příjmení není už jen doménou sportovních komentátorů, ale proniká i do společenských médií (týdeník *Respekt* se rozhodl cizí ženská jména nepřechylovat) a showbiznyosu (jména českých popových ikon jako *Emma Smetana*).

66 Více o tradičním přechylování a skloňování cizích jmen a příjmení viz Miloslava Knappová: *Naše a cizí příjmení v současné češtině*.

se tento systém podobá přepisu mužských příjmení (nominativ přejatý transkripčně, ostatní pády skloňované dle českého tvaroslovného systému).

1) Nominativ nepřechýlený (přejatý transkripčně), ostatní pády s přechýlenými sufixy.

Výhoda tohoto řešení spočívá v tom, že v podstatě zachovává současný systém a pro zastánce přechylování by jeho větší rozšíření nemuselo být problematické. Výrazná nevýhoda je však v tom, že deklinační sufixy jsou neintuitivní (Jak se sufix *-ova* může změnit na *-ovová?*). Další nevýhodou je, že toto řešení zachovává zdvojené přechylování v ruštině již přechýlených příjmení, což je jedna z výhrad odpůrců přechylování. V tuto chvíli je však možné odpůrcům přechylování tento systém doporučit pro užívání v textech oficiálního a především odborného charakteru, protože nominativní podoba propria má referenční funkci, což je v odborném textu důležité při odkazování na zdroje.⁶⁷

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Надежда Толоконникова	Naděžda Tolokonnikova	bez Naděždy Tolokonnikovové
b)	Марина Цветаева	Marina Cvetajeva	bez Mariny Cvetajevové
c)	Оксана Лихачёва	Oxana Lichačova	bez Oxany Lichačovové
d)	Анна Шукшина	Anna Šukšina	bez Anny Šukšinové
e)	Юлия Короленко	Julija Korolenko	bez Julije Korolenkové
f)	Людмила Улицкая	Ljudmila Ulickaja	bez Ljudmily Ulické
g)	Евгения Подольская	Jevgenija Podolskaja	bez Jevgenije Podolské
h)	Ирина Зильбер	Irina Zilber	bez Iriny Zilberové

Transkripce a skloňování ženských příjmení, řešení č. 1

2) Adaptace nominativu na český tvaroslovný systém (počeštění) a následné skloňování podle náležitého paradigmatu podstatných nebo přídavných jmen.

Zavedení takového systému by navázalo na doporučení Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR počešťovat příjmení končící na *-aja*, tedy *Ulickaja* > *Ulická*. Tento systém zde však uvádíme jen pro úplnost, za vhodný jej nepovažujeme z toho důvodu, že současné trendy v české a západoevropské (nikoli však ruské) translatoologii vedou spíše ke zprostředkování co nejbližší formální podoby propria s jeho výchozí formou. Takové zásahy do podoby jména, jako je počeštění zakončení, nejsou považovány za vhodné, neboť narušují identifikační funkci VJ. V textech s vysokou estetickou hodnotou (beletrie) by však užití tohoto systému mohlo být opodstatněné.

⁶⁷ S ohledem na žánr textu jsme se rozhodli toto řešení využít i v této publikaci.

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Надежда Толоконникова	Naděžda Tolokonniková	bez Naděždy Tolokonnikové
b)	Марина Цветаева	Marina Cvetajeva (počeštit není možné)	bez Mariny Cvetajevy (skloňování podle vzoru žena) nebo tradiční přechýlená podoba bez Mariny Cvetajevové
c)	Оксана Лихачёва	Oxana Lichačová	bez Oxany Lichačové
d)	Анна Шукшина	Anna Šukšinová	bez Anny Šukšinové
e)	Анна Королёнка	Anna Korolenková	bez Anny Korolenkové
f)	Людмила Улицкая	Ljudmila Ulická	bez Ljudmily Ulické
g)	Евгения Подольская	Jevgenija Podolská	bez Jevgenije Podolské
h)	Ирина Зильбер	Irina Zilberová	bez Iriny Zilberové

Transkripce a skloňování ženských příjmení, řešení č. 2

3) Kombinace prvního a druhého přístupu – tedy transkripce v nominativu, v ostatních pádech adjektivní skloňování tak, jako by nominativ byl počeštěn (pokud počeštění nominativu prakticky není možné /typ Цветаева, Шукшина, Зильбер/, je možné užít substantivní skloňování nebo tradiční přechýlenou koncovku).

Jak jsme zmínili v úvodu k této části, toto řešení se nám zdá jako nejvhodnější systém zpracování nepřechýlených vlastních jmen. V nominativu totiž recipient dostane informaci o tom, jakou podobu má vlastní jméno ve výchozím jazyce, v ostatních pádech je však u většiny jmen zachována možnost jméno intuitivně skloňovat a tak je zapojit do věty. Výhoda tohoto řešení spočívá také v tom, že odpovídá realizaci přejatých mužských příjmení, u nichž se nominativ přejímá transkripčně, zatímco ostatní tvary tak, jako by nominativ byl počeštěn (viz tabulka *Transkripce a skloňování mužských příjmení*).

U tohoto řešení jazykovědci bezesporu namítnou, že u jmen s komponentem *-ov-* nepoznáme, jaká byla výchozí mužská podoba (tedy pokud si vezmeme např. jméno *Naděžda Zubova*, nepoznáme, zda byla výchozí mužská varianta *Zub*, nebo *Zubov*).⁶⁸ Tuto často opakovanou námitku však nepovažujeme za relevantní, neboť

68 Mužská příjmení na *-ov-, -ev-, -ěv-* byla původně přídavnými jmény přivlastňovacími. V ruštině se z nich ženské tvary tvoří pomocí přípony *-a*, zatímco v češtině by se k mužským tvarům měl připojovat sufix *-ová*. V ruštině proto tvoří tato příjmení dvojice typu *Кузнецов – Кузнецова, Кастаев – Кастаева, Лихачёв – Лихачёва*. V češtině by vzhledem k požadavku přechylovat ženské podoby jmen z forem mužských pomocí sufixu *-ová* měly vypadat následovně: *Кузнецов – Кузнецовová, Кастаев – Кастаевová, Лихачёв – Лихачёвová*. Při přejímání těchto jmen do češtiny by se ženská podoba měla tvořit z výchozí mužské podoby, nikoli transkripce z ženského přechýleného tvaru v cizím jazyce (více viz Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, <http://prirucka.ujc.cas.cz>). To znamená, že k mužskému příjmení *Кузнецов* se přidá sufix *-ová*, čímž vznikne tvar *Кузнецовová* s dvojím *-ovov-* (stejně tak *Надежда Толоконникова – Надěžда Толоконниковová, Валентина Терешкова – Валентина Терешковová*). Naopak, nekonečí-li mužské jméno na *-ov*, ale třeba na *-in* (*Левин – Левина*), přidáním ženského sufixu *-ová* vznikne varianta pouze s jedním *-ov-*, tedy *Левиновá*, nikoli **Левиновová; Тимошенко – Тимошенková*, nikoli

mnohem důležitější je z důvodu zpětné reverzibility a identifikační funkce propria znát s určitostí výchozí podobu jména, které v tuto chvíli přejímáme. Vždyť pokud si nepoučený čtenář přečte jméno *Zubovová*, může se domnívat, že má v ruských zdrojích také hledat někoho, kdo se jmenuje **Зубовова* (většina laiků připojování sufixů *-ovová/-evová* nechápe). Stejně tak většina cizinek s takovým přechýlením svého jména nesouhlasí a používání sufixu *-ovová* se vyhýbají. Kromě toho výchozí mužskou podobu s jistotou neurčíme ani u takových jmen, jako je *Ulická*, *Podolská*, jejichž převod je tímto způsobem doporučován (jak se má nepoučený recipient dovítit, že mužský tvar od *Ulická* je *Улицкий* a nikoli třeba **Улицкой*?). Navíc, jak již bylo zmíněno výše, výchozí mužskou podobu nepoznáme ani u určitého typu ženských příjmení: je *paní Fialová* od jména *Fiala*, nebo *Fialový*, *Čapková* od *Čapek*, nebo *Čapka*?

U jmen s komponentem *-ov-* máme za to, že převzetí již přechýleného zakončení je přirozenější než jeho zdvojování, proto by při nepřechylování bylo možné v nominativu užívat krátkou transkribovanou podobu *-ova* a v ostatních pádech počestěnou adjektivní koncovku *-ová* (*Kuzněcova*, bez *Kuzněcové*). Problematická jsou jména končící v ruštině na *-eva*, která snadno počestit nelze, neboť čeština takové zakončení u ženských příjmení nezná. U těchto jmen se proto nabízí buď přiřazení k substantivnímu typu skloňování (*Cvetajeva*, bez *Cvetajevy*), nebo skloňování s tradičně zdvojeným přechylovacím sufixem (*Cvetajeva*, bez *Cvetajevové*). Zde je asi nejlepší nechat výběr na jazykové preferenci tvůrce textu a počkat, který ze systémů se v češtině ujme.

Dlouhou dobu bude jistě docházet k tomu, že někteří uživatelé budou trvat na přechylování, jiní zase budou jména zarputile ponechávat v podobě výchozí. V textech se tak budeme setkávat s dvojím způsobem skloňování a budou vznikat nežádoucí dublety. Pokud však opravdu sílí tendence k nepřechylování bude nakonec jazykovedci přijata, uvedený systém by mohl být způsob, jak s nepřechýlenými VJ nakládat.

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
a)	Надежда Толоконникова	Naděžda Tolokonnikova	bez Naděždy Tolokonnikové
b)	Марина Цветаева	Marina Cvetajeva	bez Mariny Cvetajevy (skloňování podle vzoru žena) nebo bez Mariny Cvetajevové (tradiční přechylování)
c)	Оксана Лихачёва	Oxana Lichačova	bez Oxany Lichačové
d)	Анна Шукшина	Anna Šukšina	bez Anny Šukšiny (skloňování podle vzoru žena) nebo bez Anny Šukšinové (tradiční přechýlení)

**Тymošenковová*. Citovaná příručka AV ČR proto doporučuje v běžných textech (i kdyby měla nositelka jména v dokladech zapsán krátký sufix) používat podoby přechýlené podle české mluvnice. Podoby typu **Mladenová* (od *Mladenov*), **Zubová* (od *Zubov*) jsou podle příručky tedy utvořeny nenáležitě, odpovídaly by mužským jménům *Mladen*, *Zub*.

7.4 Převod příjmení (bez relevantní sémantické hodnoty)

	Originál jména	Podoba v nominativu	Podoba v genitivu
e)	Анна Короленко	Anna Korolenko	bez Anny Korolenko (nesklonné a nepřechýlené, nesklouňuje se ani v ruštině) nebo bez Anny Korolenkové (v češtině je možné skloňovat)
f)	Людмила Улицкая	Ljudmila Ulickaja	bez Ljudmily Ulické
g)	Евгения Подольская	Jevgenija Podolskaja	bez Jevgenije Podolské
h)	Ирина Зильбер	Irina Zilber	bez Iriny Zilber (nesklonné tak jako v ruštině) nebo bez Iriny Zilberové (dle jazykové preference mluvčího opět možnost skloňování, jako by v nominativu bylo přechýleno na Zilberová)

Transkripce a skloňování ženských příjmení, řešení č. 3

7.4.2.3 Shrnutí

V následující tabulce shrnujeme, jaké jsou preferované převody některých problematických zakončení mužských i ženských příjmení z ruštiny do češtiny a z češtiny do ruštiny.

		Původní zakončení	Zakončení transkribovaného propria
Převod z češtiny do ruštiny	M	-ský, -cký (<i>Veselský, Palacký</i>)	-ский, -цкий (<i>Веселский, Палацкий</i>)
	Ž	-ská, -cká (<i>Veselská, Palacká</i>)	-ская, -цкая (<i>Веселская, Палацкая</i>)
	M	-ý (<i>Новý</i>)	-ы ⁶⁹ (<i>Новы</i>)
	Ž	-á (<i>Новá</i>)	-а (<i>Нова</i>)
Převod z ruštiny do češtiny	M	-ий (<i>Достоевский</i>)	-ij (<i>Dostojevskij</i>)
	Ž	-ая (<i>Достоевская</i>)	-aja/-á ⁷⁰ (<i>Dostojevskaja/Dostojevská</i>)
	M	-ов (<i>Кузнецов</i>)	-ov (<i>Kuzněcov</i>)
	Ž	-ова (<i>Кузнецова</i>)	-ova/-ovová ⁷¹ (<i>Kuzněcova/Kuzněcovová</i>)
	Ž	-а; -о (<i>Левина, Тимошенко</i>)	-a/-ová; -o/-ová ⁷² (<i>Levina/Levinová, Tymošenko/Tymošenková</i> ⁷²)

Přehled možných řešení pro přepis koncovek příjmení v nominativu

7.4.3 Rodová jména

Označení rodin slovanského původu utvoříme podle ruského vzoru se sufixy *-ы/-и* v nominativu a *-овых, -евых, -ых, -их* v genitivu po slovu *rodina – семья* (*rodina Adámkova – семья Адамковых*).

Při převodu souhrnných rodinných jmen z ruštiny do češtiny zaměňujeme sufix *-ы* sufixem *-ovi*: *Головины были учителя...* – *Golovinovi byli učitelé...* Případně opisem: *Господа Головлевы – Golovlevské panstvo*. Pokud rodinné jméno ve výchozím tvaru obsahuje komponent *-ov-* (*Карамазов – Карамазови*), bylo by korektní připojovat zdvojený sufix *-ovovi* (**Karamazovovi*). Tato praxe se však u přijetí tohoto typu neujala (zvláště z důvodu, že se taková pojmenování objevují nejčastěji v krásné literatuře), dochází tedy ke krácení sufixu a správně je *Karamazovi*.⁷³

7.5 Převod jmen příslušníků třetích zemí v česko-ruských textech

7.5.1 Jména příslušníků třetích zemí v ruských textech a jejich převod do češtiny

Překládáme-li do češtiny ruský text, který obsahuje jméno příslušníka jiné než české národnosti, toto jméno do češtiny netranskribujeme, nýbrž dohledáme původní podobu, ve které se jméno vyskytuje ve svém jazyce. Pokud je ve výchozím jazyce jméno psáno latinkou, přebíráme tuto podobu, je-li ve výchozím jazyce psáno cyrilicí nebo jakýmkoli jiným písmem než latinkou, nebudeme jméno transkribovat z ruštiny do češtiny, ale z výchozího jazyka a za pomoci příslušných pravidel transkripce určených pro daný jazyk. S touto situací se překladatelé často setkávají při překladu ruských textů obsahujících ukrajinské reálie, které je zvykem v ruských textech porušovat. Jméno je tedy potřeba vyhledat v původní ukrajinské podobě a následně transkribovat pomocí pravidel ukrajinsko-české transkripce (k nalezení v libovolném současném akademickém vydání Pravidel českého pravopisu⁷⁴):

69 V tomto případě by dle pravidel fonetického přepisu byl možný i přepis *Носу* (viz 5. kapitola, problém „staré“ či „nové“ transkripce).

70 Volba přechýleného či nepřechýleného tvaru záleží na typu textu a na preferencích tvůrce textu, viz výše kapitola 7.4.2.2 Problematika přechylování.

71 dtto

72 dtto

73 srov. B. Ilek: „U rodových jmen v množném čísle je možno užít také zkrácené koncovky *-ovi* místo *-ovovi*: *Karamazovi*, od nom. sg. *Karamazov*“ [Ilek 1951: s. 11].

74 Například Pravidla českého pravopisu, Praha: Academia, 2013, vyd. 2.

*Центральний залізничний вокзал Києва, пожалуй, найбільше необычне строєння із всіх прикладів радянського конструктивізму. Вокзал авторства **Александра Вербицького** об'єднує в собі як чисто конструктивістські прийоми – сплошне остеклення, чисті лінії, так і прийоми українського бароко.*

*Hlavní nádraží v Kyjevě je asi nejpozoruhodnější stavba ze všech sovětských konstruktivistických objektů. Nádraží, jehož autorem je **Oleksandr Verbyckyj**, spojuje jak čistě konstruktivistické postupy (výrazné zastoupení skleněných ploch a čisté linie), tak prvky ukrajinského baroka [121].*

Kromě použití správného transkripčního pravidla je potřeba myslet také na to, že samotná podoba názvu může být ve výchozím jazyce odlišná než v ruštině:

*Поражающий воображение современников (о **Госпроме** отзывались все передовые поэты и писатели тех лет – Маяковский, Драйзер, Барбюс, Гончар, Катаев) комплекс был воздвигнут всего лишь за три года, с 1925 по 1928, очень примитивными методами – с помощью лопат, носилок и тачек.*

*Komplex **Deržpromu** (rus. **Gosprom**), který ohromoval své současníky (ke stavbě se vyjadřovali všichni přední básníci a spisovatelé těch dob, například Majakovskij, Dreiser, Barbusse, Gončar, Katajev), byl vystavěn za pouhé tři roky (1925–1928) velice primitivními metodami pomocí lopat, stavebních nosítek a koleček [122].*

7.5.2 Jména příslušníků třetích zemí v českých textech a jejich převod do ruštiny

Analogicky, pokud se v českém textu převáděném do ruštiny vyskytnou jména příslušníků dalších národů, musíme na ně uplatňovat přepisová pravidla pro daný jazyk, nikoli pro česko-ruskou transkripci.

Jak jsme již uvedli, latinkou psané jméno *Hugo* může v ruštině získat množství různých podob podle toho, ze které země pochází jeho nositel. Z Česka: *Hugo Haas* – *Гуго Гаас*, z Francie: *Hugo Lloris* – *Юго Льорис*, z Anglie: *Hugo Gernsback* – *Хьюго Гернсбек*; z Nizozemí: *Hugo van der Goes* – *Хуго ван дер Гус*. Při převodu takových jmen je proto potřeba vždy nejdřív zjistit, jaká je národnost nositele jména, a teprve potom jméno převést dle příslušného pravidla (tabulky pro přepis z hlavních světových jazyků viz Jermolovič 2005: 300–396).

Velmi často se v této oblasti při překladu do ruštiny chybuje při převodu jmen z východních jazyků (japonština, čínština), která se v západoevropském textu vyskytují v latině. Tato jména se často nesprávně převádějí pomocí pravidel pro anglickou transkripci, což však silně narušuje jejich fonetickou podobu. *Chen Jian* tak například nebude **Чен Джиян*, ale *Чжень Цзянь* (Jermolovič 2009: 30).

7.5.3 Převod jmen, u nichž národnost nositele neodpovídá podobě jména

Poněkud problematická může být situace, kdy formální podoba jména neodpovídá národnosti jeho nositele, nebo když národnost nositele jména neznáme a není možné ji zjistit.

Pokud jméno ještě zjevně nese prvky výchozího jazyka, přepíšeme je podle příslušného transkripčního pravidla: původně německé jméno *Müller*, vyskytnuvší se v českém textu, budeme proto do ruštiny přepisovat jako *Мюллер* (podle pravidel rusko-německého přepisu), i když se jedná o Čecha, který třeba německy ani nemluví. Pokud však jméno bude psáno v počeštěné formě bez přehlasovaného *ü*, přepíše se podle pravidel česko-ruské transkripce (*Miller – Миллер*). Stejně tak jméno *Tomáš Hübschman* bude kvůli přehlasovanému *ü* přepsáno dle německé transkripce *Томаш Хюбшман* (nikoli **Губшман*), ačkoli se jedná o Čecha narozeného v Praze. Jméno *Josef Merhaut* (narodil se v rakouském císařství ve městě Švabín, psal česky) však již přepíšeme jako *Йозеф Мерхаум* (nikoli **Мерхаум*), protože jeho podoba neobsahuje žádné znaky, které by byly vlastní výlučně němčině.

Vyskytne-li se v textu jméno člověka, u něhož se neshoduje národnost a/ nebo původ s formální podobou jeho jména, je možné se řídit těmito kroky:

1. Zjistíme, neexistuje-li v cílovém jazyce již nyní vžitá podoba jména tohoto člověka.
2. Pokusíme se zjistit, jak své jméno vyslovuje sám nositel.
3. Pokusíme se zjistit, jaký je rodný jazyk nositele.
4. Pokusíme se zjistit, z jakého jazyka pochází jeho jméno.
5. Zjistíme, jakým jazykem se mluví v zemi, kde se nositel jména trvale nachází/nacházel.

Z pěti bodů volíme primárně ten hierarchicky nejvyšší, o úroveň níž sestupujeme, až když není možné zjistit informace předchozí úrovně. Návod uvedl D. I. Jermolovič v jedné diskusi na svém webu www.yermolovich.ru.

Ne vždy však uvedené schéma pomůže. Například jméno *Вильгельм Карлович Кюхельбекер* velmi zřetelně napovídá, že jeho původ je německý, avšak to, že jeho nositel má jméno *po otci*, implikuje, že se jedná o rodilého Rusa. Vzhledem k tomu, že bod jedna ani dva z výše uvedené pomůcky není možné zjistit, kloníme se k přepisu *Vilgelm Karlovič Kjuhelbeker*, neboť tento ruský básník (1797–1846) sice má zjevné německé kořeny (pochází ze saské šlechtické rodiny žijící v Estonsku), jeho rodným jazykem však byla ruština (v Rusku se navíc narodil i zemřel a jeho díla jsou psána rusky). Německá podoba jména *Wilhelm Küchelbecker*, se kterou se setkáváme především v anglicko- a německojazyčných zdrojích, je sice také možná, nelze ji však považovat za zavedenou, protože například ve Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů (Pospíšil et al. 2001: 320) nalzáme podobu *Kjuhelbeker, Vilgelm Karlovič*.

Naopak jméno skladatele *Alfreda Schnittkeho* (rusky *Альфред Гартуевич Шнитке*, narodil se v SSSR, jeho otec byl v Německu narozený ruský Žid a matka volžská Němka narozená v Rusku) se dnes do češtiny mnohem častěji přepisuje v podobě *Alfred Schnittke*, ačkoli až do devadesátých let byla častější podoba počestěná, tedy *Alfred Šnitke*. Současná preference používání výchozí (pravděpodobně německé) podoby jména je nejspíše zapříčiněna tím, že *Schnittke* strávil určitou část života na Západě, kromě toho začalo do České republiky po roce 1991 pronikat velké množství nahrávek a publikací napsaných a vydaných na Západě, kde má jméno vždy podobu *Schnittke*.

Jak je vidět, preference transkribované či původní podoby je mnohdy závislá na zvážení pisatele a jednoznačné stanovení „správnosti“ toho kterého přístupu není vždy možné.

7.6 Převod antroponymických komponentů v jiných onymických kategoriích

Antroponyma jsou často součástí dalších názvů, především názvů ulic, institucí, výrobků, hudebních a uměleckých skupin, cen, prémie, frazeologických jednotek apod. Antroponymickou část těchto názvů obvykle převádíme pomocí transkripce s ohledem na výchozí jazyk, často však musíme pozměnit gramatickou stavbu celého názvu (adaptace nebo větňčlenská záměna), protože ergonyma i logonyma se převádějí pomocí sémanticky zaměřených metod překladu.

7.6.1 Antroponyma v názvech výrobků a cen

Má-li v češtině antroponymum formu shodného přívlastku, do ruštiny ho nejčastěji převádíme přívlastkem neshodným, užijeme tedy **větňčlenskou záměnu**. Je-li i v češtině neshodný přívlastek, v ruštině jej ponecháváme v této formě.

Při překladu z ruštiny do češtiny nahrazujeme přívlastky neshodné přívlastky shodnými, přirozenějšími pro češtinu, jen tehdy, když přenášíme samotné příjmení (bez křestního jména a patronyma). Při převodu všech částí zachováváme i v češtině přívlastky neshodné.

Převod do ruštiny:

...chorobu, jež vypukla ve světoznámých **Holbenových** sbírkách [123]

...заболевание, возникшее во всемирно известных **оранжереях Голбена** [124];

...a doporučil postříkovati zachvácené exempláře tinkturou **Harvard-Lotsenovou** [125]

...и рекомендовал обрызгивать пораженные экземпляры **настойкой Гарварда-Лотсена** [126];

cena Josefa Škvoreckého – премия Йозефа Шкворецкого.

Пřevod do češtiny:

Премия имени А. С. Пушкина – Puškinova cena/Cena A. S. Puškina;

Кунсткамера Петра I – Kunstkamera/Obludárium Petra Velikého.

7.6.2 Antroponyma v názvech institucí

V názvech institucí český shodný přívlastek obvykle zůstává i v ruštině (pokud není použito slovo *имени*, viz níže). Pokud je v češtině neshodný přívlastek, v ruštině jej zachováváme:

Masarykova univerzita – Масариков университет; Univerzita Karlova – Карлов университет; Univerzita Palackého – Университет Палацкого; Nadace Olgy Havlové – Благотворительный фонд Ольги Гавловой; Divadlo Járy Cimrmana – Театр Яры Цимфмана.

Проведя серию экспериментов, исследователи из Карлова университета установили, что кареглазые люди чаще вызывают доверие с первого взгляда, чем голубоглазые [127].

Театр Гоголя – Gogolovo divadlo; Московский драматический театр имени Н. В. Гоголя – Gogolovo činoherní divadlo v Moskvě / Moskevské činoherní divadlo N. V. Gogola.

7.6.3 Překlad ruského slova «имени» v ergonomech

Při překladu do češtiny slovo *имени* nikdy nepřekládáme:

Библиотека имени Ленина – Knižovna V. I. Lenina / Leninova knihovna.

Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова – Lomonosovova moskevská státní univerzita.

V případě víceslovného antroponyma v češtině je možné při převodu do ruštiny použít i ruského modelu s použitím slova *имени*: *Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Университет имени Яна Эвангелисты Пуркyně, Knižovna Jiřího Mahena – Библиотека им. Иржи Магена.* Při překladu krátkých názvů je slovo *имени* nadbytečné: *Karlova univerzita – Карлов университет.*

Při současném výskytu antroponyma a toponyma má antroponymum přednost: *Российский государственный педагогический университет имени Герцена – Gercenova ruská státní pedagogická univerzita.*

7.6.4 Antroponyma ve frazeologii a idiomatice

Antroponyma v ustálených slovních spojeních (především v přirovnáních) je vhodnější vynechávat (**deonymizovat**), protože jejich transkripce by nebyl splněn komunikační cíl (čtenář cílového textu obvykle nemá dostatečné znalosti kulturního pozadí výchozí kultury), substitute by zase narušila klasifikační funkci (čtenář by mohl získat dojem, že tato konkrétní osobnost je známá i ve výchozí kultuře). Frazém *Хватит Ваньку валять* tak budeme překládat jako *Nedělej ze sebe šaška*.

7.7 Převod jmen biblických a mytologických postav, jmen svatých a monarchů

V kapitole o etymologické záměně (5.2.3) a o převodu křestních jmen (7.1) jsme uvedli, že užívání domácích paralel křestních jmen není v dnešní překladatelské praxi žádané (jméno *Kateřina* nemůžeme v ruštině bezdůvodně nahradit jménem *Екатерина*). U určité skupiny antroponym však tato premisa neplatí. Jde o antroponyma, která jsou natolik výjimečná (jedinečná), že díky kontextu nebo doplňku jména (příjmení, přízvisko, číselné označení, slovo *svatý* apod.) svého nositele identifikují natolik jednoznačně, že se v různých jazycích vžilo jejich jméno v lokální podobě. Používání **etymologické záměny** je v tomto případě závazné a musíme ji při překladu použít místo transkripce.

7.7.1 Jména biblických a mytologických postav, světců a významných církevních činitelů

Obsahuje-li text hagionyma (jména světců) či jména jiných biblických a mytologických postav, převádíme je pomocí **etymologické záměny**, což znamená, že volíme výchozí podobu jména z mytologického fondu vlastního jazyka (Bible, legendy, životy svatých), které je s daným jménem příbuzné:

svatá Barbora – *святая Варвара, nikoli Барбора*; *svatý Jiří* – *святой Георгий, nikoli Йирий*;
svatý Ambrož – *святой Амвросий*; *sv. Anežka Česká* – *Агнецка Чешская*; *svatá Anežka Česká*
 – *святая Агнецка Чешская*.

Левий Матфей – *Svatý Matouš*; *Житие Андрея Юродивого* – *Život Ondřeje Cařihradského*;
Житие Святого Иоанна Милостивого – *Život Jana Milostivého*.

Z pravidla etymologické záměny existují i výjimky. Například jméno *Аввакум* se přepisuje transkripčně jako *Avvakum*, ačkoli v českém prostředí známe starozákonního proroka jménem *Abakuk*, což je etymologicky příbuzná podoba tohoto jména. Celé jméno ruského starověrce se však přepisuje jako *Протопоп Аввакум Петров*, nikoli jako **Протопоп Abakuk Петров*. Tradiční a zavedený převod má vždy přednost před převodem na základě jakýchkoli jiných pravidel, i kdyby tato pravidla porušoval.

Správnou výchozí podobu jména pro etymologickou záměnu je potřeba hledat v encyklopediích či překladových slovnících, popřípadě přímo v Bibli. V dnešní době je velmi snadno dostupným zdrojem také internetová encyklopedie Wikipedie, při jejím používání však musí být překladatel obezřetný, aby se nedopustil chyby. Měl by si proto podobu jména ověřit i v jiných zdrojích, například odborných knihách na dané téma (velmi cenným zdrojem jsou například překlady knih s duchovní tematikou od Michala Řoutila).

Při převodu osobních jmen hierarchů, církevních činitelů apod., kteří se nestali světci a nejsou známi pod nějakým jménem zavedeným v kulturním prostředí přijímajícího jazyka, je potřeba jejich jména důsledně **transkribovat** (tedy například *иеромонах Матфей* – jeromonach Matfej, nikoli Matouš).

7.7.2 Jména monarchů

Jména současných i zemřelých monarchů převádíme stejně jako jména světců pomocí **etymologické záměny**, ne však tak důsledně:

Екатерина Большая – Kateřina Veliká; *Елизавета Петровна* – Alžběta I. Petrovna; *Петр I Алексеевич* – Petr I. Veliký.

Jan Lucemburský – *Иоганн Люксембургский*; *Jindřich VII. Lucemburský* – *Генрих VII.*

Pokud VJ ve fondu přijímajícího jazyka neexistuje, při přepisu do ruštiny se jména evropských monarchů často převádějí pomocí německé varianty: *Karel IV.* – *Карл IV.* V ostatních případech přepisujeme foneticky z výchozího jazyka: *Sigismund von Luxemburg* – *Сигизмунд I Люксембург.*

Předložky ve jménech tohoto typu se překládají (nikoli transkribují), i když jméno jako takové bylo z důvodu neexistence vhodného ekvivalentu v přijímajícím jazyce transkribováno: *Tomáš ze Štítného* – *Томаш из Штитного.*

Jak jsme zmínili, u jmen monarchů výše uvedené pravidlo neplatí úplně a musíme se vždy držet zavedené podoby VJ. Například jméno prince *Charlese* se transkribuje následovně: *Charles, Prince of Wales* – *Чарльз, принц Уэльский*, tedy

transkripcí, nikoli onymickou záměnou pomocí *Карл*. Stejně tak *Václav IV.* je v ruském jazyce *Васлав IV*, nikoli **Вячеслав IV*.

7.8 Převod jmen známých osobností, pohádkových, filmových, knižních hrdinů

Převod proprií s tzv. kulturněhistorickým obsahem je mnohdy překladatelský oříšek z toho důvodu, že čtenář cílového textu nežije a nedospívá ve stejné kultuře jako autor originálu a množina jeho znalostí se nemusí protínat s množinou znalostí autora.

Překladatelé mají několik možností, jak si s problémem poradit:

a) Uvedení potřebné informace v **poznámce pod čarou**, což však může vyvolávat (především v umělecké literatuře) nepříliš estetický dojem a text zbytečně zatížit, pokud by takových poznámek bylo příliš mnoho:

«Ты воспринимаешь жизнь, как Гурвинек – войну» – кричал на нее однажды перед разводом Джеф, кляня гневом. (Розпáтка pod čarou: *Знаменитая в чешском кукольном театре марионетка, играющая роль мальчика-несмышленыша.) [128].*

b) **Transkripce** jména tam, kde překladatel předpokládá, že neznalost jména nebrání čtenáři správně pochopit celý kontext:

Также kdyby Grebeniček vypadal jako Richard Gere, budeš volit komunisty? – Выходит, если бы Гребеничек был похож на Ричарда Гира, ты бы голосовала за коммунистов? [129].

Ruský čtenář sice pravděpodobně neví, kdo je to *Grebeniček*, z povahy srovnání však pochopí, že je to pravděpodobně nějaký český politik, který asi nebude příliš krásný. Přesto se však nabízí otázka, zda by nebylo vhodnější čtenáři pomoci například rozšířením informačního základu.

c) **Deonymizace**, tedy úplné vynechání propria, je možná tehdy, když jméno nemá identifikační funkci, ale například funkci metaforickou, a jeho použití by čtenáři zbytečně komplikovalo pochopení celého textu.

d) **Onymická záměna / etymologická záměna**. Tato metoda se může zdát jako vhodné řešení problému neznalosti kulturního pozadí propria z výchozího textu. K jejímu použití je však potřeba přistupovat opatrně, protože by mohlo dojít k míšení kulturního prostředí, ve kterém se odehrává děj, s prostředím, ze kterého pochází postava použitá k onymické záměně. Pokud tak českého *hloupého Honzu* nahradíme při překladu do ruštiny jménem *Ванька Дурак*, čtenář může získat dojem, že se děj pohádky odehrává v ruském prostředí.

7.9 Převod etnonym a jmen obyvatelských

Etnonyma, tedy jména etnických skupin (*Němci, Češi, Romové, Židé*), nejsou vždy považována za propria, neboť označují velkou skupinu lidí, nikoli jednotlivce. V. D. Bondaletov dokonce za jednu z disciplín onomastiky vymezuje stanovení problému «вхождения – не вхождения в состав ономастической лексики этнонимов (названий народов), номенов (номенклатурных названий какой-либо отрасли, науки, техники, искусства, например, терминов родства, видов растений и под.), названий жителей той или иной местности» [Bondaletov 1983: 9]. Vzhledem k tomu, že v ruštině se etnonyma dokonce píšou s malým písmenem a ani Rudolf Šrámek je ve svém přehledu onomastických kategorií neuvádí (Šrámek 1999), zmíníme zde jen okrajově, že etnonyma je potřeba překládat **metodami zaměřenými na obsah** (ekvivalenty vyhledáváme v překladových slovnících tak jako apelativa). Kromě rozdílného pravopisu je potřeba věnovat pozornost také rozdílu mezi označením národnosti a náboženského vyznání. České *Žid* bude v ruštině *еврей*, zatímco *žid* – *уидей*.

Odvozování obyvatelských jmen od jmen místních má v ruštině větší bohatství přípon než v češtině (*москвич, сибиряк, поморец, одесит*). Proti tomu v češtině je jediná přípona *-an* (*Moskvan, Sibiřan, Pomořan, Oděsan*). Obyvatelská jména proto nahrazujeme vždy substitučně, nikoli transkripcí. Česká přípona *-ák* (*Rusák*) má pejorativní charakter, a není proto vhodné ji užívat (srov. Plek 1951: 11).

7.10 Převod theonym (jmen bohů)

Stejně jako etnonyma, ani jména bohů nově nevytváříme, ale jejich podobu dohledáváme v překladových slovnících či encyklopediích: *Zeus* – *Зевс*; *Prométheus* – *Прометей*.

7.11 Převod fytonym (jmen rostlin)

Fytonyma musíme pro účely translatologické onomastiky rozdělit na odborné názvy rostlin a historickogeografická pojmenování, která jsou obohacena o geografický nebo historický prvek (*Žižkův dub, Vilémovický tis*).

7.11.1 Odborné botanické názvosloví, lidové názvy

Tvorba názvů rostlin se řídí Mezinárodním kódem botanické nomenklatury, který stanovuje Mezinárodní botanický kongres. Každá známá rostlina tak má latinské jméno, které je funkční na nadnárodní úrovni. Jednotlivé jazyky si pak pro rostliny vytvářejí svůj národní název, který je někdy vytvořen překladem (kalkem) názvu latinského. Při převodu jmen rostlin proto vždy dohledáváme v atlasech rostlin domácí název: *Облепиха крышиновидная* (*Hippophae rhamnoides*) – *Rakytník řešetlákový* (*Hippophae rhamnoides*).

Pokud se domníváme, že název pro danou rostlinu v cílovém jazyce neexistuje (může se to stát zvlášť v případě endemitních druhů), název budeme převádět pomocí kalku nebo transkripce, případně užijeme jen název latinský s poznámkou o neexistenci domácího názvu.

Kromě odborného názvosloví je potřeba rozlišovat také lidové názvy (*kaštan × jírovec maďal*), které opět nahrazujeme domácími variantami.

Jako ukázkou převodu fytonym uvedeme úryvek z Čapkova díla *Ukradený kaktus*:

*Ale já si zas myslím, když nějaký malý kaktusář vidí, řekněme, takového zlatého Grusona za dvanáct stovek, tak ho jen zbytečně bolí srdce, že ho nemá. [...] Ale tuhle vloni jsme začali pozorovat, že se nám ztrácejí kaktusy; a to ne nějaké ty na oko, co kdekdo chce mít, ale zrovna takové ty speciality; jednou to byl **Echinocactus Wislizenii**, podruhé **Graessnerii**, pak jedna **Wittia**, import přímo z Kostariky, pak jedna **species nova**, kterou poslal Frič, potom jeden **Melocactus Leopoldii**, unikát, který nikdo v Evropě neviděl už přes padesát let, a nakonec **Pilocereus fimbriatus** ze San Dominga, první kus, který kdy přišel do Evropy [130].*

*А по-моему, когда такой захудалый кактусовод рассматривает, скажем, нашего золотого **Крусона** за двенадцать сотен, у него только понапрасну щемит сердце – ведь таким ему никогда не завладеть. [...] Однако в прошлом году стали мы замечать, что кактусы у нас исчезают, исчезают вовсе не самые яркие, которые каждый хочет и себя завести, а именно самые редкостные экземпляры; как-то мы недосчитались **Echinocactus Wislizenii**, в другой раз **Graessnerii**, затем пропала **Wittia**, импортируемая прямо из Коста-Рики, за ней **Species nova**, которую послал Фрич, а там **Melocactus Leopoldii**, уникальный экземпляр, какого в Европе никто не видел уже больше полувека, и, наконец, **Pilocereus fimbriatus** из Сан-Доминго, единственный экземпляр, прижившийся в Европе [131].*

V ukázce je vidět, že latinské názvy ponechával překladatel v latině (*zatem пропала Wittia*), pokud však byl použit název český, vyhledal analogický ruský název (*нашего золотого Крусона*). Grafickou transplantaci spojení *species nova* (navíc jeho přepsání do podoby s velkým písmenem) nepovažujeme za vhodnou, neboť toto sousloví znamená *nový druh*. Nejedná se o název.

7.11.2 Historickogeografické názvy

Tyto názvy označují nejčastěji památné stromy, které „pamatují“ významné historické události (*Zižkův dub v Náměšti*), označují svého majitele (*Jeníkova hruška*), byly pojmenovány na počest významné osobnosti (*Goethův dub*), odkazují k místopisu (*Lukasova zpívající lípa*, *Opatovická borovice*), charakterizují svou podobu nebo prvky v krajině (*Dub Troják*, *Hadí královna*). Tyto rostliny jsou významnými krajinnotvornými prvky a častými cíli turistických výletů a exkurzí. Z toho důvodu se s nimi setkáváme v turistických průvodcích, kde je vhodné je převádět podobně jako toponyma, (a) která musejí recipientovi umožnit dané místo snadno nalézt (proto se převádějí na formu zaměřenými metodami – **transkripcí, přímým grafickým přenosem**); (b) recipient by měl mít možnost dozvědět se o historické motivaci názvu, v závorce případně i na prvním místě je proto dobré uvést kalckem přeloženou variantu, volíme proto **zdvojený převod**: *Opatovická borovice* – *Опатовицкая сосна* (*по-чешски Опатовицка боровице*).

8 GEONYMA

Geonyma jsou druhy onymických objektů, které leží v krajině a jsou kartograficky fixovány v mapách. Dělí se na toponyma, astronyma a anemonyma. Toponyma tvoří mezi geonymy početně nejvýznamnější skupinu.

Geonyma často obsahují **adjektivní přívlaskty** (*velký, dolní, starý, suchý, jelení; медвежий, волчий, южный*) a **klasifikátory (označení druhu objektu)**, které jsou obvykle tvořeny substantivem (*jezero, hora, město; нпуд, пека, гора...*), např. *Dolní rybník, Медвежья гора*. Pokud se nejedná o překlad vědecké studie, kartografické literatury nebo jiného odborného textu, kde je zachování formální podoby propria důležité, volíme překlad se zachováním sémantické hodnoty, tedy **kalk, polokalk** nebo **substituci** (*Velké jezero – Большое озеро*); v odborné literatuře **transkripce** (*Velké jezero – Белке-Езеро*). V turistických průvodcích je nejvhodnější **zdvojený převod** (*Kravi hora – Коровья гора / Краву-Гора*), přičemž transkribovanou podobu umísťujeme do závorky, protože obvykle ji není možné skloňovat.

8.1 Toponyma

Vnější forma toponym je zvláště důležitá pro stanovení jednoznačné shody při identifikaci objektu. Pokud je vnější forma nedostatečně zachována, může docházet k nejrůznějším omylům. Toponyma vstupují do právních vztahů v legislativních dokumentech, v dokumentech místní samosprávy, dopravy a spojů. Dále se vyskytují v mapách, turistických průvodcích, informačních dokumentech a všude, kde je potřeba jednoznačně lokalizovat místo nebo území. Z toho důvodu by vnější forma zeměpisného názvu měla být závazná a jednoznačně identifikovatelná i za hranicemi svého přirozeného výskytu. Tento požadavek však komplikuje:

- výskyt exonym;
- zvyk překládat adjektivní komponenty a označení druhu objektu sémanticky;
- nemožnost přesně zachovat formální podobu při převodu mezi jazyky s různými grafickými soustavami a jinými morfosyntaktickými zákonitostmi;
- nedostatečně zpracovaná pravidla převodu;
- neznalost překladatelů a dalších účastníků komunikace.

8.1.1 Exonyma a problém standardizace

Exonyma jsou domácí podoby cizích zeměpisných názvů a antroponym označující objekty a osoby ležící a žijící vně území domácího jazyka. V českém jazyce se setkáváme například s exonymy *Rakousko (Österreich)*, *Dillí (Delhi)*, *Kišiněv (Chišíněv)*, *Cáchy (Aachen)*, *Peking (Beijing)*... I jméno města *Kyjiv* se dá považovat za exonymum, neboť správný fonetický přepis by byl *Kyjiv*, stejně tak *Lvov – Lviv*.

Existence exonym je v dnešním propojeném světě z praktického hlediska spíše na obtíž, protože dubletní názvy mohou způsobovat problémy v dopravě, poštovních službách, turismu apod. Z toho důvodu OSN přistoupila ke standardizaci názvů, kterou se zabývá od 50. let 20. století s cílem usnadnit vydávání mezinárodních map a jiných kartografických publikací. V roce 1960 proto vznikla skupina UNGEGN (the United Nations Group of Experts on Geographical Names), která tuto problematiku zpracovává a iniciuje vydávání příruček *Ungegn Toponymic Guidelines*. Skupina stanovuje, které názvy budou považovány za standard⁷⁵. Cílem organizace UNGEGN je shromažďovat a propagovat tzv. *Toponymické směrnice (Toponymic guidelines for map and other editors, for international use)*, které by měly obsahovat informace o toponymech všech členských států za účelem standardizace zeměpisných názvů. Směrnice mimo jiné obsahují fonetická pravidla pro čtení zeměpisných názvů, seznam apelativ označujících druh objektu, která se vyskytují v toponymii daného státu (slova jako *jezero, řeka, průsmyk...*), a jejich překlad do angličtiny, seznam zkratk, které se v mapách objevují, apod. Toponymický standard pro Českou republiku je možné nalézt na adrese: http://www.cuzk.cz/Zivotni-situace/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovna-komise-CUZZK/Geograficke-nazvoslovne-seznamy/Toponymic_guidelines_of_the_Czech_republic.aspx.

Toponymická směrnice pro Rusko prozatím nebyla OSN dodána.

Pokud skupina UNGEGN stanoví některou z podob toponyma jako oficiální mezinárodní název, měly by jej všechny členské státy ve všech oficiálních mezinárodních dokumentech závazně používat. Z dvojice *Beijing – Peking* je první název oficiální, který se používá v mezinárodní dopravě, mapách, spojích apod.

⁷⁵ Standardizovaný název je takový název, který byl vybrán z množiny alternativních názvů a schválen orgánem, který je zplnomocněn přijímat taková rozhodnutí.

Podoba *Peking* je české exonymum, které je nutné používat výhradně v českých textech, které nemají mezinárodní charakter.

8.1.2 Obecné zásady převodu toponym

Způsob převodu toponym závisí na mnoha okolnostech. Je třeba si nejdříve uvědomit:

- zda převádíme název pro kartografické účely (mapy) s mezinárodní platností, nebo pouze s lokálním významem;
- zda existuje, nebo neexistuje exonymum (při tvorbě dokumentů s lokálním významem);
- zda převádíme jmenné seznamy, nebo souvislé texty;
- jakého typu je toponymum, které převádíme;
- zda je součástí toponyma klasifikátor (apelativní označení druhu objektu), a pokud ano, jakého je charakteru (samostatný lexém nebo jen slovtvorný formant, viz kapitola 8.1.2.1).

Při převodu pak můžeme zvolit následující postup:

1. Existuje-li exonymum, využíváme (v textech lokálního významu) tuto podobu.
2. Neexistuje-li, proprium transkribujeme, z tohoto pravidla však existuje velké množství výjimek, toponyma se mnohdy převádějí i pomocí kalku nebo částečného kalku (viz kapitola 8.1.3).
3. Transkribované VJ přizpůsobíme ortografickým pravidlům cílového jazyka (psaní pomlček, velkých písmen apod., viz kapitola 8.5). Jedná se o transkripční metodu převodu s adaptací.
4. V mezinárodních mapách se toponyma uvádějí v původní grafické podobě (grafická transplantace), názvy psané jiným písmem než latinkou se uvádějí ve dvojí podobě – původní a transliterované.
5. Grafická transplantace je u toponym v souvislých textech zcela nevhodná, naopak v mezinárodních mapách žádaná.⁷⁶

⁷⁶ «Абсолютно неприемлемым для передачи топонимов следует признать метод прямого графического переноса. Недопустимо включение топонимов в текст русского перевода в исходной (латинской) графике. Это относится и к микротопонимам (названиям объектов городской среды или ландшафта)» [Jermolovič 2005: 272–273].

8.1.2.1 Překlad apelativní části toponym

Označení druhu objektu může být vyjádřeno sémantickým morfémem (*Konopiště*), pseudomorfémem (*Новгород*) či samostatným slovem (*mys Dobré naděje*) s klasifikační funkcí:

Velikonoční ostrovy; Москва-река; Новгород; Замоскворечье; Петушку; Храдиště; Konopiště; Pavlov; Archlebov; Kyjov.

Klasifikační komponent podává informaci o charakteru propria pouze mluvčímu výchozího jazyka, který podle apelativní části může poznat, že se jedná např. o řeku, horu, město, vesnici apod. Transkripcí se tato informace ztrácí, musíme proto dbát na její nahrazení vhodnými lexikálními jednotkami (např. rozšířením informačního základu), pokud tato informace nevyplývá z kontextu. Do nového jazyka přenášíme **označení druhu objektu (klasifikátor)** následovně:

- Je-li vyjádřen pouze morfematically, uijeme **transkripce** (*Archlebov – Архлебов*), v případě možnosti a potřeby doplníme **rozšířením** (*Kyjov – z. Куёв*).
- Tvoří-li ho samostatné slovo, bývá často překládána **kalkem** (*Охотское море – Ochotské moře, náměstí Svobody – площадь Свободы*). Při překladu z neslovanských jazyků se i pro celé lexikální jednotky užívá **transkripce** (*Times Square – Таймс-Сквер, Long Island – Лонг-Айленд*). Ta se užívá i u slovanských lexikálních jednotek, pokud apelativní část převáděného toponyma nemá v přijímajícím jazyce vhodný ekvivalent, nebo ekvivalent existuje, ale má příliš odlišnou vnitřní formu (*Mariánské Lázně – Марианские-Лазне, Невский проспект – Něvský prospekt*). Transkripce dáváme přednost také tehdy, když je cílový text oficiálního charakteru a je žádoucí zpětná dohledatelnost.

Při překladu apelativní části propria pomocí **kalku** mnohdy bývá problém nalézt vhodný překladový ekvivalent. Možnosti jsou následující:

1. dohledání výrazu v dvojjazyčných překladových slovnících;
2. dohledání výrazu v překladatelských příručkách;
3. dohledání výrazu v toponymických standardech vydaných komisí UNGEGN;
4. analýza reálií dle podobnosti pojmenovávacího systému a vytvoření jména podle analogického modelu (substituace).

8.1.2.2 Překlad názvů administrativních jednotek České republiky a Ruské federace

Apelativní části proprií, které někdy vyvolávají při překladu problém, jsou názvy administrativních jednotek. Ruské slovo *район* je ve *Velkém česko-ruském slovníku* bez bližší specifikace přeloženo jako *oblast, pásmo, kraj; okres, obvod (administrativní jednotka); čtvrť (район города)*. Bez hlubší znalosti ruského a českého admini-

strativního dělení není možné například pro toponymum *Ленинградский район* z uvedených variant vybrat správnou možnost. Nabízejí se následující varianty: *Leningradský rajon*, *Leningradská oblast*, *Leningradský okres*, *Leningradský kraj*, *Leningradský obvod* nebo *čtvrť Leningradský rajon*. Všechny vypadají na první pohled přijatelně, správná je však jen jedna.

Podle následujícího výkladu má slovo *район* v ruštině více významů: «Районы входят в состав республик, областей, краёв. Крупные города делятся на городские районы.»⁷⁷ Tato informace nás ke správnému řešení přivede jen tehdy, když zjistíme, jaké jsou české ekvivalenty jednotlivých ruských pojmů. Tedy pojem *республика/республика* má v češtině i ruštině přibližně stejný význam, stejně tak *край/край*. Přeložit ruský pojem *область* je složitější, protože *oblast* se v češtině jako územně správní jednotka nepoužívá. Svým významem se přibližně kryje s českým pojmem *kraj*, takže by se tak dala překládat, protože mezi pojmy *область* a *край* není z právního hlediska dnes v ruštině žádný rozdíl: «В настоящее время юридическое различие между краем и областью отсутствует. В Советском Союзе (в соответствии с Конституцией СССР 1977 г., гл. 11) такое различие существовало: автономная область могла входить в состав союзной республики либо края, но не области.»⁷⁸ Protože v dnešní době mezi těmito pojmy není žádný rozdíl, ve směru z češtiny do ruštiny české slovo *kraj* doporučujeme překládat jako *край* (*Житоморавский край* > *Южноморавский край*). Při překladu z ruštiny do češtiny by sice bylo přesnější překládat *область* jako *kraj*, protože pojem *oblast* v českém územně správním dělení neexistuje, na druhou stranu to však může čtenáře přeloženého vlastního jména zmást, kdyby byla potřeba pojem převést zpět do ruštiny. Z toho důvodu je vhodnější ruské slovo *область* překládat jako *oblast*, byť to není zcela přesné. Pro vytvoření správného ekvivalentu je potřeba ještě vysvětlit české pojmy *kraj* (vyšší územně samosprávný celek, v ČR je 14 krajů); *okres* (územně správní jednotka střední úrovně, která je vyšší než obec a nižší než kraj) a *městská část / městský obvod* (pojmy jsou rovnocenné, označují čtvrti statutárních měst).

Porovnáním ruského a českého územně správního dělení můžeme vyvodit, že:

- označuje-li *район* část republiky, překládá se jako *kraj*;
- označuje-li *район* část kraje/oblasti (rusky *край, область*), překládá se jako *okres*;
- označuje-li *район* část statutárního města, překládá se jako *městská část* či *městský obvod*, často se také užívá neoficiální pojem *městská čtvrť*.

77 Příspěvatelé Wikipedie. *Rajon*. In Wikipedia The Free Encyclopedia. [online]. 22. 4. 2015 [cit. 21.11.2015]. Dostupné z <https://ru.wikipedia.org/wiki/Район>.

78 Příspěvatelé Wikipedie. *Kraj (Rossija)*. In Wikipedia The Free Encyclopedia. [online]. 27. 7. 2015 [cit. 21.11.2015]. Dostupné z <http://ru.wikipedia.org/?oldid=72391340>.

Z důvodu nejednoznačnosti ruského slova *район* je proto za účelem stanovení správného ekvivalentu potřeba vyhledat na mapě, co přesně slovo označuje. Tak zjistíme, že *Ленинградский район* je součástí většího geografického celku – nachází se na severu Krasnodarského kraje. Vzhledem k tomu, že je součástí kraje a sdružuje 12 obcí, vhodný překlad je *Leningradský okres*, protože je to územně správní jednotka střední úrovně, vyšší než obec a nižší než kraj. Pojem *Ленинградский район* však na (historické) mapě nalezneme ještě jednou, do roku 1991 totiž označoval jednu z částí Moskvy. Tento pojem bychom (v historických textech) převáděli jako *Leningradský obvod*, protože je součástí města. Kromě toponyma *Ленинградский район* existuje ještě *Ленинградская область*. Protože, jak jsme uvedli výše, pojem *область* má podobný význam jako české slovo kraj, spojení *Ленинградская область* přeložíme buď jako *Leningradský kraj*, případně jako *Leningradská oblast*, což může být vhodnější z důvodu zpětné reverzibility (volba slova *oblast* či *kraj* závisí na typu překládaného textu).

Administrativní členění Ruské federace a překlad jednotlivých kategorií

Podle ústavy z roku 1993 a pozdějších změn sestává Ruská federace k 1. lednu 2015 z 85 subjektů (rusky: субъекты), které se dělí do 6 kategorií s různým stupněm politické autonomie.

- 22 *республики* – překládáme jako **republika**;
- 46 *областей* – překládáme substitučně jako **kraj**, nebo z důvodu zpětné reverzibility jako **oblast**;
- 9 *краёв* – překládáme také jako **kraj** (jak jsme uvedli výše, v dnešním ruském jazyce není mezi pojmy *край* a *область* rozdíl);
- 1 *автономная область* (*Еврейская автономная область* – *Židovská autonomní oblast*) – překládáme jako **autonomní oblast**;
- 4 *автономных округа* – překládáme jako **autonomní okruhy**;
- 3 *федеральных города* – překládáme jako **federální města**.

Kromě toho se v ruské toponymii často využívají termíny *населённый пункт*, *село*, *поселёк*, *община*, *муниципалитет*, které můžeme shodně překládat jako **obec** (v textech odborného charakteru). V beletrii a méně odborných textech budeme volit spíše pojmy **město**, **městys** či **vesnice**.

Administrativní členění České republiky a překlad jednotlivých kategorií

Česká republika se dělí na třináct krajů a hlavní město Praha. Kraje se dále dělí na okresy, ve kterých se nacházejí obce.

- **Kraj** (rusky *край*), například *Южноморавский край*.
- **Okres** (rusky *район*), například *Брно-город*, *Брно-пригород*, *Йиндржихув-Градец*.
- **Obec** (rusky *община*, *муниципалитет*), například *Кралупы-над-Влтавоу*,
v obcích můžeme dále vydělovat:

- **obce** (neoficiálně *vesnice*, rusky *населённый пункт, село, посёлок*),
- **obce s rozšířenou působností**,
- **městysy** (je možné použít překlad *местечко*),
- **města** (rusky *город*).

Dle zákona č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení); §1; ve znění ze dne 2014-10-04 je *obec* základním územním samosprávným společenstvím občanů; tvoří územní celek, který je vymezen hranicí území obce. Obce jsou tvořeny obvykle jednou nebo několika *vesnicemi* (rusky *село, деревня*) a přilehlým územím. Některým větším a významnějším obcím byl udělen status *města* (rusky *город*). Ruský pojem *деревня* označuje obec natolik malou (často bez zpevněné komunikace a kostela), že většina českých vesnic se může označovat ruským pojmem *село*, nikoli *деревня*. Na druhou stranu pojem *село* může mít někdy pejorativní charakter, takže dle kontextu může být vhodnější užít pojem *деревня*.

rusky	česky
республика	republika
область	kraj / oblast
край	kraj
район	kraj (část republiky)
	okres (část kraje)
	městský obvod / městská část, čtvrť (část města)
населённый пункт, село, деревня, посёлок,	obec (v odborné literatuře)
община, муниципалитет, местечко	město, městys, vesnice (v beletrii)
česky	rusky
kraj	край
okres	район
obec	община (населённый пункт, село, посёлок, муниципалитет)

Překlad vybraných názvů územně správních celků

8.1.3 Převod vybraných druhů toponym

8.1.3.1 Názvy států

Názvy států jsou jedinečná toponyma, proto jejich cizí podobu nikdy nově netvoříme, ale **dohledáváme** (například v encyklopediích jako *Малый атлас мира, Школьный атлас světa*). Vžitě názvy států mají podobu **exonym** (*Rakousko, Maďarsko, Kumaň*), **transkripce** s případnou **adaptací** (*Turkmenistán*) či **kalku** (*Pobřeží slonoviny, Ruská federace*).

V různých typech textů musíme dbát na to, že je rozdíl mezi názvy politickými (*Česká republika, the Czech Republic, Чешская Республика*) a názvy obecně zeměpisnými (*Česko, Czechia, Чехия*). Stejně tak *Rusko (Россия) × Ruská federace (Российская Федерация)*; *Makedonie (Македония) × FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia, Бывалá jugoslávská republika Makedonie (BЈRM), Бывшая югославская Республика Македония)*; *Pobřeží slonoviny (Берег Слоновой Кости) × Côte d'Ivoire (Республика Кот-д'Ивуар)*. V oficiálních textech je nutné vždy použít oficiální název. V neoficiálních textech naopak není chyba (a mnohdy je naopak vhodnější) používat název obecně zeměpisný.

8.1.3.2 Názvy obcí (měst, městysů a vesnic)

U názvů obcí je při převodu z češtiny do ruštiny a naopak nejčastějším způsobem převodu **transkripce** (Санкт-Петербург – Sankt-Petěrburg, Москва – Moskva, Нижний Новгород – Nižnij Novgorod, Сергиев Посад – Sergijev Posad, Юрьев-Польский – Jurjev-Polskij). **Ехonyma** jsou u názvů měst v česko-ruském převodu poměrně ojedinělá (Санкт-Петербург – Petrohrad). Jedná-li se o méně známé město, jehož název ještě nebyl v cizím jazyce zaveden, VJ vždy **transkribujeme** (nikdy nevytváříme vlastní kalk).

Při přepisování názvů obcí do ruštiny je potřeba formu přeneseného VJ přizpůsobit ortografickým pravidlům jazyka příjemce (tato pravidla se vztahují pouze na převod toponym):

- Složené toponymické názvy (včetně názvů s předložkou), které transkribujeme do ruštiny, se píše se spojovníkem, i když v češtině spojovník není (*Ческа-Тришебова, Карловы-Вары, Чески-Крумлов*). Toto pravidlo vychází z pravopisu ruských toponym podobného typu (*Йошкар-Ола, Юрьев-Польский, Переславль-Залесский, Ростов-на-Дону, Орехово-Зуево*). Ve směru přepisu z ruštiny do češtiny spojovník zachováváme (*Joškar-Ola, Jurjev-Polskij*).
- Je-li přídatné jméno z názvu adaptováno (porušeno pomocí ruské koncovky), název se píše bez spojovníku (*Чешский Крумлов*), což vychází ze stejného modelu u ruských názvů typu *Нижний Новгород, Сергиев Посад*.

8.1.3.3 Názvy ulic a náměstí

Názvy ulic a náměstí mají v textu důležitou identifikační funkci, proto by nejčastější metodou převodu měla být praktická transkripce (*ulice Na Kampě – улица На-Камне*), aby adresát získal co nejpřesnější představu o výchozí podobě propria a mohl si je dohledat v dalších zdrojích. Jak je však vidět v následující ukázce, při převodu tohoto typu toponym se často užívají i jiné metody (kalk, adaptace, rozšíření, větňčlenská záměna):

Площадь Свободы ограничивают улица Сумская, на нее выходят спуск Пассионарии, проспект Ленина и улица Тринклера. – Náměstí Svobody je z jedné strany ohraničeno ulicí Sumskou a z druhé strany do něho ústí ulice (spusk) Pasionarii, Leninův prospekt a Trinklerova ulice [135].

8.1.3.3.1 Transkripce názvů ulic a náměstí

Transkripce (s případnou **adaptací**) při převodu volíme tehdy, když:

a) Proprium nemá relevantní sémantickou hodnotu (*Сумская улица – ulice Sumská, Московский проспект – Moskevský prospekt, ulice На Кампě – улица На-Камне*). Taková propria většinou transkribujeme se současnou adaptací koncovky (tedy *ulice Sumská*, nikoli *ulice *Sumskaja*).

b) Vnitřní podoba přeneseného propria by se příliš odlišovala od výchozí podoby (*Зелный trh* raději převedeme transkripcí jako *Зелны-Трг*, nikoli jako *Капустный рынок*; stejně tak *ул. Большая Морская* bude *ulice Bolšaja Morskaja*, nikoli *ulice Velká Mořská*). Jak uvádíme níže, **kalky** těchto názvů je vhodné uvést v závorce (**zdvojený převod**). V případě textů s primárně estetickou hodnotou (beletrie, zčásti publicistika) je také možné uvedení kalkovaného názvu jako jediné varianty (tedy pouze *Капустный рынок, Velká Mořská ulice*).

c) Název ulice či náměstí není součástí souvislého textu, ale vystupuje jako položka v seznamu, kde je potřeba zachovat co nejvyšší míru zpětné převoditelnosti (*Staroměstské náměstí – Староместске-намести*).

Při přepisu do ruštiny by se měly čistě transkribované složené názvy ulic a náměstí (včetně názvů s předložkou) psát se spojovníkem (Mel'nikov 1964: 141): *ulice Pod Kaštanу – улица Под-Каштану, ulice Na Příkopě – улица На-Пришконе, Staroměstské náměstí – Староместске-Намести, Зелный trh – Зелны-Трг*. Je-li název porušten (adaptován) nebo přeložen pomocí kalku, spojovníky se nepíší: *náměstí Svobody – площадь Свободы*.

8.1.3.3.2 Kalkování názvů ulic a náměstí

Kalk volíme obvykle tehdy, když výchozí i cílová formální podoba propria mají velmi podobnou strukturu díky slovanské příbuznosti českého a ruského jazyka (*Zlatá ulička – Золотая улочка, náměstí Svobody – площадь Свободы, Česká ulice – ул. Чешская; Сенная площадь – Сенне náměstí, Садовая улица – Садовая ulice*).

V případě, že by vnitřní formu nebylo možné zachovat a místo kalku bychom byli nuceni použít substituci, může být vhodným řešením i **polokalk** (*Staroměstské náměstí – Староместская площадь*). Tuto podobu považujeme za vhodnější než *Старогородская площадь*, která může způsobit potíže s orientací ruským turistům, kteří nedostatečně ovládají český jazyk.

8.1.3.3.3 Rozšíření informačního základu při převodu názvů ulic a náměstí

Apelativní části proprií, které nemají vhodný ekvivalent, převádíme pomocí transkripce, která však zastírá sémantickou hodnotu propria, a je proto vhodné ji **rozšířit**: *Лесопарковый переулок* – **ulice** *Lesoparkovyy pereulok*. Tuto metodu je možné využít např. při převodu názvů městských obvodů: *Автозаводский район* – **městská část** *Avtozavodskij rajon*.

8.1.3.3.4 Užití zdvojeného převodu názvů ulic a náměstí

Vzhledem k tomu, že u toponym je vedle identifikační funkce často relevantní i sémantická hodnota, jako velmi vhodná se jeví i **metoda zdvojeného převodu**, tzn. transkripce názvu s uvedením kalku či doplnění v závorce: *Зелный trh* – *Зелный-Трз* (*Капустный рынок, на рынке до сих пор находится овощной рынок*); případně naopak – kalk s transkripcí v závorce: *Сенная площадь* – *Сенная* **náměstí** (*Сенная площадь*).

Uvádění samotných kalkovaných variant (*Staroměstské náměstí* – *Старогородская площадь*, *Zelný trh* – *Капустный рынок*) jako jediných překladových variant nepovažujeme za nejvhodnější, neboť se zcela ztrácí identifikační funkce propria.

8.1.3.3.5 Užití exonym pro převod názvů ulic a náměstí

V případě velmi známých toponym (obvykle hlavní ulice a náměstí) je možné uvést **exonymum** bez uvedení transkribované podoby (*Красная площадь* – **Rudé náměstí**, *Дворцовая площадь* – **Palácové náměstí**).

8.1.3.3.6 Správný zápis adresy

Formu adresy není možné nijak měnit, proto se jednotlivé položky při převodu do češtiny **transkribují**; při převodu do ruštiny se **transplantují** a není žádoucí přidávat zkratky typu *ул.*, *з.* apod.

8.1.3.4 Oikonyma, urbanonyma (názvy osídlených objektů)

Názvy domů, vil, restaurací, hospod, hradů, zámků, paláců, církevních staveb a jinak významných budov jsou v městské toponymii (a potažmo turistických průvodcích) velmi časté, v celosvětovém měřítku je však jejich význam minimální, zavedená exonyma pro ně proto obvykle neexistují a překladatel musí nové názvy tvořit sám.

Vzhledem k tomu, že význam apelativní složky těchto názvů je pro recipienty obvykle důležitý (historie místa, legendy apod.), vžila se tradice takové názvy překládat pomocí **kalků** či **polokalků**. Při takovém přístupu je však potřeba mít na paměti, že se stále jedná o vlastní jména s identifikační funkcí, která může být překladem znehodnocena. Je proto vhodné zvlášť v turistických průvodcích uvádět v závorce i původní (transkribovanou nebo transplantovanou) variantu (**zdvojený převod**). V textech beletristických či publicistických původní varianty neuvádíme, protože by text zbytečně zatěžovaly.

Příklady převodu názvů budov, vil, paláců, hradů, zámků:

hrad Špilberk – замок Шпильберг, letohrádek Mitrovských – летний дворец Митровских, Dům U Černé Matky Boží – Дом У чёрной Богоматери, Staroměstský orloj – Пражские куранты, Měnilská brána – Менинские ворота, Husův sbor – Молевная им. Гуса, Stará radnice – Старая ратуша;

Благовещенский собор – chrám Zvěstování, Успенский собор – chrám Zesnutí Panny Marie, Стrogановский дворец – Stroganoviův palác (Stroganovskij dvorec), Обер-Командантский дом – Velitelský dům (Ober-Komendantskij dom), Ивановские ворота – Ivanovská brána (Ivanovskije vorota), Казаньский собор – Kazaňská katedrála (Kazaňskij sobor), Дворец советов – Palác sovětů.

U názvů, které vyžadují přesnější pochopení dané reálie, je vhodnější **substitu** než kalk nebo transkripce:

*ДнепроГЭС – Dněperská vodní elektrárna (nikoli DněproGES nebo *Dněperská hydroelektrostanice), ветеринарный институт – veterinární ústav / veterinární univerzita (nikoli veterinární institut); hlavní nádraží – центральный железнодорожный вокзал (nikoli центральный вокзал, který by mohl být i autobusový).*

Názvy církevních staveb často obsahují antroponyma (jména světců), která je potřeba v oikonymech (na rozdíl od názvů měst) přenášet pomocí **etymologické záměny**:

kostel sv. Jakuba – костел св. Иакова, kostel Nanebevzetí Panny Marie – храм вознесения девы Марии, капуцинský kostel Nalezení sv. Kříže s kryptou – капуцинский костел Явления св. Креста и усыпальница; Петропавловский собор – chrám sv. Petra a Pavla (Петропавловский собор), цeркoвь св. Николая Чудотворца – chrám sv. Mikuláše (cerkov sv. Nikolaja), цeркoвь Покрова на Нерли – chrám Záštity/Roucha Bohorodičky na Něrli (cerkov Pokrova na Nerli).

Urbanonyma často obsahují antroponymickou složku, kterou je potřeba transkribovat s případnou záměnou neshodného přívlastku za shodný, případně i přeložit/substituovat apelativní část názvu:

Также комплекс площади включает главный корпус Харьковского национального университета имени Василия Каразина (до 1941 Дом Проектов), Северный корпус ХНУ имени Василия Каразина (до 2004 года Военная инженерная академия Противовоздушной обороны имени Говорова, по проекту - Дом кооперации), гостиница Харьков (гостиница Интернационал), здание областного совета (до 1934 года - ЦК ВКП(б) - Центральный комитет Всесоюзной коммунистической партии большевиков), гостиница Kharkiv Palace Premier (2012), Харьковский областной дворец детского и юношеского творчества (ранее - Дом пионеров им. Павла Постышева, Ветеринарный институт).

Komplex náměstí zahrnuje také hlavní budovu Charkovské národní univerzity V. N. Karazina (do roku 1941 Dům projektu), Severní budovu Charkovské národní univerzity V. N. Karazina (do roku 2004 Govorozova vojenská stavebně-inženýrská akademie protivzdušné obrany, podle projektu Dům spolupráce), hotel Charkov (hotel International), sídlo krajské rady (do roku 1934 ÚV VKS(b) - Ústřední výbor Vsesvazové komunistické strany bolševiků), hotel Kharkiv Palace Premier (2012), Charkovský oblastní palác tvorby dětí a mládeže (dříve Dům pionýrů Pavla Postyševa, Veterinární ústav) [136].

8.1.3.5 Hydronyma a názvy ostrovů

- **Názvy řek** se obvykle převádějí **transkripčně**: *Vltava – Влтава, Ohře – Огрге; Обь – Об, Лена – Лена*. U některých řek existuje zavedené **exonymum**, které se vymyká pravidlům transkripce: *Волга – Volha*. Řeky, které mají v názvu apelativní složku, se převádí **polokalkem**: *Нижняя Тунгуска – Dolní Tunguska*. Některé transkribované názvy řek přibírají v ruštině rodovou koncovku **-a (adaptace)**: *Лабэ – Лаба/Эльба, Seine – Сена*.
- **Názvy vodních ploch (moří, oceánů, zálivů, jezer, rybníků)** často obsahují apelativní označení druhu objektu (někdy je však obtížné určit, zda toto apelativum je, či není nedílnou součástí názvu). Tuto apelativní složku je zvykem překládat, zbytek hydronyma se transkribuje (**polokalk**). Sufix transkribované části názvu se obvykle **adaptuje**:

Варентсово море – Баренцево море, Северní ledový oceán – Северный Ледовитый океан, Махово озеро – Махово озеро, rybník Velké Dářko – пруд Велике-Даржско; Байкал – Байкал, пролив Маточкин Шар – протів Матоцькин Шар.

- **Názvy ostrovů** také obvykle podléhají **kalkování**, neboť slovo ostrov či jiné apelativum je většinou součástí jejich názvu. V případě částečně asémantic-

kých pojmenování je řešením **polokalk**. Názvy je vhodné vždy ověřit v atlasech, neboť ruská i česká topografie pro ně obvykle mají již vytvořeny své názvy: *остров Северный* – *Severní ostrov*, *Новая Земля* – *Nová země*.

Je třeba dbát na pravopisné odlišnosti v obou jazycích (název podléhá pravidlům pravopisu přijímajícího jazyka, viz kapitola 8.5).

8.1.3.6 Oronyma (názvy pohoří, hor a kopců)

Významné objekty vždy dohledáváme v atlasech (**exonyma**), mikrotoponyma kalkujeme, je-li součástí názvu apelativní označení druhu objektu (klasifikátor). Je-li název asémantický, jeho formu **transkribujeme**:

Кркonoše – *Кркonoше* (*Исполиновы горы*)⁷⁹, *Sněžka* – *Снежка*, *Českomoravská vrchovina* – *Чешско-Моравская возвышенность*, *Moravskoslezské Beskydy* – *Моравско-Силезские Бескиды*, *vrch svatého Kříže* – *холм Святого Креста*, *Kavčí hory* – *Кавчи горы*;
Западно-Сибирская равнина – *Западосибирская равнина*, *Вýchодоевропскá равнина* – *Восточно-Европейская равнина*, *Воробьевы горы* – *Врabcí hory* (i když správně by bylo *Воробьювы горы*, protože místo je pojmenováno podle poustevníka Vorobjova, exonymum *Врabcí hory* se však již vžilo).

Na rozdíl od měst je u oronym zvykem **adaptovat** či **překládat kalkem** adjektivní část. U měst tedy máme *Český Krumlov* – *Чешку-Крумлов*, u oronym však *Žďárské vrchy* – *Ждярские горы* (nikoli **Ждярске-врху*), *České středohoří* – *Чешское среднегорье*, nikoli **Чешке-стржедогоржи*.

Je třeba věnovat pozornost také rozdílnému pravopisu. Spojují-li se v názvu dva geografické prvky, nepíší se v ruštině dohromady, ale se spojovníkem, přičemž obě části se píší s velkým písmenem:

Западно-Сибирская равнина – *Западосибирская равнина*; *Вýchодоевропскá равнина* – *Восточно-Европейская равнина*, *Českomoravská vrchovina* – *Чешско-Моравская возвышенность*, *Moravskoslezské Beskydy* – *Моравско-Силезские Бескиды*; stejně tak *Запáдоčeská univerzita* – *Западно-Чешский университет*.

8.1.3.7 Názvy zeměpisných, turistických a etnografických regionů

Geografické regiony jsou území vymezená na základě určitých společných rysů. Jejich názvy převádíme pomocí transkripce, kalku či exonyma: *Plzeňsko* – *Плзеньско*, *Český ráj* – *Чешский рай*, *Slovácko* – *Моравская Словакия*.

⁷⁹ Exonymum *Исполиновы горы* uvádí vedle názvu *Кркonoше* Velká sovětská encyklopedie (Bol'saja sovetskaja encyklopedija, BSE, viz seznam literatury).

České dlouhé *-i*, které se vyskytuje v názvech některých etnografických regionů (*Pošumaví, Povltaví, Podkrušnohoří*), se do ruštiny převádí pomocí koncovky *-ье* (*Пошумавье, Повлтавье, Подкрушногорье*). Toto pravidlo neplatí, je-li název etnografického regionu součástí názvu města (*Černá v Pošumaví – Черна-в-Пошумави*).

8.1.3.8 Honorifikační toponyma (toponyma s antroponymickou složkou)

Název **ulice** či **náměstí** někdy obsahuje jméno historické osobnosti, které bývá převáděno etymologickou záměnou. Jedná se o toponyma, u kterých je důležitá identifikační funkce, antroponymickou složku v nich proto **transkribujeme**: *náměstí U Svatého Jiří – площадь У-Святого-Йиржи* (samotné antroponymum *svatý Jiří* se však převádí pomocí etymologické záměny jako *святой Георгий*). V textech, kde není identifikační funkce tak důležitá, je samozřejmě možný i kalk (*площадь У Святого Георгия*).

Pokud má antroponymická složka v češtině formu přívlastňovacího přídavného jména vyjádřeného shodným přívlastkem, je vhodné ji do ruštiny převést jako přívlastek neshodný: *Juditin most – мост Юдиты*. Analogicky při převodu z ruštiny do češtiny tvoříme z neshodných přívlastků přívlastky shodné jako při převodu chrématonym: *Мавзолей Ленина – Ленинovo mauzoleum*. Neplatí to však pro již zavedené názvy: *Karlova univerzita – Карлов университет*.

8.1.3.9 Toponymické komponenty jiných názvů

S přídavnými jmény odvozenými od toponym se setkáváme v názvech oblastí, škol, univerzit apod. Takové názvy **transkribujeme** (s případnou **adaptací**) nebo **kalkujeme**. Je-li u víceslovných názvů vypuštěn poslední morfém, do názvu jej znovu nevkládáme: *нижегородской – nižegorský*, nikoli **nižněnovogorský* (podle modelu *Jindřichův Hradec – jindřichohradecký*, nikoli **jindřichovohradecký*). Adaptují se nejen sufixy, ale i prefixy. Tak, jako v češtině existuje *Povolží*, nikoli **Privolží*, je potřeba podle stejného modelu převést i *Пруднестровье*, které bude znít *Podněstří*, nikoli **Pridněstří*.

Московская область – Moskevská oblast, Приволжский федеральный округ – Povolžský federální okruh, Нижегородский государственный университет имени Н. И. Лобачевского – Nižegorská státní univerzita N. I. Lobačevského.

8.2 Astronyma

Astronyma jsou názvy souhvězdí, hvězd, planet, asteroidů, galaxií, kosmických těles. Ve všech jazycích mají vlastní vědeckou terminologii, jejich nové názvy pro-

to nevytváříme, ale dohledáváme: *Velká medvědice – Большая Медведица, Halleyova kometa – Комета Галлея*.

8.3 Anemonyma

Anemonyma jsou názvy přírodních katastrof (větrů, hurikánů, cyklonů). Hurikány a cyklony jsou pojmenovávány od roku 1945 s cílem zamezit záměně při popisu konkrétní větrné katastrofy v době současného výskytu několika hurikánů či cyklonů na více místech najednou. Větrné smrště dostávají mužská i ženská jména (*hurikán Katrina, cyklon Tracy, tajfun Nina, hurikán Andrew*). Pro jejich převod obvykle používáme **transkripci**:

hurikán Katrina – ураган Катрина, cyklon Tracy – циклон Трейси, tajfun Nina – тайфун Нина, hurikán Andrew – ураган Эндрю.

8.4 Zapojení přejatých toponym do morfosyntaktických vztahů přijímajícího jazyka⁸⁰

Pokud se přejatá toponyma skloňují, přiřazení k náležitému paradigmatu záleží na tom, jakého rodu je přejaté toponymum v cílovém jazyce. Jejich rod se v ruštině a češtině nemusí shodovat, protože v obou jazycích se řídí především koncovkou, nikoli výchozím rodem. Přiřazení k rodu je také často motivováno rodem apelativních součástí VJ v cílovém jazyce.

Názvy, které končí na tvrdou souhlásku, jsou v ruštině obvykle mužského rodu (*Часлав – в Чаславе*). Ty, které končí na měkkou souhlásku, mohou být v ruštině jak mužského, tak i ženského rodu (*Плзень – в Плзене i в Плзени*). Názvy, které končí na samohlásku, jsou v češtině často pomnožné (*Lidice*). V ruštině se takové názvy někdy stávají singulárními (*Лидице – в Лидице, Новошице – в Новошице*), ale častější a vhodnější je zachování plurálu, tedy *в Лидицах, в Новошицах*.

Při převodu substantivních ruských toponym do češtiny mohou být toponyma končící ve výslovnosti na souhlásku mužského (*Petrohrad*) i ženského (*Sibiř*) rodu, ta, která končí na samohlásku, mohou být rodu ženského (*Moskva*) a středního (*Carskoje Selo*). Pokud mají adjektivní koncovku, skloňujeme je podle tvrdých (*Carskoje Selo, bez Carského Sela*) nebo měkkých (*Nižnij Novgorod, bez Nižního Novgorodu*) vzorů.

80 V této podkapitole vycházím kromě vlastního výzkumu také z publikací: Gazda 2006: 115–117; Giljarevskij – Starostin 1969: 15, Mel'nikov 1964: 131–145.

8.4.1 Skloňování toponym končících na samohlásku

Česká vlastní jména, která mají formu singuláru a jsou transkripčně zakončena na samohlásku *-e*, *-u/ы*, *-o*, se v ruštině obvykle nesklonují (*я из Брно; погода в Бланско, едем из Быстржице, из Врхлаби, из Бржези, из Сланы*). Ta, která končí na samohlásku *-a*, se sklónují (*погода в Праге, в Сазаве, в Беле-под-Бездезем*). Plurálová VJ, která jsou zakončena na *-e*, *-y*, se obvykle sklónují (*Домажлице – из Домажлиц, Крконоше – в Крконошах, Лидице – в Лидицах, Липаны – из Липан, Градчаны – из Градчан*).

Ruská vlastní jména substantivního typu, která končí na samohlásku, mohou být v češtině ženského rodu, a potom se sklónují podle vzoru žena (*Москва – з Москвы*) nebo středního, a tehdy se sklónují podle vzoru město (*Верещагино – без Верещагина*) nebo moře (*Верхотурье – к Верхотурью*). Pokud jde o jména adjektivního typu, sklónují se dle tvrdého vzoru mladý, nebo měkkého vzoru jarní (*Во́лжский – без Во́лжского, Видное – без Виднёго, Ни́зний Новго́род – без Ни́знего Новго́роду, николи *Ни́знего Новго́роду*, jak můžeme občas vidět).

8.4.2 Skloňování toponym končících na souhlásku

Toponyma zakončená na souhlásku se sklónují podle odpovídajících ruských/českých paradigmat (*Оломоуц – в Оломоуце; Barnaul – в Barnaulu, Pskov – в Pskově*).

Česká propria zakončená na *-ec* a *-ek* ztrácejí při českém sklónování vkladné *e* (*Liberec – в Liberci*). V ruštině je u antroponym patrná tendence toto *e* zachovávat (*пьесы Кафела Чапека*), ale u toponym se setkáváme jak s jeho vypadením (*в Либереце*), tak s jeho zachováním (*в Пльзене, в Писеке*).

Při sklónování ruských toponym zakončených ve vyslovované podobě na tvrdou nebo obojetnou souhlásku může nastat problém při volbě tvaru 2. p. j. č. (zda užít koncovku *-a*, či *-u*, tedy vzor hrad nebo podvzor les, přičemž u jmen cizích je častější koncovka *-u*: *без Петрограду*). I v 6. p. j. č. dochází ke kolísání mezi koncovkami *-ě(e)* a *-u*, přičemž koncovka *-ě(e)* se užívá převážně u jmen domácích nebo cizích počestěných a u jmen, která mají ve 2. p. koncovku *-a*, a dále v názvech zakončených na *-štejn*, *-hrad*, *-grad* (*в Петроградě, Волгоградě*). Jinak u cizích jmen dnes výrazně převažuje koncovka *-u*, mimo jiné i proto, že její užití není doprovázeno alternací předchozí souhlásky.

8.4.3 Skloňování dvouslovných toponym a toponym s předložkou

V ruských složených toponymech se sklónují obě části, pokud jsou to původně ruské lexémy nebo v ruštině již zdomácněla (*Пере́славль-Зале́ский – в Пере́славле*

-Залесском). Výjimku tvoří názvy, u kterých první komponent končí na -o a řadí se tak ke střednímu rodu. U takových slov se skloňuje pouze druhá část (*Орехово-Зуево* – v *Орехово-Зуеве*, *Ликино-Дулёво* – v *Ликино-Дулёве*). Pokud je součástí názvu slovo město, jména středního rodu končící na -ovo, -его a některá další se neskloňují (v *городе Орехово-Зуево*).

U složených toponym přejatých z cizího jazyka se zpravidla skloňuje pouze poslední část, protože první část není po převedení do ruštiny přídavné jméno: v *Алма-Ате*, *под Буенос-Айресом*, *до Банска-Бистрицы*, v *Чески-Крумлове*, v *Кутна-Горе*, v *Млада-Болеславе*, v *Гавличкув-Броде*. Pokud je složené toponymum v češtině v množném čísle (*České Budějovice*, *Mariánské Lázně*), skloňovat se nebude ani jedna z jeho částí: *еду из Ческе-Будеёвице*, *из Марианске-Лазне*. Na druhou stranu v textech méně oficiálního charakteru je možné i skloňování obou částí (v *Марианских-Лазнях*).

Ve složeninách, které jsou utvořeny podle modelu město-nad-řekou, se mohou skloňovat obě části: *Ждьяр-над-Сазавоу*, v *Ждьяре-над-Сазавой*; *Кралупы-над-Влтавоу*, v *Кралупах-над-Влтавой*.

Předchází-li toponymu slovo *город*, vlastní jméno se skloňovat nebude vůbec: v *городе Чески-Крумлов*.

Toponyma, která byla přejata v poruštěné formě (*Чешский Крумлов*, *Кутная Гора*, *Марианские Лазне*), se skloňují podle náležitých ruských paradigmat (v *Чешском Крумлове*, v *Кутной Горе*, v *Марианских Лазнях*, v *Карловых Варах*).

Skloňování ruských dvouslovných toponym v češtině je analogické se skloňováním ruských příjmení, tedy adjektivní část skloňujeme podle vzorů adjektivních (měkkých i tvrdých), část substantivní podle náležitých paradigmat podstatných jmen (řídíme se koncovkou). U některých lze bez problémů skloňovat obě části názvu, a to první část pomocí adjektivních koncovek (analogicky s antroponymy, kde máme v nominativu koncovku přejatou transkripčně a v ostatních pádech koncovku adjektivní) a druhou část podle náležitého vzoru substantivního: *Borovo Selo* – bez *Borového Sela*, *Carskoje Selo* – bez *Carského Sela*, *Nižnij Novgorod* – bez *Nižního Novgorodu* (v posledním případě jde o měkký adjektivní vzor *жарní*). U některých názvů však nemusí být snadno rozpoznatelné, že první část je přídavné jméno, nelze proto zcela odmítat ani skloňování podle substantivního vzoru město (2. p. *Goljama Sela*), více viz Internetová jazyková příručka, Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i., <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

8.5 Specifika pravopisu přejatých toponym

Při převodu toponym do nového jazykového prostředí nestojí před autorem textu pouze úkol jméno správně převést. Neméně důležité je dodržet všechna ortografická a morfoloická pravidla, která se mohou lišit od pravidel jazyka výchozí

ho, mohou však být nezvyklá i pro jazyk cílový, neboť na cizí propria se mnohdy uplatňují zvláštní pravidla:

- Transkribované **víceslovné toponymické názvy** (názvy měst, ulic, náměstí, transkribované části hydronym), které obsahují transkribovaný, původně adjektivní komponent (*Český, Velký* apod.), se v ruštině píše se **spojovníkem**: *Железны-Брод, Карловы-Вары, Чески-Крумлов, Усти-над-Лабем; площадь Йиржиго-з-Поддебрад, улица На-Пришкоте; пруд Велке-Даржко, Велке-Езеро*. Nejedná-li se o převod v kartografii nebo encyklopedických publikacích, podléhají koncovky toponym v některých případech (zvlášť když je adjektivní komponent zakončen na samohlásku nebo je tvořen snadno přeložitelným slovem) morfologickým změnám motivovaným etymologickou či zvukovou podobností s ruskými slovy a blíží se tak klasickému překladu. Je-li název takto adaptován, spojovník se nepíše: *Чешский Крумлов, пруд Большое Даржко, Большое озеро*.
- Se spojovníkem se píše i názvy, které **obsahují předložku**, přičemž toponymum nepodléhá žádným změnám. To znamená, že zachováváme i nepřímé pády, nepřekládáme předložku z a podobně: *Žďár nad Sázavou – Ждяр-над-Сазавоу; Ústí nad Labem – Усти-над-Лабем; Klenčí pod Čerchovem – Кленчи-под-Черховем*. Mimo oblast kartografie a encyklopedické literatury (tedy v souvislých textech) existuje tendence překládat dle ruského modelu s předložkou na jména těch měst, která obsahují komponent „nad řekou“. Podle vzoru *Отрадное на Неве* tedy může být i *Ждяр-на-Сазаве*, v takovém případě je však sporné psaní toponyma se spojovníky, a je proto lepší se takovým konstrukcím vyhnout.
- Vlivem ruského pravopisu se v souslovných transkribovaných zeměpisných názvech **složené atributivní části píše se spojovníkem**, přičemž každá část navíc začíná velkým písmenem: *Западно-Сибирская равнина – Západosibiřská rovina, Восточноевропейская равнина – Východoevropská rovina – Восточно-Европейская равнина, Českomoravská vrchovina – Чешко-Моравская возвышенность, Moravskoslezské Beskydy – Моравско-Силезские Бескиды, Západočeská univerzita – Западно-Чешский университет*.
- Stejně jako psaní spojovníků, i psaní velkých písmen se řídí pravidly přijímacího jazyka. Proto se v zeměpisných názvech všechny komponenty kromě předložek, spojek a přeložených jmen obecných, která nejsou součástí názvu (slova hora, vrch, hory, pohoří, město, jezero...), píše s velkým písmenem. Pokud bylo apelativní označení druhu objektu transkribováno (*Рио-Негро*), bude se také psát s velkým písmenem vždy (Giljarevskij – Starostin 1969: 15). *Российская Федерация – Ruská federace, Česká republika – Чешская Республика; гора Святого Ильи – hora svatého Eliáše, vrch svatého Kříže – холм Святого Креста*;

ale název města *Hora Svaté Kateřiny* – *Гора-Свاته-Катержины*; *České středohoří* – *Чешские Средние горы*, *Český les* – *Чешский Лес* (slovo *les* je součástí názvu).

- Jisté zásady je potřeba zachovávat při převodu přídavných jmen, která byla odvozena od jmen vlastních. „Zásady odvozování takových jmen jsou v obou jazycích příbuzné: *Волга* – *волжский*, *Volha* – *volžský*, *Урал* – *Уральский*, *Ural* – *uralský*. Proti ruskému pohyblivému *o* stojí české *e*. *Москва* – *московский*, čes. *moskevský*, stejně tak *мордовский*, čes. *mordevský*. Proti nezměněné kmenové souhlásce stojí změněná česká: *Ока* – *окский*, čes. *ocký*, *Казах* – *казахский*, čes. *kazašský*, *Ольга* – *ольгин*, čes. *Olžin*. Měkkost původní souhlásky *ň* se v češtině v odvozených adjektivech zachovává, na rozdíl od ruštiny: *Тамань* – *таманский*, čes. *tamaňský*, *Кубань* – *кубанский*, čes. *kubaňský*. Ruské přípony *-enskiij*, *-inskiij*, *-imskiij*, *-ijskiij* u jmen (většinou neruských) na *-a*, *-i*, *-e* v češtině neexistují: *Емба* – *ембинский*, *Балахна* – *балахнинский*, *Шахты* – *шахтинский*, *Умриха* – *умрихинский*, *Уфа* – *уфимский*, *Фрунзе* – *фрунзенский*, *Сочи* – *сочинский*, *Ельги* – *ельгинский*, *Хамра* – *хамрийский* zní v češtině *embský*, *balachenský*, *šachetský*, *umrišský*, *ufský*, *frunzský*, (srov. *francouzský*), *sočský*, *elžský*, *chamerský*. Proti *Куба* – *кубинский* máme obvyčejně *kubánský* (na rozdíl od *kubaňský*, viz výše). Adj. *кунавинский* je nutno česky převést jako *kupavenský*, protože je od *Купавна* (*Старая Купавна*) a je v ruštině tvořeno analogicky sufixem *-inskiij*. К *Баку* je v češtině přídavné jméno *bakuský* (rus. *бакинский*), к *Днепръ* je rus. *днепровский*, čes. *dněperský*; ke *Кремль* je rus. *кремлёвский*, čes. *kremelský*“ (Plek 1951: 11).

9 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zaplnit alespoň částečně bílá místa, která byla doposud poněkud stranou zájmu českých rusistů i ruských bohemistů. Neexistence rozsáhlejší české práce, která by zájemcům o problematiku translátologické onomastiky nabídla praktické rady, jak nakládat s cizími vlastními jmény v ruských a českých textech, způsobuje vysokou míru nesystematičnosti v prepisech a přenosech proprií, přičemž výjimkou nejsou ani chybná řešení, která mohou zapříčinit deformaci komunikačního aktu.

Syntézou dostupné literatury, analýzou pramenů a aplikací existujících výzkumů na česko-ruské prostředí jsme se pokusili vytvořit přehlednou typologii metod převodu vlastních jmen (onymické transformace), která je zaměřena téměř výlučně na česko-ruské a rusko-české jazykové prostředí s občasným přihlédnutím k pravidlům přenosu z anglického jazyka a do něho, neboť i s ním se český rusista / ruský bohemista může setkat.

Cílem práce bylo mimo jiné zjistit, pro jaké typy vlastních jmen je ta která metoda vhodná a zda je možné dosažené výsledky zobecnit a doporučit používání určité metody přenosu pro určitý typ propria v určitém textovém žánru. Analýzou konkrétních příkladů mezijazykového přenosu a aplikací jednotlivých onymických transformací na tyto příklady jsme došli k závěru, že vysoká míra variantnosti přenosu, která se v oboru vyskytuje, nemusí vždy znamenat chybu, neboť výběr správné metody přenosu je závislý na funkci a zaměření cílového textu. Na druhou stranu z chybných příkladů přenosu plyne, že překladatelé a další uživatelé jazyka nejsou vždy schopni funkci textu správně vyhodnotit a přiřadit k ní nejvhodnější metodu přenosu. K větší konzistentnosti používání cizích vlastních jmen proto může částečně napomoci tato práce, která ve druhé části doporučuje

nejvhodnější metody přenosu pro konkrétní typy vlastních jmen (chrématonyma, bionyma, geonyma) v jednotlivých typech textů.

Dílčím cílem práce bylo také zhodnocení, popis a zpřístupnění nejčastěji používaných metod transkripce a transliterace. Při analýze těchto metod se ukázalo, že stávající pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny jsou poměrně nedokonalá a že kritizovanou variabilitu a nedůslednost přepisu způsobují právě tato nejasně a nevhodně formulovaná doporučení. Ve spolupráci s ruským odborníkem na vlastní jména D. I. Jermolovičem a brněnským rusistou J. Gazdou jsme proto přistoupili k jejich důkladné revizi a aktualizaci doporučení pro přepis některých písmen.

Vzhledem k tomu, že přijetí nových pravidel a jejich uvedení do praxe bude jistě ještě nějakou dobu trvat, uvádíme v příložené tabulce transkripčních pravidel z češtiny do ruštiny (příloha č. 2) mnohde dvě možné varianty přepisu – dle „starého“ a „nového“ transkripčního pravidla. Aktualizovaná pravidla praktické transkripce dle našeho názoru zjednodušují a zdokonalují systém praktické transkripce z češtiny do ruštiny (podrobné zdůvodnění provedených změn je možné nalézt v kapitole 5.1.1).

Kromě pravidel praktické transkripce z češtiny do ruštiny uvádíme také srovnávací tabulku pravidel transkripce z ruštiny do češtiny a angličtiny (příloha č. 1), a také čtyři různé tabulky transliteračních pravidel (přílohy č. 3; 4; 5a; 5b).

Doufáme, že tato práce usnadní práci překladatelům, rusistům, bohemistům, novinářům, pracovníkům cestovních agentur a všem, kteří se setkávají s texty obsahujícími cizí ruská a česká propria. Zároveň bychom chtěli zdůraznit, že jakkoli jsme se snažili postihnout problematiku přenosu vlastních jmen v úplnosti a vzít v potaz všechny okolnosti, které mohou mít na přenos vlastních jmen vliv, nebylo možné postihnout úplně všechny možné problémové situace a varianty. Proto by tvůrci textů jakéhokoli charakteru měli mít na paměti, že konečné řešení způsobu přenosu každého konkrétního vlastního jména do cílového jazyka vždy záleží na typu textu, specifických okolnostech jeho tvorby a prezentace a v neposlední řadě na jejich jazykovém citu. Každý překladatel má právo přiklonit se po zralé úvaze i k takové variantě přenosu, která vždy nemusí být nutně zcela v souladu s pravidly a doporučeními uvedenými v této publikaci.

Русско-чешская эквивалентность проприальной лексики: имена собственные в переводе

Целью настоящей работы является заполнение некоторых белых пятен в области межъязыковой передачи имен собственных (ИС) в чешско-русском и русско-чешском дискурсе. Несмотря на свою актуальность, эта тема в настоящее время остается почти без внимания чешских русистов и русских богемистов. Отсутствие достаточно подробного практического пособия, дающего информацию по теории и практике межъязыковой передачи чешских ИС в русских текстах и русских ИС в чешских текстах, способствует возникновению вариативности при передаче ИС и вызывает появление большого количества ошибочных решений.

При синтезе научной литературы, анализе практических источников (печатные и Интернет-тексты публицистического и художественного стилей) и приспособлении типологии ономастических соответствий, разработанных русскими и чешскими учеными-транслатолами, к чешско-русской языковой среде, возникла четкая типология методов передачи ИС (онимические трансформации), которая направлена почти исключительно на чешско-русский дискурс.

Предлагаемая методика формирования ономастических соответствий состоит из четырех основных групп: *трансформации, направленные на форму* (практическая и фонетическая транскрипция, транслитерация и прямой графический перенос); *трансформации, направленные на содержание* (калькирование, субституция, деонимизация); *трансформации, направленные на доместикацию* (эвфоническое приспособление к принимающему языку, ограничение вари-

тивности, семантическая экспликация, адаптация к грамматической системе принимающего языка, морфологизация, онимическая замена, этимологическая замена, образование неологизмов, консензуальный перенос, замена частей речи) и *трансформации, направленные на фоненизацию* (транскрипция, прямой графический перенос, метод употребления исходного варианта ИС). Каждый из приведенных методов подробно описывается. На примерах из различных источников, в том числе из СМИ и художественной литературы, показывается уместность или неуместность применения данных методов.

Среди формально ориентированных принципов передачи ИС подробно рассматривается метод практической транскрипции с чешского языка на русский, который, на наш взгляд, в настоящее время является несовершенным и приводит к разночтению и возникновению ошибок или дублетных форм передачи, которые затрудняют коммуникацию.

Самую большую проблему при передаче чешской латиницы с помощью кириллицы вызывают чешские буквы *i/u*, которые пишутся по-разному (две графемы), а произносятся одинаково (одна фонема). В современном чешском языке они являются графическими вариантами одной и той же фонемы вследствие утраты корреляции согласных по признаку твердости-мягкости и нейтрализации произношения следующих после них гласных. Поэтому большинство специалистов по транскрипции склоняются к передаче обеих чешских букв *i/u* на русский при помощи графемы *и*, ибо целью транскрипции является передача фонетического облика слова. Такой способ передачи закреплен во всех распространенных правилах транскрипции чешских слов на русский язык и рекомендован Союзом переводчиков России. Проблема, однако, заключается в том, что практика передавать обе чешские буквы *i/u* на русский при помощи графемы *и* часто не соответствует чешскому произношению и выглядит неестественно для русского языка, особенно в родственных словах и флективных окончаниях. Поэтому часто встречается передача чешской буквы игрек как *ы* (*Карловы-Вары*, *Рыбак*, *Малый Рыбник*, *Тыл*, *Важный*). Такое написание противоречит требованиям транскрипционных таблиц, но соответствует идее практической транскрипции, цель которой – передача фонетической формы исходной лексической единицы при сохранении некоторых графических элементов исходного слова (для того, чтобы облегчить реконструкцию исходной формы слова). Эта цель достигается применением элементов транслитерации.

Возникновение таких исключений, однако, затрудняет ситуацию, так как одни пользователи языка придерживаются их, а другие – нет. Даже среди лингвистов нет единого мнения по вопросу принятия/непринятия такого рода исключений.

Поэтому данная дискуссионность правила передачи чешской буквы игрек вызывает у нас следующий вопрос: не стоит ли пересмотреть способ

передачи *y* и передавать ее во всех случаях как *ы*, кроме сочетаний *gi*, *ki*, *xi*, т.к. буквы *z*, *k*, *x* в русском языке сочетаются только с буквой *i*. Такой способ передачи закреплен в таблице практической транскрипции с чешского языка на русский, приведенной в конце настоящей работы.

Кроме буквы игрек, много трудностей вызывает и передача буквы *l*. Сущность проблемы заключается в том, что в чешском языке произношение согласного звука, выражаемого на письме буквой *l*, фонетически не точно соответствует русским согласным [л]/[л'], поэтому лингвисты до сих пор не пришли к единому мнению, как передавать чешскую букву *l*.

Если посмотреть справочники, то основное правило требует передавать чешскую *l* как *ль* в конце слова или перед согласной. Как *л* она передается в позиции перед гласной. Абсолютное соблюдение этого правила может, однако, привести к неудовлетворительным результатам, таким, как передача имени *Karel* или *Nezval* как **Карель*, **Незваль*, что не соответствует ни русскому произношению, ни чешскому, ни, тем более, закрепившейся традиции.

Из анализа традиционных вариантов передачи ИС, из количественного анализа появления буквы *л* и *ль* в конце слова в разных сочетаниях и из эксперимента, проведенного с носителями русского языка (см. глава 5.1.1 настоящей монографии) следует, что передача *l* как *ль* во многих случаях не является оправданной и искажает фонетический облик чешского ИС и даже затрудняет произношение имени на русском языке. Поэтому, аналогично передаче буквы *ы*, в случае буквы *l* зададим вопрос, не стоило ли бы лингвистам пересмотреть способ её передачи и передавать её во всех случаях как *л*.

Эти и еще некоторые предлагаемые изменения мы обсудили с русским переводчиком и специалистом в области ономастики, Дмитрием Ивановичем Ермоловичем, и с чешским лингвистом Йиржи Газдой, в результате чего возникла новая таблица практической транскрипции с чешского языка на русский, которую мы приводим в приложении к этой работе (см. приложение № 2). Новые правила практической транскрипции должны, на наш взгляд, упростить и усовершенствовать систему практической транскрипции с чешского языка на русский.

Помимо таблицы практической транскрипции с чешского языка на русский приведена также сравнительная таблица транскрипции с русского языка на чешский и английский (приложение № 1) и четыре разных таблицы транслитерации (таблицы № 3, 4, 5а, 5б).

Во второй части монографии используется разработанная в начале исследований методика формирования ономастических соответствий для определения наиболее подходящего метода соответствия для разных типов имен собственных, которые мы заранее разбили на три большие группы: хремотонимы, бионимы и геонимы. Рекомендованные методы передачи ИС сопровождаются наглядными примерами и таблицами.

Хремотонимы отличаются от остальных типов ИС тем, что для них очень важно сохранение значения названия (речь идет о т. наз. апелятивности хремотонимов), что невозможно для большинства других типов названий. Поэтому у хремотонимов очень часто используются методы переноса, направленные на значение (прежде всего, калькирование или субституция). В случае логонимов, которые являются одной из многих групп хремотонимов, мы обратились также к проблематике передачи сопровождающих их элементов (таких, как организационно-правовая форма субъектов), которые не являются именами собственными, но вызывают затруднения при переводе.

Среди бионимов самую крупную группу составляют антропонимы. Их передача также вызывает много спорных моментов, которые часто выходят за рамки лингвистики. Таким проблематичным моментом является, например, вопрос присоединения/неприсоединения суффикса *-ová* к женским фамилиям. Что правильно и уместно в чешском тексте? Передавать фамилию *Кузнецова* как *Kuzněcovová* или *Kuzněcova* или *Kuzněcová*; *Цветашева* – как *Cvetajevová* или *Cvetajeva*? Как склоняются такие фамилии? Спорным моментом бывает также проблема адаптации чешских антропонимов в русском языке: фамилия *Tichý* будет передаваться как *Тихи* или *Тихий*; *Světlá* как *Светла* или *Светлая*? Проблематичной также считается обработка таких имен, у которых фамилия не соответствует национальности своего носителя: как будет выглядеть на чешском фамилия *Кюхельбекер*? *Kjuchelbeker* или *Küchelbecker*; *Шнитке* будет *Šnitke* или *Schnittke*? Эти и многие другие вопросы ставит перед нами передача антропонимов, причем во многих случаях невозможно установить, какой из вариантов является правильным. Несмотря на это, мы, взвесив все плюсы и минусы, постарались определить самый подходящий для современного чешского или русского языка вариант.

Самая многочисленная группа среди геонимов – это топонимы. У топонимов проблематична, прежде всего, орфография, так как правописание чешских и русских географических названий достаточно сильно различается. Поэтому в нашей работе приводится список орфографических правил, которые надо знать для корректной передачи чешских топонимов на русский и наоборот (непривычными являются, например, написание дефисов /*Чески-Крумлов*/ и использование строчных и прописных букв). Наряду с правилами орфографии, мы обратились также к теме передачи имен нарицательных, которые иногда являются частью топонимов (такие слова, как *озеро, море, улица, Большой* и т. п.). Кроме того, по аналогии с хремотонимами, мы затронули тему перевода апелятивной лексики, которая часто сопровождает эти ИС. На примере названия *Ленинградский район* мы анализируем возможности перевода названий административных единиц Чешской Республики и Российской Федерации (понятия как *kraj, okres, obec; республика, область, край, район, населённый пункт* и др.).

Мы надеемся, что настоящая работа не только поможет переводчикам, журналистам, работникам радио и телевидения, студентам русистики и богемистики, а также всем тем, кто сталкивается с международными текстами, содержащими русские и чешские имена собственные, но и вызовет продуктивную дискуссию, вследствие которой чешская славистика и русская богемистика обогатятся новыми исследованиями и справочниками.

Одновременно мы хотим предупредить всех читателей, что, несмотря на наше стремление рассмотреть проблему передачи имен собственных как можно более комплексно и учесть все возможные обстоятельства, которые могут повлиять на передачу имен собственных, эта цель практически не исполнима из-за огромного масштаба проблематики и отсутствия других научных наработок. Поэтому все, кто создает тексты, содержащие чужие имена собственные, должны помнить о том, что метод передачи ИС и окончательная форма ИС всегда зависят от нескольких условий: от типа как самого имени собственного, так и создаваемого текста; от специфических условий создания этого текста и его презентации; от языкового чутья автора. За каждым человеком остается полное право выбрать такой вариант передачи, который больше всего подходит его тексту и данной ситуации, даже если такое решение противоречит советам и рекомендациям, приведенным в этой книге.

11 SUMMARY

Equivalence of Proper Nouns in Russian and Czech: Proper Nouns in Translation

This treatise investigates the transfer of proper nouns between Czech and Russian, a field that is often ignored by Czech and Russian linguists. There exists no in-depth study that offers practical hints or advice as to how to deal with proper nouns in a foreign text. This results in discrepancies in the transfer of proper nouns including wrong solutions that can considerably impact effective communication.

By gathering and analyzing both secondary and primary sources (Czech and Russian fiction and newspaper articles), I summarized methods used for the transfer of Russian proper nouns into Czech and vice versa.

The methods for transferring Russian proper nouns into Czech and vice versa proposed in this work are divided into several categories: form-based methods (practical and phonetic transcription, transliteration, graphic transplantation), content-based methods (calque, semantic explication, substitution, de-onymization), localization-based methods (euphonic adaptation of the target language, limited variability, semantic explication, adaptation, substitution and transposition) and exotization-based methods (transcription, graphic transplantation, use of default units). The methods are described in detail, and their proper (or improper) use is supported by examples from the press, online media and fiction.

One objective of the present work is to find out which method is best suited to deal with different kinds of proper nouns and whether it is possible to generalize and recommend the use of a certain method for specific kinds of proper nouns and text genres. Having analyzed concrete examples and methods

of transfer, I concluded that the high level of variability of transfer that is so common in this field does not necessarily imply an error, as the selection of the right method of transfer is closely dependent on the function and focus of the target text. On the other hand, erroneous examples show that translators and other users of language are not always able to assess the function of the text correctly and assign the best-suited method of transfer. This work could therefore contribute to achieving greater consistency in the use of foreign proper nouns. Its second part provides recommendations for the most suitable methods of transfer for specific types of proper nouns (chrematonyms, bionyms, geonyms) in various types of texts.

A related aim of this work is to evaluate and describe the most common methods of transcription and transliteration and make them accessible. During my analysis of these methods, it became clear that the existing rules of practical transcription from Czech to Russian are rather imperfect, and the criticized variability and inconsistency of transcription is caused by these very rules, which are unclear and unsuitable altogether. In co-operation with the Russian proper-nouns expert D. I. Yermolovich and the Czech linguist J. Gazda, we thoroughly revised and updated the transcription of some characters.

The most important changes concern the transcription of Czech characters *l* and *y*, whose present transcription is the most questionable. The core of the problem of transcribing the character *y* lies in the fact that the pronunciation of the two graphemes *i*, *y* (*lat.*) is the same: we have two graphemes representing a single phoneme. Most translators-onomasticians tend to transcribe both *i*, *y* by means of a single Russian grapheme, *u* (*cyr.*). However, modern communication largely takes place in writing, which makes the preservation of the written form of the proper noun all the more important. Therefore, many translators occasionally transcribe the Czech character *y* as *ы*, regardless of the rules. A similar problem concerns the transcription of the Czech phone [l], which does not correspond to the Russian soft [ль] nor [л]. Czech *l* is always pronounced the same, irrespective of its position within the word. There are several contradicting opinions as to whether the soft sign should be added or not. This issue has the highest proportion of divergences (*Телл, Телль, Телль, Телль; Пльзень, Плзень; Влтава, Влтава*), which is a consequence of the fact that all existing rules concerning *l* are either self-contradictory or do not correspond to either Czech or Russian pronunciation. We therefore propose to update the transcription method for the Czech letter *y* by using *ы* instead of *и* in Russian and to transcribe Czech *l* exclusively as *л*. This quite radical proposal to change well-established rules originates from the need to replace rules that are not fit for purpose. The current rules frequently fail to reflect the correct pronunciation of both Czech and Russian; they are not intuitive and they break Czech and Russian grammatical rules. This calls for a large number of exceptions, as it is impossible to transcribe a proper noun by using

the transcription charts provided, and the actual term often has to be looked up in an encyclopedia or dictionary.

The proposed changes (new transcription rules from Czech to Russian) were discussed with both Russian and Czech experts and are summed up in the Chart of Practical Transcription from Czech into Russian (Appendix 2). They reflect the research carried out in connection with this work and, in my opinion, they can also simplify and improve the current system of transcription. The chart can also serve as a basis for further research or larger debate among Czech and Russian linguists. As any potential general acceptance of the new rules will certainly take time, however, the enclosed table of transcription rules from Czech to Russian frequently provides two possible options according to the “old” and “new” rules. In my opinion, the updated rules for the practical transcription of Czech into Russian simplify and upgrade the system (for more details please see chap. 5.1.1).

Besides the updated chart, I have produced another chart comparing the transcription of Russian into Czech and Russian into English (Appendix 1). Most common transliteration charts can be found in Appendices 3, 4, 5a and 5b.

The proposed methods for transferring foreign proper nouns is then applied to various proper nouns that are divided into three groups (chrematonyms, bionyms and geonyms, chapters 6, 7, 8). Again, I support my recommendations with examples and I try to provide as much information as possible as I deem it necessary to resolve some problematic issues.

Chrematonyms differ from other kinds of proper nouns in terms of the importance of preserving the meaning of the lexical unit (the so-called appellativeness of chrematonyms, i.e. their proximity to common nouns), which is rather undesirable in the case of other proper nouns. Chrematonyms therefore often require methods that focus on meaning, especially calque and substitution. In the case of logonyms (company names), I also mention the problems of transferring accompanying elements that do not necessarily stand for proper nouns but relate to them closely, e. g. indications of the legal status of a company or problems of the use of quotation marks (or lack thereof) in this kind of names.

The largest group among bionyms are the anthroponyms. Their transfer is problematic and influenced by extralingual factors. Transfer into Czech is problematic especially for the convention of adding suffixes *-ová* to foreign female surnames. I try to determine whether it is right and appropriate to transfer e. g. the Russian surname *Кузнецова* as *Kuzněcovová*, *Kuzněcova* or *Kuzněcová*; *Цветаева* as *Cvetajevová* or *Cvetajeva*. The adaptation of Czech surnames into Russian is also problematic because the transcription rules suggest the adaptation of Czech surnames ending in *-ský*, *-cký*, *-ská*, *-cká*, whilst others ending in *-ý*, *-á* only should not be adapted. Some translators tend to adapt even these (*Tichý* as *Tuxu* or *Tuxuŭ*; *Světlá* as *Светла* or *Светлая*). Another problem lies in names whose form of surname

does not correspond to the nationality of the bearer. How should we transcribe, for example, the surname *Кюхельбекер* into Czech? As *Kjuchelbeker* or *Küchelbecker*? *Шнитке* will be *Šnitke* or *Schnitke*? These and further problems are involved in the transfer of anthroponyms, and it is not always possible to determine a correct transfer method. I have taken all benefits and disadvantages into account in order to suggest the most suitable option.

The largest group among geonyms are the toponyms. They are transcribed most often (even though a calque does not constitute an exception), but their spelling poses a problem: Czech and Russian recording standards for toponyms differ significantly. I therefore provide a list of orthographic rules for transferring Czech toponyms into Russian and vice versa, which must be taken into consideration. Hyphens in the names of towns (*Чески-Крумлов*) and the different distribution of capital letters are difficult to adapt into Czech. Apart from orthographic rules, I also solve the problems of translating nominative lexis (words such as lake, sea, street, big), which sometimes occurs in toponyms. As with chrematonyms and toponyms, I mentioned the translation of appellative lexis that accompanies toponyms. Using the example of *Ленинградский район*, I analyze the possibilities of translating names of administrative units in the Czech Republic and Russian Federation (e. g. the terms *kraj, okres, obec; республика, область, край, район, населённый пункт* and others.)

I hope that this treatise will be useful to translators, scholars of both Russian and Czech studies, journalists, travel agents and others who work with texts of international character containing Russian and Czech proper nouns. I did my best to elaborate the problems of transferring proper nouns exhaustively and take into consideration all relevant factors, but it currently seems impossible to achieve this objective completely due to the vast extent of the topic and a lack of other relevant literature. Writers of all kinds should bear in mind that the ultimate solution always depends on the type of their text, specific conditions, factors influencing its creation and, last but not least, their lingual feeling. Having considered all of this carefully, anyone is entitled to choose their preferred transfer method, even if it contradicts recommendations provided in this book.

12 BIBLIOGRAFIE

12.1 Sekundární literatura⁸¹

- ADÁMKOVÁ (vd. ŠPAČKOVÁ), S. (2014). Problematika přenosu chrématonym do nového jazykového prostředí (na česko-ruském materiálu). In: *Mladá slavistika: současné trendy ve výzkumu slovanských literatur, jazyků a kultur*. Brno: Masarykova univerzita, s. 5–36.
- ANDREJEVA, E. S. (1962). K voprosu o transkripcii češských imen sobstvennych. In: *Teorija i kritika perevoda*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, s. 158–160.
- BONDALETOV, V. D. (1983). *Russkaja onomastika*. Moskva: Prosveščeniye.
- DOKULIL, M. (1977). Status tzv. vlastních názvů. *Slovo a slovesnost* 38, č. 4, s. 311–319. Dostupné také online z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2486>.
- DMITRIJEV, P. A. – SAFRONOV, G. I. (1962). Peredača slavjanskich imen pri perevodach. In: *Teorija i kritika perevoda*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, s. 148–157.
- DUPLENSKIJ, N. N. (2012). *Rekomendacii perevodčiku, zakazčiku i redaktoru, redakcija 2* [online]. Moskva: Sojuz perevodčikov Rossii [cit. 20. 7. 2015]. Dostupné online z http://www.translators-union.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=338:2012-08-20-18-53-36&catid=100:materials&Itemid=309.
- GAZDA, J. (2008). Češskije imena sobstvennyje v russkich internetovskich tekstach kak problema mežkul'turnogo obščeniya. In: *Rossica Olomucensia XLVI-II. Sborník příspěvků z mezinárodní konference XIX. Olomoucké dny rusistů 30.08.–01.09.2007*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 279–284.
- GAZDA, J. (2006). Spornyje voprosy peredači češských sobstvennych imen na russkom

81 Sekundární literatura není na rozdíl od pramenů číslována, neboť na ni v textu odkazujeme pomocí harvardského systému, zatímco na prameny odkazujeme z důvodu větší přehlednosti pouze číslicí v hranatých závorkách. Není-li uvedeno jinak, jedná se o první vydání.

- jazyke. In: *Naučnoje nasledije B. N. Golovina i aktua'nyje problemy sovremennoj lingvistiki: Sbornik statej po materialam meždunarodnoj naučnoj konferencii, posvjaščennoj 90-letiju professora B. N. Golovina*. Nižnij Novgorod: Izdatel'stvo Nižegorodskogo universiteta, s. 115–117.
- GAZDA, J. (1999). Praktická transkripce grafému y v českých propriích v ruském textu. In: *Príspevky k aktuálnim otázkám jazykovědné rusistiky*. Brno: Vydavatelství MU, 1999, s. 97–101.
- GAZDA, J. (1998). K otázce konkurence grafických kódů v ruském publicistickém textu. In: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná (A46)*, Brno: Masarykova univerzita, s. 161–168. Dostupné online z https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/100336/A_Linguistica_46-1998-1_18.pdf?sequence=1.
- GAZDA, J. (1997). Problemy peredači inojazyčnych nazvanij v ruskom delovom tekste. In: *Rossica Ostraviensia*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 65–68.
- GILJAREVSKIJ, R. S. et al (2004). *Praktičeskaja transkripcija famil'no-imennych grupp*. Moskva: Fizmatlit.
- GILJAREVSKIJ, R. S. – STAROSTIN, B. A. (1969). *Inostrannyje imena i nazvanija v ruskom tekste. Spravočnik*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- HAVRÁNEK, B. (1949). Psaní ruských jmen v češtině. *Naše řeč* 33, č. 3–4, s. 41–46. Dostupné také online z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4110>.
- ILEK, B. (1951). O převodu ruských vlastních jmen do češtiny. *Naše řeč* 35, č. 1–2, s. 7–12. Dostupné také online z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4212>.
- IMRICHOVÁ, Mária (2003). Logonymá v systéme vlastných mien. In: *Vlastné meno v komunikácii, 15. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava: Veda, s. 269–274.
- IVANOV A. O. (2006). *Bezekvivalentnaja leksika: Učebnoje posobieje*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
- JERMOLOVIČ, D. I. (2005). *Imena sobstvennyje: teorija i praktika mež"azykovej peredači*. Moskva: R. Valent.
- JERMOLOVIČ, D. I. (2001). *Imena sobstvennyje na styke jazykov i kul'tur*. Moskva: R. Valent.
- JERMOLOVIČ, D. I. (2009). *Metodika mež"jazykovej peredači imen sobstvennych*. Moskva: Vserossijskij centr perevodov.
- JERMOLOVIČ, D. I. (2016). *Pravila praktičeskoj transkripcii imen i nazvanij s 29 jazykov na ruskij i s ruskogo na anglijskij*. Moskva: Auditorija.
- KALAKUCKAJA, L. P. (1984). *Sklonenije familij i ličnych imen v ruskom literaturnom jazyke*. Moskva: Nauka.
- KNAPPOVÁ, M. (2002). *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Liberec: TAX AZ KORT.
- KNAPPOVÁ, M. (2003). K jazykovým a právním aspektům přechylování příjmení v češtině. *Slovo a slovesnost* 86, č. 3, s. 113–119. Dostupné také online z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7728>.
- KNAPPOVÁ, M. (1992). K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen. *Slovo a Slovesnost* 53, č. 3, s. 211–214. Dostupné také online z <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3475>.
- KNITTLOVÁ, D. (2010). *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

- KRIJTOVÁ, O. a HARMSSEL-HAVLÍKOVÁ, V. (2013). *Pozvání k překladatelské praxi*. Praha: Apostrof.
- KUFNEROVÁ, Z. et al. (1994). *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H.
- LIDIN, A. A. (2006). *Inostrannyje familii i ličnyje imena. Praktika transkripcii na russkij jazyk. Spravočnik*. Moskva: Tolmač.
- LEVÝ, J. (1983). *Umění překladač. 2. vyd.* Praha: Panorama.
- LEVÝ, J. (1963). *Umění překladač*. Praha: Československý spisovatel.
- MEL'NIKOV, E. I. (1964). Zametky o morfologii i pravopisanii češskich sobstvennych imen v russkoj peredače. In: *Toponomastika i transkripcija*. Moskva: Nauka, s. 131–145.
- MEDVEDEVA, K. M. (2013). Semantika emocional'no-ekspresivnych suffiksov kvalitativnych form russkich antroponomimov. *Meždunarodnyj naučnyj žurnal Molodoj učenyj*, č. 7., s. 487–490. Dostupné online z <http://www.moluch.ru/archive/54/7300/>.
- REFORMATSKIJ, A. A. (1960). Praktičeskaja transkripcija inojazyčnych sobstvennych imen. *Izvestija akademii nauk SSSR, otdelenije literatury i jazyka XIX*, č. 6, s. 529–534.
- RICHTEREK, O. (2008). K problematice vlastních jmen v rusko-českém uměleckém překladu. In: *Onomastika a škola 8, Sborník příspěvků z Celostátního onomastického semináře*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 311–318.
- STRAHL, V. (1999). *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině*. Praha: Karolinum.
- STRAKOVÁ, V. (1994). Lingvistický pohled na problematiku překládání. In: *Překládání a čeština*, Jinočany: H&H, s. 11–18.
- STRAKOVÁ, V. (1994). Překládání a vlastní jména. In: *Překládání a čeština*, Jinočany: H&H, s. 172–176.
- SUPERANSKAJA, A. V. (1978). *Teoričeskije osnovy praktičeskoj transkripcii*. Moskva: Nauka.
- SUPERANSKAJA, A. V. (1973). *Obščaja teorija imeni sobstvennogo*. Moskva: Nauka.
- SUPERANSKAJA, A. V. (1964). Imena sobstvennyje v čužoj jazykovoj srede. In: *Toponomastika i transkripcija*, Moskva: Nauka, s. 163–173.
- SUPERANSKAJA, A. V. (1960) *Spornyje voprosy russkoj transkripcii bolgarskich, pol'skich, serbochorvatskich, češskich i slovackich imen sobstvennych*. Moskva: KSIS AN SSSR.
- ŠMILAUER, V. (1963). *Úvod do toponomastiky*. Praha: SPN.
- ŠPAČKOVÁ, S. (2015). Cizí propria v ruských žurnalistických textech 19.–20. století. In: *Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky*. Brno: Galium, s. 145–150.
- ŠRÁMEK, R. (1999). *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- ŠRÁMEK, R. – KUBA, L. (1989). *Chrématonyma z hlediska teorie a praxe*. Brno: Onomastická komise ČSAV.
- TELLINGER, D. (2005). *Kultúrne otázky prekladu umeleckej literatúry*. Košice: Typopress.
- UNBEGAUN, B. G. (1989). *Russkije familii*. Moskva: Progress.
- VLACHOV, S. – FLORIN, S. (1980). *Neperevodimoje v perevode*. Moskva: Meždunarodnyje otošeniija.

- VYSLOUŽILOVÁ, E. (2002). *Cvičebnice překlada pro rusisty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- VYSOCKAJA, I. V. (2010). Svoje i čužoje. *Vestník Nižegorodského universiteta im. N. I. Lobačevského*. Číslo 4, s. 471–474. Dostupné také online z <http://cyberleninka.ru/article/n/svoyo-i-chuzhoe-ili-vzaimodeystvie-kirillitsy-i-latinity-v-sovremennom-reklamnom-tekste> [cit. 3. 1. 2015].
- ZAJCEV, A. B. (2009). *Osnovy pis'mennogo perevoda*. Moskva: URSS.
- ZAJĄCZKOWSKI, W. (2011). *Rusko a národy*. Praha: Misgurnus.

12.2 Normativní literatura a slovníky

- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.). (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ČSN ISO 9 (01 0185), 2002. *Transliterace cyrilice do latinky – slovanské a neslovanské jazyky*. 2. vyd. Praha: Český normalizační institut.
- GOST 7.79–2000, 2002. *Pravila transliteracii kirillovskogo pis'ma latinskim alfavitom*. Minsk: IPK Izdatelstvo standartov.
- HRDLIČKA, M. (1998). *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překlada*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů.
- KOLEKTIV AUTORŮ Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR (2013). *Pravidla českého pravopisu*. 2. vyd. Praha: Academia.
- LOTKO, E. (2003). *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- PODOLSKAJA, N. V. (1978). *Slovar' ruskogj onomastičeskoj terminologii*. Moskva: Nauka.
- POSPÍŠIL, I. et al. (2001). *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha: Libri.
- PRACOVNÍ SKUPINA PRO JMENNÉ ZPRACOVÁNÍ DOKUMENTŮ, Rada pro katalogizační politiku (2006). *Doporučení pro přepis nelatinkových písem do latinky*. 2. dopl. vyd. Praha: Národní knihovna ČR.
- VENCOVSKÁ et al. (2002). *Rusko-český slovník*. Voznice: Leda.
- ZALIZŇAK, A. A. (1977). *Obratnyj slovar' ruskogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.

12.3 Používané webové stránky⁸²

Český národní korpus. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z <http://www.korpus.cz>.

⁸² V případě citování internetového zdroje jako sekundární literatury je plná citace uvedena přímo v textu pomocí poznámky pod čarou. V případě ukázky (primární zdroje) pocházející z internetu odkazujeme v textu pouze číselným odkazem, seznam citovaných ukázek viz Seznam pramenů. Zde uvádíme pouze seznam používaných webových stránek.

Ruský národní korpus. *Nacional'nyj korpus russkogo jazyka*. Dostupný z <http://www.ruscorpora.ru/>.

Webové stránky D. I. Jermoloviče. *Sajt D. I. Jermoloviča*. Dostupný z <http://yermolovich.ru/>.

Svaz ruských překladatelů. Sojuz perevodčikov Rossii. Dostupný z <http://www.translators-union.ru/>.

Velká sovětská encyklopedie. Bol'shaja sovětskaja encyklopedija, 3. vyd. Dostupná z <http://bse.sci-lib.com/>.

Obrácený slovník A. A. Zaliznjaka. *Obratnyj slovar' russkogo jazyka*. Dostupný online z <http://ivanov-portal.ru/zaliznyak1.html>.

Internetová encyklopedie Wikipedia. Dostupná z www.wikipedia.org.

Časopis Slovo a slovesnost, Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. Dostupný z <http://sas.ujc.cas.cz/>.

Internetová jazyková příručka, Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. Dostupná z <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

12.4 Primární citované prameny⁸³

[1] *Prague express* [online]. Dostupné z http://www.prague-express.cz/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=57&Itemid=73, [cit. 21.11.2015].

[2] *Novinky.cz* [online]. Dostupné z <http://www.novinky.cz/kultura/salon/352668-rusky-novinar-vitalij-jarosevskij-valecne-ztraty-v-dobe-miru.html>, [cit. 21.11.2015].

[3] *Idnes.cz* [online]. Dostupné z http://zpravy.idnes.cz/polsko-vyhodilo-ruskeho-novinare-sviridova-fms-/zahranicni.aspx?c=A141025_191014_zahranicni_fer, [cit. 21.11.2015].

[4] *Idnes.cz* [online]. Dostupné z http://zpravy.idnes.cz/novinar-o-stavu-medii-v-rusku-d20-/zahranicni.aspx?c=A140516_162025_zahranicni_ad, [cit. 21.11.2015].

[5] *Art Cafe* [online]. Dostupné z http://www.greeninfo.ru/artcafe/literary/fiction.html/Article/_/aID/4344, [cit. 21.11.2015].

[6] *Inosmi.ru* [online]. Dostupné z <http://inosmi.ru/world/20141205/224723822.html>, [cit. 21.11.2015].

[7] *Deník Metro* [tištěné vydání]. 4. 6. 2013, strana 10.

[8] RILEY, John (2004). *Dmitri Shostakovich. A Life in Film*. New York: I.B.Tauris & Co Ltd.

[9] FAY, E. Laurel (2000). *Shostakovich. A life*. New York: Oxford University press.

[10] *Niva* (1886) [online]. Č. 14, s. 24. Dostupné z http://m.chevo.su/?page_id=1513, [cit. 3. 1. 2015].

⁸³ Prameny jsou na rozdíl od sekundární literatury číslovány, neboť pomocí číslice v hranatých závorkách v textu odkazujeme na zdroj ukázky. Z důvodu velkého množství ukávek a tudíž velkých objemů dat uvádíme pro elektronické zdroje zkrácené citace ve formě: *Název webové stránky* [online]. Dostupné z www.webova.stranka.cz, [cit. DD. MM. RRRR].

- [11] TOLSTOJ, L. N. [online]. Pismo 592. *Pisma k žene S. A. Tolstoj 1887–1910, Polnoje sobranije sočiněnij*. Č. 84. Dostupné z http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_1330.shtml, [cit. 3. 1. 2015].
- [12] *Kazachstanskaja pravda* [online]. 21. 4. 1932, s. 1. Dostupné z <http://oldgazette.ru/kpravda/21041932/text1.html#1>, [cit. 3. 1. 2015].
- [13] *Trud* [online]. 3. 4. 1928, s. 1. Dostupné z <http://oldgazette.ru/trud/03041928/03041928-1.djvu>, [cit. 3. 1. 2015].
- [14] *Britanskij sojuznik* [tištěné vydání]. 1947, s. 1.
- [15] *InoPressa* [online]. Dostupné z <http://www.inopressa.ru/article/22oct2013/wsj/dauria.html>, [cit. 3.1. 2015].
- [16] *Rg.ru* [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2011/04/12/chehiya-anons.html>, [cit. 21.11.2015].
- [17] *CzechTourism* [online]. Dostupné z <http://www.czechtourism.com/ru/e/festival-mitte-europa/>, [cit. 21.11.2015].
- [18] *Vm.ru* [online]. Dostupné z <http://www.vm.ru/news/preobrazhenie1359550105.html>, [cit. 21.11.2015].
- [19] *Czech.cz* [online]. Dostupné z <http://www.czech.cz/ru/Economie/%D0%9F%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2> [cit. 21.11.2015].
- [20] WIEVEGH, M. (2004). *Vybíjená*. Brno: Petrov. Ruská verze: Viveg, M. (2007). *Igra na vylet*. Ruský překlad Nina Šulgina. Moskva: Geleos.
- [21] *Echo24* [online]. Dostupné z <http://echo24.cz/a/ikeTY/rusku-vadi-sireni-evropskych-hodnot-zameri-se-na-erasmus>, [cit. 21.11.2015].
- [22] Viz [15].
- [23] *Dostavkaedi* [online]. Dostupné z <http://dostavkaedi-gatchina.ru/index.php/vapvap/alkogol/pivo-0-7-11/12107-pivo-velkopopovickii-kozyol-tyomnoe-05l-banka-detail>, [cit. 13. 9. 2014].
- [24] *Wine Style* [online]. Dostupné z <http://winestyle.ru/products/Velkopopovicky-Kozel-Svetly.html>, [cit. 13. 9. 2014].
- [25] *Kalendar' sobytij* [online]. Dostupné z <http://www.calend.ru/holidays/0/0/1040/>, [cit. 13. 9. 2014].
- [26] *Rádío Hlas Ruska* [online]. Dostupné z http://czech.ruvr.ru/2013_01_19/Stale-vice-lidi-v-Rusku-se-koupaji-o-svatku-Krtu-Pane/, [cit. 13. 9. 2014].
- [27] *Czech Tourism* [online]. Dostupné z <http://www.czechtourism.com/ru/a/unesco-intangible-heritage>, [cit. 14. 9. 2014].
- [28] *Czech Tourism* [online]. Dostupné z <http://www.czechtourism.com/ru/e/festival-mitte-europa>, [cit. 14. 9. 2014].
- [29] *Czech Tourism* [online]. Dostupné z <http://www.czechtourism.cz/marketingove-aktivity/prezentacni-akce/ucast-na-veletrhu-otdych-2014-v-moskve>, [cit. 14. 9. 2014].

- [30] *VSERS* [online]. Dostupné z <http://www.vserts.cz/old/manazereo/INSTRUKCIJA.pdf> [cit. 14. 9. 2014].
- [31] *Rossijskaja gazeta* [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2012/04/22/plagiat-site-anons.html>, [cit. 14. 9. 2014].
- [32] *Radio Svoboda* [online]. Dostupné z: <http://www.svoboda.org/content/article/25122067.html>, [cit. 14. 9. 2014].
- [33] *Radio Echo Moskvy* [online]. Dostupné z <http://www.echo.msk.ru/blog/bachishin/1185532-echo>, [cit. 14. 9. 2014].
- [34] *Rossijskaja gazeta* [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2013/01/10/glaza-site-anons.html>, [cit. 14. 9. 2014].
- [35] *TNF* [online]. Dostupné z <http://www.tnf.cz/cs/o-nas>, [cit. 18. 9. 2014].
- [36] *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. Dostupné z <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80>, [cit. 18. 9. 2014].
- [37] *Český rozhlas, Radio Praha* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/ekonomika/pivnye-protiv-telefonov>, [cit. 14. 9. 2014].
- [38] *Český rozhlas, Radio Praha* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/novosti/novosti-2013-04-10>, [cit. 20. 7. 2014].
- [39] *Český rozhlas, Radio Praha* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/novosti/novosti-2013-04-09>, [cit. 20. 7. 2014].
- [40] *Pražský telegraf* [online]. Dostupné z <http://ptel.cz/2009/04/straxovaya-kompaniya-postradala-ot-moshennikov/>, [cit. 20. 7. 2014].
- [41] *Rossijskaja gazeta* [online]. Dostupné z <http://rg.ru/2010/09/16/vuzy.html>, [cit. 18. 9. 2014].
- [42] *SGS* [online]. Dostupné z <http://www.sgsgroup.cz/cs-CZ/Trade/Trade-Efficiency/Product-Certification-and-Validation/Russian-Certificates-and-Permits/GOST-R-Certificate-and-Declaration.aspx>, [cit. 14. 9. 2014].
- [42] *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Viktor_Coj, [cit. 18. 9. 2014].
- [43] Tamtéž.
- [44] *Russkaja gazeta* [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2003/12/15/vystavka.html>, [cit. 18. 9. 2014].
- [45] *Wikipedia: the free encyclopedia*. [online]. Dostupné z <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80>, [cit. 18. 9. 2014].
- [46] *Russkaja gazeta* [online]. Dostupné z rg.ru/2011/04/12/chehiya-anons.html, [cit. 18. 9. 2014].
- [47] *Echo24.cz* [online]. Dostupné z <http://echo24.cz/a/whdki/ruska-media-lici-cesko-jako-sveho-spojence>, [cit. 18. 9. 2014].

- [48] ČAPEK, Karel. *Skandální aféra Josefa Holouška*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>. ČAPEK, Karel. *Skandal'naja afera Jozefa Golouška*. Ruský překlad Malevič, O., Kamenskaja, V. Dostupné online <http://www.biblion.mobi/archive/authors/ch/capek//afera.html>, [cit. 16.1.2016].
- [49] Tamtéž.
- [50] ČAPEK, Karel. *Továrna na absolutno*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>, [cit. 16.1.2016]. Ruský překlad Martem'janova, V. A. Fabrika absoljuta In *Pochiščennij kaktus*. Moskva: Olma-Press, 2001, s. 166.
- [51] *Ng.ru* [online]. Dostupné z http://www.ng.ru/videong/2014-07-05/100_uknavy_v.html, [cit. 18. 9. 2014].
- [52] *Nvo.ng.ru* [online]. Dostupné z http://nvo.ng.ru/armament/2014-03-21/1_aviavnosty.html, [cit. 18. 9. 2014].
- [53] *Itar-Tass* [online]. Dostupné z <http://itar-tass.com/proisshestiya/1357297>, [cit. 18. 9. 2014].
- [54] *Radio Praga* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/ekonomika/pivnye-protiv-telefonov>, [cit. 18. 9. 2014].
- [55] *Adresnyj spravocnik českých exportérov* [online]. Dostupné z <http://eksporterov.czechtrade.ru/ru/produkt/plavlenyj-syr-s-plesenju-tvoroznyj-krem-svezij/>, [cit. 18. 9. 2014].
- [56] *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. Dostupné z http://ru.wikipedia.org/wiki/%C5%A0koda_Fabia, [cit. 18. 9. 2014].
- [57] *Bogemia-vrn.ru* [online]. Dostupné z www.bogemia-vrn.ru/fabia/exterior/, [cit. 18. 9. 2014].
- [58] *Absint.cz* [online]. Dostupné z <http://absint.absint.cz/import.php>, [cit. 18. 9. 2014].
- [59] *Rossijskaja gazeta* [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2011/10/18/reg-urfo/pivo-anons.html>, [cit. 18. 9. 2014].
- [60] *Rossijskaja gazeta*. [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2014/06/30/reg-urfo/moto-anons.html>, [cit. 18. 9. 2014].
- [61] Čapek, Karel. *Ukradený kaktus (Povídky z druhé kapsy)*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>, [cit. 16.1.2016]. Ruský překlad Martem'janova, V. *Pochiščennij kaktus*. Moskva: Olma-Press, 2001. s. 62
- [62] *CzechTourism* [online]. Dostupné z <http://www.czechtourism.com/ru/a/unesco-intangible-heritage>, [cit. 18. 9. 2014].
- [63] *Itar-Tass* [online]. Dostupné z <http://itar-tass.com/proisshestiya/1357297>, [cit. 18. 9. 2014].
- [64] *Radio Praga* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/ekonomika/za-xame-otvetish-1>, [cit. 18. 9. 2014].

- [65] ČAPEK, Karel. *Továrna na absolutno*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>, [cit. 16.1.2016]. Ruský překlad Martem'janova, V. A. Fabrika absoljuta In *Pochiščennyj kaktus*. Moskva: Olma-Press, 2001, s. 166.
- [66] Tamtéž, s. 174.
- [67] *Nase Voda* [online]. Dostupné z <http://www.nase-voda.cz/vodka-stolichnaya-se-bude-moci-nadale-prodavati-cr/>, [cit. 18. 9. 2014].
- [68] *IDnes* [online]. Dostupné z http://ekonomika.idnes.cz/tradice-vodky-stolicnaja-znovu-oziva-d80/ekonomika.aspx?c=A021128_105026_ekonomika_ven, [cit. 18. 9.2014].
- [69] ČAPEK, Karel. *Ukradený kaktus*. Dostupné z http://www.cact.cz/noviny/2001/12/ukradeny_kaktus.htm, [cit. 16. 1. 2016].
- [70] ČAPEK, Karel (2001). *Pochiščennyj kaktus*. Přel. O. Martem'janova a O. Malevič. Moskva: Olma-Press, s. 46–47.
- [71] Finanční noviny [online]. Dostupné z <http://www.financninoviny.cz/zpravy/medvedev-rusko-by-mohlo-sklouznout-do-hluboke-recese/1162045>, cit. [12. 6. 2014].
- [72] Inosmi. ru [online]. Dostupné z <http://inosmi.ru/world/20150104/225334731.html>, [cit. 11.1.2015].
- [73] Inosmi. ru [online]. Dostupné z <http://inosmi.ru/world/20150405/227302123.html>, [cit. 11.1.2015].
- [74] Inosmi. ru [online]. Dostupné z <http://inosmi.ru/europe/20150405/227307251.html>, [cit. 11.1.2015].
- [75] GORALIK, Linor. Život domácích mazlíčků. Přel. Ivona Malěřová. In: *Antologie ruských povídek*. Brno: Větrné mlýny, 2007, s. 151.
- [76] GORLANOVA, Nina. Až naprší a uschne. Přel. Eva Malenová. In: *Antologie ruských povídek*. Brno: Větrné mlýny, 2007, s. 158.
- [77] Tamtéž, s. 167.
- [78] Tamtéž, s. 165-6.
- [79] ČAPEK, Karel. *Skandální aféra Josefa Holouška*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>, [cit. 16.1.2016].
- [80] ČAPEK, Karel. *Skandal'naja afera Jozefa Golouška*. Ruský překlad Malevič, O., Kamen-skaja, V. Dostupné online <http://www.biblion.mobi/archive/authors/ch/chapek//afera.html>, [cit. 16.1.2016].
- [81] WIEVEGH, M. (2004). *Vybíjená*. Brno: Petrov. Ruská verze: Viveg, M. (2007). *Igra na vylet*. Ruský překlad Nina Šulgina. Moskva: Geleos, s. 14.
- [82] GORLANOVA, Nina. Poka doždik bez gvozdej. Dostupné online z <http://www.rulit.me/books/poka-doždik-bez-gvozdej-read-49269-1.html>, [cit. 15. 1. 2016].
- [83] GORLANOVA, Nina. Až naprší a uschne. Přel. Eva Malenová. In: *Antologie ruských povídek*. Brno: Větrné mlýny, 2007, s. 158.

- [84] KRUSANOV, Pavel. Stvoření popela. Přel. Vladimír Franta. In: *Antologie ruských povídek*. Brno: Větrné mlýny, 2007, s. 232.
- [85] Tamtéž.
- [86] *Poslední car*, převzato z ČNK, SYN2010. Dostupné z www.korpus.cz.
- [87] ČAPEK, Karel. *Věc Makropulos*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>, [cit. 16.1.2016].
- [88] ČAPEK, Karel. *Sredstvo Makropulosa*. Přel. T. Aksel'. Dostupné online z <http://www.lib.ru/SOCFANT/CHAPEK/makropulos.txt>, [cit. 16. 1. 2016].
- [89] Viz [79].
- [90] Viz [80].
- [91] PASTERNAK, B. *Doktor Zhivago*. Přel. Hayward, M, Harari, M. New York: The new Americal Library. Dostupné také online z <http://userfiles.educatorpages.com/userfiles/kmcmillan/Doctor%20Zhivago.pdf>, [cit. 16. 1. 2016].
- [92] Viz [87].
- [93] Viz [88].
- [97] PELEVIN, V. *Zatvornik i šestipal'j* [online]. Dostupné z <http://pelevin.nov.ru/pov/pe-zatv/>, [cit. 16. 1. 2016].
- [98] PELEVIN, V. *Poustevník a šestiprstý*. Přel. Nikolaj Mokřý. In: *Antologie ruských povídek*. Brno: Větrné mlýny, 2007, s. 253.
- [99] ČAPEK, Karel. *Velká koččí pohádka*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>, [cit. 16.1.2016].
- [100] ČAPEK, Karel. O bessmertnoj koške. Ruský překlad Martem'janova, V. A. In: *Pochiščennyj kaktus*. Moskva: Olma-Press, 2001.
- [101] GRIŠKOVEC, JE. *Pogrebenije angela*. Dostupné online z <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/2/gr4.html>, [cit. 16. 1. 2016].
- [102] GRIŠKOVEC, JE. *Pohřívání anděla*. Přel. Vlasta Smoláková. In: *Antologie ruských povídek*. Brno: Větrné mlýny, 2007, s. 173.
- [103] BULGAKOV, M. A. *Sobač'je serdce*. Dostupné online z <http://www.bulgakov.ru/dogheart/dh8/>, [cit. 16. 1. 2016].
- [104] ČAPEK, Karel (2001). *Pochiščennyj kaktus*. Přel. O. Martem'janova a O. Malevič. Moskva: Olma-Press, s. 47.
- [105] WIEVEGH, M. (2004). *Vybíjená*. Brno: Petrov.
- [106] Viveg, M. (2007). *Igra na vylet*. Ruský překlad Nina Šulgina. Moskva: Geleos, s. 18.
- [107] GORODNICKIJ, A. *I žů' ešte naděžde*. Převzato z Ruského národního korpusu. Dostupné z <http://www.ruscorpora.ru/>.
- [108] *Sovsport.ru* [online]. Dostupné z <http://www.sovsport.ru/news/text-item/647257>, [cit. 16. 1. 2016].

- [109] *Pražskij telegraf* [online]. Dostupné z <http://ptel.cz/2013/01/chexiya-i-eyo-prezidenty>, [cit. 16. 1. 2016].
- [110] *Radio.cz* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/bogema/venecianskie-fragmenty>, [cit. 16. 1. 2016].
- [111] *Pamjati Vita Nejedly* (1945.01.16), Sovetskoje isskustvo. Převzato z Ruského národního korpusu. Dostupné z <http://www.ruscorpora.ru>.
- [112] IVANOV, A, P. *Služenije rodnomu narodu*. (1949.03.05), Sovetskoje iskusstvo. Převzato z Ruského národního korpusu. Dostupné z <http://www.ruscorpora.ru>.
- [113] *Czechtourism.com* [online]. Dostupné z <http://www.czechtourism.com/ru/e/prague-unexpected-legacy-exhibition/>, [cit. 16. 1. 2016].
- [114] *Wikipedia* [online]. Dostupné z https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D1%80%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D0%AF%D0%BD, [cit. 16. 1. 2016].
- [115] *www.sb.by* [online]. Dostupné z <http://www.sb.by/literatura/article/ot-yanki-k-fran-tishku.html>, [cit. 16. 1. 2016].
- [116] *Mariinsky.ru* [online]. Dostupné z http://www.mariinsky.ru/company/opera_guest/kojena/, [cit. 16. 1. 2016].
- [117] *Radio Praga* [online]. Dostupné z <http://www.radio.cz/ru/rubrika/bulletin/novosti-3198>, [cit. 16. 1. 2016].
- [118] *Gelaktika* [online]. Dostupné z gela-guralia.livejournal.com, [cit. 16. 1. 2016].
- [119] Vondráčková, J. *Kolem Mileny Jesenské*, převzato z ČNK, SYN2010. Dostupné z www.korpus.cz.
- [120] *echo24* [online]. Dostupné z <http://echo24.cz/a/inMwT/marne-cekani>, [cit. 16. 1. 2016].
- [121] Text vychází z překladu pro časopis Era. V tisku.
- [122] DTTO.
- [123] ČAPEK, Karel. *Ukradený kaktus*. Dostupné z http://www.cact.cz/noviny/2001/12/ukradeny_kaktus.htm, [cit. 16. 1. 2016].
- [124] ČAPEK, Karel (2001). *Pochiščennyj kaktus*. Přel. O. Martem'janova a O. Malevič. Moskva: Olma-Press, 46–47.
- [125] Viz [123].
- [126] Viz [124].
- [127] *Rossijskaja gazeta* [online]. Dostupné z <http://www.rg.ru/2013/01/10/glaza-site-anons.html>, [cit. 14. 9. 2014].
- [128] Viveg, M. (2007). *Igra na vylet*. Ruský překlad Nina Šulgina. Moskva: Geleos, s. 13.
- [129] Viveg, M. (2007). *Igra na vylet*. Ruský překlad Nina Šulgina. Moskva: Geleos, s. 18.
- [130] Viz [123].
- [131] Viz [124].

- [132] *Afisha.ru* [online]. Dostupné z <http://www.afisha.ru/forum/154/page84/>, [cit. 16.1.2016].
- [133] ČAPEK, Karel. *Skandální aféra Josefa Holouška*. Praha: Městská knihovna v Praze, e-kniha, dostupné z <https://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/karel-capek/?knihovna=>.
- [134] ČAPEK, Karel. *Skandal'naja afera Josefa Golouška*. Ruský překlad Malevič, O., Kamen-skaja, V. Dostupné online <http://www.biblion.mobi/archive/authors/ch/chapek//afera.html>, [cit. 16.1.2016].
- [135] Text vychází z překladu pro časopis Era. V tisku.
- [136] DTTO.

13 PŘÍLOHY (TRANSKRIPČNÍ A TRANSLITERAČNÍ PRAVIDLA)

Příloha č. 1 – Srovnávací tabulka transkripčních pravidel pro přepis z ruské cyrilice do české a anglické latinky⁸⁴

CYRILICE	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ	PŘÍKLADY	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ
а	a	a	Артамонов	Artamonov	Artamonov
б	b	b	Быков	Bykov	Bykov
в	v	v	Евгений	Jevgenij	Yevgeny
г	g (včetně -oro u příd. jmen a zájmen)	g	Гайдар грубого	Gajdar grubogo	Gaidar grubogo
д	d	d	Аркадий	Arkadij	Arkady
е	je (na zač. slova, po samohláskách a jerech)	ye (na zač. slova; po samohláskách kromě и, ы; po jerech)	Есенин Еремеев Шереметьево Вересаев Арсеньев	Jesenin Jeremejev Šeremetjevo Veresajev Arseňjev	Yesenin Yeremeyev Sheremetyevo Veresayev Arsenyev
	e (po všech souhláskách kromě д, т, н)	e (po všech souhláskách)	Лермонтов Менделеев Петровка Сергей	Lermontov Mendělejev Petrovka Sergej	Lermontov Mendeleyev Petrovka Sergei
	e/ě (možná varianta po retnicích ve slovech, která si spojujeme s domácími)		Белинский Бедный Сбербанк	Bělinskij i Belinskij Bědnjy i Bednyj Sběrbank i Sberbank	Belinsky Bedny Sberbank
де, те, не	dě, tě, ně	de, te, ne	Державин Рождественский Теплов Тургенев	Děržavin Rožděstvenskij Těplov Turgeněv	Derzhavin Rozhdestvensky Teplov Turgenev
де, те, не	de, te, ne (v západoevropských a ukrajinských VJ)	de, te, ne	Штернберг Цандер Потебня	Šternberg Cander Potebňa	Shternberg Tsander Potebnya
ие	ie	ie	Георгиев	Georgiev	Georgiev
ые	yje	ye (nikoliv yyel)	Новые Ляды Жёлтые Воды	Novyje Ljady Žoltoyje Vody	Novye Lyady Zheltye Vody

⁸⁴ Způsob přepisu a příklady pocházejí z tabulky *Transkripce jmen a názvů z jazyků užívaných cyrilice* (Pravidla českého pravopisu 2013: 77–79), dále z tabulky *Tablica praktičeskoj transkripcii s russkogo jazyka na anglijskij* (Jermolovič 2012: 305–306) a z vlastního výzkumu.

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

CYRILICE	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ	PŘÍKLADY	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ
ë	jo (kromě výskytů po д, т, н, ж, ш, ч, щ)	yo (kromě po ж, ш, ч, щ)	ёлка Королёв Воробьёв Семёнов-Тян- -Шанский Фёдоров	jolka Koroljov Vorobjov Semjonov-Tjan- -Šanskij Fjodorov	yolka Korolyov Vorobyov Semyonov-Tyan- -Shansky Fyodorov
дѣ, тѣ, нѣ	đo, řo, ño	dyo, tyo, nyo	Будѣнный Тѣркин Огонѣк	Bud'onnyj Torkin Ogoňok	Budyonny Tyorkin Ogonyok
жѣ, шѣ, чѣ, щѣ	žo, šo, čo, ščo	zhe, she, che, shche	Жѣлтые Воды шѣлк Лихачѣв Щѣголев Щѣлково Жжѣнов Грачѣв	Žolyte Vody šolk Lichačov Ščogolev Ščolkovo Žžonov Gračov	Zheltye Vody shelk Likhachev Shchegolev Shchelkovo Zhzhenov Grachev
ж	ž	zh	Серѣжа	Serjoža	Seryozha
з	z	z	Зинаида	Zinaida	Zinaida
и	i (všude kromě po ъ)	i ĩ (možná varianta po samohlásce kvůli odlišení od přepisu písmene й)	Иваново Иоффе Илизаров станции Воинов	Ivanovo Ioffe Iizarov stancii Voinov	Ivanovo Ioffe Iizarov stantsii Voinov (na rozdíl od Воинов – Voinov)
	ji (po ъ)	yi (po ъ)	Ильич Марьино	Ilijč Marjino	Ilyich Maryino
й	j	y (před samohl.)	Йошкар-Ола Сергей Чуйков	Joškar-Ola Sergej Čujkov	Yoshkar-Ola
		i (po samohl. kromě и, ъ – viz ий, ѡй)			Sergei Chuiikov
ий	ij	y (na konci slova)	Рыбачий Дмитрий Достоевский	Rybačij Dmitrij Dostojevskij	Rybachy Dmitry Dostoyevsky
		iy (uprostřed slova)	Новороссийск	Novorossijsk	Novorossiysk
		i (výjimky)	Юрий Бийск Вий 3-ий	Jurij Bijsk Vij 3-ij	Yuri Bisk, Blysk Viy 3-iy
ѡй	yj	y	Старый Оскол	Staryj Oskol	Stary Oskol
к	k	k	Екатерина	Jekatěrina	Yekaterina
кс	x (ve slovech, kde je zřetelný západoevř. nebo řecký původ)	ks	Александр(ов) Алексей	Alexandr(ov) Alexej	Aleksandr(ov) Aleksei
	ks (v ostatních případech)	ks	Аксаков	Aksakov	Aksakov
л	l	l	Людмила	Ljudmila	Lyudmila
м	m	m	Маврид	Mavrid	Mavrid
н	n	n	Соня	Soňa	Sonya
о	o	o	Попов	Popov	Popov
		yo (po měkkém jeru)	Батальонная	Batalonnaja	Batalyonnaya

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

CYRILICE	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ	PŘÍKLADY	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ
п	p	p	Спартак	Spartak	Spartak
р	r	r	Руслан	Ruslan	Ruslan
с	s	s	Максим	Maksim	Maksim
т	t	t	Станислав	Stanislav	Stanislav
у	u	u	Жуков	Žukov	Zhukov
ф	f	f	Софья	Sofja	Sofya
х	ch	kh	Шолохов	Šolochov	Sholokhov
ц	c	ts	Милица	Milica	Militsa
ч	č	ch	Вячеслав	Vjačeslav	Vyacheslav
ш	š	sh	Шолохов	Šolochov	Sholokhov
щ	šč	shch	Щерба	Ščerba	Shcherba
ъ	vynechává se	vynechává se	сьезд адъютант	sjezd adjutant	syezd adyutant
ь	vynechává se kromě po д, т, н	vynechává se	Горький Кольцов	Gorkij Kolcov	Gorky Koltsov
дь, ть, нь	ď, ť, ň	d, t, n	Аркадьев Третьяков Усть-Илимск Арсеньев	Arkadjev Tretjakov Ust'-Ilimsk Arseňev	Arkadyev Tretyakov Ust'-Ilimsk Arsenyev
ы	y	y	Быковский Тында Царицын	Bykovskij Tynda Caricyn	Bykovsky Tynda Tsaritsyn
э	e	e	Эрмитаж Эренбург поэзия Элиста	Ermitaž i Ermitáž Erenburg poeziya Elista	Ermitazh Erenburg poeziya Elista
ю	ju (všude kromě po д, т, н)	yu	Юлиан Любовь Горюнов Виллой	Julian Ljubov Goryunov Viljuy	Yulian Lyubov Goryunov Vilyui
дю, тю, ню	ďu, ťu, ňu	dyu, tyu, nyu	Дюр Тютчев Нюра	Đur Ťutčev Nura	Dyur Tyutchev Nyura
я	ja (všude kromě po д, т, н)	ya	Яковлев Маяковский Ляпунов Ямал Илья Майя	Jakovlev Majakovskij Ljapunov Jamal Ilja Majja	Yakovlev Mayakovsky Lyapunov Yamal Ilya Maiya
		a (na konci VJ, po nepřizvuč- ném i)	Юлия Зульфия	Julija Zulfija	Yulia Zulfiya
дя, тя, ня	ďa, ťa, ňa	dya, tyu, nya	Володя Тябликов Ваня Зализняк	Voloďa Ťablikov Vaňa (Váňa) Zalizňak	Volodya Tyablikov Vanya Zaliznyak
-ая (zakončení žens. příjmení)	-aja/-á ⁸⁵	-aya	Улицкая Толстая	Ulickaja/Ulická Tolstaja/Tolstá	Ulitskaya Tolstaya
-ова (zakončení žens. příjmení)	-ova/-ovová ⁸⁶	-ova	Кузнецова	Kuzněcova/ Kuzněcovová	Kuznetsova

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

CYRILICE	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ	PŘÍKLADY	PŘEPIS ČJ	PŘEPIS AJ
-ева (zakončení žens. příjmení)	-(j)eva/-(j)evová	-eva	Цветаева	Cvetajeva/ Cvetajevová	Tsvetajeva (tradičně avšak nesprávně se přepisuje Tsve- taeva)
-ёва (zakončení žens. příjmení)	-(j)ova/-(j)ovová	-eva	Королёва Лихачёва	Koroljova/ Koroljovová Lichačova/ Lichačovová	Korolyova Likhacheva
-ий/-ый/-ой (zakončení mužs. příjmení)	-ij/-yj/-oj	-y/-oy	Достоевский Зелёный Трубецкой	Dostojevskij Zeljonyj Trubeckoj	Dostoyevsky Zelyony Trubetskoy

85 Výběr zakončení *-aja* či *-á* závisí na typu textu a dalších faktorech, viz kapitola 7.4.1

86 Výběr zakončení *-ova* či *-ovová* závisí na typu textu a dalších faktorech, viz kapitola 7.4.2

Příloha č. 2 – Pravidla praktické transkripce z češtiny do ruštiny⁸⁷

ČESKÉ PÍSMENO ČI SPOJENÍ PÍSMEN	POZNÁMKA K POUŽITÍ	PŘEPIS	PŘÍKLAD	TRANSKRIPCE DO RJ
a, á	Základní varianta přepisu včetně ženských příjmení končících na -á (v beletrii je ovšem možné porušení na -ая u těch, která připomínají ruská slova).	a	Aš Nová Světlá Novotná	Аш Нова (Новая) Светла (Светлая) Новотна
	Přepis v zakončení ženských příjmení na -ská, -cká (užívá se nejen v beletrii, ale i v publicistice).	-ская/ -цкая	Mířejovská Rosická	Миржеёвская Росицкая
	По д', т', њ.	я	Rožďalovice Kňazek	Рождяловице Княжек
b		б	Bílovice Libal	Биловице Либал
c		ц	Cidlina Cecil	Цидлина Цецил
č		ч	Česká Lípa Čeněk	Ческа-Липа Ченек
d		д	Domažlice Adam	Домажлице Адам
ď	Na konci slova, před souhláskou.	дь	Šedková měď	Шедькова медь
	Před samohláskou.	д	Vladislav Žďár nad Sázavou Rožďalovice	Владислав Ждяр-над-Сазавоу Рождяловице
ďa, ďo, ďu		дя, дѐ, дю	Haďarová Haňďová Vaďurová	Гадярова Ганьďева Вадюрова
e, é	Po souhláskách vč. d, t, n (ve výslovnosti ruské e, které vzniklo z českého e, nezměkčuje předcházející souhlásku).	e	Teplice Židlochovice Nové Město na Moravě	Теплице [тѐплице] Жидлоховице Новѐ-Мѐсто-на- -Мораве
	na začátku slova, po samohláskách	э	Evaň Samuel	Эвань Самуэл
ě	Ve všech případech včetně spojení bě, pě, vě, fě, mě (pokud ruské e vzniklo z českého ě, předcházející souhlásku změkčuje).	e	Děčín Staré Město Bělá pod Bezdězem	Дечин [дечин] Старе-Мѐсто Бѐла-под-Бѐздѐзем

⁸⁷ Jedná se o aktualizovanou tabulku praktické transkripce, která se na některých místech (zvláště přepis písmen y a ъ) mírně odlišuje od tabulek doposud užívaných. Tam, kde se jedná o přepis nový, na změnu upozorňujeme. Odůvodnění změn viz kapitola 5.1.1. Upravená pravidla přepisu vznikla ve spolupráci s D. I. Jermolovičem a J. Gazdou. Tato nová pravidla přenosu byla i v Rusku již vydána v publikaci *Pravila praktičeskoj transkripcii imen i nazvanij s 29 jazykov na russkij i s russkogo na anglijskij* (Jermolovič 2016).

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

ČESKÉ PÍSMENO ČI SPOJENÍ PÍSMEN	POZNÁMKA K POUŽITÍ	PŘEPIS	PŘÍKLAD	TRANSKRIPCE DO RJ
f		ф	Frydek-Místek	Фрыдек-Мистек (starší přepis Фридек-Мистек)
g		г	Golčův Jeníkov	Голчув-Еников
h	Základní varianta.	г	Praha Hora Sváté Kateřiny Holubová	Прага Гора-Свате- -Катержины Голубова
	V původně německých slovech je možný i přepis pomocí x.	x	Helmuth	Хельмут
ch		x	Cheb	Хеб
i, í		и	Horní Jelení Ina Alois	Горни-Елени Ина Алоис
-í	Zakončení názvů zeměpisných regionů.	-ье	Pošumaví Povltaví Podkrušnohoří	Пoшумавье Повлтавье Подкрушногорье
ia	Základní varianta.	иа	Mariánské Lázně Fialová Diana Adrian	Марианске-Лазне Фиалова Диана Адриан
	Ženská křestní jména končící na -ia se mohou v beletrii a publicistice přepisovat s koncovým -ия .	-ия	Emilia Maria Amália	Эмилия Мария Амалия
ie	základní varianta	иэ	Gabriela	Габриэла
	Ženská křestní jména končící na -ie se mohou v beletrii a publicistice přepisovat s koncovým -ия .	-ия	Lucie Marie Natalie	Луция Мария Наталия
	V cizích slovech, kde se e nevyslovuje, může být vynecháno.	и	Biebl Niederle	Библ Нидерле
io		ио	Violeta	Виолета
iu		иу	Julius	Юлиус
j	Na konci slova; před souhláskou (tj. vždy kromě <i>ja, je, jo, ju</i>).	й	Slavoj Rejštejn Jihlava Rajmund	Славой Рейштейн Йиглава Раймунд
ja	Na začátku slova; po samohlásce.	я	Jáchymov Bojan	Яхимов Боян
	Po souhlásce.	ья	Kavuljak Benjamín Muntjanová Murjasová Darja	Кавульяк Беньямин Мунтьянова Мурьясова Дарья
je	Na začátku slova; po samohlásce.	е	Jeseník Rajec-Jestřebí Dyje Metuje Újezd u Brna	Есеник Раец-Естршеби Дые Метые Уезд-у-Брна
	Po souhlásce.	ье	Miljevičová Marjeniková	Мильевичова Марьеникова

ČESKÉ PÍSMENO ČI SPOJENÍ PÍSMEN	POZNÁMKA K POUŽITÍ	PŘEPIS	PŘÍKLAD	TRANSKRIPCE DO RJ
jo	Na začátku slova.	йо	Jonáš	Йонаш
	Po samohlásce.	ё	Kyjov Dunajovice České Budějovice Tvrdějovský	Київ Дунаёвице Ческе-Будеёвице Тврдёвский
	Po souhlásce.	ьё	Marjovičová Miljová Manjošová	Марьёвичова Мильёва Маньёшова
ju	Na začátku slova; po samohlásce.	ю	Jundrov Oljanjuková Juhaňák	Юндров Оляньюкова Юганяк
	Po souhlásce.	ью	Metřuková Mačjuková	Метрьюкова Мацьюкова
ji	Základní varianta.	йи	Jilemnice Nové Město nad Metují Jindřichův Hradec	Йилемнице Нове-Место-над- -Метуји Йиндржихув-Градец
			Bojslav Zajíc Jitka Jindřich Jiří	Бойислав Зайиц Йитка Йиндржих Йиржи
	Přípustná varianta u některých VJ (zvláště v beletrii); po souhlásce ve VJ cizího původu.	и	Jiří Jiřina	Иржи Иржина
		ьи	Kušljič Ljkar	Кушльич Льикар
k		к	Kotlasy	Котласы
l	Základní varianta (v příkladech je za lomítkem uvedena přípustná varianta dle staršího přepisu). ⁸⁸	л	Vtava Skácel Klocl Plumlov Sgall Pelcl Mělník Plzeň Pelhřimov Lhoták Telč	Влтава Скацел Клоцл Плумлов Сгалл Пелцл/Пельцл Мелник/Мельник Плзень/Пльзень Пелгржимов/ Пельгржимов Лготак/Льготак Телч/Тельч
				Rudolf Albert Sylvie Plzeň
m		м	Mýto	Мыто (starší přepis Мито)

88 Starší pravidla přepisu většinou doporučovala přepisovat písmeno *l* do ruštiny jako *ль* na konci slova a před souhláskou, jako *л* pouze před samohláskou. Tento způsob je z mnoha důvodů nevhovující (viz kapitola 5.1.1), neboť často neodpovídá výslovnosti v českém ani ruském jazyce. Protože tato tabulka navrhuje změnu pravidla jako jedna z prvních, budeme se pravděpodobně ještě nějakou dobu setkávat s dubletními variantami, které v tabulce obvykle uvádíme v závorce nebo za lomítkem.

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

ČESKÉ PÍSMENO ČI SPOJENÍ PÍSMEN	POZNÁMKA K POUŽITÍ	PŘEPIS	PŘÍKLAD	TRANSKRIPCE DO RJ
n		н	Náchod	Наход
ň	Na konci slova; před souhláskou.	нь	Zdeňkovic Pláň Vaňhal	Зденьковице Плань Ваньгал
	Před samohláskou.	н	Vodňany Němčice Kounice	Водняны Немчице Коунице
ňa, ňo, ňu		ня, нѐ, ню	Hlavizňa Hořeňovská Maňurová	Главизня Горженѐвска Манурова
o, ó	Základní varianta.	о	Osek	Осек
	Po <i>ď, ť, ň</i> .	ѐ	Doňov Mašťov Horažďovice Ohnišťová	Донѐв Машťѐв Гораждѐвице Огништѐва
p		п	Poděbrady	Подѐбрады
qu		кв	Quido Quadrát	Квидо Квадрат
r		р	Rychnov	Рыхнов (starší přepis Рихнов)
ř	Na začátku slova; po samohláskách; po znělých souhláskách (b, d, g, h, j, l, m, n, r, v, z, ž).	рж	Ořechov Řícmanice Břidličná	Оржехов Ржичманице Бржидлична
	Po neznělých souhláskách (c, č, f, ch, k, p, s, š, t, x).	рш	Třebíč Přibyslav	Тршебич Прибыслав (starší přepis Пришибислав)
s		с	Smiřice Josef	Смиржице Йосеф (v beletrii přípustná i varian- ta Йозеф)
š		ш	Eliška	Элишка
t		т	Teplice	Теплице [тэплице]
th		т	Mathesius Ruth	Матесиус Рут
ť	Na konci slova.	ть	Zášť	Зашть
	Před samohláskou.	т	Košťany Štětí Křišťan	Коштяны Штети Кршиштян
ťa, ťo, ťu		тя, тѐ, тю	Šťastná Maťaťová Maťufková	Шťастна Матяťѐва Матюфкова
u, ú, ů	Základní varianta.	у	Uničov Úpice	Уничов Упице
	Po <i>ď, ť, ň</i> .	ю	Drahoňův Újezd Tuhyk	Драгоњюв-Уезд Тюгик
v, w		в	Vyškov Vidnava Viewegh	Вышков (st. přepis Вишков) Виднава Вивег (cizí VJ)

ČESKÉ PÍSMENO ČI SPOJENÍ PÍSMEN	POZNÁMKA K POUŽITÍ	PŘEPIS	PŘÍKLAD	TRANSKRIPCE DO RJ
x		кс	Xaverov Alexandra	Ксаверов Александра
y, ý	Základní varianta (v příkladech je za lomítkem uvedena přípustná varianta dle staršího přepisu). ⁸⁹	ы	Fryšták Litomyšl Lysá Hora Vinohrady Karlovy Vary Františkovy Lázně Hukvaldy Novotný Pokorný Veselý	Фрыштак/Фриштак Литомышл/Литомишль Лыса-Гора/Лиса-Гора Винограды Карловы-Вары Франтишковы-Лазне Гуквалды Новотны Покорны Веселы
	Po g, k, h, ch, c (ř, κ, x, ť); v derivátech ženských křestních jmen; v křestních jménech neslovanského původu.	и	Lázně Kynžvart Hýbner Chytková Cyril Bety Andy Matyáš Kristýna Matylda	Лазне-Кинжварт Гибнер Хиткова Цирил Бети Анди Матиаш Кристина Матильда
-ský, -cký	V mužských příjmeních končících na -ský, -cký.	-ский -цкий	Palacký Dobrovský	Палацкий Добровский
-ký, -hý, -chý	V mužských příjmeních končících na -ký, -hý, -chý.	-ки, -ги, -хи	Velký Drahý Tichý	Велки Драги Тихи
Všechny ostatní souhlásky + ý v příjmeních		-ы	Hrubý Tvrđý Nevrlý Němý Kopečný Slepý Opačitý Drzý	Грубы Тврды Неврлы Немы Копечны Слепы Опачиты Дрзы
-ey-		й	Heyduk Heyrovský	Гейдук Гейровский
z		з	Bezkov Zuzana	Безков Зузана
z (předložka)	V historických antroponymech se překládá.	из	Hájek z Libočan Jiří z Poděbrad Matěj z Janova	Гаек из Либочан Йиржи из Подебрад Матей из Янова

89 Starší pravidla přepisu většinou doporučovala přepisovat písmena y/ý jako u, což vychází z pravidel fonetické transkripce (výslovnost českého [i] a [y] se neliší), odporuje to však pravidlům praktické transkripce, která se snaží kromě výslovnosti v rámci možností zachovat i informace o původním pravopise. Protože přepis y/ý = u vyvolával řadu problémů a potřebu výjimek, přistupujeme k výraznému zjednodušení pravidla a doporučujeme přepisovat y/ý jako *ы*, kromě případů, kdy písmenu y/ý předchází *g, k, h, ch, c* a v některých dalších případech (viz tabulka). Protože tato tabulka navrhuje změnu pravidla jako jedna z prvních, budeme se pravděpodobně ještě nějakou dobu setkávat s dubletními variantami, které proto v tabulce obvykle uvádíme v závorce nebo za lomítkem.

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

ČESKÉ PÍSMENO ČI SPOJENÍ PÍSMEN	POZNÁMKA K POUŽITÍ	PŘEPIS	PŘÍKLAD	TRANSKRIPCE DO RJ
z (předložka)	V toponymech se transkribuje (v kartografické literatuře vždy, v beletrii možný překlad).	з	náměstí Jiřího z Poděbrad	площадь Йиржиго-з-Подебрад
ž		ж	Žulova Možná	Жулова Можна
toponyma	Transkribované víceslovné toponymické názvy, které obsahují transkribovaný původně adjektivní komponent (Český, Velký) se v ruštině píší se spojovníkem.	-	Železný Brod Karlovy Vary Český Krumlov Ústí nad Labem náměstí Jiřího z Poděbrad Zelný trh ulice Na Příkopě Velké Dářko Velké jezero	Железны-Брод Карловы-Вары Чески-Крумлов Усти-над-Лабем площадь Йиржиго-з-Подебрад Зелны-Трг улица На-Пршикопе Велке-Даржко Велке-Езеро
toponyma	V textech neoficiálního charakteru je možné užití morfologických změn motivovaných etymologickou či zvukovou podobností s ruskými slovy či překlad pomocí kalku.		Český Krumlov Velké jezero Zelný trh hora svatého Eliáše vrch svatého Kříže	Чешский Крумлов Большое озеро Капустный рынок гора Святого Ильи холм Святого Креста
toponyma	V souslovných transkribovaných zeměpisných názvech se složené atributivní části píší se spojovníkem, každá část navíc začíná velkým písmenem.		Západosibiřská rovina Východoevropská rovina Českomoravská vrchovina	Западно-Сибирская равнина Восточно-Европейская равнина Чешско-Моравская возвышенность
toponyma (psaní velkých písmen)	V zeměpisných názvech se všechny komponenty kromě předložek, spojek a přeložených jmen obecných, která nejsou součástí názvu (slova hora, vrch, hora, pohoří, město, jezero), píší s velkým písmenem; pokud bylo apelativní označení druhu objektu transkribováno, bude se psát s velkým písmenem vždy (<i>Пио-Герго</i>).		Ruská federace Česká republika hora svatého Eliáše vrch svatého Kříže České středohoří Zelný trh Velké jezero Český les	Российская Федерация Чешская Республика гора Святого Ильи холм Святого Креста Чешские Средние горы Зелны-Трг/Капустный рынок Велке-Езеро/Большое озеро Чешский Лес (slovo les je součástí názvu)

Пříloha č. 3 – Transliterační pravidla dle normy ČSN ISO 9

ZNAK V CYRILICI	PŘEPIS ZNAKU DO LATINKY	PŘÍKLAD	PŘEPIS DO LATINKY
а	a	адрес	adres
б	b	баба	baba
в	v	вы	vy
г	g	голова	golova
д	d	да	da
е	e	еда Сергей Есенин достижение съезд Арсеньев	eda Sergej Esenin dostiženie s"ezd Arsen'ev
ё	ë	ёлка	ëlka
ж	ž	журнал	žurnal
з	z	звезда	zvezda
и	i	милый Ильич	milyj Il'ič
й	j	первый	pervyj
к	k	как	kak
л	l	липа	lipa
м	m	муж	muž
н	n	народ	narod
о	o	общество	obšestvo
п	p	пара	para
р	r	рыба	ryba
с	s	сестра	sestra
т	t	тебя	tebâ
у	u	утро	utro
ф	f	физика	fizika
х	h	химический	himičeskij
ц	c	центральный	central'nyj
ч	č	часы	časy
ш	š	школа	škola
щ	šit	щит	šit
ъ	" (alt + 34)	объявление	ob'âvlenie
ы	y	был	byl
ь	' (alt + 39)	альбом	al'bom
э	è (alt gr + 7, e)	это	èto
ю	û (alt gr + 3, u)	южный	ûžnyj
я	â (alt gr + 3, a)	яма	âma

Příloha č. 4 – Transliterační pravidla dle Katalogizační normy Národní knihovny ČR

ZNAK V CYRILICI	PŘEPIS ZNAKU DO LATINKY	PŘÍKLAD	PŘEPIS DO LATINKY
а	a	адрес	adres
б	b	баба	baba
в	v	вы	vy
г	g	голова	golova
д	d	да	da
е	e je (na začátku slova, po samohláskách a jerech)	Сергей Есенин достижение съезд Арсеньев	Sergej Jesenin dostiženije s"jezd Arsen'jev
ё	e je (na začátku slova, po samohláskách a jerech)	ёлка Семен съёмка	jelka Semen s"jemka
ж	ž	журнал	žurnal
з	z	звезда	zvezda
и	i ji (po měkkém znaku)	милый Ильич	milyj Il'jič
й	j	первый	pervyj
к	k	как	kak
л	l	липа	lipa
м	m	муж	muž
н	n	народ	narod
о	o	общество	obščestvo
п	p	пара	para
р	r	рыба	ryba
с	s	сестра	sestra
т	t	тебя	tebja
у	u	утро	utro
ф	f	физика	fizika
х	ch	химический	chimičeskij
ц	c	центральный	central'nyj
ч	č	часы	časy
ш	š	школа	škola
щ	šč	щит	ščit
ъ	" (alt + 34) ⁹⁰	съёмка	s"jemka
ы	y	был	byl
ь	' (alt + 39)	альбом	al'bom

90 Klávesová zkratka alt34 a alt39, navrhovaná Národní knihovnou pro náhradu měkkého a tvrdého znaku, vytvoří tzv. rovný apostrof, který je potřeba odlišovat od apostrofu českého (má tvar malé devítky a vytvoří se zkratkou alt0146). Náhrada měkkého a tvrdého znaku je však ve všech normách poměrně problematická, protože některé textové editory (např. MS Word) při použití uvedené klávesové zkratky znak změni na běžnou uvozovku. Možným, i když poněkud zdlouhavým řešením, je zapsání klávesové zkratky pro rovný apostrof do poznámkového bloku a její následné zkopírování do textového editoru. Náhradu českým apostrofem('), jednoduchou uvozovkou (") nebo znakem pro čárku (') nepovažujeme

13 Přílohy (transkripční a transliterační pravidla)

ZNAK V CYRILICI	PŘEPIS ZNAKU DO LATINKY	PŘÍKLAD	PŘEPIS DO LATINKY
э	è (alt gr + 7, e)	это	èto
ю	ju	южный	južnyj
я	ja	яма	jama

za vhodnou. Jak je však vidět dokonce v oficiální tabulce normy Národní knihovny, není to jednoduché, neboť i tam je rovný apostrof na některých místech nahrazen českou uvozovkou.

Příloha č. 5a – Transliterační pravidla dle normy GOST 7.79-2000 (GOST-A)

(Tabulka plně odpovídá transliterační normě ISO 9)

ZNAK V CYRILICI	PŘEPIS ZNAKU DO LATINKY	PŘÍKLAD	PŘEPIS DO LATINKY
а	a	адрес	adres
б	b	баба	baba
в	v	вы	vy
г	g	голова	golova
д	d	да	da
е	e	еда	eda
ё	ë	ёлка	ëlka
ж	ž	журнал	žurnal
з	z	звезда	zvezda
и	i	книга	kniga
й	j	первый	pervyj
к	k	как	kak
л	l	липа	lipa
м	m	муж	muž
н	n	нижний	nižnij
о	o	общество	obšestvo
п	p	пара	para
р	r	рыба	ryba
с	s	сестра	sestra
т	t	товарищ	tovariš
у	u	утро	utro
ф	f	физика	fizika
х	h	химический	himičeskij
ц	c	центр	centr
ч	č	часы	časy
ш	š	школа	škola
щ	š	щит	šit
ъ	" (alt + 34)	съезд	s"ezd
ы	y	был	byl
ь	' (alt + 39)	альбом	al'bom
э	è (alt gr + 7, e)	это	èto
ю	û (alt gr + 3, u)	южный	ûžnyj
я	â (alt gr + 3, a)	яма	âma

Příloha č. 5b – Transliterační pravidla dle normy GOST 7.79-2000 (GOST-B)

ZNAK V CYRILICI	PŘEPIS ZNAKU DO LATINKY	PŘÍKLAD	PŘEPIS DO LATINKY
а	a	адрес	adres
б	b	баба	baba
в	v	вы	vy
г	g	голова	golova
д	d	да	da
е	e	Сергей Есенин	Sergej Esenin
ё	yo	ёлка	yolka
ж	zh	журнал	zhurnal
з	z	звезда	zvezda
и	i	милый	milyj
й	j	первый	pervyj
к	k	как	kak
л	l	липа	lipa
м	m	муж	muž
н	n	народ	narod
о	o	общество	obshhestvo
п	p	пара	para
р	r	рыба	ryba
с	s	сестра	sestra
т	t	тебя	tebya
у	u	утро	utro
ф	f	физика	fizika
х	x	химический	ximicheskij
ц	c (před i, e, y, j) cz (v ostatních případech)	центральный цапля	central'nyj czaplya
ч	ch	часы	chasy
ш	sh	школа	shkola
щ	shh	щит	shhit
ъ	"	съёмка	s'yomka
ы	y	был	byl
ь	`(alt gr + 7, mezernik)	альбом	al'bom
э	e` (alt gr + 7, e)	это	e'to
ю	yu	южный	yužnyj
я	ya	яма	yama

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D. (předseda)
Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Tereza Fojtová
Mgr. Michaela Hanousková
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
doc. Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková (místopředsedkyně)
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
(předsedkyně)
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.
prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.
doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.
(tajemnice)
prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.

Rusko-česká ekvivalence propriálního lexika Vlastní jména v překladu

Stanislava Špačková

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 467

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2017

Náklad / 200 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / powerprint s.r.o., Brandejsovo nám. 1219/1,
165 00 Praha-Suchbát

ISBN 978-80-210-8687-6

ISBN 978-80-210-8688-3 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8688-2017>

#467